Funding: Tattva Heritage Foundation Kolkata. Digitization: eGangotri.

26

109

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

B 15 Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

109

CC-0: Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

To. M. R. R. Y.

N. Kesavaiyengar

Esq

c/o.

N. Venkataraghavayengar

M. Kote

To. M. R. R. Y.

Varahaerstaram

Tirumalaiya

nayengar

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

శ్రీమత్సంస్కృతవిద్యాభిలాషులగువారలకు
అవశ్యపఠనీయంబైనసత్కావ్యరత్నంబనిపండితులచేత
మిక్కిలిశ్లాఘింపఁబడుచున్నమాఘకావ్యమందలి
సప్తమసర్గాదిద్వాదశసర్గపర్యంతము
౬ సర్గలు

పదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణ శ్రీమహామహోపాధ్యాయ
బిరుదాంకితుండగుమల్లినాథసూరిచేరచియింపఁబడిన
మాఘకావ్యార్థసర్వంకషయనెడువ్యాఖ్యతోఁగూడ

స॥ తిరువేంగడాచార్యులచేతను.
వం॥ రామకృష్ణమాచార్యులచేతను

చన్నపట్టణపుతండియార్పేటతిరువట్టూరురాజమార్గంబున
౨౬౮వ-సంఖ్యగలగృహమందుంచఁబడియున్న
సరస్వతీనిలయముద్రాక్షరశాలయందు
వం॥ శేషాచార్యులచేత
అచ్చువేయించిప్రచురింపఁబడియె.

౧౮౬౩వ సం॥

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melkote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

శ్రీరస్తు.

పుటసంఖ్యా. విషయసూచికా.

భగవతః శ్రీకృష్ణస్యసానుచరస్య

౧. వనవిహారాదివర్ణనం సప్తమే-సర్గే.......... ౭

౨౬. జలక్రీడాదివర్ణనమష్టమే.......................... ౮

౫౧. ప్రదోషాదివర్ణనంనవమే........................ ౯

౭౮. మధుపానసురతాదివర్ణనందశమే............౧౦

౧౦౫. ప్రభాతాదివర్ణనమేకాదశే....................౧౧

౧౩౦. భగవతఃప్రాభాతికప్రయాణవర్ణనంద్వాదశే౧౨

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

శ్రీరస్తు.

మాఘకావ్యే-సవ్యాఖ్యానే-సప్తమసర్గప్రారంభః.

మూ॥ అనుగిరమృతుభిర్వితాయమానామథ సవిలోకయితుంవనాంతలక్ష్మీమ్। నిరగమదభిరాద్ధుమాదృతానాంభవతిమహత్సునిష్ఫలః ప్రయాసః॥౧॥ దధతిసుమనసోవనానిబహ్వీర్యువతియుతాయదవః ప్రయాతుమీషుః। మనసిశయమహాస్త్రమన్యథామీనకుసుమపంచకమప్యలంవిసోఢుమ్॥౨॥ అవసరమధిగమ్యతంహరంతోహృదయమయత్నకృతోజ్జ్వలస్వరూపాః। అవనిషుపదమంగనాస్తదా

వ్యా॥ఇత్థంఋతుగణప్రాదుర్భావమభిధాయతత్ఫలతయాభగవతస్సానుచరస్యవనవిహారవర్ణనమారభతే॥అనుగిరమితి॥ అథఋతుప్రాదుర్భావానంతరంసహరిఃగిరౌ అనుగిరంవిభక్త్యర్థేవ్యయీభావః-గిరేశ్చసేనకస్యేతిసమాసాంతః- ఋతుభిర్వితాయమానాంవితన్యమానాంతనోతేఃకర్మణిలిట్-శానజాదేశః-తనోతేర్యకీతివైభాషిక ఆకారాదేశః-వనాంతలక్ష్మీంవిలోకయితుంనిరగమత్ నిర్గతఃపుషాదీత్యాదినాగమేర్లుఙిచ్లేరజాదేశః ఋతుగణభక్తింస్వీకర్తుమితిభావః తథాహిఅభిరాద్ధుమారాధయితుమాదృతానామాదరంకుర్వతాంఆస్థావతామిత్యర్థః కర్తరిక్తః ప్రయాసఃసేవాయాసఃమహత్సువిషయేనిష్ఫలోనభవతి-నహిభక్తానుకంపినోమహాంతఃతత్సేవాంవ్యర్థయంతీత్యర్థః - అతోహరేరపిఋతుగణానుగ్రహార్థోనిర్గమోయుక్తఇతిసామాన్యేనవిశేషసమర్థనరూపోర్థాంతరన్యాసః-సామాన్యవిశేషకార్యకారణభావాభ్యాంనిర్దిష్టప్రకృతసమర్థనమర్థాంతరన్యాసఇతిసర్వస్వసూత్రం-అస్మిన్సర్గేపుష్పితాగ్రావృత్తం॥ ౧

వ్యా॥దధతీతి॥ యదవోయాదవాఃవ్యాఖ్యాతంచైతత్ బహ్వీర్బహూఃబహువిధాఇత్యర్థః - బహ్వాదిభ్యశ్చేతివికల్పాదీకారఃసుమనసఃపుష్పాణిస్త్రియస్సుమనసఃపుష్పమిత్యమరః- దధతివిదధంతి-నానపుంసకస్యేత్యభ్యస్తాచ్ఛతుర్వైకల్పికోనుంప్రతిషేధఃవనానియువతియుతాఃస్త్రీసమేతాఏవప్రయాతుమీషురిచ్ఛంతిస్మ-అత్రహేతుమాహ- అన్యథాయువతివినాభావేఅమీయాదవాఃమనసిశేతఇతిమనసిశయఃకామః అధికరణేశేతేరిత్యచ్ప్రత్యయఃహలదంతాత్సప్తమ్యాసంజ్ఞాయామిత్యలుక్ తస్యమహాస్త్రంమహాస్త్రభూతంకుసుమపంచకమపిపంచాపికుసుమానీత్యర్థఃపంచానాంసంఘఃపంచకం-సంఖ్యాయాస్సంజ్ఞాసంఘసూత్రాధ్యయనేష్వితికప్రత్యయః - విసోఢుంనాలంనశక్తాఃసకలసుమనసఃసమగ్రేతత్రారవిందాదిపంచకస్యసంభవప్రమాణాదితిభావః- అతోయువతిభిస్సహప్రయాణంయుక్తమితివాక్యార్థేనవ్యాక్యార్థసమర్థనాద్వాక్యార్థహేతుకంకావ్యలింగమలంకా

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation Kolkata. Digitization: eGangotri.

నీంన్యదధతవిభ్రమసంపదోంగనాసు ॥౩॥ నఖరుచిరచితేంద్రచాపరేఖంలలితగ
తేషుగతాగతందధానా । ముఖరితవలయంపృథౌనితంబేభుజలతికాముహురస్ఖల
త్తరుణ్యాః॥౪॥ అతిశయపరిణాహవాన్వితేనేబహుతరమర్పితరత్నకింకిణీకః।
అలఘునిజఘనస్థలేపరస్యాఃధ్వనిమధికంకలమేఖలాకలాపః॥౫॥ గురునిబిడనితం

రః-అరవిందమశోకంచచూతంచనవమల్లికా । నీలోత్పలంచపంచైతేపంచబాణస్యసాయ ౨
కాఇత్యమరః॥

వ్యా॥అవసరమితి ॥ తమవసరంసహజిగమిషాకాలమధిగమ్యహృదయంహరంత్యో హృదయంగమాభవంత్యఃసర్వంహి ప్రార్థ్యమానమేవ ప్రియంభవతీతిభావః- యత్నేన కృతంనభవతీత్యయత్నకృతంతథాప్యుజ్జ్వలంస్వరూపంయాసాంతాఃఅయత్నకృతోజ్జ్వలస్వరూపాఃస్వభావసుందరమూర్తయఇత్యర్థః-అంగనాఃతదానీంతస్మిన్నవసరేఅవనిషుపదంన్యదధతనిహితవత్యఃపాదచారేణైవప్రచేలురిత్యర్థః-దధాతేర్లఙి- ఆత్మనేపదేష్వనతఇతిఝస్యాదాదేశఃఅంగనాసువిభ్రమసంపదోవిలాససంపదఃపదంస్థానంన్యదధతతదానీంవిలాసాఃప్రవృత్తాఇత్యర్థః-అత్రాంగనానాంవిభ్రమసంపదాంచోభయేషామపిప్రకృతానామేవహృదయహరణాదిధర్మసామ్యేనౌపమ్యస్యగమ్యమానత్వాత్కేవలప్రకృతవిషయాతుల్యయోగితాలంకారః। వాచ్యభేదేనాప్యంగనావిభ్రమసంపదాముత్తరోత్తరస్యపూర్వపోషకత్వావగమాదేకావళీభేదోవ్యజ్యతఇత్యలంకారేణాలంకారధ్వనిః॥

వ్యా॥న్యదధతవిభ్రమసంపదోంగనాస్విత్యుక్తంతదేవప్రపంచయతి॥నఖేతి॥ లలితగతేషుమందగమనేషునఖానాంరుచిభిఃప్రభాభిఃరచితాఇంద్రచాపరేఖాయస్మిన్కర్మణితద్యథాతథాగతాగతంయాతాయాతే-విప్రతిషిద్ధంచానధికరణవాచీతివైభాషికోద్వంద్వైకవద్భావః-దధానాతరుణ్యాఃభుజలతికా-ముఖరాఃకృతాఃముఖరితాఃధ్వనితాఃవలయాయస్మిన్కర్మణితద్యథాభవతితథా- పృథౌనితంబేముహురస్ఖలత్ చస్ఖాలఅత్రనఖరుచీనామాలంబనగుణోక్తిః-గతాగతందధానా అస్ఖలదితిచేష్టాముఖరితవలయమితితదలంకృతిః-తటస్థాశ్చేతివిజ్ఞేయాశ్చతుర్ధోద్దీపనక్రమఇతి తత్రాలంబనంరసస్య సమవాయికారణంనాయికానాయకశ్చతద్గుణౌరూపలావణ్యాదిః తచ్చేష్టాభావాదిః అన్యత్సుగమమేవముత్తరత్రాపి॥ ౪

వ్యా॥అతిశయేతి॥అతిశయేనపరిణాహవాన్అతివిశాలఇత్యర్థః-అన్యథాతజ్జఘనస్యాపర్యాప్తేరితిభావః। పరిణాహోవిశాలతేత్యమరః। ఉపసర్గాదసమాసేపీతిణత్వంబహుతరమవిరళమర్పితానాంరత్నానాంకింకిణ్యోయస్మిన్సఃనద్యృతశ్చేతికప్ప్రత్యయః-కలోమధురారావోమేఖలాకలాపో పరస్యాఃస్త్రియాఅలఘునిజఘనస్థలే అధికంధ్వనింవితేనేతత పలంకృతిరియం॥ ౫

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

బబింబభారాక్రమణనిపీడితమంగనాజనస్య। చరణయుగమసుస్రువత్పదేషుస్వ
రసమసక్తమలక్తకచ్ఛలేన॥౬॥ తవసపది సమీపమానయే తామహమితి తస్య మ
యాగ్రతోభ్యధాయి। అతిరభసకృతాలఘుప్రతిజ్ఞామనృతగిరం గుణగౌరి మాకృ
థామామ్॥౭॥ నచసుతను నవేద్మి యన్మహీయానసునిరసస్తవనిశ్చయః పరేణ। వి
తథయతి న జాతు మద్వచోసావితి చ తథాపి సఖీషు మేభిమానః॥౮॥ సతతమనభిభా

వ్యా॥ గురీతి॥ గురుత్వగుణయుక్తం నిబిడం దృఢం చ యన్నితంబబింబం తదేవ భారః తస్యాక్రమణేన తదధిష్ఠానేన నిపీడితం నిష్పీడితం అంగనాజనస్య చరణయుగం కర్తృ పదేషు పాదన్యాసస్థానేషు అలక్తకచ్ఛలేన లాక్షారసమిషేణ స్వరసం స్వద్రవమేవ। గుణరాగేద్రవే రస ఇత్యమరః అసక్తమవిచ్ఛిన్నం యథాతథా అసుస్రువత్ స్రవతిస్మ - స్రవతేః ణ్యర్థాణ్ణ్యంతాల్లుఙి ణిశ్రిత్యాదినా చఙి ధాతోరువఙాదేశః- ద్రవద్రవ్యకర్తృక ఏవాయమకర్మకః అన్యకర్తృకత్వేన ద్రవద్రవ్యకర్మకః ఇతి స్రవతిరత్ర సకర్మకః అత్రాలక్తకచ్ఛలేనేత్యలక్తకత్వాపహ్నవేన స్వరసత్వారోపాచ్ఛలాదిశబ్దైరసత్యత్వప్రతిపాదనరూపోపహ్నవాలంకారః॥ ౬

వ్యా॥ అథ కస్యాశ్చిత్సఖ్యాః కుపితనాయికానునయవచనం పంచభిః కులకేనాహ॥ తవేత్యాది॥ తాం మత్సఖీం సపది తవ సమీపమానయే ఆనేష్యామి। వర్తమానసామీప్యే ఇతి వర్తమానప్రత్యయః కర్త్రభిప్రాయే ఆత్మనేపదమితి- మయా తస్యాగ్రతోభ్యధాయి అభిహితం దధాతేః కర్మణి లుఙ్ - హే గుణగౌరి గుణైః సౌభాగ్యదాక్షిణ్యాదిభిః గౌరి పార్వతీతి రూపకం అతిరభసేన అతిత్వరయా కృతా అలఘుర్మహతీ ప్రతిజ్ఞా త్వదానయనార్థా యయా తాం మామనృతగిరమసత్యవాచం మాకృథాః మాకార్షీః- మద్వచనం సర్వథా కర్తవ్యమిత్యర్థః కరోతేర్లుఙి థాసి। న మాఙ్యోగ ఇత్యడాగమప్రతిషేధః॥ ౭

నను మత్ప్రతిజ్ఞాపి మస్త్వ్యజేతి విప్రతిషేధమాశంక్యాహ॥ నచేతి॥ హే సుతను శుభాంగి దీర్ఘాంతోత్తరపదాత్సంబుద్ధిః అన్యథాగుణస్స్యాత్ న వేద్మీతి న కిం తు వేద్మ్యేవేతి భావః- కిం వేత్సీత్యత ఆహ- మహీయాన్మహత్తరః తవ నిశ్చయః త్వదీయప్రతిజ్ఞా పరేణ జనాంతరేణ సునిరసః సుఖనిరాస్యః అస్యతేః ఖల్ప్రత్యయః సనభవతీత్యసునిరస ఇతి యత్ తదితి అర్థలభ్యం ఉద్దేశ్యవిధేయాక్షేపాద్యచ్ఛబ్దస్యోత్తరవాక్యస్థత్వాన్నపూర్వవాక్యే తచ్ఛబ్దప్రయోగనిర్బంధః- తథాపి విదితత్వేపి అసౌ మత్సఖీ జాతు కదాచిదపి మద్వచో న వితథయతి నానృతీకరోతీతి సఖీషు మధ్యే మే అభిమానః స్వప్రతిజ్ఞాభంగేపి మత్ప్రతిజ్ఞామేవ పాలయిష్యసీత్యహంకారాన్నిశ్శంకం ప్రతిజ్ఞాతమిత్యర్థః॥ ౮

సతతమితి॥ భవతీం త్వామనానయంత్యా ఆనేతుమశక్నువంత్యేత్యర్థః- మయా సతతం స

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation Kolkata. Digitization: eGangotri.

షణంమయా తేపరిపణితం భవతీమనానయంత్యా । త్వయితదితివిరోధనిశ్చితా
యాంభవతిభవత్యసుహృజ్జనస్సకామః॥౯॥ గతధృతిరవలంబితుంబతాసూనల
మనాలపనాదహంభవత్యాః। ప్రణయినియదినప్రసాదబుద్ధిర్భవమమమానినిజీవి
తేదయాళుః॥౧౦॥ ప్రియమితివనితానితాంతమాగస్స్మరణసరోషకషాయితాయ
తాక్షీ। చరణగతసఖీవచోనురోధాత్కిలకథమప్యనుకూలయాంచకార॥ ౧౧ ॥
ద్రుతపదమితిమావయస్యయాసీర్ననుసుతనూమనుపాలయానుయాంతీమ్। న

దాతేతవకమర్షణిపక్షేఅనభిభాషణమసంభాషణంపరిపణితంపణీకృతంభాతీతిభవతీ। భాతేర్డ
వతురిత్యౌణాదికోడవతుప్రత్యయః-ఉగితశ్చేతిజీప్ తస్యాస్సంబుద్ధిః హేభవతిసుభగేత్వ
యితదితితదసంభాషణమస్త్వితివిరోధనిశ్చితాయాంనిశ్చితవిరోధాయాంసత్యాం వాహితా
గ్న్యాదిష్వితివికల్పాన్నిష్ఠాయాః పరనిపాతః అసుహృజ్జనోవిపక్షవర్గః సకామః ఫలిత
మనోరథోభవతు ప్రార్థనాయాంలోట్ అస్మద్విరోధకాంక్షిణామయమానందకాలః ప్రా
ప్తఇత్యర్థః॥ ౯

నకేవలమావయోర్విరోధః ప్రాణహానిరపిమమస్యాదిత్యాహ॥ గతేతి ॥ గతధృతిర
ధీరాఅహంభవత్యాస్తవఅనాలపనాదసంభాషణాదాలపనంవిహాయేత్యర్థః। లబ్లోపేపంచ
మీ-అసూన్ప్రాణానవలంబితుంధారయితుంఅనలంఅశక్తా। అలంభూషణపర్యాప్తిశక్తి
వారణవాచకమిత్యమరః - బతేతిఖేదేఅతఏవహేమానినిప్రణయినిప్రియేప్రసాదబుద్ధిర
నుగ్రహబుద్ధిర్నయదినాస్తిచేత్ తథాపిమమజీవితేదయాళుర్భవ । స్పృహిత్యాదినాఆళు
చ్ప్రత్యయఃసద్ధూర్తోపిమత్ప్రాణత్రాణార్థమనుగృహ్యేత్యర్థః॥ ౧౦

ప్రియమితి॥ఇతీత్థంనితాంతమాగసోన్యాసంగాపరాధస్యస్మరణేనసరోషే అతఏవ
కషాయితేలోహితీకృతేఆయతేచఅక్షిణీయస్యాస్సాతథోక్తా।నిర్యాసేచకషాయోథసార
ఖేలోహితేన్యవదితివిశ్వః వనితానాయికాచరణగతాయాఃపూర్వోక్తవాక్యాంతేప్రణతా
యాఃసఖ్యాఃవచసోనురోధాదనుసరణాత్ కిల-కిలేత్యపరమార్థే-వస్తుతస్తుఅనురాగాదేవేతి
భావః ప్రియంకథమపికథంచిదనుకూలయాంచకార అభిముఖీచకారఅనుజగ్రాహేత్య
ర్థఃఏషాఖండితానాయికా।జ్ఞాతేన్యాసంగవికృతాఖండితేష్యాకషాయితేతి దశరూప
కేలక్షణాత్-అతఏవకవినాచాగస్స్మరణసరోషకషాయితాయతాక్షీత్యుక్తంఏషాచాసంభా
షణచింతాఖేదాశ్రునిశ్వాసాద్యనుభవవతీ॥ ౧౧

అథకాచిత్సఖీకంచిదగ్రేశీఘ్రగామినంయుగ్మనాహ॥ద్రుతేతి॥ హేవయస్యసఖేఇతీ
త్థంద్రుతపదంశీఘ్రపదక్రమంయథాతథామాయాసీఃమాగమఃయాతేలుఙ్ - మాఙ్యో
గాదట్ప్రతిషేధః-అనుయాంతీమనుగచ్ఛంతీంసుతనూంశుభాంగీంప్రియాం మనుపాలయ
ప్రతీక్షస్వ-అసావపిశీఘ్రమాయాతుత్రాహ-నఖిల్వితి-తవచేతోపిఏతదీయస్వస్తనజ

Funding: Tattva Heritage Foundation Kolkata. Digitization: eGangotri.

హింనవిదితఖేదమేతదీయస్తనజఘనోద్వహనేతవాపిచేతః ॥ ౧౨ ॥ ఇతివదతిసఖీ
జనేనురాగాద్దయితతమామపరశ్చిరంప్రతీక్ష్య। తదనుగమవశాదనాయతానిన్య
ధితమివమానఇవావనీంపదాని॥౧౩॥ యదిమయిలఘిమానమాగతాయాంతవధృతి
రస్తిగతాస్మిసంప్రతీయమ్। ద్రుతతరపదపాతమాపపాతప్రియమితికోపపదే
నకాపిసఖ్యా ॥ ౧౪ ॥ అవిరళపుళకస్సహావ్రజంత్యాఃప్రతిపదమేకతరస్తనస్తరు

ఘనస్యోద్వహనేవిదితఖేదమనుభూతక్లేశంనేతిసకింతువేత్త్యేవేత్యర్థః- అతఃకథంశీఘ్ర
మాయాస్యతీతిభావః।సంభావ్యనిషేధనివర్తనేద్వౌప్రతిషేధావితివామనః॥ ౧౨

ఇతీతి॥ఇతీత్థంసఖీజనేవదతిసతిఅపరఃకశ్చిదనురాగాత్స్నేహాత్దయితతమాంచి
రంప్రతీక్ష్యతదనుగమవశాత్తస్యాఃప్రియాయాఃకర్త్ర్యాః అనుగమఃపశ్చాద్గమనంత
స్యవశాదనుసారాత్ అవనీంమిమానఃమానంకుర్వాణఇవేత్యుత్ప్రేక్షా- మాఙ్ లటఃకర్త
రిశానజాదేశః।శ్లావితిద్విర్భావః- అనాయతాన్యనంతరాళానిపదానిన్యధితనిహితవాన్-
ధాఞోలుఙ్ తఙ్।స్థాఘ్వోరిచ్చేతీకారః।హ్రస్వాదంగాదితిసకారలోపః।ఏషాచనాయికా
స్వాధీనపతికా।స్వాధీనపతికాసాస్యాద్యానముంచతివల్లభమితిలక్షణాత్హృష్టాచేయం॥

అథకాచిత్పురఃప్రయాతప్రియతమమేళనాయశీఘ్రానుధావనంప్రార్థయమానాం
సఖీమాహ॥యదీతి॥హేసఖిమయిలఘిమానంఆగతాయాంస్వయంగమనేనలాఘవంప్రా
ప్తాయాంతవధృతిరస్తియదిసంతోషోభవతిచేత్।ధృతిస్సంతోషధైర్యయోరితివిశ్వః- ఇయ
మేతదవస్థైవసంప్రత్యస్మిన్క్షణఏవగతాస్మీతివదంతీతిశేషః ఇతినైవగమ్యమానార్థ
త్వాదప్రయోగఃఅన్యథాపౌనరుక్త్యాదిత్యాలంకారికాః - సఖ్యాసహకోపపదేనకోప
వ్యాజేనవస్తుతస్తురాగాదేవేతిభావః-కాపికాచిత్నాయికాద్రుతతరాఃశీఘ్రతరాఃపదపా
తాఃపాదన్యాసాఃయస్మిన్కర్మణి తద్యథాతథాప్రియంవల్లభంఆపపాతఅనుధావతిస్మ-
ఏషాచస్వయంప్రవృత్తాలాఘవశంకితయాపూర్వంనిర్వాసితప్రియా అథేదానీంస్వయం
ప్రవృత్తేఃపశ్చాత్తప్తేతిగమ్యతే-అతఃకలహాంతరితా। కోపాత్కాంతంపరానుద్యపశ్చాత్తా
పసమన్వితేతిలక్షణాత్॥ ౧౪

అవిరళేతి॥సహవ్రజంత్యాఃపార్శ్వమాశ్రిత్యగచ్ఛంత్యాఇత్యర్థః తరుణ్యాఃసం
బంధిఅవిరళపుళకఃప్రియాంగసంగాత్సాంద్రరోమాంచఃఏకతరోన్యతరఃద్వయోరన్యతరస్స
న్నిత్కృష్టఇత్యర్థః।ఏకాచ్చప్రాచామితిద్వయోరేకస్యనిర్ధారణేడతరచ్ప్రత్యయః - స్త
నఃప్రియస్యవక్షస్తటభువివక్షస్తటమేవతస్యభూఃప్రదేశస్తస్యాంవక్షస్తటభువిఘటి
తస్సంయుక్తఃవిఘటితోవియుక్తఃపతితోత్పతితస్సన్నితియావత్। విశేషణంవిశేష్యేణబ
హుళమితివిశేషణసమాసః-ప్రతిపదంపదేపదేకంతుకవిభ్రమంకంతుకశోభాం।కందుకః
కంతుకఇత్యమరః-బభార-అన్యవిభ్రమస్యాన్యసంబంధాయోగాత్సాదృశ్యాక్షేపే ని ద

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation Kolkata. Digitization: eGangotri.

న్యాః। ఘటితవిఘటితః ప్రియస్య వక్షస్తటభువి కంతుకవిభ్రమం బభార॥౧౫॥ అశిథిలమపరావసజ్య కంఠే దృఢపరిరబ్ధబృహద్బహిస్తనేన। హృషితతనురుహో భుజేన భర్తుర్మృదుమమృదుర్వ్యతిషక్తమేకబాహుమ్॥౧౬॥ ముహురసుసమమాఘ్నతీ నితాంతం ప్రణదితకాంచి నితంబమండలేన। విషమితపృథుహారయష్టి తిర్యక్కుచమితరం తదురఃస్థలే నిపీడ్య॥౧౭॥ గురుతరకలనూపురానునాదం సలలితనర్తితవామపాదపద్మా। ఇతరదనతిలోలమాదధానా పదమథ మన్మథమంథరం జగామ॥౧౮॥ లఘులలితపదం తదంసపీఠద్వయనిహితోభయపాణిపల్లవాన్యా। సకఠినకుచ

ర్శనా-ఏషాచ ప్రియస్య కామినీ ఇతః ప్రభృతి మదనరసేత్యతః ప్రాగ్వక్ష్యమాణాః షట్శ్లో
కాః స్వాధీనపతికాః హృష్టాః ప్రగల్భాశ్చేతి అనుసంధేయం॥ ౧౫

అథాపరస్యాః అపరంగలివిశేషం త్రిభిః పులకేనాహ॥ అశిథిలమిత్యాది॥ అపరా స్త్రీ దృఢం పరిరబ్ధో గృహీతో బృహన్ బహిస్తనో యేన తేన హృషితాన్యుద్గంచితాని తనురుహాణి రోమాణి యస్య తేన పులకితేనేత్యర్థః కింభూతోత్తరపదో బహువ్రీహిః। హృషేర్లోమసు ఇతీడాగమః-భుజేన భర్తుః వామబాహునా అమృదు గాఢం యథా తథా వ్యతిషిక్తం వ్యతిషంజితం మృదుం కోమలం ఏకబాహుం నిజదక్షిణబాహుం భర్తుః కంఠే అశిథిలం దృఢమవసజ్య సజ్జయిత్వా మెలిఖా వినా సంబధ్యతే॥ ౧౬

ముహురితి॥ పునః కిం కృత్వా నితంబమండలేన కరణేన ప్రణదితా ప్రకర్షేణ నదంతీ కాంచీ మేఖలా యస్మిన్ కర్మణి తద్యథా తథా। ఉపసర్గాదసమాసేపి ణోపదేశస్యేతి ణత్వం-ముహుః అసుసమం ప్రాణేశ్వరమాఘ్నతీ తాడయంతీ సతీ-హన్తేరాఙ్పూర్వాల్లటశ్శత్రాదేశే జీవ్పా సకర్మకత్వాత్ న। ఆఙో యమహన ఇత్యాత్మనేపదం విషమితా విషమీకృతా పృథుహారయష్టిః యస్మిన్ కర్మణి తద్యథా తథా ఇతరం పూర్వశ్లోకోక్తబాహ్వసనాదన్యం దక్షిణమిత్యర్థః-కుచం భర్తుస్తస్య ఉరస్థలే తిర్యక్ నిపీడ్య పూర్వవత్సంబంధః॥౧౭॥

గురుతరేతి॥ అథ పునః గురుతరః సాంద్రతరః కలో మధురశ్చ నూపురస్య అనునాదః ధ్వనిర్యస్మిన్ కర్మణి తద్యథా తథా సలలితం సలీలం నర్తితం వ్యాపారితం వామం సవ్యం పాదపద్మం యయా సా అన్యా ఇతరత్ దక్షిణం పదం అనతిలోలం భర్తృచరణస్ఖలనాదనతిచలం యథా తథా ఆదధానా నిక్షిపంతీ సతీ మన్మథేన మంథరమలసం జగామ ఏషాచ పార్శ్వగామినీ॥ ౧౮

అథాన్యాః పౌమస్త్యైకైకేన గతివిశేషానాహ॥ లఘ్వీత్యాదినా శ్లోకచతుష్టయేన॥ అన్యా అబలా స్త్రీ తస్య ప్రియస్య అంసౌ పీఠే ఇవ తయోర్ద్వయే నిహితావుభౌ పాణిపల్లవౌ యస్యాః సా సతీ। ఉభాదుదాత్తో నిత్యమితి నిత్యగ్రహణస్యేదం ప్రయోజనం వృత్తివిషయే ఉభశబ్దస్య ప్రయోగో మా భూత్ ఉభయశబ్దస్యైవ యథా స్యాదితి ఉభయత్ర ఇత్యాది భవతీతి

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

చూచుకప్రణోదం ప్రియమబలా సవిలాసమన్వియాయ॥ ౧౯॥ జఘనమలఘుపీవరోరు కృచ్ఛ్రాదురునిబిరీసనితంబభారఖేది। దయితతమశిరోధరావలంబిస్వభుజలతావిభవేన కాచిదూహే॥ ౨౦॥ అనువపురపరేణ బాహుమూలప్రహితభుజాకలితస్తనేన నిన్యే। నిహితదశనవాససా కపోలే విషమవికీర్ణపదం బలాదివాన్యా॥ ౨౧॥ అనువనమసితభ్రువస్సఖీభిస్సహ పదవీమపరః పురోగతాయాః। ఉరసి సరస

లఘు నిమ్నతలం లిలేఖ చ పదే యస్మిన్ కర్మణి తద్యథా తథా - కఠినాభ్యాం కుచచూచుకాభ్యాం స్తనాగ్రాభ్యాం యః ప్రణోదః నిపీడనం తేన సహితం యథా తథా। చూచుకం తు కుచాగ్రం స్యాదిత్యమరః। తేన సహేత్యాదినా సమాసే। వోపసర్జనస్యేతి సహశబ్దస్య సభావః। ణోపదేశత్వాత్ ప్రణోద ఇతి ణత్వం - సవిలాసం చ ప్రియమన్వియాయ అనుజగామ ఏషా చ పృష్ఠగామినీ॥ ౧౯

జఘనమితి॥ కాచిత్ స్త్రీ అలఘూ గురూ పీవరౌ బృహన్తౌ చ ఊరూ యస్య తత్ - ఉరు మహత్ - నిబిరీసః నిబిడః। నిబిడం నిబిరీసం చ దృఢం గాఢం ప్రచక్షత ఇతి వైజయన్తీ। నేర్బిడజ్బిరీసచావితి నిశబ్దాత్ బిరీసచ్ ప్రత్యయః - స చాసౌ నితంబః పశ్చాద్భాగః। పశ్చాన్నితంబః స్త్రీకట్యాః క్లీబే తు జఘనం పుర ఇత్యమరః - స ఏవ భారః తేన ఖిద్యత ఇతి తథోక్తం ఆభీక్ష్ణ్యే ణినిః జఘనం కటిపురోభాగం దయితతమస్య శిరోధరాయాం గ్రీవాయాం అవలంబినోః లంబమానయోః స్వభుజలతయోః విభవేన సామర్థ్యేన కృచ్ఛ్రాత్ దూహే। ఉవాహ - వహేః స్వరితేత్త్వాత్ కర్త్రభిప్రాయే ఆత్మనేపదం - ఇయం చ పృష్ఠగామినీ ప్రియకంఠావలంబా॥

అనువపురితి॥ అన్యా స్త్రీ వపుషః పశ్చాదనువపుః స్త్రీపృష్ఠభాగే। అవ్యయం విభక్తీత్యాదినా పశ్చాదర్థే అవ్యయీభావః - బాహుమూలయోః స్త్రీకక్షయోః ప్రహితావధః ప్రసారితౌ యౌ భుజౌ తాభ్యామాకలితస్తనేన గృహీతకుచేన కపోలే నిహితదశనవాససా న్యస్తాధరేణ కేనచిద్ద్వావృత్తముఖ్యాస్తస్యాః కపోలం చుంబతేత్యర్థః - అపరేణ కామినా విషమం ప్రియాంఘ్రిసంఘర్షాద్విక్లిష్టం వికీర్ణపదం న్యస్తాంఘ్రి యథా తథా బలాదివ నిన్యే నీతా ఆక్రోశ్యనీయమానేవ గమయాంచక్రే ఇత్యర్థః - ఏషా పురోగామినీ॥ ౨౧

అనువనమితి॥ అపరః కామీ అనువనం వనం ప్రతి సఖీభిస్సహ పురోగతాయాః అసితభ్రువః స్వకాంతాయాః పదవీం ఉరసి స్వవక్షసి సరస ఆర్ద్రః రాగో లాక్షారంజనం యస్య తస్య పాదస్య యా రేఖా విన్యాసః సా ప్రతిమా ఉపమానం యస్యాస్సా తస్యాః తత్ప్రతిమాతస్య భావస్తత్తా తత్సదృశతయేత్యర్థః - అసంశయానః సంశయరహితః కర్తరి శానచ్ ప్రత్యయః - అనుయయౌ - అత్ర పాదరేఖాప్రతిమతయేతి సాదృశ్యవస్తునా సురతకాలీనం పాదతాడనం వస్తు సరాగపదార్పణహేతూ ప్రతీయత ఇతి పదగతః స్వతస్సిద్ధార్థశక్తిమూలో వస్తునా వ

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

రాగపాదరేఖా ప్రతిమతయానుయయావసంశయానః॥౨౨॥ మదనరసమహౌఘపూర్ణనాభీహ్రదపరివాహితరోమరాజయస్తాః। సరిత ఇవ సవిభ్రమప్రయాతాః ప్రణదితహంసకభూషణా విరేజుః॥౨౩॥ శ్రుతిపథమధురాణి సారసానామనునది శుశ్రువిరే రుతాని తాభిః । విదధతి జనతామనశ్శరవ్యవ్యధపటుమన్మథచాపనాదశంకామ్ ॥౨౪॥ మధుమథనవధూరివాహ్వయంతి భ్రమరకులాని జగుర్యదు

స్తుధ్వనిః సాలక్ష్యక్రమధ్వనిభేదః॥ ౨౨

మదనేతి ॥ మదనస్య రసో మదనరసః-శృంగారః అన్యత్ర రసో జలం తస్య మహౌఘేన మహాపూరేణ పూర్ణా నాభయ ఏవ హ్రదాస్తేషాం పరివాహాః కృతాః పరివాహితాః రోమరాజయః రోమకూపా యాసాం తాః। జలోచ్ఛ్వాసాః పరీవాహా ఇత్యమరః సరిజ్జలాని హ్రదానాపూర్య పరితః ఉచ్ఛ్వసంతీతి ప్రసిద్ధిః సవిభ్రమైః సవిలాసైః ప్రయాతైః ప్రకృష్టగమనైః ప్రణదితాః శింజితాః హంసకాః పాదకటకాః। హంసకః పాదకటక ఇత్యమరః-అన్యత్ర హంసా ఏవ హంసకాః మరాళాస్త ఏవ భూషణాని యాసాం తాః స్త్రియః సరిత ఇవ విరేజుః- మదనరసపూర్ణత్వ సేన నాభీనాం తదుద్బోధకత్వం వ్యజ్యతే - పరివాహితరోమరాజయ ఇతి రోమరాజీనాం పరివాహత్వరూపణాన్నాభయ ఏవ హ్రదా ఇతి రూపకాశ్రయణం తాస్సరిత ఇవేతి శ్లిష్టవిశేషణేయముపమా శ్లేష ఏవేత్యన్యే॥ ౨౩

శ్రుతీతి। అనునది నద్యాస్సమీపే సమీపార్థేఽవ్యయీభావః। అవ్యయీభావశ్చేతి నపుంసకత్వే హ్రస్వత్వం తాభిః స్త్రీభిః జనానాం సమూహో జనతా । గ్రామజనేత్యాదినా సామూహికస్తల్ప్రత్యయః తస్యా మనాంస్యేవ శరవ్యం లక్ష్యం। లక్ష్యం శరవ్యమిత్యమరః తస్య వ్యధో వేధః। వ్యధజపోరనుపసర్గ ఇత్యప్ప్రత్యయః-తత్ర పటుః సమర్థో యో మన్మథచాపనాదః స ఇతి శంకాం భ్రమం విదధతి విదధానాని। నాభ్యస్తాచ్ఛతురితి వైకల్పికో నుమ్ ప్రతిషేధః శ్రుతిపథమధురాణి శ్రావ్యాణీత్యర్థః సారసానాం రుతాని శుశ్రువిరే శ్రుతాని। సారసరుతశ్రవణాత్ మన్మథోద్దీపనమాసామాసీదిత్యర్థః - అత్ర సారసరుతే మన్మథచాపనాదభ్రమాద్భ్రాంతిమదలంకారః। కవిసమ్మతసాదృశ్యాద్విషయాత్మ నివస్తుని। ఆరోప్యమాణానుభవో యత్ర స భ్రాంతిమాన్మత ఇతి లక్షణాత్॥ ౨౪

మధ్వితి॥ ఉత్సుకాని. ఉన్మనాంసి భ్రమరకులాని మధుమథనవధూః కృష్ణస్త్రియః ఆహ్వయన్త్యాః కారయంతీవేత్యుత్ప్రేక్షా। హ్వయతి-రాకారణాహ్వానమిత్యమరః-జగురితి యత్ గాయతేర్లిట్ వనానామావళిః నూతనపల్లవా ఏవాంగుళ్య ఇత్యేకదేశవివర్తి-సావయవరూపకం అస్యాం వనావళౌ నర్తకీత్వరూపగమకత్వాదితి - తాభిస్తదభినయం తస్యాగానస్యాభినయం వ్యంజకచేష్టామతనుతేవ। వ్యంజకాభినయాః సమావిత్యమరః।అంగైరాలంబయేత్ నీ

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

త్సుకాని । తదభినయమివావలిర్వనానామతనుతనూతనపల్లవాంగులీభిః ॥ ౨౫ ॥
అసకలకలికాకులీకృతాళిస్ఖలనవికీర్ణవికాసికేసరాణామ్ । మరుదవనిరుహాం ర
జోవధూభ్యః సముపహరన్విచకార కోరకాణి ॥ ౨౬ ॥ ఉపవనపవనానుపాతదక్షై
రళిభిరలాభి యదంగనాజనస్య । పరిమళవిషయస్తదున్నతానామనుగమనే ఖలు
సంపదోఽగ్రతస్థాః ॥ ౨౭ ॥ రథచరణధరాంగనాకరాబ్జవ్యతికరసంపదుపాత్తసౌమ

తం హస్తేనార్థం ప్రదర్శయేదితివచనాద్గీతార్థస్య ఆహ్వానస్య వ్యంజనమంగులీ
భిరకార్షీదివేతి క్రియాస్వరూపోత్ప్రేక్షా - పూర్వోక్తరూపకానుప్రాణి
తా సా చాహ్వానోత్ప్రేక్షా సాపేక్షేతి సజాతీయసంకరోఽపి ॥ ౨౫

అసకలేతి ॥ మరుద్వనానిలః అసకలా అసమగ్రా అర్ధవికచా ఇత్యర్థః తా
భిః కలికాభిః కోరకైరాకులీకృతానాం సంక్షోభితానామళీనాం స్ఖలనేన విఘట్ట
నేన వికీర్ణాః విక్షిప్తాః వికాసినః కేసరాః కింజల్కా యేషాం తేషామవనిరుహాం భూ
రుహాం రజః పరాగం వధూభ్యః సముపహరన్ప్రయచ్ఛన్ యథాకశ్చిత్కామీతి
భావః ధనమర్జయన్వసతీతివత్ లక్షణహేత్వోః క్రియాయా ఇతి హేత్వర్థే శ
తృప్రత్యయః - కోరకాణి కుట్మలాని * కలికా కోరకః పుమానిత్యమరః. కోశేఽపుం
స్త్వాభిధానం ప్రాయికాభిప్రాయం * కోరకం కుట్మలేఽపి స్యాత్కక్కోలకమృ
ణాళయోరితి విశ్వప్రకాశాదౌ నపుంసకత్వస్యాప్యభిధానాత్ విచకార వికాస
యామాసేత్యర్థః - విపూర్వాత్కిరతేః కరోతేర్వా లిట్ - అత్ర కోరకవికాసక
రణస్య సముపహరన్నితి హేత్వర్థేన శత్రా - వధూసంప్రదానకపరాగోపహా
రార్థత్వాధిగమాత్ ఫలోత్ప్రేక్షా వ్యంజకాప్రయోగాద్గమ్యా ॥ ౨౬

ఉపవనేతి ॥ వనే ఉపవనమితి విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః తత్ర యః పవనః తస్యా
నుపాతే అనుసరణే దక్షైః అళిభిః యద్యస్మాత్కారణాదంగనాజనస్య సంబంధీ పరి
మళో గంధవిశేషః - విమర్దోత్థే పరిమళో గంధే జనమనోహర ఇత్యమరః - స ఏవ
విషయో భోగ్యార్థః - రూపం శబ్దో గంధరసస్పర్శాశ్చ విషయా అమీ ఇత్యమరః - అ
లాభి లబ్ధః - లభేః కర్మణి లుఙ్ * విభాషా చిణ్ణములోరితి వికల్పాన్నుమభావః - అత
ఉపధాయా ఇతి వృద్ధిః తస్మాదున్నతానాం మహతామనుగమనే పశ్చాద్ధావనే అ
నువృత్తౌ చ సంపదోఽగ్రతస్తిష్ఠంతీత్యగ్రతస్థాః పురోవర్తిన్యః ఖలు * సుపిస్థ ఇతి కప్ర
త్యయః - అత్రానుగమనయోర్ద్వయోరభేదాధ్యవసాయాత్ శ్లేషానుప్రాణితాతి
శయోక్త్యనుప్రాణితోఽయమర్థాంతరన్యాసః సామాన్యవిశేషసమర్థనరూపః.

రథేతి ॥ సుమనసః పుష్పాణి రథచరణం చక్రం తస్య ధరో ధారయితా హరిః
పచాద్యచ్ తస్యాంగనాస్తాసాం కరాబ్జైర్వ్యతికరః సంపర్కః స ఏవ సంపత్తయా
ఉపాత్తం లబ్ధం సౌమనస్యం సుమనస్కత్వం సంతుష్టచిత్తత్వం యాసాం తాస్స

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

నస్యాః। జగతిసుమనసస్తదాదిసూనం దధతి పరిస్ఫుటమర్థతోఽభిధానమ్॥౨౮॥ అభిముఖపతితైర్గుణప్రకర్షాదవజితముద్ధతిముజ్జ్వలాం దధానైః। తరుకిసలయజాలమగ్రహస్తైః ప్రసభమనీయత భంగమంగనానామ్ ॥౨౯॥ ముదితమధుభుజో భుజేన శాఖాశ్చలితవిశృంఖలశంఖకం ధువత్యాః। తరురతిశయితామరాంగనాయాః శిరసి ముదేవ ముమోచ పుష్పవృష్టిమ్॥౩౦॥ అనవరతరసేన రాగభాజా కరజపరిక్షతిలబ్ధసంస్తవేన। సపది తరుణపల్లవేన వధ్వా విగతదయం ఖలు ఖండితేన మ్లై

త్యాః సఏవ సౌమనస్యలాభ ఆదిర్యస్మిన్కర్మణి తద్యథాతథా తదాది తతఃప్రభృతీత్యర్థః - జగతిలోకేఅర్థతఃపూర్వోక్తావయవార్థాత్ పరిస్ఫుటం ప్రసిద్ధావయవార్థమభిధానం సుమనసఇతి నామధేయం దధతి- పూర్వంత్వశ్వకర్ణాదివద్రూఢమితిభావః - ఆఖ్యాహ్వేఅభిధానంచ నామధేయంచ నామచేత్యమరః - స్త్రియఃపుష్పాణిఅపచేతుం ప్రవృత్తాఇతిఫలితార్థః- నూనమిత్యుత్ప్రేక్షాయామత్రోత్ప్రేక్షా ప్రాప్తసౌమనస్యాఇతిసౌమనస్యోపాదానస్యపదార్థస్యవిశేషణగత్యా సుమనసఃపదాన్వర్థతాహేతుత్వోక్త్యా కావ్యలింగంతదుత్థాపితాచేయంతదాదిత్యుత్ప్రేక్షేతిసంకరః- తేనచాంగనాకరాణాంజగచ్ఛ్లాఘ్యత్వంవ్యజ్యతే॥ ౨౮

అభిముఖేతి ॥ అభిముఖపతితైఃభంజనార్థమాభిముఖ్యాగతైః ఉజ్జ్వలాముత్కృష్టాం ఉద్ధతిముపరిప్రసారం ఔద్ధత్యంచ దధానైః అంగనానాం అగ్రాణిచ తేహస్తాశ్చేతిసమానాధికరణసమాసః అతఏవ* హస్తాగ్రాగ్రహస్తాదయోగుణగుణిభేదాభేదాదితివామనః- తైరగ్రహస్తైఃకర్తృభిర్గుణప్రకర్షాద్ధేతోరవజితంఅవధీరితంతరుకిసలయజాలంప్రసభంబలాత్ భంగం చ్ఛేదంపరాజయంచఅనీయత-నీతం * ప్రధానకర్మణ్యాఖ్యేయేలాదీనాహుర్ద్వికర్మణామితికిసలయజాలస్యప్రాధాన్యాత్తదభిధానం- అత్రఅగ్రహస్తేషువిశేషణమహిమ్నాజిగీషుత్వస్యకిసలయజాలేజేతవ్యత్వస్యచప్రతీతేస్సమాసోక్తిరలంకారః॥

ముదితేతి॥ ముదితాహృష్టామధుభుజోమధుపాయాసుతాః శాఖాఃభుజేనహస్తేనచలితానివిశృంఖలానిఅప్రతిహతరవాణిశంఖకానివలయానియస్మిన్కర్మణి తద్యథాతథాధువత్యాఃకంపయంత్యాఃధూఞ్విధూననఇతిధాతోస్తౌదాదికాచ్ఛతరి ఙీప్ * క్ఙితిచేతిగుణప్రతిషేధాదువఙాదేశః అతిశయితాసౌందర్యేణఅతిక్రాంతాఅమరాంగనాయయాతస్యాఃకస్యాశ్చిచ్ఛిరసి తరుర్ముదేవ తదభిసరణసంతోషేణేవేతిగుణహేతూత్ప్రేక్షాపుష్పవృష్టింముమోచ॥ ౩౦

అనవరతేతి ॥ అనవరతరసేనఅవిచ్ఛిన్నద్రవేణఅన్యత్రానుబద్ధశృంగారేణ రాగభాజారక్తేనానురక్తేన చకరజపరిక్షతేషులబ్ధసంస్తవేన ప్రాప్తపరిచయేన - సంస్తవస్స్యాత్పరిచయఇత్యమరః - వధ్వావిగతదయంనిర్దయంఖండితే

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

౩౧॥ ప్రియమభికుసుమోద్యతస్య బాహోర్నవనఖమండనచారుమూలమన్యా
ముహురితరకరాహితేన పీనస్తనతటరోధితిరోదధేంశుకేన॥ ౩౨ ॥ వితతవలివిభా
వ్యపాండురేఖాకృతపరభాగవినీలరోమరాజిః। కృశమపి కృశతాం పునర్నయంతీ
విపులతరోన్ముఖలోచనావలగ్నమ్॥ ౩౩॥ ప్రసకలకుచబంధురోద్ధురోరః ప్రసభవి
భిన్నతనూత్తరీయబంధా। అవనమదుదరోచ్ఛ్వసద్దుకూల స్ఫుటతరలక్ష్యగభీర

నచ్ఛిన్నేననిరాకృతేన తరుణపల్లవేన నవకిసలయేనపి గ్లేనచ - పల్లవః కిసలే విటపే
ఇతి విశ్వః-సపది మల్లిఖలుమ్లానం-మ్లాయతే భావే లిట్ - అత్రాభిధాయాః ప్ర
కృతార్థే నియంత్రితత్వాదప్రకృతార్థప్రతీతేశ్శబ్దశక్తిమూలో ధ్వనిః శ్లే
షః తేనచోభయోః పల్లవయోరౌపమ్యం గమ్యతే॥ ౩౧

అథాసాం పుష్పాపచయే శృంగారచేష్టాం వర్ణయన్ కస్యాశ్చిచ్చేష్టావిశేష
మేకేనాహ॥ ప్రియమితి॥ అన్యా స్త్రీ ప్రియమభి ప్రియస్యాగ్ర ఇత్యర్థః * అభి
రభాగ ఇత్యభేర్లక్షణార్థే కర్మప్రవచనీయత్వాత్తద్యోగే ద్వితీయా। కుసుమే
షూద్యతః కుసుమోద్యతః కుసుమగ్రహణార్థముత్క్షిప్త ఇత్యర్థః- ప్రకృతివికారా
భావాన్న తాదర్థ్యే చతుర్థీసమాసః - తస్య బాహోర్నవం యన్నఖం నఖక్ష
తం తదేవ మండనం తేన చారు సుందరం మూలం కక్షభాగమిత్యర్థః ముహురితరక రే
ణ సవ్యపాణినా ఆహితేనపిహితేన అంశుకేనోత్తరీయేణ పీనం స్తనతటం రుణద్ధీతి
పీనస్తనతటరోధి తదావరణం యథాతథా తిరోదధే తిరోహితవతీ అయంచాపలా
ఖ్యః సంచారీభావః - ఆత్మప్రకాశినీ చేష్టా రాగాదేశ్చాపలం మతమితి లక్షణాత్
ప్రౌఢాచేయం॥ ౩౨

అథాపరస్యాశ్చేష్టావిశేషం పద్యేనైకేనాహ॥ వితతేత్యాది॥ కాచిద్వితతా
భిః గాత్రోన్నమనాద్విశ్లిష్టాభిర్వలిభిర్విభావ్యాః సంలక్ష్యాః యాః పాండురేఖాః
రేఖాకారాః వలిమధ్యాంతరాళభాగాః తాభిః కృతపరభాగాః జనితవర్ణోత్క
ర్షాః అతఏవ విశేషేణ నీలాః నీలా రోమరాజిర్యస్యాస్సా తథోక్తా కృశమపిస్వ
భావతఏవేతి భావః - అవలగ్నం మధ్యం - మధ్యమం చావలగ్నం చ మధ్యోస్త్రీత్య
మరః-పునః కృశతాం నయంతీ అగ్రపుష్పగ్రహణాయ గాత్రవిజృంభణాదితి భా
వః తథా విపులతరే ఉన్ముఖే ఊర్ధ్వముఖే లోచనే యస్యాస్సా అగ్రపుష్పగ్రహణా
ర్థమితి భావః॥ ౩౩

ప్రసకలేతి॥ ప్రసకలాభ్యామతిసమగ్రాభ్యాం కుచాభ్యాం బంధురం
ఉన్నతానతం-బంధురం తూన్నతానతమిత్యమరః. ఉద్ధురం నిర్భరం దృఢమితియా
వత్ * ఋక్పూరిత్యాదినా సమాసాంతః. తస్మాదురసః ప్రసభాద్బలాత్కారా
ద్విభిన్నో విశ్లిష్టః తనూత్తరీయబంధో యస్యాస్సా గాత్రవిజృంభణాద్విస్రస్త

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

నాభిమూలా॥౩౪॥వ్యవహితమవిజానతీకిలాంతర్వణభువివల్లభమాభిముఖ్యభాజమ్। అధివిటపిసలీలముగ్రపుష్పగ్రహణపదేనచిరంవిలంబ్యకాచిత్॥౩౫॥ అథకిల కథితేసఖీభిరత్రక్షణమపరేవససంభ్రమాభవంతీ । శిథిలితకుసుమాకులాగ్రపాణిఃప్రతిపదసంయమితాంశుకావృతాంగీ॥ ౩౬॥ కృతభయపరితోషసన్నిపాతః సచకితసస్మితవక్త్రవారిజశ్రీః । మనసిజగురుతత్క్షణోపదిష్టంకిమపిరసేనరత

కుచావరణేత్యర్థః-కించఅవనమతోంతర్లీనయమానా ముదరాదుచ్ఛ్వసద్విశ్లిష్యద్దుకూలంయస్యాతత్ అతఏవస్ఫుటతరంయథాతథాలక్ష్యందృష్టంగభీరమగాధం నాభిమూలమ్మధ్యాంతరాళంయస్యాస్సా॥ ౩౪

వ్యవహితమితి ॥ పూర్వోక్తవిశేషణవిశిష్టాకాచిదంగనాఅంతర్వణభువివనాభ్యంతరప్రదేశే * ప్రనిరన్తరిత్యాదినావననకారస్యణత్వం-వ్యవహితంతిరోహితంఅభిముఖ్యభాజంఅభిముఖావస్థితమిత్యర్థః - తంవల్లభంప్రియంఅవిజానతీకిలజానానాప్యజానానేవవిటపినివృక్షేఅధివిటపివిభక్త్యర్థేవ్యయీభావఃసలీలంయథాభవతితథా - అగ్రెవృక్షాగ్రెయానిపుష్పాణి తేషాంగ్రహణమితిపదేనవ్యాజేనచిరంవిళంబ్యప్రియాయాస్స్వాంగప్రకాశనార్థమితిభావః॥ ౩౫

అథేతి ॥ అథవిలంబనానంతరంఅత్రాస్మిన్ప్రియెసఖీభిఃకథితేసతిఅయమత్రైవాస్తఇతినివేదితేసతిక్షణంససంభ్రమాఅపరేవపూర్వవిపరీతవ్యాపారకరణాత్ అన్యేవభవంతీ - బుద్ధిపూర్వకారిత్వమజ్ఞాననాటనేనవంచయంతీత్యర్థః-శిథిలితఃపుష్పగ్రహణాన్నివర్తితఃకుసుమాకులఃకుసుమవ్యాపృతోగ్రపాణిర్యస్యాస్సాతథోక్తా - పదెపదెప్రతిపదంప్రతిస్థానంసంయమితేనసయమితేన అంశుకేనసూక్ష్మవస్త్రేణ-అంశుకంసూక్ష్మవస్త్రేస్యాదితివిశ్వః- తేనావృతఆచ్ఛాదితమంగంశరీరంయస్యాస్సాతథోక్తాసతీ॥ ౩౬

కృతేతి ॥ కించకృతభయతోషయోః భర్తృదర్శనోత్థసాధ్వసహర్షయోస్సన్నిపాతఃసంకరోయెనతత్ - మనసిజాతోమనసిజఃమన్మథః- సప్తమ్యాంజనేర్డఇతిడః* హలదంతాత్సప్తమ్యాస్సంజ్ఞాయామిత్యలుక్ - సఏవగురురాచార్యః తేనతత్క్షణేతస్మిన్నేవక్షణేఉపదిష్టంతదేకహేతుకమిత్యర్థః - కిమప్యనిర్వాచ్యంరసాంతరంలక్షణయాభావాంతరంతచ్చేహ కిలికించితంవివక్షితంకృతభయేత్యాదివిశేషణేన * క్రోధాశ్రుహర్షభీత్యాదేస్సంకరః కిలికించితమితి తల్లక్షణార్థస్యప్రతీతేః.రసేనరాగేణహేతునాభజంతీతి అతఏవసచకితాభయాత్ససంభ్రమా * చకితంభయసంభ్రమఇత్యమరః - సస్మితాహర్షాన్మందహాసాచవక్త్రవారిజశ్రీర్యస్యాస్సాసతీ అత్రచకితస్మితయోఃపూర్వోక్తభయహర్షానుభావత్వేనోక్తిః॥ ౩౭

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

సాంతరంభజంతీ॥౩౭॥ అవనతవదనేందురిచ్ఛతీవవ్యవధిమధీరతయాయదాస్థితా
స్మై। అహరతసుతరామతోస్యచేతస్స్ఫుటమభిభూషయతి స్త్రియస్త్రపైవ॥౩౮॥
కిసలయశకలేష్వవాచనీయాః పులకిని కేవలమంగకే నిధేయాః। నఖపదలిపయో
విభావితార్థాః ప్రణిదధిరే దయితైరనంగలేఖాః॥ ౩౯॥ కృతకకృతకరుషా సఖీము
పాస్యత్వమకుశలేతికయాచిదాత్మనైవ। అభిమతమభిసాభిలాషమావిష్కృత

అవనతః వదనేందుర్యస్యాస్సాలజ్జయానమ్రముఖీత్యర్థః- అధీరతయాఅధృష్ట తయావ్యవధింకించిద్వ్యవధానం * ఉపసర్గేఘోఃకిరితికిప్రత్యయః-ఇచ్ఛతీవాం ఛతీవతథావ్యాకులాసతీత్యర్థః * ఆచ్ఛీనద్యోర్నుమితివికల్పాన్నుమభావః - అస్మై ప్రియాయఆస్థితఆశయం ప్రకాశయంతీస్థితేత్యర్థః-తిష్ఠతేర్లుఙ్ *ప్రకాశనస్థేయాఖ్యయోశ్చేత్యాత్మనేపదం* స్థాఘ్వోరిచ్చేతిసిచఃకిత్త్వమికారశ్చధాతోరంతాదేశః- కిత్త్వాన్నగుణఇతియదతోహేతోరస్యప్రియస్యచేతఃసుతరామహరత-తథాహిత్రపైవస్త్రియోభిభూషయతిస్ఫుటంప్రసిద్ధమిత్యర్థః- అతోస్యాఅపిత్రపాభిభూషితత్వాదతిమనోహరత్వంయుక్తమితిభావః- కుళకాలంకారోయమర్థాంతరన్యాసః-ముగ్ధ్యాచేయన్నాయికా- లజ్జావన్మథమధ్యస్థావస్థోదితయావనేతిలక్షణాత్॥ ౩౮

కిసలయేతి ॥ అవాచనీయాః ప్రసిద్ధలిపివైలక్షణ్యాద్వాచయితుమశక్యాః కింతు కేవలంపులకినిదయితస్పృష్టత్వాత్ స్పర్శాదేవరోమాంచవత్యంగకేవపుషి నిధేయాఃవిరహతాపశాంత్యర్థమర్పణీయాః- కుతఃనఖపదానఖాంకాఏవలిపయోక్షరాణియేషుతేనతుప్రసిద్ధాక్షరాఃఅతోనవాచనీయాఇత్యర్థః నైతావతానుపకారకత్వంచేత్యాహ- తథాపివిభావితార్థాఃసాంకేతికసన్నివేశవశాదేవద్యోతితాభిధేయాః-లిఖ్యంతఇతిలేఖాఃసందేశాఃకర్మణిఘఞ్ ప్రత్యయః - అనంగస్యలేఖాఃతత్ప్రయుక్తాఇత్యర్థః-దయితైర్దయితాభిశ్చ* పుమాన్స్త్రియేత్యేకశేషః-కిసలయశకలేషుప్రణిదధిరేప్రణిహితాఃలిఖితాఇత్యర్థః-దధాతేఃకర్మణిలిట్ *నెగదనదేత్యాదినానకారస్యణత్వం - లోకప్రసిద్ధలేఖ్యవైలక్షణ్యాత్వ్యతిరేకాలంకారః॥ ౩౯

కృతేతి ॥ కృతకకృతకరుషాకృతకకృత్రిమగోషయాకయాచిన్నాయికయాత్వమకుశలామాల్యగ్రథనేకుశలానాసీతిసఖీముపాస్య నిరస్యాత్మనా స్వయమేవాభిమతమభిప్రియాభిముఖంసాభిలాషమావిష్కృతం భుజమూలంప్రకాశితకక్షదేశంచయథాతథామూర్ధ్నిమాలాఅబంధి-బద్ధా-అయంచస్వాభిప్రాయవ్యంజకచేష్టారూపశ్చాపలాఖ్యఃసంచారివిశేషఃనాయికాతుప్రౌఢైవ- స్మరమందీకృతవ్రీడాప్రౌఢాసంపూర్ణయావనేతిలక్షణాత్॥ ౪౦

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

భుజమూలమబంధిమూర్ధ్ని మాలా॥౪౦॥అభిముఖముపయాతిమాస్మకించిత్త్వ
మభిదధాఃపటలేమధువ్రతానామ్। మధుసురభిముఖాబ్జగంధలుబ్ధే రధికమధిత్వ
దినేనమానిపాతి॥౪౧॥సరజసమకరందనిర్భరాసు ప్రసవవిభూతిషుభూరుహాంవి

అథకాచిన్నాయికాం ప్రతి సఖీవచనం త్రిభిఃకులకేనాహ॥అభిముఖమితి॥మ
ధుపాః కరందం వ్రతయంతిభుంజంత ఇతిమధువ్రతాఃమధుపాఃకర్మణప్రత్యయః -
తేషాంపటలేఅభిముఖముపయాత్యాగతేసతిత్వం కించిన్మాస్మాభిదధాఃనకించిదా
లపమానంభజేత్యర్థః ॥ స్మోత్తరేలఙ్ చేతిధాతోర్లఙ్ ॥ నమాఙ్యోగఇత్యట్ప్రతి
షేధః.మౌనస్యమధుకరబాధానివృత్తిరేవఫలమిత్యాహమధ్వితి-మధునామద్యే
నసురభేర్ముఖాబ్జస్యయోగంధఃతస్మిన్లుబ్ధేలోభాత్ ॥ స్త్రియాం క్తిన్- అనే
నమధువ్రతపటలేనత్వయిఅధిత్వత్ -విభక్త్యర్థేవ్యయీభావః॥ త్వమావేకవచ
నఇత్యత్రైకవచనఇత్యర్థనిర్దేశత్వాత్ కదిహవిభక్త్యభావేప్యేకార్థవృత్తేర్యుష్మదో
మపర్యంతస్యత్వాదేశః-అతఎవవిభక్త్యభావాచ్ఛత్వాదేశోత్ర చింత్యఇతివల్ల
భవచనంచింత్యం అధికమత్యంతంసర్వత్రేత్యర్థః-మానిపాతినినిపతతాత్ . భా
వేలుఙ్-చిణ్వద్వృద్ధిఃఅత్రాళిపాతాసంబంధేపి తత్సంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః॥

సరజసేతి॥ కించమధుపిబతీతిమధుపః-మధులిట్ మద్యపశ్చ॥ఆతోనుపసర్గేకః
భువిరోహంతిజాయంతఇతిభూరుహాః తేషాంభౌమానాంచ దేహినాంసంబంధి
నీషుసహరజసాసరజసం ॥ అచతురేత్యాదినాసాకల్యార్థేవ్యయీభావస్సమా
సాంతనిపాతః - తేనసరజస్క-ఇతిబహువ్రీహ్యర్థోలభ్యః- ముఖ్యోవామహో
కవిప్రయోగబాహుళ్యాత్ అవ్యయీభావదర్శనంతు ప్రాయికాభిప్రాయమి
త్యుక్తంప్రాక్ - తథాచసరజసంసరజసోయోమకరందః తేననిర్భరాసుపూ
ర్ణాసునతుత్వదధరవదమృతేననాప్యరజస్కేనేతిభావః- అన్యత్రరజఃస్త్రీపుష్పం
స్యాద్రజఃపుష్పమార్తవమిత్యమరః - తత్సాహచర్యాన్మకరందశబ్దేన శుక్లప్ర
తీతేః తేనశుక్లశోణితసన్నిపాత ప్రాయాస్విత్యర్థః - ప్రసవవిభూతిషుపుష్పస
మృద్ధిషుజన్మపరంపరాసుచవిరక్తోనిస్పృహస్సన్ అమృతంపిబతీత్యమృతపః ఇతి
నామ్నావాంఛయాఅమృతపానాభిలాషేణఅముంతవాధరోష్ఠంప్రత్యాజిహీ
తే ఆగచ్ఛతిధ్రువంసత్యమిత్యుత్ప్రేక్షా - అన్యత్రతు అమృతపోదేవఇతి నామ
వాంఛయాదేవభూయాపేక్షయేత్యర్థః-అథవానిశ్రేయసప్రాప్త్యపేక్షయేత్య
ర్థః - శ్రేయోనిశ్రేయసామృతమిత్యమరః-ధ్రువంశాశ్వతం - అధరంధరాసం
బంధరహితంఅముంపరలోకంఅపథమిహచాముత్రశుచాంఇహచాముత్రచాన్వే
తీత్యాదావాలోకేవేదేచేదమదసోర్లోకద్వయోరూఢిదర్శనాత్ ఆజిహీతేఅన్వేష్య
తీత్యర్థః- ఓహాఙ్ గతావితిధాతోర్లట్ ॥ శ్నావితిద్విర్భావః॥ ఈహల్యఘోరితి

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

రక్తః । ధ్రువమమృతపానాం వాంఛయా సావధర మముం మధుపస్త వాజిఘ్రతే ॥
౪౨॥ఇతి వదతి సఖీజనే నిమీలద్ద్విగుణితసాంద్రతరాక్షిపక్ష్మమాలా। అపతదళిభ
యేన భర్తురంకం భవతి హి విక్లబతా గుణోఽంగనానామ్॥౪౩॥ ముఖకమలకమున్న
మయ్య యూనా యదభినవోఢవధూర్బలాదచుంబి । తదపి న కిల బాలపల్లవాగ్ర
గ్రహపరయా వివిదే విదగ్ధసఖ్యా॥ ౪౪ ॥ ప్రతతివితతిభి స్తిరోహితాయాం ప్రతి

ఈకారః- అత్ర నాయికావదనసౌరభలోభహేతుకస్య మధుపాగమనస్యామృతపానామవాంఛాహేతుకత్వోత్ప్రేక్షణాద్గుణహేతూత్ప్రేక్షా - సా చ ధ్రువమితి వ్యంజకప్రయోగాద్వాచ్యా సతీ మధుపస్యాధరోద్దేశాసంబంధేపి సంబంధోక్తేరతిశయోక్త్యత్రాపి తేతి సంకరః - పూర్వోక్త్యా ప్రకృతార్థప్రతీతి స్తు మధుపాదిశబ్దానామభిధాయాః ప్రకృతార్థనియంత్రితత్వాచ్ఛబ్దశక్తిమూలోధ్వనిరేవ న శ్లేష ఇత్యలం విస్తరేణ॥ ౪౨

ఇతీతి ॥ ఇతీత్థం సఖ్యా నజన స్తస్మిన్ సఖీజనే వదతి సతి నిమీలంత్యౌ భయాన్ముకుళీభవంత్యౌ అత ఏవ ద్విగుణౌ ఆవృత్తీయయో స్తేద్విగుణే ద్విరావృత్తే * గుణస్త్వావృత్తిశబ్దాదిజ్యేంద్రియాముఖ్యతంతుష్వితి వైజయంతీ- తేకృతే ద్విగుణితే అత ఏవ సాంద్రతరే అక్షిపక్ష్మమాలే నేత్రలోమపఙ్క్తీ యస్యాస్సా కాచిదితి శేషః అక్షిగ్రహణస్య పక్ష్మద్వైగుణ్య లక్షీ్మరక్ష్ణోరేవేతి ద్యోతనార్థత్వాన్న పౌనరుక్త్యం-అళిభయేన భర్తురంకం ఉత్సంగమపతత్ ప్రాప్తవతీ అహో మహత్కష్టం-యత్ప్రీటాదపి భయమిత్యాశంక్యాహ-భవతీతి- అంగనానాం నతు పుంసామితి భావః-విక్లబతా భీరుతా గుణో భవతి హి న దోష ఇతి భావః- అత ఏవ జనసమక్షం భర్తురంకారోహణమపి న దోషః పార్శ్వస్థాలంబనాదీనాం భయానుభావత్వాత్ప్రకాశకాలంకారోయమర్థాంతరన్యాసః॥ ౪౩

ముఖేతి ॥ యూనా అభినవోఢవధూః నవోఢాంగనా బలాత్కారాత్ ముఖం కమలమివేత్యుపమితసమాసః-తదల్పం ముఖకమలకం అల్పార్థే కన్ప్రత్యయః- ఉన్నమయ్యోద్యమ్య* ల్యపి లఘుపూర్వాదిత్యయాదేశః-అచుంబిచుంబితమితి యత్ తచ్చుంబనం విదగ్ధసఖ్యా చతురసఖ్యా బాలపల్లవాగ్రాణాం గ్రహో గ్రహణం* గ్రహవృదృనిశ్చిగమశ్చేత్యప్రత్యయః-తత్పరయా తదాసక్తయా సత్యా కించిద్వ్యాసంగం కల్పయంత్యేత్యర్థః- న వివిదే పి కిల న విదితమపి కిల న ప్రకాశితమితి కిము వక్తవ్యమిత్యపి శబ్దార్థః. కిలేత్యలీకే వస్తుతో విదిత్వాప్యవిదిత్వేవ స్థితా వైదగ్ధ్యాదన్యథా తయోర్విస్రంభవిఘాతాదితి భావః-ముగ్ధేయం నాయికా - ఉదయద్యౌవనా ముగ్ధా లజ్జావిజితమన్మథేతి లక్షణాత్॥ ౪౪

ప్రతతీతి ॥ ప్రతికూలా యువతిః ప్రతియువతీ సపత్నీ తస్యాం ప్రతతివితతయః

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

యువతావదనం ప్రియః ప్రియాయాః । యదధయదధరావలోపనృత్యత్కరవలయస్వనితేన తద్వివవ్రే॥౪౫॥ విలసితమనుకుర్వతీ పురస్తాద్ధరణిరుహాధిరుహో వధూర్లతాయాః । రమణమృజుతయా పురస్సఖీనామగణితచాపలదోషమాలిలింగ॥౪౬॥ సలలితమవలంబ్య పాణినాంసే సహచరముచ్ఛ్రితగుచ్ఛవాంఛయాన్యా। సకలకలభకుంభవిభ్రమాభ్యామురసి రసాదవతస్తతస్తనాభ్యామ్॥౪౭॥ మృదుచరణతలాగ్రదుఃస్థితత్వాదసహతరా కుచకుంభయోర్భరస్య। ఉపరిని

లతాజాలాని - వల్లీతు వ్రతతిర్లతేత్యమరః - తాభిస్తిరోహితాయాం సత్యాం ప్రియః ప్రియాయాః వదనం అధరం అధయత్ అపిబదితి యత్ ధేట్ పానే భావాదికా ల్లుఙ్ తద్వదనపానం అధరావలోపేనాధరఖండనేన తజ్జనితవ్యథయేత్యర్థః - నృత్యతోశ్చలతోః కరయోర్వలయానాం కంకణానాం స్వనితేన ధ్వనినావివవ్రే వివృతం తదేవతస్యాస్తదనుమాపకమభూదిత్యర్థః - అత్ర త్రికాహ్యృష్టా అపరాత్ర్వే ప్యర్ధనిశ్వ్రాదవతీత్యనుసంధేయమ్॥ ౪౫

విలసితమితి ॥ వధూః కాచిత్ స్త్రీ పురస్తాదగ్రే ధరణిరుహాః ధిరోహతీతి ధరణిరుహాధిరుట్ వృక్షారూఢా - రుహేః క్విప్ - తస్యాస్తదధిరుహో లతాయాః విలసితం చేష్టితం * నపుంసకే భావే క్తః - అనుకుర్వతీ ఏవమిత్యాశ్లేషప్రకారమభినయంతీ ఋజుతయా అకుటిలబుద్ధితయా సఖీనాం పురోగ్రే అగణితః అవిచారితః చాపలమనుచితాచరణమేవ దోషో యస్మిన్కర్మణి తద్యథాతథా రమణం ప్రియమాలిలింగ - ఏషా చహార్షాత్సుక్యవతీ ప్రౌఢా చ॥ ౪౬

సలలితమితి ॥ అన్యా స్త్రీ ఉచ్ఛ్రితగుచ్ఛవాంఛయా ఉన్నతస్తబకజిఘృక్షయా - సలలితం సవిలాసం యథాతథా సహచరం ప్రియం పాణినౌచిత్యాద్వామేనేతి శేషః - అంసే వలంబ్య అవష్టభ్య సకలయోస్సమగ్రయోః కలభకుంభయోర్విభ్రమ ఇవ విభ్రమస్సౌందర్యం యయోస్తాభ్యాం స్తనాభ్యాం రసాద్రాగాదురస్యవతస్తరే ఆచ్ఛాదయామాస - సహచరమితి శేషః అభిముఖావస్థానాదితి భావః స్తృణాతేః కర్తరి లిట్ * ఋతశ్చ సంయోగాదేర్గుణ ఇతి గుణః * శర్పూర్వాః ఖయ ఇత్యభ్యాససకారలోపః ఇయం చ ప్రౌఢైవ॥ ౪౭

మృద్వితి ॥ అన్యా స్త్రీ ఉచ్చతరాణాం అత్యున్నతకుసుమానాం ఉచ్చేతుముపచేతుమిచ్ఛయా ఉచ్చతరోచ్చిచీషయా - చినోతేస్సన్నంతాత్ స్త్రియామ ప్రత్యయేటాప్ * విభాషా చేరితి కుత్వవికల్పః - మృదునా చరణతలాగ్రేణ దుఃస్థితత్వాద్దుఃఖేన స్థితత్వాదపటుస్థితేరిత్యర్థః - కుచకుంభయోర్భరస్య భారస్య * పుంసి సంజ్ఞాయాం ఘః ప్రాయేణేతి ఘప్రత్యయః - న సహతేత్యంతమసహతరా . సహేః పచాద్యజంతాన్నఞ్ సమాసాత్తరప్ప్రత్యయః - భరమసహమానేత్యర్థః :

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

రవలంబనం ప్రియస్యన్యపతదథోచ్చతరోచ్చిచీషయా న్యా॥౪౮॥ ఉపరిజతరుజాని
యాచమానాం కుశలతయా పరిరంభలోలుపోన్యః। ప్రథితపృథుపయోధరాం గృ
హాణ స్వయమితి ముగ్ధవధూముదాసదోర్భ్యామ్॥౪౯॥ ఇదమిదమితి భూరుహాం
ప్రసూనైర్ముహురభిలోభయతా పురఃపురో న్యా। అనురహసమనాయి నాయ
కేన త్వరయతి రంతుమహో జనం మనోభూః॥౫౦॥ విజనమితి బలాదముం గృహీ
త్వా క్షణమథ వీక్ష్య విపక్షమంతికే న్యా। అభిపతితుమనా లఘుత్వభీతేరభవదముం
చతి వల్లభే తిగుర్వీ॥౫౧॥ అధిరజని జగామ ధామ తస్యాః ప్రియతమమేతి రుషా స్ర

కృదోగ్యాత్కర్మణి షష్ఠీ- అథాస్మిన్నవసరే నిరవలంబం యథా తథా ప్రియస్యోప
రి నిరాలంబత్వాన్నిపతితేత్యర్థః- ఏషాపి ప్రౌఢైవ స్వభావోక్తిరలంకారః॥౪౮
ఉపరిజేతి ॥ ఉపరిజాతాని ఉపరిజాని యాని తరోర్జాతాని తరుజాని కుసుమా
ని తాని యాచమానాముపచిత్య దేహీతి ప్రార్థయమానాం ప్రథితపృథుపయోధ
రాం ప్రశస్తపీవరకుచాం ముగ్ధవధూమకుటిలధియం స్త్రియం పరిరంభలోలుపః ఆ
శ్లేషలాలసోన్యః కుశలతయా వంచనాపటుతయా స్వయం గృహాణేతి మయోద్ధృ
తాస్స్వయమేవాపచినుష్వేత్యుక్త్వేత్యర్థః- గమ్యమానార్థత్వాదుక్త్వేతిన
ప్రయుక్తం పౌనరుక్త్యాత్ దోర్భ్యాం హస్తాభ్యాముదాస ఉద్యచ్ఛతిస్మ- అయం
సైకాయత్తత్వాదనుకూలనాయకః- నాయికా తు స్వాధీనపతికా ప్రౌఢా చ॥ ౪౯
ఇదమితి ॥ అన్యా స్త్రీ ఇదమిదమితి ఇదం గ్రాహ్యమిదం గ్రాహ్యమిత్యుక్త్వే
త్యర్థః- భూరుహాం వృక్షాణాం ప్రసూనైః పుష్పైః పురఃపురో ముహురభిలోభ
యతా ప్రలోభయతా నాయకేన రహస్యనురహసం ఏకాంతం* అన్వవ తప్త్రా
హ స ఇత్యవ్యయీభావ సమాసాన్తః - అనాయి నీతా- తథాహి మనోభూః మో
జనం రంతుం త్వరయతి దేశకాలాననపేక్షయేతి భావః- అతఏవాశ్చర్యమహో ఇతి
పూర్వవన్నాయికానాయకవివేకః అర్థాన్తరన్యాసః॥ ౫౦
విజనమితి ॥ అన్యా స్త్రీ విజనమేకాంతమితి హేతోరముం వల్లభం క్షణం బలా
ద్గృహీత్వా ఆకృష్యాథాంతికే విపక్షం సపత్నీజనం వీక్ష్య లఘుత్వభీతేస్తుచ్ఛత్వభ
యాత్ అభిపతితుం మనో యస్యాస్సా అభిపతితుమనా అపసర్తుకామా * తుంకా
మమనసోరపీతి మకారలోపః వల్లభే అముం చతి అత్యజతి సతి తస్య విపక్షానవేక్షణా
దితి భావః- అతిగుర్వీ అతిగౌరవవత్యభూత్ స్వయం గ్రహలాఘవతిరోధానాత్ప్రీ
త్యా తద్భర్తృవాల్లభ్య ప్రకాశనాచ్చేతి భావః। భాగ్యవతాం సర్వం శ్రేయసే భ
వతీతి రహస్యం ఏషా త్వతి ప్రగల్భైవ॥ ౫౧
అధీతి॥ అధిరజని విభక్త్యర్థే వ్యయీభావః- తస్యాస్సపత్న్యా ఇత్యర్థః- బు
ద్ధిస్థత్వాన్నామగ్రహణాసహత్వాచ్చ తచ్ఛబ్దేన నిర్దేశః ధామ గృహం జగామ

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

జావబద్ధః। పదమపిచలితుంయువానసేహేకిమివనశక్తిహారంససాధ్వసానామ్॥ ౫౨॥ నఖలువయమముష్యదానయోగ్యాః పిబతిచపాతిచయాసకౌరహస్త్వామ్। వ్రజవిటపమముందదస్వతస్యైభవతియతస్సదృశోశ్చిరాయయోగః॥ ౫౩ ॥ తవకితవకిమాహితైర్వృథాధానః క్షితిరుహపల్లవపుష్పకర్ణపూరైః। ననుజనవిదితైః

గతఇతిరుషాహేతునా ప్రియతమయాకర్త్ర్యా స్రజామాలికయాకరణేన అవబద్ధః-యువాపదమపి* అత్యంతసంయోగేద్వితీయా-చలితుంనసేహేనశశాక-తథాహిససాధ్వసానాంభయగ్రస్తానాంకిమివకింవాఇవశబ్దోవాక్యాలంకారే- ఇవేతిఈషదర్థోపగమోత్ప్రేక్షావాక్యాలంకారేష్వితిగణవ్యాఖ్యానే - శక్తింహరతీతిశక్తిహారం * హరతేరనుద్యమనేజిత్యచ్ప్రత్యయః-నభవతీతిశేషః * అస్తిర్భవంతిపరోప్రయుజ్యమానోప్యస్తీతివచనాత్। భవంతీతిలటః పూర్వాచార్యాణాంసంజ్ఞా - సర్వస్యాపిభీరూణాంశక్తిహరత్వాదబలాకృతః ప్రగ్బంధోపియూనః శక్తిహరఇతియుక్తమితిసామాన్యే నవిశేషసమర్థనరూపోర్థాంతరన్యాసః- ఖండితేయంనాయికా-జ్ఞాతేన్యాసంగవికృతేఖండితేష్యాకషాయితేతిలక్షణాత్ నాయకస్తుదక్షిణఃభయసంబంధసహనాదిభిస్తుల్యోనేకత్రదక్షిణఇతితల్లక్షణార్థప్రతీతేరితి॥ ౫౨

అథకాచిత్ఖండితానాయికానిజకాంతమాగస్కారిణం పల్లవదానేన ప్రసాదయంతంచతుర్భిస్సభర్త్సనముపాలభతే॥ నేత్యాది॥వయమముష్యవిటపస్యదానయోగ్యానఖలుకింతుయాఅసావేవాసకౌత్వత్ప్రియా* అవ్యయసర్వనామ్నామకచ్ప్రాక్టేరితిఅకచ్ప్రత్యయః - రహోరహసి * రహశ్చోపాంశుచాలింగఇత్యమరః- త్వాంపిబతిపానంకరోతి - పాపానే-భ్వాదికః* పాఘ్రేత్యాదినాపిబాదేశః. పాతిరక్షతిచఅన్యతోవారయతిచేత్యర్థః-పారక్షణే - అదాదిత్వాచ్ఛపోలుక్ - తస్యైఅముంవిటాన్వాతీతివిటసంపల్లవం*విటపఃపల్లవేపిస్యాదితివిశ్వః దదస్వ-ప్రయచ్ఛ-దదదానఇతిభ్వాదికాల్లోట్-వ్రజగచ్ఛయతోదానాచ్చిరాయచిరకాలాత్ -చిరార్థేవ్యయం. సదృశోఃఅనురూపయోఃయోగోభవతిఉభయోరపివిటపత్వాదితిభావఃసమాలంకారోయం * సాసమాలంకృతిర్యోగేవస్తునోరనురూపయోరితిలక్షణాత్॥ ౫౩

తవేతి॥ హేకితవధూర్తవృథావ్యర్థమేవాహితైస్తత్కాలయోగ్యస్యఅన్యత్రైవసిద్ధత్వాదితిభావః- తవసంబంధిభిఃక్షితిరుహాణాంపల్లవాఃపుష్పాణిచతాన్యేవకర్ణంపూరయంతీతికర్ణపూరాఃకర్ణావతంసాః * కర్మణ్యణ్ - తైఃనఃఅస్మాకంకింతత్సాధ్యంనకించిదస్తీత్యర్థః - గమ్యమానసాధనక్రియాపేక్షయాకర్ణపూరాణాంకరణత్వాత్తృతీయా - ఉక్తంచన్యాసోద్యోతే*నకేవలంశ్రూ

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

భవద్వ్యలీకైశ్చిరపరిపూరితమేవ కర్ణయుగ్మమ్॥౫౪॥ ముహురపహసితామి
వాలినాదైర్వితరసి నః కలికాం కిమర్థమేనామ్ । వసతిముపగతేన ధామ్ని తస్యా
శ్శఠకలిరేష మహాంస్త్వయాద్య దత్తః॥౫౫॥ ఇతిగదితవతీరుషా జఘాన స్ఫురితమ
నోరమపక్ష్మకేసరేణ। శ్రవణనియమితేన కాంతమన్యా సమమసితాంబురుహేణ
చక్షుషా చ॥౫౬॥ వినయతి సుదృశో దృశః పరాగం ప్రణయిని కౌసుమమాననానిలేన

యమానైవ క్రియానిమిత్తం కారకభావస్యాపి తు గమ్యమానాపీతి-కింతు-నను-అం
గజనవిధైర్జనేషు ప్రసిద్ధైరితి సప్తమీసమాసః* క్తేనచపూజాయామితి షష్ఠీ
సమాసనిషేధాత్-నచ * క్తస్య చ వర్తమాన ఇతి షష్ఠీనిబంధః ఆధారత్వవివక్షా
యాంతదప్రాప్తేః కృద్యోగ ఇతి షష్ఠీప్రతిప్రసవత్వాదస్యా ఇతి । భవద్వ్యలీకై
ర్భవతో ప్రియవచనైః కర్ణయుగ్మం చిరపరిపూరితం నిత్యపూర్ణమేవ - అతః
పూరితస్య పూరణాయోగాదలమేభిరిత్యర్థః- అత్రోత్తరవాక్యార్థస్య పూ
ర్వవాక్యార్థహేతుకత్వోపనిబంధనాద్వాక్యార్థహేతుకం కావ్యలింగమ
లంకారః॥ ౫౪

ముహురితి॥ అలినాదైః భృంగఝుంకారైః ముహురపహసితాం ప్రతారణా
ర్థేతి పరిహాస్యమానామివస్థితామేనాం కలికాం కోరకమల్పం కలింకలహంచ* క
లహంత్యయుగే కలిరితి వైజయంతీ-స్త్రీప్రత్యయస్త్వవివక్షితః శ్లేషే-నోస్మాకం కి
మర్థం వితరసి హే శఠ ప్రియకారిణీ తస్యాస్త్వత్ప్రియాయాః ధామ్ని భవనే వ
సతిం స్థితిం ఉపగతేన త్వయా అద్యైవ వర్తమానో మహాన్ - కలిః కలహో ద
త్తః త్వద్దత్త ఏవ మహతి కలౌ స్థితే కిమల్పేనేత్యర్థః - అత్రాపి పూర్వవాక్యార్థ
స్యోత్తరవాక్యార్థహేతుకత్వాద్వాక్యార్థహేతుకం కావ్యలింగం-కలికామితి
శ్లేషోత్థాపితతయా కోరకకలహయోః భేదే అభేదరూపాతిశయోక్త్యనుప్రా
ణితమితి సంకరః॥ ౫౫

ఇతీతి॥ ఇతీత్థం గదితవతీ ఉక్తవతీ అన్యా స్త్రీ రుషా కాంతం స్ఫురితాన్యుజ్జ్వలాని మనో
రమాణి చ పక్ష్మాణీవ కేసరాణి అన్యత్ర కేసరాణీవ పక్ష్మాణి యస్య తేన శ్రవణనియ
మితేన శ్రోత్రధృతేన తేన నిరుద్ధేన చాసితాంబురుహేణ నీలోత్పలేన చక్షుషా చ స
మం యుగపజ్జఘాన తాడయామాస-ఏషాపి ఖండితా నాయికా స్తుధృష్టః*వ్యక్తాగాని
ర్భయో ధృష్ట ఇతి లక్షణాత్ - అత్ర స్ఫురితేత్యాది తుల్యధర్మాగమ్యౌపమ్యయో
రసితాంబురుహచక్షుషోరుభయోరపి తాడనసాధనతయోపాత్తత్వేన ప్రకృత
త్వాత్కేవలప్రకృతాస్పదా తుల్యయోగితా-లక్షణముక్తమ్ ౫౬

వినయతీతి॥ ప్రణయిని ప్రియే సుదృశః ప్రియాయాః దృశో లోచనాదేకస్మాదే
వేతి భావః కుసుమేషు భవం కౌసుమం పరాగం రజః కణం తచ్చైకమితి భావః ఆననా

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

తదహితయువతేరభీక్ష్ణమక్ష్ణోర్ద్వయమపిరోషరజోభిరాపుపూరే॥౫౭॥ స్ఫుట మిదమభిచారమన్త్రఎవప్రతియువతేరభిధానమఙ్గనానామ్ । వరతనురమునో పహూయపత్యామృదుకుసుమేనయదాహతాప్యమూర్ఛత్ ॥౫౮॥ సమదనమ వతంసితేఽధికర్ణం ప్రణయవతా కుసుమే సుమధ్యమాయాః । వ్రజదపిలఘుతాం బభూవభారఃసపదిహిరణ్మయమణ్డనంసపత్న్యాః॥౫౯ ॥ అవజితమధునాతవా

నిలేన నిజముఖ పూత్కారేణవినయత్యపనయతి సతితదహిత యువతేః తత్సప త్న్యాః అక్ష్ణోర్ద్వయమపి నత్వేకమేవేతిభావః - రోషాఏవరజాంసితైరభీక్ష్ణ మాపుపూరేఆపూరితం· నత్వేకేనరజఃకణేనకించిత్స్పృష్టమాత్రమితిభావః-పిప ర్తేఃపృణాతేర్వాకర్మణిలిట్ * ఉదోష్ఠ్యపూర్వస్యేత్యుత్వం* వోరుప ధాయాఇతిదీర్ఘః-పూరీఆప్యాయనఇత్యస్మాద్వాదైవాదికాత్కర్మకర్త రిలిట్ -పూర్ణమిత్యర్థః-అత్రాన్యతోరజోపనయనస్యాన్యత్రరజఃపూరణకార ణత్వాయోగాదకారణకమేవపూరణమితిభావనాలంకారోరూపకానుప్రాణిత ఇతిసంకరః॥ ౫౭

స్ఫుటమితి ॥ ఇదంప్రతియువతేఃసపత్న్యాఃఅభిధానంనామధేయంఅఙ్గనా నామభిచారః . పరమారణకర్మయథాశ్యేనేనాభిచరన్యజేతేతి-తస్యమన్త్రో భిచారమన్త్రఃసఏవస్ఫుటమిత్యుత్ప్రేక్షా యద్యస్మాద్వరతనుఃస్త్రీపత్యా భ ర్త్రాఅమునాసపత్నీనామధేయేనోపహూయమృదుకుసుమంమృదుగ్రహణం అచిరాపచితత్వంద్యోతయద్దేవతాభిమన్త్రణాది సంస్కారాభావం ద్యోతయ తి తేనకుసుమేనాప్యాహతాఅమూర్ఛత్ యదుచ్చారణపూర్వకంకుసుమతా డనమపి మారకంసోభిచారమన్త్రఏవ సత్యమన్యథాకేవలకుసుమేపి తత్ప్రసం గాదిత్యర్థః॥ ౫౮

సమదనమితి ॥ ప్రణయవతాప్రియేణసుమధ్యమాయాఃప్రియాఙ్గాయాఃఅధిక ర్ణం-కర్ణే- విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావఃసమదనంసానురాగంయథాతథాకుసు మేఅవతంసితేఅవతంసీకృతేసతిసపదిలఘోర్భావఃలఘుతాంహీనతాం అగురు త్వంచవ్రజదపిసమానఏకః పతిర్యస్యాస్తస్యాస్సపత్న్యాః * నిత్యంసపత్న్యా దిష్వితిఙీప్ నకారశ్చఏతస్మాదేవనిర్దేశాత్ సమానశబ్దస్యసభావనియమః హి రణ్యస్యవికారోహిరణ్మయందాండినాయనాదినానిపాతఃతన్మండనంభారోబభూ వయత్కించిదపిప్రేమ్ణాకాన్తస్వహస్తదత్తంశ్లాఘ్యంమండనంభవతిఅన్యన్మహా ర్ఘమపిహీనంభారంచ నతుమండనమిత్యర్థః - లఘుత్వగురుత్వగుణవిరోధ స్యహీనార్థత్వేనపరిహారాద్విరోధాభాసభేదః ౫౯

అవజితమితి ॥ విలాసవత్యాః స్త్రియాఃశ్రవణకువలయంశ్రవణోత్పలంక్ష

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

హామత్క్ష్ణో రుచిరతయేత్యవనమ్య లజ్జయేవ । శ్రవణకువలయం విలాసవత్యాః భ్రమరరుతైరుపకర్ణమాచచక్షే ॥ ౨౦ ॥ అపచితకుసుమాః విహాయ వల్లీర్యువతిషు కోమళమాల్యమాలినీషు । పదముపదధిరే కులాన్యలీనాం న పరిచయో మలినాత్మనాం ప్రధానమ్ ॥ ౨౧ ॥ శ్లథశిరసిజపాశపాతభారాదివ నితరాం నతిమద్భిరంసభాగైః । ముకులితనయనైర్ముఖారవిందైర్ఘనమహతామివ పక్ష్మణాం భరేణ ॥ ౨౨ ॥ అధికమరుణిమానముద్వహద్భిర్వికసదశీతమరీచిరశ్మిజాలైః । పరిచితపరిచుంబనాభి

త్ర్యై అహం మధునా తవాత్క్ష్ణో రుచిరతయా రుచిరస్య భావః రుచిరతా భావే తల్ - తయా సౌందర్యేణావజితమితి వక్తవ్యానువాదః - అత ఏవ లజ్జయావనమ్య భ్రమరరుతైః తన్మిషేణేత్యర్థః - ఉపకర్ణం కర్ణే ఆచచక్షు ఇవేత్యుత్ప్రేక్షా ॥ ౨౦

అపచితేతి ॥ అలీనాం కులాని అపచితాని యువతిభిరుపాత్తాని కుసుమాని యాసాం తాః రిక్తా ఇత్యర్థః - వల్లీః పుష్పలతాః విహాయ కోమళాని మాల్యాని మలంతే ధారయంతీతి కోమళమాల్యమాలినీషు మలమల్లధారణ ఇతి ధాతోర్ణినిప్రత్యయః * ఋన్నేభ్యో ఙీప్ - యువతిషు పదం ఉపదధిరే నిదధుః - తథాహి మలినాత్మనాం కృష్ణదేహానాం దుష్టచిత్తానాం పరిచయః చిరకాలసాహచర్యం న ప్రధానం అప్రయోజకం - కింతు భక్తిరేవేతి భావః - అతః పరిచితలతాత్యాగో నాశ్చర్య ఇత్యర్థః - అత్ర మలినాత్మనామితి కృష్ణాంగత్వస్య దుష్టచిత్తత్వేన సహాభేదాధ్యవసాయేన అర్థాంతరన్యాసోత్థానాత్ శ్లేషప్రతిభోత్థాపితాతిశయోక్త్యనుప్రాణితేయమితి సంకరః ॥ ౨౧

అథోత్తరసర్గే జలక్రీడావర్ణనాయా తదుపోద్ఘాతత్వేనాసాం వనవిహారోద్భవం శ్రమాతిరేకం సప్తభిః కులకేన దర్శయతి ॥ శ్లథేత్యాది ॥ శిరసిజాతాని శిరోరుహాణి * సప్తమ్యాం జనేర్డః * హలదంతాదిత్యాదినా అలుక్ - తేషాం పాశః కలాపః శ్లథస్య తస్య యః పాతః తస్య భారాదివేతి హేతూత్ప్రేక్షా - న పాదాదౌ ఖల్వాదయ ఇతి వామనీయనిషేధేపీవశబ్దస్య పాదాదౌ ప్రయోగః కవేరౌద్ధత్యాత్ - నితరామతిశయేన * అవ్యయాదామ్ప్రత్యయః. నతిమద్భిః అంసభాగైరుపలక్షితాభిః నితంబినీభిరితి భావినా సంబంధః ఏవముత్తరత్రాపి యోజ్యం - నతాంసత్వముత్తమస్త్రీలక్షణం - పునర్ఘనమహతాం సాంద్రదీర్ఘాణాం పక్ష్మణాం భరేణేవేతి పూర్వవద్ధేతూత్ప్రేక్షా - ముకులితనయనైర్ముఖారవిందైరత్రోత్ప్రేక్షయోస్సంసృష్టిః ॥ ౨౨

అధికమితి ॥ పునః పరిచితానాం ప్రణయినాం పరిచుంబనైరభియోగాత్పీడనాత్ అపగతాః కుంకుమానాం రేణవః యేషు తాని అపగతకుంకుమరేణుభిః - అత ఏవ వికసంతి వైమల్యాత్ప్రతిఫలంత్యశీతమరీచేరుష్ణాంశోః రశ్మిజాలాని యేషు తైరి

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

మో గాదపగతకుంకుమరేణుభిః కపోలైః ॥ ౬౩ ॥ అవసితలలితక్రియేణ బా
హ్వోర్లలితతరేణ తనీయసాయుగేన। సరసకిసలయానురంజితైర్వా కరకమ
లైః పునరుక్తరక్తభాభిః ॥ ౬౪ ॥ స్మరసరసమురస్స్థలేన పత్యుః వినిమయసంక్రమి
తాంగరాగరాగైః। భృశమతిశయఖేదసంపదేవ స్తనయుగలైరితరేతరం నిషణ్ణైః ॥
౬౫ ॥ అతనుకుచభరానతేన భూయః శ్రమజనితానతినా శరీరకేణ। అనుచితగతి
సాదనిస్సహత్వం కలభకరోరుభిరూరుభిర్దధానైః ॥ ౬౬ ॥ అపహృతనవయావ
కైశ్చిరాయక్షితిగమనేన పునర్వితీర్ణరాగైః। కథమపిచరణోత్పలైశ్చలద్భిః భృ

త్యసంబన్ధే సంబంధాతిశయోక్తిః-అత ఏవాధికమరుణిమానముద్వహద్భిః కుం
కుమాపాయేప్యాతపలంఘనాదతిలోహితై రిత్యర్థః కపోలైర్గండస్థలైః ॥ ౬౩
అవసితేతి॥ పునరవసితాః శ్రమేణ సమాప్తాః లలితక్రియాః సుకుమారచేష్టాః
యస్య తేన లలితతరేణ మృదుతరేణ తనీయసా తనుతరేణ బాహ్వోర్యుగేన పున
స్సరసైస్సాంద్రైః కిసలయైరనురంజితై ర్వానురంజనం ప్రాపితై రివ పునరుక్తా
ద్విగుణా రక్తభాసో యేషాం తైః పునరుక్తరక్తభాభిః*హలిసర్వేషామితి యకార
లోపః-కరకమలైః పాణిపంకజైః-అత్రేతరజనకరాపేక్షయా పునరుక్తరక్తత్వం
స్వాభావికమేవ-తత్ర కిసలయరంజనహేతుకత్వముత్ప్రేక్ష్యతే - ఇవార్థో వాశ
బ్దః తద్వాముత్ప్రేక్షణాయాం ప్రయుక్తః ॥ ౬౪
స్మరేతి ॥ పునః స్మరేణ సరసం సానురాగం యథాతథా పత్యురురస్స్థలేనక
ర్త్రా వినిమయేన వ్యతిహారేణ సంక్రమితాంగరాగరాగా నులేపనరంజనం యే
షాం తైః అతిశయో అతిశయితో యః ఖేదస్తస్య సంపదా మహిమ్నేవేత్యుత్ప్రేక్షా
భృశమితరేతరం నిషణ్ణైః పరస్పరం సంశ్రితైః స్తనయుగలైః కుచద్వంద్వైః ॥ ౬౫
అతన్వితి॥ పునః అతను నామహతా కుచభరేణానతేన నమ్రేణ పాగ్గేవేతి భా
వః-భూయః పునశ్చ శ్రమజనితా ఆనతిర్యస్య తేన శరీరకేణ సుకుమారశరీరేణ- కిం
చ లనుచితా అనభ్యస్తా-అభ్యస్తేప్యుచితం న్యాయ్యమితి యాదవః - తయా గత్యా
పాదచారేణ యస్సాదః కార్శ్యం తేన యన్నిస్సహత్వమక్షమత్వం తద్దధానైర్గం
తుమశక్తైరిత్యర్థః-సహంత ఇతి సహాః-పచాద్యజంతే నోపసర్గస్య సమాసేత్వ
ప్రత్యయః-కలభకరాః కరిహస్తా ఇవోరవో మహాంతస్తైరూరుభిః సక్థిభిః* సక్థిక్లీ
బే పుమానూరురిత్యమరః ॥ ౬౬
అపహృతేతి॥ పునః చిరాయ చిరం క్షితిగమనేనాపహృతో నవయావకో నవలా
క్షారాగో యేషాం తైః పునస్తేనైవ వితీర్ణరాగైః సౌకుమార్యాదుత్పాదితరా
గైః పరస్పరస్య భృశవినివేశవశాత్ స్థిరన్యాసబలాత్ ఏకం స్థిరం నివేశ్య తదవష్టం
భేనఇతరచాలనక్రమేణేత్యర్థః-కథమపి మహతాయత్నేన- కథమాదిత థాప్యం

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

శవినివేశవశాత్పరస్పరస్య॥ ౧౭॥ ముహురితివనవిభ్రమాభిషంగాదతమితరాణి
తరాంనితంబినీభిః। మృదుతరతనవోలసాః ప్రకృత్యాచిరమపి తాః కిముత ప్రయాస
సభాజః॥ ౧౮॥ ప్రథమమలఘుమౌక్తికాభమాసీచ్ఛ్రమజలముజ్జ్వలగండమండ
లేషు। కఠినతరకుచాగ్రపాతి పశ్చాదథ శతశర్కరతాంజగామ తాసామ్॥ ౧౯॥
విపులకమపి యౌవనోద్ధతానాం ఘనపులకోదయకోమలంచకాశే। పరిమళితమ
పి ప్రియైః ప్రకామం కుచయుగముజ్జ్వలమేవ కామినీనామ్॥ ౨౦॥ అవిరతకుసుమావ

తం యత్నగౌరవబాధయోరిత్యుత్పలః-చలద్భిశ్చరణోత్పలైః॥ ౧౭

ముహురితి॥ నితంబినీభిరుక్తధర్మోపలక్షితాభిః స్త్రీభిర్ముహురిత్యేవం వనవిభ్రమాభిషంగాద్వనభ్రమాసంగాత్తదానితరామతమితాంతం తామ్యతేర్గ్లా వేలుఙ్ * నోదాత్తోపదేశస్యమాంతస్యానాచమేరితివృద్ధిప్రతిషేధః- యుక్తం చైతదిత్యాహ-మృదుతరతనవోతికోమలాంగ్యస్తాః స్త్రియః ప్రకృత్యాలసాః అథచిరమపి ప్రయాసభాజశ్చేత్కిముతసుతరామలసాస్స్యురిత్యర్థః॥ అత్ర ప్రకృతస్య సర్గకాలస్యకథనేనాగంతుకస్య కైముత్యన్యాయసిద్ధవర్ణనాదర్థాపత్తిరలంకారః-ఏకస్యవస్తునోభావాద్యత్రవస్త్వన్యథాభవేత్। కైముత్యన్యాయతస్సాస్యాదర్థాపత్తిరలంక్రియేతిలక్షణాత్-శ్రమశ్చాత్రసంచారీవాచ్యః-శ్రమః ఖేదోధ్వరత్యాదేః ఖేదోస్మిన్మర్దనాదయ ఇతిలక్షణాత్॥ ౧౮

అథశ్రమానుభావం స్వేదం వర్ణయతి॥ ప్రథమమితి॥ అథ తాసాం స్త్రీణాం శ్రమజలం ప్రథమముజ్జ్వలగండమండలేషు కపోలసమూహేష్వలఘుమౌక్తికాభం ముక్తాఫలసదృశమాసీత్-పశ్చాత్కఠినతరకుచాగ్రే పాతిసత్ - అథపతనానంతరం-శతశర్కరం సమాహారే ద్విగురేకవచనం * ఆబంతో వేతినపుంసకత్వం తస్యభావస్తత్తాం శతశకలత్వం జగామ . అత్రైకస్యశ్రమజలస్యక్రమేణానేకాశ్రయసంబంధనిబంధనాత్ పర్యాయాలంకారభేదః - క్రమేణైకమనేకస్మిన్నాధారే వర్తతే యది - ఏకస్మిన్నథవానేకం పర్యాయాలంకృతిర్మతేతిలక్షణాత్॥ ౧౯

శ్రమేపికుచమండలమవికృతశోభమిత్యాహ॥ విపులకమితి॥ యౌవనోద్ధతానాం కామినీనాం కుచయుగం విపులకం పులకరహితమపి ఘనపులకోదయేన సాంద్రరోమోద్గమేన కోమలం సదితి విరోధః-విపులకం విస్తృతం తదేవవిపులకమిత్యవిరోధః - ప్రియైః ప్రకామం పరితోమలమస్యేతి పరిమలం-తత్కృతం పరిమలితం మలినీకృతం తథాప్యుజ్జ్వలం విమలమేవ చకాశే ఇతి విరోధః-పరిమళవత్కృతం పరిమళితమిత్యవిరోధః-మత్వంతాత్ * తత్కరోతీతిణిచికర్మణిక్తః - ణావిష్ఠవద్భావే * విన్మతోర్లుక్. అపిర్విరోధే విరోధాలంకారసంసృష్టిః॥ ౨౦

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

చాయఖేదాన్నిహిత భుజాలతయైక మోపకంఠమ్ । విపులతర నిరంతరావలగ్న
స్తనపిహితప్రియవక్షసాలలంబే॥౭౧॥ అభిమతమభితఃకృతాంగభంగాకుచయు
గమున్నతవి త్తమున్నమయ్య । తనురభిలషితంక్లమచ్ఛలేనవ్యవృణుత వేల్లితబా
హువల్లరీకా॥౭౨॥ హిమలవసదృశశ్శ్రమోదబిందూనపనయతాకిలనూతనోఢ
వధ్వాఃకుచకలశకిశోరకాకథంచి త్తరళతయాతరుణేనపస్పృశాతే॥౭౩॥ గత్వో
ద్రేకంజఘనపులినేరుద్ధమధ్యప్రదేశః క్రామన్నూరుద్రుమభుజలతాః పూర్ణ

అథైకస్యాఃప్రియకంఠావలంబనశ్రమానుభావమేకేనాహ॥అవిరతేతి॥ అవిరతోయఃకుసుమానామవచాయోహస్తేనావలంబనం* హస్తాదానేచేరస్తేయ ఇతిఘఞ్ ప్రత్యయః- తేనయఃఖేదఃతస్మాదుపకంఠంప్రియకంఠే-విభక్త్యర్థేవ్యయీభావః- నిహితేభుజాలతేయయాతయావిపులతరౌనిరంతరమవలగ్నౌసంసృష్టౌచయాస్తనౌ తాభ్యాంపిహితంఛాదితంప్రియస్యవక్షోయయాతయా ఏకయాస్త్రియాలలంబేలంబితంభావేలిట్॥ ౭౧

అథాపరస్యాఃఅంగభంగాఖ్యమనుభావాంతరమాహ॥అభిమతమితి॥ తనుః కాచిత్తన్వీ*వోతోగుణవచనాదితివికల్పాదనీకారః-అభిమతమభితఃప్రియమభీత్యర్థః-ఉన్నతవిత్తమాన్నత్యేనప్రతీతంప్రసిద్ధం-విదేలాభావాత్ * విత్తోభోగప్రత్యయయోరితిప్రత్యయార్థేనిష్ఠానత్వాభావనిపాతః- కుచయుగమున్నమయ్యఉత్తుంగీకృత్యకృతోంగభంగోగాత్రవిజృంభణంయయాసాతదావేల్లితేమిథోవేష్టితేబాహువల్ల్యౌభుజలతేయయాసా*నద్యృతశ్చేతికప్- వేల్లితబాహువల్లరీకా-క్లమచ్ఛలేనశ్రమాపనోదనచేష్టావ్యాజేనేత్యర్థః- అభిలషితంఆలింగనాద్యభిలాషంవ్యవృణుతవివృణుతవతీ-వృఞోతేలుఙ్ -వివృతవతీత్యర్థః ప్రౌఢేయముత్సుకాచ॥ ౭౨

అథకస్యాశ్చిన్ముగ్ధాయాఃప్రియచాపలోక్తిద్వారా స్వేదోద్గమంప్రకటయతి॥ హిమేతి ॥ హిమలవసదృశఃహిమకణనిభాన్ శ్రమేణోదబిందూన్ స్వేదబిందూనిత్యర్థః* మంథౌదనేత్యాదినాఉదకశబ్దస్యోదాదేశః-అపనయతాకిలప్రమార్జతేవనకుతత్రతాత్పర్యమితిభావః-తరుణేనయానానూతనోఢవధ్వాఃకుచౌకలశావివతౌచకిశోరకావివఉల్లసనసామ్యాదశ్వశాబావివఅశ్వశాబఃకిశోరకఃతౌ కుచకలశకిశోరకౌఉభయత్రాప్యుపమితసమాసః కథంచిత్క్లేశేనసప్రతిషేధమేవేత్యర్థః.తరళతయాచపలతయాఉత్సుకతయేత్యర్థః - పస్పృశాతేస్పృష్టౌ స్పృశేఃకర్మణిలిట్-ముగ్ధేయమ్॥ ౭౩

అథసర్వాసామేవస్వేదోద్రేకంవర్ణయతి॥ గత్వేతి॥ యువతయఏవసరితః తాసాంస్వేదపవాహపూరఃప్రవాహఃజఘనమేవపులినంతత్తోద్రేకంగత్వారుద్ధః

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

నాభిహ్రదాంతః। ఉల్లంఘ్యోచ్చైః కుచతటభువం ప్లావయన్రోమకూపాన్ స్వేదాపూరో యువతిసరితాం ప్రాపగండస్థలాని॥ ౭౪॥ ప్రియకరపరిమార్గా దంగనానాం యదాభూ త్పునరధికతరైవ స్వేదతోయోదయశ్రీః। అథ వపురభిషేక్తుం తా స్తదాంభోభిరీషు ర్వనవిహరణఖేద మ్లానమమ్లానశోభాః॥ ౭౫॥ ❋❋

ఇతి శ్రీమాఘకృతౌ శిశుపాలవధే మహాకావ్యే వనవిహారో నామ

సప్తమస్సర్గః.

ఆవృతో మధ్యప్రదేశో వలగ్నభాగః ప్రవాహదేశశ్చ యేన సః ఊరవ ఏవ ద్రుమాః భుజా ఏవ లతాశ్చ తాః ఊరుద్రుమభుజలతాః క్రామన్నాక్రామన్ పూర్ణాం పూరితం నాభీనామేవ హ్రదానామంతర మభ్యంతరం - అంతో మధ్యో వా యేన సః పూర్ణనాభిహ్రదాంతః రేఫాంతమకారాంతం వా - పూర్ణేతి పూరేర్ణ్యంతాత్కర్మణి క్తః ❋ వాదాంతేత్యాదినా ఇట్ ప్రతిషేధనిపాతః ఉచ్చైరున్నతౌ కుచావేవ తటౌ తయో ర్భువం ప్రదేశం ఉల్లంఘ్య రోమకూపాన్ రోమరంధ్రాణి తాన్యేవ కూపాన్ ప్లావయన్ పూరయన్ గండస్థలాని కపోలభాగానున్నతభూభాగాంశ్చ ప్రాప - అత్ర యువతిషు సరిత్త్వస్య తదవయవేషు అవయవానాం చ రూపణాత్ సమస్తవస్తువిషయ సావయవరూపకం శ్లేషానుప్రాణితం - మందాక్రాంతా వృత్తం - మందాక్రాంతా జలధిషడగై ర్భ్నౌ తతౌ గురూ చేదితి లక్షణాత్॥ ౭౪

ఏవమధ్వశ్రమానుభావం స్వేదోద్రేకం వర్ణయిత్వా తత్ఫలభూతాం జలవిహారేచ్ఛామాసాం దర్శయతి॥ ప్రియేతి॥ యదా అంగనానాం ప్రియకరపరిమార్గాత్ ప్రియకరస్పర్శాత్ మృజేర్ఘఞ్ ప్రత్యయః - స్వేదతోయోదయశ్రీః స్వేదోద్గమసంపత్పునర్భూయోఽప్యధికతరైవాసీత్ అభూత్, తదా అమ్లానశోభాః అక్షీణకాంతయః వపుషి మ్లానేఽపీతి భావః - అంగనాః వనవిహరణఖేదేన మ్లానం - మ్లానయతేః కర్తరి క్తః ❋ సంయోగాదేరాతో ధాతోర్యణ్వత ఇతి నిష్ఠానత్వం వపుః అంగం అథ కార్త్స్న్యేన ❋ మంగళానంతరారంభప్రశ్నకార్త్స్న్యేష్వథో అథేత్యమరః - అంభోభిరభిషేక్తుం ఈషుః ఇచ్ఛంతి స్మ - ఇషేర్లిట్ - అత్ర పూర్వవాక్యార్థస్య ఉత్తరవాక్యార్థసమర్థనహేతుకత్వేనోపనిబంధనాద్వాక్యార్థహేతుకం కావ్యలింగమలంకారః - మాలినీవృత్తం - లక్షణంతూక్తం॥

ఇతి శ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణ శ్రీమహోపాధ్యాయ

కోలచలమల్లినాథసూరివిరచితే మాఘవ్యాఖ్యానే సర్వంకషాఖ్యానే సప్తమస్సర్గః.

(౪)

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation, Kolkata. Digitization: eGangotri.

మాఘకావ్యేసవ్యాఖ్యానే- అష్టమసర్గప్రారంభః.

ఆయాసాదలఘుతరస్తనైస్స్తనద్భిస్తాంతానామవికచలోచనారవిందైః। అ
భ్యంభః కథమపి యోషితాం సమూహైస్తైరుర్వీనిమితచలత్పదం ప్రచేలే ॥ ౧ ॥
యాంతీనాం సమమసితభ్రువాన్నతత్వాదంసానాం మహతి నితాంతమంతరేపి।
సంసక్తైర్విపులతయా మిథో నితంబైస్సంబాధం బృహదపి తద్బభూవ వర్త్మ ॥ ౨ ॥
నీరంధ్రద్రుమశిశిరాంభువం వ్రజంతీస్సాశంకం ముహురివ కౌతుకాత్కరైస్తాః।

అథవపురభిషేక్తుం తాస్తదాంభోభిరీషురిత్యుక్తం తదేవవర్ణయితుమార
భతే ॥ ఆయాసాదితి ॥ అలఘుతరస్తనైః పృథుతరకుచైరితిమాంద్యహేతూక్తిః
స్తనద్భిః భాషాభిః శ్రమనిశ్వాసైర్వా శబ్దాయమానైః స్తనశబ్దఇతిధాతోర్లట
శ్శత్రాదేశః। అవికచలోచనారవిందైః శ్రమనిమీలితాక్షిపద్మైః ఆయాసాద్వ
నవిహారఖేదాత్ తాంతానాం క్లాంతానాం యోషితాం స్త్రీణాం తైస్సమూ
హైః కర్తృభిరుర్వ్యాంనిమితానినిక్షిప్తాని- డుమిఞ్ ప్రక్షేపణఇతిధాతోః కర్మ
ణి క్తః తథైవచలంతి పదానియస్మిన్కర్మణి తద్యథా ఉత్క్షేపణాశక్త్యా భువి బలా
దాకృష్యమాణచరణమిత్యర్థః - అభ్యంభోంభః ప్రతికథమపిప్రచేలే చలితం -
భావేలిట్ స్వభావోక్తిరలంకారః * స్వభావోక్తిరసౌ యత్ర యథావద్వస్తువ
ర్ణనమితిలక్షణాత్ - అస్మిన్సర్గే ప్రహర్షిణీవృత్తం - మ్నౌజ్రౌగస్త్రిదశ
యతిః ప్రహర్షిణీయమితిలక్షణాత్ ॥ ౧

యాంతీనామితి॥ సమంపఙ్క్తిశో యాంతీనాం * ఆచ్ఛీనద్యోర్నుమితి వైకల్పి
కో నుమాగమః - అసితభ్రువాం స్త్రీణామంసానాన్నతత్వాన్నమ్రత్వాద్ధే
తోర్మహత్యంతరే అవకాశేసత్యపి విపులతయా హేతునా మిథః సంసక్తైరన్యో
న్యశ్లిష్టైర్నితంబైః బృహద్విస్తృతమపి తద్వర్త్మ సంబాధ్యత ఇతి సంబాధం సంక
టం - సంకటన్నాతు సంబాధ ఇత్యమరః * ఘఞంతోపి విశేష్యలింగత్వ సంబాధ
మనువర్తతఇతి భాష్యకారప్రయోగాదివ్యతే బభూవ నతాంసత్వ నితంబవైపు
ల్యోక్త్యా సౌందర్యాతిశయ ఉక్తః అసంబాధేపి సంబాధోక్తేరతిశయోక్తిః॥ ౨

నీరంధ్రేతి ॥ నీరంధ్రైః సాంద్రైర్ద్రుమైః శిశిరాంభువం వ్రజంతీః గచ్ఛంతీ
స్తాః స్త్రీరతుహినరశ్మిరుష్ణాంశుః క్షణమనిలేనాకులీకృతానాం చలితానాం శాఖా
నామంతరాళైః నీరంధ్రత్వేపి ముహురనిలచలనజనితైరవకాశైర్ముహుః కౌతు
కాదౌత్సుక్యాదివ సాశంకం పరదారత్వాత్సభయమిత్యర్థః కరైః పస్పర్శ స్పృశతే

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

పస్పర్శ తూర్ణమనిలాకులీకృతానాం శాఖానామతుహినరశ్మిరంతరాళైః॥౩॥ ఏక
స్యాస్తపనకరైః కరాళితాయా బిభ్రాణస్సపది సితోష్ణవారణత్వమ్ । సేవా
యైవదనసరోజనిర్జితశ్రీరాగత్య ప్రియమివచంద్రమాశ్చకార॥౪॥స్వంరాగా
దుపరివితత్య తోత్తరీయం కాంతేన ప్రతిపదవారితాతపాయాః। సచ్ఛత్త్రాదపర
విలాసినీసమూహాచ్ఛాయాసీదధికతరాతదాపరస్యాః॥౫॥సంస్పర్శప్రభవసు
ఖోపచీయమానే సర్వాంగే కరతలలగ్నవల్లభాయాః। కౌశేయం వ్రజదపి గాఢ

వా-అనావరణ హేతుకస్య తపనకరస్పర్శస్య ఔత్సుక్య హేతుకత్వోత్ప్రేక్షణా
ద్గుణహేతూత్ప్రేక్షా॥ ౩

అథకస్యాశ్చిద్ధృతం శ్వేతాతపత్రం చంద్రత్వేనోత్ప్రేక్షతే ॥ ఏకస్యా ఇతి॥
వదనసరోజేన స్త్రీముఖపంకజేన నిర్జితశ్రీః చంద్రమాః ఏతేన వదనసరోజస్య చం
ద్రవిజయాత్సరోజాంతరవైలక్షణ్యం చంద్రస్యోత్కృష్టత్వం చోక్తం అత ఏవ సేవా
యై తత్సేవార్థమాగత్య తపనకరైః కరాళితాయాః పీడితాయా ఇత్యర్థః * క
రాళో భీషణోన్యవదితి విశ్వః - ఏతేన సేవావకాశో దర్శితః ఏకస్యాః కస్యాశ్చిదం
గనాయాః సపది ఆతపక్షణ ఏవ సితోష్ణవారణత్వం స్వయమేవ శ్వేతాతపత్ర
త్వం బిభ్రాణస్సన్ ప్రియం చకారేవేతి క్రియాస్వరూపోత్ప్రేక్షా - పరాజితః క
యాచిత్సేవయా జేతుశ్చిత్తసంతోషం ఉపార్జయతీతి భావః॥ ౪

స్వమితి ॥ రాగాత్ప్రేమాతిశయాత్ హేతోరుపరి ప్రియాయాః మూర్ధప్ర
దేశే స్వం స్వకీయం ఉత్తరీయం సంవ్యానపటం వితత్య తావిస్తారయతా కాంతేన
ప్రియేణ ప్రతిపదం పదే పదే వారితః ఆతపో యస్యాస్సాతస్యాః అపరస్యాః కస్యాశ్చి
దంగనాయాః సచ్ఛత్త్రాచ్ఛత్రయుక్తాత్ ధృతాతపత్రాదిత్యర్థః - అపరస్మా
త్ విలాసినీసమూహాత్ స్త్రీసంఘాత్సకాశాత్ * పంచమీ విభక్తి ఇతి పంచమీ
అధికతరా అత్యధికా ఛాయా అనాతపః కాంతిశ్చ తదా తత్సమయే ఆసీత్ ఛత్ర
చ్ఛాయాతోపి కాంతస్వహస్తధృతోత్తరీయచ్ఛాయైవానన్యసాధారణ్యాత్ జ్యా
యసీ ముఖకాంతిరపి తస్యా ఏతద్భూయసీతి భావః - ఛాయాత్వనాతపే కాంతా వి
త్యమరః - ఏతేన సచ్ఛత్త్రాదచ్ఛత్రస్యాధికచ్ఛాయేతి విరోధోపి నిరస్త ఇతి విరో
ధాభాసోలంకారః॥ ౫

సంస్పర్శేతి॥ కరతలేన పాణితలేన లగ్నో వల్లభో యస్యాస్తస్యాః స్వహస్తే
న తద్ధస్తం గృహీత్వా గచ్ఛంత్యా ఇత్యర్థః అత ఏవ నీరజాక్ష్యాః ఉత్పలాక్ష్యాః స
ర్వాంగే సర్వావయవే సంస్పర్శప్రభవేన ప్రియాంగసంగసంభవేన సుఖేనో
పచీయమానే పోషం గమితే సతి అత ఏవ గాఢతాం దృఢత్వం వ్రజదపి విగళిత నీ...
ఖిపార్శ్వశ్యాద్విశ్లిష్టగ్రంధి కౌశేయం దుకూలం అజస్రం సంతతం సస్రంసే స్ర

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

తామజస్రంసస్రంసే విగళితనీవీనీరజాక్ష్యాః ॥ ౬ ॥ గచ్ఛంతీరలసమవేత్య విస్మ
యిన్యస్తాస్తన్వీర్నవిదధిరే గతాని హంస్యః । బుద్ధ్వా వాజితమపరేణ కామమావి
ష్కుర్వీత స్వగుణమపత్రపః క ఏవ ॥ ౭ ॥ శ్రీమద్భిర్జితపులినాని మాధవీనామా
రోహైర్నిబిడబృహన్నితంబబింబైః । పాషాణస్ఖలనవిలోలమాశు నూనం వైల
క్ష్యాద్యయురవరోధనాని సింధోః ॥ ౮ ॥ ముక్తాభిస్సలిలరయాత్తశుక్తిపేశీముక్తాభిః
కృతరుచి సైకతం నదీనామ్ । స్త్రీలోకః పరికలయాంచకార తుల్యం పర్యంకైర్విగ
ళితహారచారుభిస్స్వైః ॥ ౯ ॥ ఆఘ్రాయ శ్రమజమనింద్యగంధబంధుం నిశ్వాసశ్వ

స్తంఏషాచహృష్టాహృషితగోమాచ॥ ౬

గచ్ఛంతీరితి ॥ హంస్యో హంసాంగనాః అలసం మందం గచ్ఛంతీః ప్రయాంతా స్తాస్తన్వీః స్త్రీరవేత్య విస్మయిన్యః గతిసౌష్ఠవాద్విస్మయవత్యః గతాని స్వకీయలీలాగమనాని న విదధిరే న చక్రుః లజ్జయేతి భావః తథా హి అపరేణాన్యేన జితం స్వగుణం బుద్ధ్వా వా జ్ఞాత్వాపీత్యర్థః - క ఏవ కో వా అపత్రపస్సకామమత్యర్థం ఆవిష్కుర్వీత ప్రకాశయేత్ న కశ్చిదిత్యర్థః * ఇదుపధస్య చాప్రత్యయస్యేతి విసర్జనీయస్య షత్వం అత్ర తిరశ్చాం వివేకిత్వాతిశయోక్త్యా గతికరణనిషేధః తత్సమర్థనార్థోఽయమర్థాంతరన్యాసః ॥ ౭

శ్రీమద్భిరితి ॥ శ్రీమద్భిః శోభావద్భిః నిబిడాః బృహంతోఽతివిపులాశ్చ నితంబబింబాః కటిపశ్చాద్భాగా యేషాం తైః మాధవస్యేమాః మాధవ్యస్తాసాం మాధవీనాం హరివధూనాం ఆరుహ్యంత ఇత్యారోహైః కటిపురోభాగైః జితపులినాని జితసైకతాని సింధోరవరోధనాని సముద్రమహిష్యో నద్య ఇత్యర్థః వైలక్ష్యాత్పరాజయకృతమనస్సంకోచాద్ధేతోః పాషాణేషు స్ఖలనేనాభిఘాతేన విలోలం యథా తథా ఆశు యయుః నూనం నదీనాం స్వాభావిక్యాః పాషాణస్ఖలితాశుగతేః వైలక్షణ్యహేతుత్వోత్ప్రేక్షణాద్గుణహేతూత్ప్రేక్షా ॥ ౮

ముక్తాభిరితి ॥ స్త్రీలోకః స్త్రీజనః కర్తా సలిలరయేణాత్తానున్నాః శుక్తయో ముక్తాస్ఫోటాః తా ఏవ పేశ్యః కోశాః పుటా ఇతి యావత్ ముక్తాస్ఫోటస్త్రియాం శుక్తిః - పేశీకోశో ద్విహీనేండమితి చామరః - తాభిరుత్సృష్టాభిః ముక్తాభిర్మౌక్తికైః. అథ మౌక్తికం ముక్తేత్యమరః - కృతరుచి కృతశోభం నదీనాం సైకతం పులినం - తోయోత్థితం తత్పులినం సైకతం సికతామయమిత్యమరః * సికతాశర్కరాభ్యాం చేతి అణ్ ప్రత్యయః - విగళితైర్విశీర్ణైః హారైః చారుభిః మనోజ్ఞైః స్వైః స్వకీయైః పర్యంకైః శయనైః - శయనం మంచపర్యంకపల్యంకాః ఖట్వయా సమా ఇత్యమరః - తుల్యం సదృశం పరికలయాంచకార మేనే ఉపమేయమర్థపూర్ణా

ఆఘ్రాయేతి ॥ భృంగైర్భ్రమరైః కర్తృభిః శ్రమజమధ్వశ్రమోత్థం అని

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

సేనమసక్తమంగనానామ్ । ఆరణ్యాస్సుమనస ఈషిరే న భృంగైరౌచిత్యం గణయతి కో విశేషకామః॥ ౧౦॥ ఆయాంత్యాం నిజయువతౌ వనాత్సశంకం బర్హాణామపరశిఖండినీం భరేణ। ఆలోక్య వ్యవదధతం పురో మయూరం కామిన్యశ్శ్రద్ధురనార్జవం ప్రియేషు॥ ౧౧ ॥ ఆలాపైస్తులితరవాణి మాధవీనాం మాధుర్యాదమలపతత్రిణాం కులాని। అంతర్ధాముపయయురుత్పలావళీషు ప్రాదుష్ష్యాత్క ఇవ జితః పురః పరేణ॥ ౧౨॥ ముగ్ధాయాః స్మరలలితేషు చక్రవాక్యాః నిశ్శంకం దయితతమేన

ద్యగంధస్య శ్లాఘ్యగంధస్య బంధుం సహచరం తద్వంతమిత్యర్థః- అంగనానాం స్త్రీణాం నిశ్వాసశ్వసనం నిశ్వాసమారుతం అసక్తమప్రతిబంధం ఆఘ్రాయ అరణ్యే భవాః ఆరణ్యాః* అరణ్యాణ్ణో వక్తవ్య ఇతి ణప్రత్యయః - తతష్టాప్-సుమనసః పుష్పాణి నేషిరే నేష్టాః ఇషు ఇచ్ఛాయాం కర్మణి లిట్-అనుచితో యః కాంతాపరిచితపరిత్యాగ ఇత్యత్రాహ- విశేషం కామయత ఇతి విశేషకామః * శీలికామిభక్ష్యాచరిభ్యో ణ ఇతి ణప్రత్యయః-కః ప్రాణీ ఉచితస్య భావః ఔచిత్యం చిరపరిచితాద్య చితత్వం గణయతి విచారయతి-న కోపీత్యర్థః- అర్థాంతరన్యాసోలంకారః॥ ౧౦॥

ఆయాంత్యామితి ॥ నిజయువతౌ స్వకాంతాయాం వనాదాయాంత్యామాగతాయాం సత్యాం సశంకం సభయం అపరశిఖండినీం జారిణీం మయూరీం బర్హాణాం పింఛానాం భరేణ భారేణ వ్యవదధతం ఛాదయంతం మయూరం పుర ఆలోక్య దృష్ట్వా కామిన్యో రమణ్యః ప్రియేషు రమణేషు అనార్జవం కౌటిల్యం శ్రద్దధుః విశ్వస్తవత్యః కుటిలాః పురుషా ఇతి నిశ్చిక్యురిత్యర్థః-దధాతేర్లుఙ్ * గాతిస్థేత్యాదినా సిచో లుక్ * ఆత ఇతి ఝేర్జుసాదేశః * శ్రదంతరోరుపసర్గవద్వృత్తిర్వక్తవ్యేతి శ్రచ్ఛబ్దస్య ధాతోః ప్రాక్ప్రయోగః॥ ౧౧

ఆలాపైరితి ॥ మాధవీనాం హరివధూనాం ఆలాపైః కర్తృభిః మాధుర్యాత్ శ్రవణానందకరత్వాద్ధేతోః తులితరవాణి తిరస్కృతరుతాని అమలపతత్రిణాం హంసానాం కులాని సమూహాః ఉత్పలావళీషు నీలోత్పలపఙ్క్తిషు అంతర్ధామం తర్ధానం* అంతశ్శబ్దస్యాఙ్కివిధిణత్వవిధిసమాసేషూపసర్గసంజ్ఞా వక్తవ్యేతి అంతశ్శబ్దస్యోపసర్గత్వాత్ * ఆతశ్చోపసర్గ ఇతి అఙ్ప్రత్యయః- ఉపయయుః యుక్తం చైతదిత్యాహ- తథాహి పరేణ జితః క ఇవ కో వా ఇవశబ్దో వాక్యాలంకారే పురో జేతురగ్రే ప్రాదుష్ష్యాత్ ప్రాదుర్భవేత్ * ఉపసర్గప్రాదుర్భ్యామస్తిర్యచ్పర ఇతి షత్వం-అర్థాంతరన్యాసోలంకారః॥ ౧౨

ముగ్ధాయా ఇతి ॥ దయితతమేన ప్రియతమేన నిశ్శంకం శంకారహితం యథా తథా చుంబితాయాః దష్టాయాః తథాపి స్మరలలితేషు చుంబనాద్యనంతరకృత్యేషు సీత్కారాదిషు కామచేష్టితేషు ముగ్ధాయాః మూఢాయాః చక్రవాక్యాః సము

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

చుంబితాయాః । ప్రాణేశానభివిదధుర్విధూతహస్తాః సీత్కారం సముచితము త్తరం తరుణ్యః॥౧౩॥ ఉత్క్షిప్తస్ఫుటితసరోరుహార్ఘ్యముచ్చైస్సస్నేహం విహగరుతైరివాలపంతీ । నారీణామథ సరసీ సఫేనహాసా ప్రీత్యేవ వ్యతనుత పాద్యమూర్మిహస్తైః॥౧౪॥ నిత్యాయా నిజవసతేర్నిరాసిరే యద్రాగేణ శ్రియమరవిందతః కరాగ్రైః । వ్యక్తత్వం నియతమనేన నిన్యురస్యాః సాపత్న్యం క్షితిసుతవిద్విషో మహిష్యః॥౧౫॥ ఆస్కందన్కథమపి యోషితో న యావద్భీమత్యః ప్రియకరధా

చితం యోగ్యం సీత్కారం సీత్కారరూపం ఉత్తరముత్తరకృత్యం తరుణ్యః అబలాః స్వయం ప్రాణేశాన్ ప్రియతమానభిఆభిముఖ్యేన విధూతహస్తాః నర్తితకరాస్సత్యోభిదధుః - తాదాత్మ్యభావనయా స్వయందష్టా ఇవ సీత్కారం చక్రురితి భావః - సీత్కారాసంబంధే సంబంధోక్త్యా తాసాముద్దీపకమాసీదిత్యర్థః॥ ౧౩

ఉత్క్షిప్తేతి ॥ అథానంతరం ఉత్క్షిప్తం స్ఫుటితసరోరుహం వికచారవిందమేవార్ఘ్యం అర్ఘద్రవ్యం యస్మిన్ తత్తథా సస్నేహం స్నేహేన సహితముచ్చైః విహంగరుతైః ఖగవిరావైరాలపంతీ స్వాగతాదివచనం వ్యాహరంతీవ స్థితేత్యుత్ప్రేక్షా - ఫేనపవహాసస్తేన సహితా సఫేనహాసా స్మితపూర్వాభిభాషిణీత్యర్థః సరసీ పుష్కరిణీ ప్రీత్యా నారీణాం కాంతానాం ఊర్మిభిరేవ హస్తైః పాద్యం పాదోదకం - షట్తు త్రిష్వర్ఘ్యమర్ఘార్థే పాద్యం పాదాయ వారిణీత్యమరః * పాదార్ఘాభ్యాం చేతి యత్ప్రత్యయః - వ్యతనుతేవ అకరోదివేతి రూపకానుప్రాణితేత్యుత్ప్రేక్షా - సాపేక్షత్వాత్ ద్వయోస్సంకరః॥ ౧౪

నిత్యాయా ఇతి ॥ క్షితిసుతవిద్విషో నరకద్విషో హరేర్మహిష్యః అవరోధనారికరాగ్రైః పాణిపల్లవైః కరణైః రాగేణ రక్తవర్ణేన చ మాత్సర్యేణ - రాగోనురాగే మాత్సర్యే రక్తవర్ణ ఇతి విశ్వః - శ్రియం శోభాం రమాం చ నిత్యాయాః సదాతన్యాః నిజవసతేః స్వావాసాదరవిందతోరవిందాన్నిరాసిరే నిష్కాసయాంచక్రుః - తిరశ్చక్రుశ్చేతి యత్ * ఉపసర్గాదస్యత్యూహ్యోర్వావచనమితి వికల్పాదాత్మనేపదం - అనేన నిరాసేన అస్యాః శ్రియః నియతం సాపత్న్యం సపత్నీత్వం * బ్రాహ్మణాదిత్వాత్ ష్యఞ్ - వ్యక్తత్వం నిన్యుః స్పష్టీచక్రురిత్యర్థః - అత్ర శ్రీశబ్దేన రమాశోభయోరభేదాధ్యవసాయేన శ్రీనిరాసస్య సాపత్న్యవ్యక్తికరణార్థత్వోత్ప్రేక్షణాల్లక్షప్రతిభోత్థాపితాతిశయోక్త్యనుప్రాణితేయం ఫలోత్ప్రేక్షేతి సంకరః॥ ౧౫

ఆస్కందన్నితి ॥ భీమత్యః ప్రవేశభీరవో యోషితః ప్రియకరైః వల్లభహస్తైర్ధార్యమాణహస్తాః ప్రియకరావలంబాస్సత్యః - యావత్కథమపి నాస్కందన్ న ప్రావిశన్ తావత్సంక్రాంతప్రతిమతయా ప్రతిఫలత్ప్రతిబింబతయా తదంబు

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ర్యమాణహస్తాః। ఔత్సుక్యాత్త్వరితమమూస్తదంబు తావత్సంక్రాంతప్రతిమతయా దధావివాంతః॥ ౧౬ ॥ తాః పూర్వం సచకితమాగమయ్య గాధం కృత్వాథో మృదుపదమంతరావిశంత్యః। కామిన్యో మన ఇవ కామినస్సరాగైరంగైస్తజ్జలమనురంజయాంబభూవుః॥ ౧౭ ॥ సంక్షోభం పయసి ముహుర్మహేభకుంభశ్రీభాజా కుచయుగళేన నీయమానే। విశ్లేషం యుగమగమద్రథాంగనామ్నోరుద్వృత్తః క ఇవ సుఖావహః పరేషామ్॥ ౧౮ ॥ ఆసీనా తటభువి సస్మితేన భర్త్రా రంభోరూరవతరితుం సరస్యనిచ్ఛుః। ధూన్వానా కరయుగమీక్షితుం విలాసాన్ శీతాలు

సరోజలం కర్తృ ఔత్సుక్యాదౌత్కంఠ్యాత్ త్వరితమాశు అమూః యువతీరంతర్దధావివ అంతః ప్రావేశయదివేత్యర్థః- ప్రతిబింబసంక్రమణాదంతర్ధానోత్ప్రేక్షణాత్ క్రియానిమిత్తక్రియాస్వరూపోత్ప్రేక్షా॥ ౧౬

తా ఇతి ॥ తాః కామిన్యః కామినః కాముకస్య మన ఇవ తజ్జలం పూర్వం ప్రథమం సచకితం సభయం యథాతథా గాధముత్తానం ఆగమయ్య ఆగమనేన జ్ఞాత్వా పురః ప్రవిష్టపురుషముఖేన గాధమేతావన్మాత్రమితి పరామృశ్యేత్యర్థః- అన్యత్ర దూతముఖేన జ్ఞాత్వేత్యర్థః- అథో అనంతరం మృదుమందం యథాతథా పదం పాదన్యాసం కృత్వా అన్యత్ర శనైర్భాషణాదికం కృత్వేత్యర్థః- అంతః అభ్యంతరమావిశంత్యః ప్రవిష్టాస్సత్యః అన్యత్ర రహస్యకర్మణి ప్రవృత్తా ఇత్యర్థః - సరాగైః సాంగరాగైః సానురాగైశ్చ అంగైర్గాత్రైరనురంజయాంబభూవుః తద్వర్ణాక్రాంతం చక్రుః- అన్యత్ర త్వనురక్తం చక్రురిత్యర్థః- శ్లేషసంకీర్ణేయముపమా॥ ౧౭

సంక్షోభమితి ॥ మహేభకుంభశ్రీభాజా మహాగజకుంభశ్రీభాజా పీవరేణేత్యర్థః- అత ఏవ సంభవద్వస్తుసంబంధో నిదర్శనాలంకారః - కుచయుగళేన స్తనయుగ్మేన ఉల్లలితేనేతి భావః- పయసి సరోజలే ముహుః సంక్షోభం ఆవిలత్వం నీయమానే ప్రాప్యమాణే సతి రథాంగనామ్నోర్యుగం చక్రవాకయుగళం విశ్లేషం వియోగం అగమత్ ప్రాప- వియోగాసహమపీతి భావః- తథాహి ఉన్నతో వృత్తశ్చేతి వా ఉద్వృత్తః ఉద్ధతం వృత్తం వల్గనం యస్యేతి వా ఉద్వృత్తః- అన్యత్ర ఉద్గతవృత్తః సుమార్గవర్తీతి యావత్ - క ఇవ కో వా పరేషాం ఇతరేషాం సుఖావహః సుఖకరః న కోపీత్యర్థః - పచాద్యచ్ -అయం చ శ్లేషమూలాతిశయోక్త్యుపజీవితోర్థాంతరన్యాసః॥ ౧౮

ఆసీనేతి ॥ శీతం న సహత ఇతి శీతాలుః శీతభీరుః శీతోష్ణాభ్యాం తన్న సహత ఇత్యాలుజ్వక్తవ్య ఇత్యాలుచ్ప్రత్యయః- అత ఏవ సరసి సరోజలే అవతరితుం ప్రవేష్టుమనిచ్ఛుః అనభిలాషుకా అత ఏవ తటభువి సరఃకూలే ఆసీనా ఉపవిష్టా ఆసేః కర్తరి శానచ్ * ఈదాస ఇతీకారః- రంభే కదలీస్తంభావివ ఊరూ యస్యాస్సా రంభోరూః స్త్రీ

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation, Kolkata. Digitization: eGangotri.

స్సలిలగతేన సిచ్యతే స్మ ॥౧౯॥ నేచ్ఛంతీ సమమమునా సరోऽవగాఢుం రోధస్తః ప్రతిజలమీరితా సఖీభిః। ఆశ్లిక్షద్భయచకితేక్షణా నవోఢా వోఢారం విపది న దూషితాऽతిభూమిః ॥౨౦॥ తిష్ఠంతం పయసి పుమాంసమంసమాత్రే తద్దఘ్నం తదవయతీ కిలాత్మనోऽపి। అభ్యేతుం సుతనురభీరియేష మౌగ్ధ్యాదాశ్లేషి ద్రుతమమునా నిమజ్జతీతి ॥౨౧॥ ఆనాభేస్సరసి నతభ్రువావగాఢే చాపల్యాదథ పయసస్తరంగహస్తైః

---

*ఊరూత్తరపదాదౌపమ్య ఇత్యూఙ్ ప్రత్యయః - సలిలం గతేన స్వయమంభః ప్రవిశ్య సలిలమధ్యస్థితేన సస్మితేన భర్త్రా - విలాసా నీక్షితుం కరయుగం ధూన్వానా కంపయంతీ ధునోతేః కర్తరి శానచ్ - సిచ్యతే స్మ సిక్తా॥ ౧౯

నేతి ॥ అమునా సమమనేన భర్త్రా సహ సరో జలాశయమవగాఢుమవగాహితుం *స్వరతిసూతిసూయతిధూఞూదితో వేతి వికల్పాన్నేడాగమః - నేచ్ఛంతీ లజ్జయా హ్రియా అనిచ్ఛంతీ నఞర్థస్య నశబ్దస్య *సుప్సుపేతి సమాసః - అసమాసో వా అథ సఖీభిః ప్రతిజలం జలం ప్రతి రోధస్తస్తటాత్ *పంచమ్యాస్తసిః - ఈరితా నున్నా నవోఢా ముగ్ధవధూః అత ఏవ భయేన చకితేక్షణం పరిభ్రాంతదృష్టిర్యథా తథా వోఢారం భర్తారం ఆశ్లిక్షదాలింగితవతీ. శ్లిష ఆలింగన ఇతి ధాతోర్లుఙి శ్లిష ఇతి క్స ప్రత్యయః - న చ ధార్ష్ట్యదోషాపత్తిరిత్యాహ - విపది ఆపత్కాలే అతిక్రాంతా భూమిరతిభూమిః అమర్యాదా న దూషితా - ఆపత్కాలే నాస్తి మర్యాదేతి న్యాయాదితి భావః - అర్థాంతరన్యాసోऽలంకారః॥ ౨౦

తిష్ఠంతమితి॥ సుతనుః శుభాంగీ అంసౌ ప్రమాణమస్యేత్యంసమాత్రే అంసప్రమాణే *ప్రమాణే ద్వయసచ్ దఘ్నఞ్ మాత్రచ ఇతి మాత్రచ్ప్రత్యయః - పయస్యంభసి తిష్ఠంతం స్థితం పుమాంసం వల్లభం తత్పయః ఆత్మనోऽపి స్వస్యాపి సోऽంసః ప్రమాణమస్య తద్దఘ్నం తత్ప్రమాణం ప్రమాణార్థే దఘ్నచ్ ప్రత్యయః అవయతీ జానతీ కిల తథా సంభావయంతీత్యర్థః * వార్తాసంభావ్యయోః కిలేత్యమరః అవపూర్వాదిణః కర్తరి * ఇణో యణితి యణాదేశః * ఉగితశ్చేతి ఙీప్ కిలశబ్దస్యాలీకార్థత్వే మౌగ్ధ్యవిరోధః అత ఏవ మౌగ్ధ్యాదవివేకాదభీర్నిర్భీకా సతీ అభ్యేతుం వల్లభమభిగంతుమియేష ఇచ్ఛతి స్మ - అమునా నాయకేన ఇయం నిమజ్జతీత్యుక్త్వా ద్రుతం సత్వరం ఆశ్లేషి ఆశ్లిష్టా॥ ౨౧

ఆనాభేరితి ॥ నతభ్రువా స్త్రియా సరస్యానాభేర్నాభిపర్యంతం * ఆఙ్మర్యాదాభివిధ్యోరితి వికల్పాదసమాసః అవగాఢే సతి ప్రవిష్టే సతి - గాహేః కర్మణి క్తః అథ పయసశ్చాపల్యాల్లౌల్యాత్ బ్రాహ్మణాదిషు పాఠాత్ ష్యఞ్ ప్రత్యయః తరంగైరేవ హస్తైః కరైరుచ్ఛ్రాయి ఉన్నతిమత్ స్తనయుగం కుచద్వయమభ్యరోహి అధిరూఢం భిక్షుపాదప్రసరణన్యాయేనేతి భావః రోహతేః కర్మణిలు

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ఉచ్ఛ్రాయిస్తనయుగమధ్యరోహిలబ్ధస్పర్శానాం భవతి కుతోథవావ్యవస్థా ॥
౨౨ ॥ కాంతానాం కువలయమప్యపాస్తమక్ష్ణోశ్శోభాభిర్నముఖరుచాహమేక
మేవ। సంహర్షాదళివిరుతైరతీవగాయల్లోలోర్మౌపయసిమహోత్పలంనన
ర్త ॥ ౨౩ ॥ త్రస్యంతీచలశఫరీవిఘట్టితోరూర్వామోరూరతిశయమాపవిభ్రమస్య
క్షుభ్యంతిప్రసభమహోవినాపిహేతోర్లీలాభిఃకిముసతికారణేతరుణ్యః ॥ ౨౪ ॥

జ్ అథవాతథాహీత్యర్థః - లబ్ధస్పర్శానాంఅంతర్లబ్ధప్రవేశానామిత్యర్థః - కుతఃకుత్ర-సార్వవిభక్తికస్తసిః - వ్యవస్థామర్యాదాభవతినకుత్రాపీత్యర్థః - ప్రాయేణసర్వేప్యసంభవద్బ్రహ్మచారిణ ఏవేతిభావః - అత్ర చాపల్యాదితిద్వయోరపలౌల్యయోరభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యుత్థరంగహస్తైరితిరూపకేణచపయసికామిత్వప్రతీతేఃసమాసోక్తిః-తదుపజీవీచాయమర్థాంతరన్యాస ఇతిసంకరః ॥ ౨౨

కాంతానామితి ॥ లోలోర్మౌచలదూర్మిణి * తృతీయాదిషు భాషితపుంస్కంపుంవద్గాలవస్యేతివికల్పాత్పుంవద్భావః పయస్యంభసి మహోత్పలంఅరవిందంకర్తృ *అరవిందమ్మహోత్పలమిత్యమరః- కాంతానాంలలనానాంముఖరుచావదనకాంత్యాహమేకమేవనాపాస్తంనతిరస్కృతంకింతుతాసామక్ష్ణోర్నేత్రయోశ్శోభాభిఃకువలయమప్యపాస్తమితిసంహర్షాత్సంతోషాద్ధేతోఃఅళివిరుతైఃభ్రమరఝంకారైఃగాయత్ అళివిరుతరూపంగానంకుర్వదితిరూపకం * ఇత్థంభూతలక్షణే ఇతితృతీయా- ననర్త - నదుఃఖంపంచభిస్సహేతిన్యాయాత్ నృత్యతిస్మేవఅత్రోర్మిచలనహేతుకే మహోత్పలచలనేసాళినాదే హర్షహేతుకసగాననృత్యత్వోత్ప్రేక్షణాత్క్రియానిమిత్తా క్రియా స్వరూపోత్ప్రేక్షా వాచ్యా ॥ ౨౩

త్రస్యంతీతి ॥ చలాఃశఫర్యఃపాఠుకమత్స్యః- ప్రోష్ఠీతుశఫరీద్వయోరిత్యమరః - తాభిర్విఘట్టితౌవిద్ధౌఊరూయస్యాస్సా - అతఏవత్రస్యంతీబిభ్యతీ*వాభ్రాశేత్యాదినావికల్పేనశ్యనిశతరిజీప్- వామౌసుందరౌఊరూయస్యాస్సావామోరూఃస్త్రీ * సంహితశఫలక్షణవామాదేశ్చేత్యూఙ్ ప్రత్యయః- వామస్సవ్యేప్రతీపేచద్రవిణేచాపిసుందరఇతివిశ్వః-విభ్రమస్యవిలాసస్యఅతిశయం ఆధిక్యమాపప్రాప - తథాహితరుణ్యోబలాఃహేతోర్వినాకారణంవినాపి * పృథగ్వినేత్యాదినావికల్పాత్పంచమీలీలాభిర్విలాసైఃప్రసభంప్రకామంక్షుభ్యంతివిజృంభంతేఅహో నిష్కారణవిక్షోభాదాశ్చర్యమిత్యర్థః - కారణేసతికిముపవక్తవ్యమిత్యర్థః - అత్రాప్రకృతనిష్కారణక్షోభకథనాత్సకారణక్షోభస్యకైముత్యన్యాయలబ్ధవర్ణనాదర్థాపత్తిరలంకారఃదండాపూపికయార్థాం

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ఆకృష్టప్రతనువపుర్లతైస్తరద్భిస్తస్యాంభస్తనథసరోమహార్ణవస్య । అక్షో
భి ప్రసృతవిలోలబాహుపక్షైర్యోషాణామురుభిరురోజగండశైలైః ॥ ౨౫ ॥ గాంభీ
ర్యం దధదపి రంతుమంగనానాం సంక్షోభం జఘనవిఘట్టనేన నీతః । అంభోధిర్వికసి
తవారిజాననోఽసౌ మర్యాదాం సపది విలంఘయాంబభూవ ॥ ౨౬ ॥ ఆదాతుం దయి
తమివావగాఢమారాదూర్మీణాం తతిభిరభిప్రసార్యమాణః । కస్యాశ్చిద్వితత

తేరాపతనమర్థాపత్తిరితిసూత్రమ్॥ ౨౪

ఆకృష్టేతి ॥ అథానంతరంఆకృష్టాః ప్రతనవోవపూంష్యేవలతాయైస్తరద్భిః
ప్లవమానైః ప్రసృతాఃఆయతాః విలోలాశ్చలాః బాహవఏవపక్షాః గరుతోయే
షాంతైరితిగిరిధర్మస్య పక్షవత్త్వస్యతదవయవేషూపచారః ఉరుభిర్మహద్భి
ర్యోషాణాంస్త్రీణామురోజాస్తనాఏవగండశైలాఃతైర్గిరిచ్యుతైఃస్థూలోపలైస్త
స్యసరఏవమహార్ణవస్తస్యతదంభఃఅక్షోభిక్షుభితం-క్షుభ్యతేణ్యంతాద్వా
క్షుభ్నాతేఃకర్మణిలుఙ్ సమస్తవస్తువిషయంసావయవరూపకమ్॥ ౨౫

గాంభీర్యమితి॥గాంభీర్యమగాధత్వంఅవికారచిత్తత్వంచదధదపిదధానోపి
గంభీరస్సన్నపిరంతుంవిహర్తుంసంగంతుంచ - అంగనానాంజఘనవిఘట్టనేనజ
ఘనసంఘర్షేణక్షోభంచలనంచిత్తవికారంచనీతః ప్రాపితః అతఏవవికసితం
వారిజమాననమివ వారిజమివ ఆననంయస్యసః అసౌఅంభాంసి ధీయంతేస్మిన్ని
త్యంభోధిఃజలాశయఃకశ్చిత్పుమాంశ్చతత్తుల్యోగమ్యతే * కర్మణ్యధికరణేచే
తికిప్రత్యయఃసపదిమర్యాదాంసీమానంస్థితించ- విలంఘయాంబభూవలంఘి
తవాన్ధీరోపిస్త్రీసన్నికర్షాద్వికృియతఇతిభావః - అత్రగాంభీర్యాదిప్రకృ
తాంభోధివిశేషణమాత్రసామ్యాదప్రకృతవిశేష్యపురుషప్రతీతేఃసమాసోక్తిర
లంకారః - సాచప్రతీయమానాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యనుప్రా
ణితేతిసంకరః॥ ౨౬

ఆదాతుమితి॥ సరసివితతాఃప్రసృతాశ్చలంత్యశ్చశిఖాఃఅగ్రాణ్యేవఅంగు
ళ్యోయస్యసః * నద్యృతశ్చేతికప్-లక్ష్మీవాన్శోభావాన్ *మాదుపధాయాశ్చ
మతోర్వోయవాదిభ్యఇతిమతుపోమకారస్యవత్వం-కస్యాశ్చిదంగనాయాః కేశ
హస్తఃకేశకలాపః - పాశఃపక్షశ్చహస్తశ్చకలాపార్థాఃకచాత్పరేఇత్యమరః
హస్తఇతికరశ్చధ్వన్యతే - ఆరాత్సమీపే - ఆరాద్దూరసమీపయోరిత్యమరః-అ
వగాఢమంతర్మగ్నందయితమాదాతుంగృహీతుమివఊర్మీణాంతరంగాణాం
తతిభిఃసమూహైఃఅభిప్రసార్యమాణఃఅభితోవ్యాపార్యమాణస్సన్ - రరాజఅ
త్రఆదాతుమివప్రసార్యమాణఇతి ప్రసారణస్య ఆదానార్థత్వోత్ప్రేక్షణాది
యంక్రియానిమిత్తక్రియాఫలోత్ప్రేక్షాసాచచలచ్ఛిఖాంగుళీకఇతిరూపకాను

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

చలచ్ఛిఖాంగులీకోలక్ష్మీర్వార్సరసిరరాజ కేశహస్తః॥ ౨౭ ॥ ఉన్నిద్రప్రియక
మనోరమం రమణ్యాః సంరేజే సరసి వపుః ప్రకాశమేవ । యుక్తానాం విమలత
యాతిరస్క్రియాయై నాక్రామన్నపి హి భవత్యలం జలౌఘః॥ ౨౮ ॥ కిం తావత్సర
సి సరోజమేతదారాదాహోస్విన్ముఖమవభాసతే యువత్యాః । సంశయ్యక్ష
ణమితి నిశ్చికాయ కశ్చిద్బిబ్బోకైర్బకసహవాసినాం పరోక్షైః॥ ౨౯ ॥ శృంగాణి
ద్రుతకనకోజ్జ్వలాని గంధాః కౌసుంభం పృథుకుచకుంభసంగినాసః । మార్ద్వీక

ప్రాణితయా హస్త ఇతి శ్లేషమూలయా వాచ్యస్య కలాపస్య ప్రతీయమానా
త్కలాద్భేదే అభేదరూపాతిశయోక్త్యా నిర్వ్యూఢ ఇతి సంకరః॥ ౨౭

ఉన్నిద్రేతి ॥ ఉన్నిద్రం వికసితం యత్ప్రియకమసనకుసుమం - సర్జకాసన
బంధూకపుష్పప్రియకజీవకా ఇత్యమరః - తదివ మనోరమం కనకగౌరమిత్యర్థః
రమణ్యాః స్త్రియో వపుః శరీరం సరసి తటాకే ప్రకాశమేవ జలమగ్నమపి వైమ
ల్యాల్లక్ష్యమేవ సంరేజే రరాజ - తథా హి జలౌఘో జలపూరః జడసంఘో మూర్ఖ
జనశ్చ లడయోరభేదాదాక్రామన్నావృణ్వన్నప్యన్యత్ర అధిక్షిపన్నపి దా విమలత
యా వైమల్యేన యుక్తానాం శుద్ధానాం నిశ్చలచిత్తానాం చ తిరస్క్రియాయై తిరో
ధానాయ పరిభవాయ చ అలం సమర్థో న భవతి హి - శ్లేషమూలయా భేదే అభేద
రూపాతిశయోక్త్యాఽనుప్రాణితోఽర్థాంతరన్యాసః॥ ౨౮

కిమితి ॥ సరస్యారాద్దూరాత్ - ఏతత్పురోవర్తి తావదిత్యవధారణే సరోజం క
మలం కిం - ఆహోస్విత్ ఉత యువత్యాః తరుణ్యాః ముఖమవభాసతే కిం ఇతి క్ష
ణం సంశయ్య సందిహ్య - శీఙః క్త్వో ల్యప్ * అయఙ్యికిఙితీత్యయఙాదేశః - కశ్చిద్వి
లాసీ బకసహవాసినాం బకసహచరాణాం పద్మానామిత్యర్థః - విలాసభూ...
తాద్యోతనార్థమిత్థం నిర్దేశః - పరోక్షైః ప్రత్యక్షైరననుభూతచరైరవిద్యమానై
రితి యావత్ . బిబ్బోకైర్విలాసైరిత్యర్థః - యద్యపి బిబ్బోకోఽనాదరక్రియోక్త
స్తథాపి విశేషవాచినాం సామాన్యే లక్షణేత్యదోషః నిశ్చికాయ విశేషదర్శనా
న్ముఖమేవేతి నిశ్చితవానిత్యర్థః - సందేహాలంకారోఽయం - విషయో విషయి...
సాదృశ్యాత్కవిసమ్మతాత్ - సందేహగోచరౌ స్యాతాం సందేహాలంకృతిశ్చ సే
తి లక్షణాత్ - సోఽప్యంతే నిశ్చయోక్తేః నిశ్చయాంతస్సందేహాలంకారః॥ ౨౯

అథ జలక్రీడాసంభారానాహ - శృంగాణీతి ॥ ద్రుతేన తప్తసిక్తేన కన...
ఉజ్జ్వలాని లిప్తానీత్యర్థః - శృంగాణి క్రీడాంబుయంత్రాణి - శృంగం ప్రభుత్వే
శిఖరే చిహ్నే క్రీడాంబుయంత్రక ఇతి విశ్వః - గంధాశ్చందనకుసుమాది గంధ
ద్రవ్యాణి అత ఏవ పుంసి బహుత్వం చ - గంధస్తు సౌరభే స్మృతో గంధకే గర్వలేశ
యోః - స ఏవ ద్రవ్యవచనో బహుత్వే పుంసి చ స్మృత ఇత్యభిధానాత్ - పృథుని

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

కం ప్రియతమసన్నిధానమాసన్నారీణామితిజలకేళిసాధనాని॥౩౦॥ ఉత్తుంగా
దనిలచలాంశుకాస్తటాంతాచ్చేతోభిస్సహభయదర్శినాం ప్రియాణామ్। శ్రో
ణీభిర్గురుభిరతూర్ణముత్పతంత్యస్తోయేషు ద్రుతతరమంగనాః ప్రపేతుః॥౩౧॥
ముగ్ధత్వాదవిదితకైతవప్రయోగా గచ్ఛంత్యస్సపదిపరాజయం తరుణ్యః। తాః

శాలంకుచకుంభసంగిసుచకలశావరణం-కుసుంభేనరక్తం కౌసుంభం* తేనరక్తం రాగాదిత్యణ్ వాసోవస్త్రం-మృద్వీకాయాః వికారో మార్ద్వీకం ద్రాక్షామద్యం తస్యవికారఇత్యణ్ * మృద్వీకాగోస్తనీ ద్రాక్షేత్యమరః - కించ ప్రియతమసన్నిధానంవల్లభసామీప్యం సర్వసాఫల్యకారణమితిభావః - ఇత్యేతాని నారీణాం స్త్రీణాంజలకేళిసాధనానిజలక్రీడోపాయాః-ఆసన్ అభవన్ ఏతేనఉద్దీపనసంపత్తిరుక్తా-అత్ర శృంగాదీనాంజలకేళిసాధనత్వరూపతుల్యధర్మయోగాత్ప్రకృతత్వాచ్చ కేవలప్రకృతగోచరా తుల్యయోగితా॥ ౩౦

ఉత్తుంగాదితి॥ అనిలేన వేగానిలేన చలాంశుకాశ్చలద్వసనాః అంగనాః ఉత్తుంగాత్తటాంతాత్ భయదర్శినాం భయోత్ప్రేక్షిణామనర్థశంకినామిత్యర్థః- ప్రియాణాంచేతోభిః సహ తేషాం తత్రైవావస్థానాదితిభావః-గురుభిర్గుర్వీభిః * వోతోగుణవచనాదనీకారః-శ్రోణీభిర్నితంబైర్హేతునా అతూర్ణమందం-ఉత్పతంత్యః ఉత్పతితాస్సత్యః తోయేషు సరోజలేషు ద్రుతతరం శీఘ్రతరం ప్రపేతుః గురుత్వస్య పతనహేతుత్వాదుత్పతనవిరోధిత్వాచ్చ శీఘ్రపాతమందోత్పతనంచేతిభావః. అత్ర ప్రియచేతఃపాతాంగనాపాతయోః కార్యకారణయోరసహభావినోస్సహోక్తేః కారణపౌర్వాపర్యప్రధ్వంసనరూపాతిశయోక్త్యుపజీవితా సహోక్తిరలంకారః సహార్థేనాన్వయో యత్ర భవే తిశయోక్తితః-కల్పితౌపమ్యపర్యంతా సా సహోక్తిరిహేష్యతఇతిలక్షణాత్ చేతోవత్పేతురిత్యౌపమ్యకల్పనయా కార్యగతాశుభావప్రతీతేశ్చమత్కారక రహస్యంతాత్కాలికాంశుకచలనాదిసూక్ష్మస్వభావవిశేషప్రకాశనాత్స్వభావోక్తిరత్రేతిసంసృష్టిః॥ ౩౧

ముగ్ధత్వాదితి॥ ముగ్ధత్వాన్మౌఢ్యాత్ అవిదితాః అవిజ్ఞాతాః కైతవప్రయోగాః ముఖసేచనాదికపటాచరణానియాభిస్తాః అతఏవ సపదిపరాజయమపజయ గచ్ఛంత్యస్తాస్తరుణ్యః అంగనాః కాంతైస్సహనాయకైస్సహ అభిసరణం స్వామభిగమనం గ్లహం ద్యూతపణో యస్యాంతాంత్యాం - పణోక్షేషు గ్లహ ఇత్యమరః * అక్షేషు గ్లహ ఇతి గ్రహేరేవాక్షపణేలత్వం నిపాతః. అప్రత్యయస్తు * గ్రహవృదృనిశ్చిగమశ్చేతి కేచిత్ అన్యేతు గ్లహి ప్రకృత్యంతరమూరీకృత్య ప్రత్యయస్యైవనిపాతోఘఇపవాదస్యేత్యాహుః - కరపుష్కరేరితాంబుభిః హస్తో

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

కాంతైస్సహాకరపుష్కరేరితాంబువ్యాత్యుక్షీమభిసరణగ్లహోఽదీవ్యత్ ॥౩౨॥
సౌభాగ్యస్య త్రినయనలోచనానలార్చిర్నిర్దగ్ధస్మరపృతనాధిరాజ్యలక్ష్మ్యాః ।
కాంతాయాః కరకలశోద్యతైః పయోభిర్వక్త్రేందోరకృత మహాభిషేకమేకః ॥
౩౩ ॥ సించంత్యాః కథమపి బాహుమున్నమయ్య ప్రేయాంసం మనసిజదుఃఖదు
ర్బలాయాః । సౌవర్ణం వలయమపాగళత్కరాగ్రాల్లావణ్యశ్రియ ఇవ శేషమం
గనాయాః ॥ ౩౪॥ స్నిహ్యంతీ దృశమపరా నిధాయ పూర్ణం మూర్తేన ప్రణయర

లప్రేరితజలైః వ్యాత్యుక్షీం వ్యతిహారేణోత్క్షేపణం పరస్పరాభ్యుక్షణమిత్యర్థః -
కర్మవ్యతిహారే ణచ్ స్త్రియామితి ణచ్ప్రత్యయః * ణచః స్త్రియామఞితి అఞా
దేశః * టిడ్ఢాణఞిత్యాదినా ఙీప్ - తాం వ్యాత్యుక్షీం అదీవ్యత్ తయా అక్రీడది
త్యర్థః * దివః కర్మ చేతి వికల్పాత్కర్మత్వం అత్రాపదితకైతవప్రయోగస్య
విశేషణగత్యా పరాజయహేతుత్వాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగమ్॥ ౩౨

సౌభాగ్యస్యేతి ॥ త్రీణి నయనాని యస్య సః త్రినయనః త్ర్యంబకః * క్షుభ్నాది
షు చేతి నిషేధాత్పూర్వపదాత్సంజ్ఞాయామగ ఇతి ణత్వాభావః- తస్య లోచనాన
లార్చిషా నేత్రాగ్నిజ్వాలయా నిర్దగ్ధస్య భస్మీకృతస్య స్మరస్య యాః పృతనాః
సేనాః తాసామధిరాజ్యమాధిపత్యం తదేవ లక్ష్మీస్తస్యాః సౌభాగ్యస్యార్హస్య
త్రైలోక్యవిజయినః స్థానే తాదృశస్యైవ స్థాప్యత్వాదితి భావః- కాంతాయాః వ
క్త్రేందోః స్మరనఖత్వాదస్యేతి భావః- కరః అంజలిరేవ కలశః తేనోద్యతైరుత్క్షి
ప్తైః పయోభిః మహాభిషేకం ఏకః కశ్చిత్కామీ అకృత కృతవాన్ - కరోతేర్లుఙ్ జిత
జ్ * తనాదిభ్యస్తథాసోరితి సిచో లుక్ - అత్ర క్రీడాసేకే మహాభిషేకత్వోత్ప్రే
క్షా- ప్రతీయమానరూపకానుప్రాణితేతి సంకరః॥ ౩౩

సించంత్యా ఇతి॥ మనసిజదుఃఖేన స్మరపీడయా దుర్బలాయాః స్మరాతురత్వా
దశక్తాయాః- అత ఏవ కథమపి అతిప్రయాసేన బాహుమున్నమయ్యోద్యమ్య ప్రే
యాంసం ప్రియతమం * ప్రియస్థిరేత్యాదినా ప్రాదేశః - సించంత్యాః స్నప
యంత్యాః అంగనాయాః కరాగ్రాత్సౌవర్ణం హిరణ్మయం వలయం- కటకం వల
యోఽస్త్రియామిత్యమరః - లవణైకలావణ్యం కాంతిపి శేషః- చాతుర్వర్ణ్యాది
త్వాత్స్వార్థే ష్యఞ్ప్రత్యయః- లవణో రసరక్షోబ్ధిభేదేషు లవణా త్రిష్వితి విశ్వః-
యద్వా- ముక్తాఫలేషు చ్ఛాయాయాస్తరళత్వమివాంతరా। ప్రతిభాతి యదంగే
షు తల్లావణ్యమిహోచ్యతే- తస్య శ్రీః సంపత్ తస్యాం శేషం అతిరిక్తం శరీరస
మ్మిళితావశిష్టమితి యావత్ - శేషస్సంకర్షణేఽనంతే ఉపయుక్తేతరేఽన్యవదితి విశ్వః-
తదివాపాగళత్ అపతత్ శేషమివేతి గుణనిమిత్తజాతిస్వరూపోత్ప్రేక్షా ॥౩౪॥

స్నిహ్యంతీతి ॥ కందర్పప్రవణమనాః స్మరపరవశచిత్తా- అత ఏవ దృశం ఈషు

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

సేనవారిణైవ। కందర్పప్రవణమనాస్సఖీసిసిక్షు లక్ష్యేణ ప్రతియువమంజలించకార॥౩౫॥ ఆనందందధతిముఖేకరోదకేనశ్యామాయాదయితతమేనసిచ్యమానే। ఈర్ష్యంత్యావదనమసిక్తమప్యనల్పస్వేదాంబుస్నపితమజాయతేతరస్యాః॥౩౬॥ ఉద్వీక్ష్య ప్రియకరకుట్మలాపవిద్ధైర్వక్షోజద్వయమభిషిక్తమన్యనార్యాః। అంభోభిర్ముహురసిచద్వధూరమర్షాదాత్మీయంపృథుతరనేత్రయుగ్మముక్తైః॥ ౩౭ కుర్వద్భిర్ముఖరుచిముజ్జ్వలామజస్రంయైస్తోయైరసిచతవల్లభాంవిలాసీ। తైరేవ

ణస్నిగ్ధాయయాన్యేవదృష్టింకృత్వా స్నిహ్యంతీదృష్టివిశేషేణస్నేహంప్రకాశయంతీత్యర్థః - అపరాస్త్రీసఖ్యాఃసిసిక్షా సెక్తుమిచ్ఛాతస్యాలక్ష్యేణవ్యాజేన బద్ధాంజలిరేవతిష్ఠతి నతుసించతీతిద్యోతనాయసిసిక్షుతిచ్ఛాయాంసనః ప్రయోగః- ప్రతియువంయువానంప్రతి*అనశ్చేత్యవ్యయీభావసమాసాంతః-మూర్తేక సమూర్తిమతా-ప్రణయరసేనేవేత్యుత్ప్రేక్షా- పాతాదర్శస్యబలీయస్త్వాదివశబ్దస్యవ్యవహితాన్వయః- వారిణాపూర్ణంపూరితమంజలించకార ప్రార్థయామాసేత్యర్థః॥ ౩౫

ఆనందమితి ॥ ఆనందందధతిప్రియసంభావనయాహర్షందధానే- శ్యామాయాఃమధ్యమయౌవనాయాఃస్త్రియః శ్యామాయౌవనమధ్యస్థేత్యుత్పలః- ముఖేవదనేదయితతమేనప్రియేణకర్త్రా కరోదకేనాంజలిజలేనకరణేనసిచ్యమానేసతిసిక్తేసతి-ఈర్ష్యంత్యాఃఅసహమానాయాః-పరోత్కర్షాక్షమేర్ష్యా స్యాదితిలక్షణం-ఇతరస్యాఃసపత్న్యాఃవదనమసిక్తమపిప్రియేణేతిశేషః - అనల్పేనబహుతరేణస్వేదాంబునాస్నపితంసిక్తమజాయతఅభవత్ ఈర్ష్యాకృతకోపకార్యత్వాత్స్వేదాదీనామితిభావః - అసిక్తమపిసిక్తమితివిరోధః-తస్యస్వేదాఖ్యకారణోక్తేఃఆభాసత్వమ్॥ ౩౬

ఉద్వీక్ష్యేతి ॥ ప్రియస్యప్రేయసఃకరకుట్మలాభ్యాంపాణిపుటాభ్యామపవిద్ధైఃక్షిప్తైఃఅంభోభిరభిషిక్తంసిక్తమన్యనార్యాఃసపత్న్యాఃవక్షోజద్వయంకుచద్వయంపృథుతరేణాతివిపులేననేత్రయుగ్మేననయనద్వయేనముక్తైరంభోభిర్బాష్పైస్స్వమహురభీక్ష్ణం-అభీక్ష్ణమసకృత్సమా ఇత్యమరః - అసిచత్ అభిషిక్తవతీ౽న్యస్పర్ధాదేవేతిభావః-అతోవస్తునాలంకారధ్వనిః * లిపిసిచిహ్వశ్చేతిసిచేర్లుఙి చ్లేరఙాదేశః॥ ౩౭

కుర్వద్భిరితి ॥ ముఖరుచింముఖకాంతిం- ఉజ్జ్వలాంఅధికాంకుర్వద్భిర్యైస్తోయైర్విలాసీవిలసనశీలఃకామీ*వౌకషలసేత్యాదినాఘినుణ్ప్రత్యయః - వల్లభాంప్రియతమామజస్రంఅసిచతసిక్తవాన్-స్వరితేత్త్వాదాత్మనేపదం * ఆత్మనేపదేష్వన్యతరస్యామితిసించతేర్లుఙిచ్లేరఙాదేశః-శశధరదీధితిచ్ఛటాభైఃశశిక

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ప్రతియువతేరకారిదూరాత్కా-లుష్యంశశధరదీధితిచ్ఛటాచ్ఛైః॥ ౩౮ ॥ రాగాంధీకృతనయనేననామధేయవ్యత్యాసాదభిముఖమీరితః ప్రియేణ। మానిన్యావపుషిపతన్నసర్గమందోభిందానోహృదయమసాహి మోదవజ్రః॥౩౯॥ ప్రేమ్ణోరః ప్రణయిని సించతిప్రియాయాః తత్తాపంనవజలవిప్రుషోగృహీత్వా। ఉద్ధాతాఃకఠినకుచస్థలాభిఘాతాదాసన్నాంభృశమపరాంగనామధాక్షుః॥౪౦॥ సంక్రాంతంప్రియతమవక్షసోంగరాగంసాధ్వస్యాస్స్ఫురసిహరిష్యతేధునాంభః। తు

రనికరవత్ స్వచ్ఛైస్త్వైరేవతోయైర్దూరాత్ ప్రతియువతేస్సపత్న్యాః కాలుష్యమావిలత్వం వైవర్ణ్యంచాకారి-స్వచ్ఛతోయైః కాలుష్యంకృతమితి విరుద్ధకార్యోత్పత్తిరూపోవిషమప్రభేదః-తచ్చాన్యత్రేత్యసంగతికాలుష్యయోరభేదాధ్యవసాయాదతిశయోక్తిః-తయస్థాపితేతిసంకరః॥ ౩౮

రాగేతి॥ రాగేణపిపత్యాసరాగేణాంధీకృతనయనేనప్రియేణప్రేయసానామధేయవ్యత్యాసాద్విపక్షనామగ్రహణపూర్వకమభిముఖమీరితఃక్షిప్తావపుషిపతన్నిసర్గమందఃస్వభావజడఃమృదుఃతథాపిహృదయంభిందానోవిదారయన్ ఉదకమేవవజ్రో శనిఃఉదవజ్రః * మంథౌదనేత్యాదినా వికల్పాదుదాదేశః - మానిన్యాకోపవత్యా-స్త్రీణామీర్ష్యాకృతఃకోపోమానఇత్యభిధీయతఇత్యభిధానాత్ విపక్షనామధేయయోజనాజనితాసూయావత్యానాయికయానాసాహినసోఢఃతీక్ష్ణయోగాన్మృద్వపితీక్ష్ణంభవతీతిభావః-ఉదవజ్రఇతికేవలంనిరవయవరూపకమ్॥ ౩౯

ప్రేమ్ణేతి॥ ప్రణయిని ప్రేయసిప్రియాయాఃఉరఃప్రేమ్ణాప్రేమాతిశయేనసించతిసతి కఠినకుచస్థలాభిఘాతాత్ కర్కశస్తనప్రదేశసంఘట్టాదుద్ధృతాః ఉత్పతితాఃనవజలస్యవిప్రుషోబిందవః - పృషంతిబిందుపృషతాఃపుమాంసోవిప్రుషస్త్రియామిత్యమరః-తస్యాస్సిక్తాయాస్తాపంతత్తాపంగృహీత్వాఆదాయ ఆసన్నాంసమీపస్థాంఅపరాంగనాంసపత్నీంభృశమధాక్షుః తాపయంతిస్మదహతేర్లుఙి* వదవ్రజేత్యాదినాసిచివృద్ధిఘత్వాదికార్యం-తత్సేకాదేవాపరస్యాఃతాపోదయాత్ తత్తాపస్యైవఅతాంఽధానోత్పేక్షావ్యంజకాప్రయోగాద్గమ్యా॥

సంక్రాంతమితి॥ప్రియతమస్యవల్లభస్యవక్షసఃసకాశాత్సంక్రాంతంగాఢాలింగనాత్సక్తమపిఅస్యాఃవరాంగ్యాఃఅంగరాగం అధునైవసరసిఅంభఃకర్తృ-సాధునిశ్శేషంహరిష్యతేప్రమార్క్ష్యతేత్యేవంతుష్ట్వాఇతిబుద్ధ్యా సంతుష్యసపది తత్రతస్మిన్నంగరాగే హృతేపి స్ఫుటనఖలక్ష్మణోవ్యక్తనఖచిహ్నాయాఃకస్యాశ్చిన్నాయికాయాఃసంబంధిన్యాసపత్న్యాతేపేతప్తంఖావేలిటా-తదిదమాతపాత్ర్యస్యఛాయామన్విష్యతోదారుణద్రవదహనవేష్టనమివయదంగ

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation, Kolkata. Digitization: eGangotri.

స్త్రైవం సపదిహృతేపితత్ర తేపేకస్యాశ్చిత్స్ఫుటనఖలక్ష్మణస్సపత్న్యాః ॥౪౧॥
హూతాయాః ప్రతిసఖి కామినాన్యనామ్నా హ్రీమత్యాస్సరసి గళన్ముఖేందు
కాంతేః। అంతర్ధిం ప్రమృతమివకర్తుమశ్రువర్షైర్భూమానంగమయితుమీషిరేప
యాంసి॥౪౨॥ సిక్తాయాః క్షణమవసిచ్య పూర్వమన్యామన్యస్యాః ప్రణయవతాబ
తాబలాయాః। కాళిమ్నా సమధితమన్యురేవవక్త్రం ప్రాపాక్ష్ణోర్గళదపశబ్ద
మంజనాంభః॥౪౩॥ ఉద్వోఢుః కనకవిభూషణాన్యశక్తః సధ్రీచావలయితపద్మనా

రాగమేవ ద్రష్టుమక్షమాయాః నఖక్షతసాక్షాత్కార ఇతి అత్ర సంతాపశాంత్య
ర్థేన విపక్షాంగరాగక్షాళనేన తద్విరుద్ధసంతాపోత్పాదనాద్విరుద్ధకార్యోత్పత్తి
రూపో విషమాలంకారః - విరుద్ధకార్యస్యోత్పత్తిర్యత్రానర్థస్య వా భవేత్ । విరూప
ఘటనా సా స్యాద్విషమాలంకృతిర్మతేతి లక్షణాత్ ॥ ౪౧

హూతాయా ఇతి ॥ ప్రతిసఖి సఖ్యాస్సమీపే సఖీసమక్షమిత్యర్థః - సమీపా
ర్థేవ్యయీభావేన పుంసకహ్రస్వత్వం - కామినా ప్రియేణ అన్యస్యాస్సపత్న్యాః
నామ్నా అన్యనామ్నా * సర్వనామ్నో వృత్తిమాత్రే పుంవద్భావః - హూతా
యాః ఆహూతాయాః - అత ఏవ గళన్ముఖేందుకాంతేః స్రవద్వదనం ఇందురివత
స్య కాంతిరివ కాంతిర్యస్యాః తస్యాః హ్రీమత్యాః లజ్జితాయాశ్చ కస్యాశ్చిదితి శే
షః - సరసి ప్రమృతం అంతర్ధిమంతర్ధానం * శ్రదంతరోరుపసర్గవద్వృ
త్తిరితి వచనాత్ * ఉపసర్గే ఘోః కిరితి కిప్రత్యయః - కర్తుమశ్రువర్షైః కర్తృ
భిః పయాంసి సరోజలాని భూమానం గమయితుం వృద్ధిం ప్రాపయితుం * గతిబుద్ధీ
త్యాదినా అణికర్తుః కర్మత్వం - ప్రాధాన్యాదభిధానం చ - ఈషిరే ఇవ ఇష్టానికిమి
త్యుత్ప్రేక్షాయం కర్మణి లిట్ - అత్యశ్రుపాతనిమిత్తతయా దుర్మరణదుఃఖాద
పి దుస్సహం సాపత్న్యదుఃఖమితి వస్తుధ్వనిః ॥ ౪౨

సిక్తాయా ఇతి ॥ ప్రణయవతా ప్రేమవతా ప్రియేణ క్షణం పూర్వం క్షణాత్పూ
ర్వమిత్యర్థః - అన్యాం సపత్నీం అవసిచ్య పశ్చాత్సిక్తాయాః అన్యస్యాః అబలా
యాః ముగ్ధాయాః కస్యాశ్చిత్ వక్త్రం కర్మ మన్యుః కోప ఏవ కర్తా - కాళిమ్నా కా
ర్ష్ణ్యేన వైవర్ణ్యేన సహేతి యావత్ - సమధిత సంహితవాన్ - బతెలిఖేదె - సం
పూర్వాద్దధాతేః కర్తరి లుఙ్ * స్థాఘ్వోరిచ్చేతీకారః - సిచః కిత్త్వాన్న గుణః * హ్ర
స్వాదంగాదితి సకారలోపః - గళత్స్రవదక్ష్ణోః సంబంధి అంజనాంభః కజ్జలోదకం
అపశబ్దం వర్ణస్యాపవాదం - అవర్ణాక్షేపనిర్వాదపరీవాదాపవాదవదిత్యమరః
ప్రాప - కోపకాళిమతిరోధానేన స్వకాళిమ్న ఏవ ప్రకాశనాదితి భావః - పూర్వే
ణవాక్యార్థేనోత్తరవాక్యార్థసమర్థనాద్వాక్యార్థహేతుకం కావ్యలింగమలం
కారః - హేతోర్వాక్యపదార్థత్వే కావ్యలింగముదాహృతమితి లక్షణాత్ ॥ ౪౩

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

శసూత్రః। ఆరూఢప్రతివనితాకటాక్షభారః సాఢీయో గురురభవద్భుజస్తరుణ్యాః
౨౪ ॥ ఆబద్ధప్రచురపరార్ధ్యకింకిణీకో రామాణామనవరతోదగాహభాజామ్ ।
నారావం వ్యతనుత మేఖలాకలాపః కస్మిన్వా సజడగుణే గిరాం పటుత్వమ్ ॥ ౨౫ ॥ ప
ర్యచ్ఛే సరసి హృతేంశుకే పయోభిర్లోలాక్షే సురతగురావపత్రపిష్ణోః । సుశ్రో

ఉద్వోఢుమితి ॥ కనకవిభూషణాని సువర్ణవికారాభరణాని ఉద్వోఢుం బిభ
ర్తుమశక్తో క్షమః సౌకుమార్యాదితి భావః- అత ఏవ సహాంచతీతి సధ్ర్యఙ్ - తేన స
ధ్రీచా సహచరేణ భర్త్రా * ఋత్విగాదినా క్విన్నితి క్విన్ * సహస్య సధ్రిరితి
సహశబ్దస్య సధ్ర్యాదేశః * అనిదితామిత్యాదినా నకారలోపః * అచ ఇత్యకార
లోపే * చావితి దీర్ఘః- వలయితాని వలయాకృతాని పద్మనాళసూత్రాణి మృణా
ళతంతవో యస్య సః మృణాళకృతకంకణ ఇత్యర్థః- తథాప్యారూఢః ఆరూఢవాన్
ప్రతివనితాయాః సపత్న్యాః కటాక్ష ఏవ భారో యస్య సః తయా సాసూయం
దృష్ట ఇత్యర్థః- అత ఏవ చ తరుణ్యాః భుజో బాహుః సాఢీయః బాఢతరమితి క్రియావి
శేషణం * అంతికబాఢయోర్నేదసాధావితి బాఢశబ్దస్య సాధాదేశః - గురుర్భా
రవాన్ శ్లాఘ్యశ్చాభవత్ - అత్ర కనకభూషణాభావేపి తత్కార్యగురుత్వవర్ణ
నాద్విభావనా- సా చ గురురితి శ్లేషప్రతిభోత్థాపితాతిశయోక్త్యనుప్రాణితేతి
సంకరః॥ ౨౪

ఆబద్ధేతి ॥ ఉదకస్యగాహోఽవగాహనం జలక్రీడార్థముదకప్రవేశః *
మంథౌదనేత్యాదినోదకస్యోదాదేశః - తమనవరతం సంతతం భజంతీతి తథోక్తా
యాస్తాసాం రామాణాం స్త్రీణాం సంబంధీ ఆబద్ధాః ప్రోతాః ప్రచురాః భూయి
ష్ఠాః పరార్ధ్యాః శ్రేష్ఠాశ్చ కింకిణ్యో యస్మిన్ స తథోక్తః * నద్యృతశ్చేతి కప్ -
మేఖలాకలాపః కాంచ్యేవ భూషణం * కలాపో భూషణే బర్హ ఇత్యమరః- ఆరా
వం ధ్వనిం న వ్యతనుత నాకురుత- తథాహి- సహ జలేన సజలో జలార్ద్రః- గుణః సూ
త్రం యస్య స తథా లడయోరభేదాజ్జలగుణో జడధర్మో మాంద్యం తేన సహితః
సజడగుణో జడశ్చ తస్మిన్ - కస్మిన్ వా సౌవర్ణే మేఖలాకలాపే పుంసి వా గిరాం
వాచాం ధ్వనీనాం చ పటుత్వం సామర్థ్యం- న కుత్రాపీత్యర్థః - శ్లేషమూలాభే
దాతిశయోక్త్యనుప్రాణితోఽయమర్థాంతరన్యాసః॥ ౨౫

పర్యచ్ఛ ఇతి ॥ పరితః అచ్ఛం స్వచ్ఛం - అంతర్గతవస్తు తిరోధాయకమిత్య
ర్థః - తస్మిన్ సరసి పయోభిరంశుకే స్త్రీపరిధానే హృతే సతి స్థానాదపసారితే స
తి సురతగురౌ రమణే చ లోలాక్షే శ్రోణ్యాసక్తదృష్టౌ సతీత్యర్థః * లోలశ్చలస
తృష్ణయోరిత్యమరః * బహువ్రీహౌ సక్థ్యక్ష్ణోః స్వాంగాత్షచ్ - అపత్రపిష్ణోరప
త్రపమాణాయాః . లజ్జా సాపత్రపాన్యత ఇత్యమరః * అలంకృఞిత్యాదినా ఇష్ణు

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation, Kolkata. Digitization: eGangotri.

ణ్యాదళవసనేనవీచిహస్తైన్యస్తైన మ్రుతమకృతాబ్జినీసఖిత్వమ్॥౩౮॥ నారీభిస్సు
రుజఘనస్థలాహతానామాస్యశ్రీవిజితవికాసివారిజానామ్। లోలత్వాదపహర
తాంతదంగరాగం సంజజ్ఞేసకలుషఆశయోజలానామ్॥ ౩౯ ॥ సౌగంధ్యం దధదపి
కామమఙ్గనానాందూరత్వాద్గతముపహమాననోపమానమ్। నేదీయోజితమితల
జ్జయేవతాసామాలోలేపయసిమహోత్పలంమమజ్జ॥ ౪౦॥ ప్రభ్రష్టైస్సరభస
మంభసోవగాహ క్రీడాభిర్విదళితయూధికాపిశంగైః। ఆకల్పైస్సరసిహిరణ్మ

చ్ ప్రత్యయః-సుశ్రోణ్యాః ప్రియాయాః ప్రస్తుతోచితనిర్దేశోయంఅబ్జినీనళినీ
ద్రుతంశీఘ్రం వీచిరేవహస్తస్తత్రన్యస్తంయద్దలంపర్ణమేవవసనం తేనతద్దానే
నేత్యర్థః - సఖీత్వమకృతసఖీకృత్యంచకారేత్యర్థః . అత్రాబ్జిన్యాదిషుస
ఖీత్వాద్యారోపాత్సమస్తవస్తువృత్తిసావయవరూపకమ్॥ ౩౮

నారీభిరితి ॥ నారీభిః కర్త్రీభిః గురుజఘనస్థలైః పృథుశ్రోణిభాగైః ఆహతా
నాం ఆలోడితానాం ఆస్యశ్రీభిః ముఖశోభాభిః విజితాని వికాసీని వారిజానిపద్మా
నియేషాం తేషాం లోలత్వాచ్చలత్వాత్సతృష్ణత్వాచ్చ - లోలశ్చలసతృష్ణయో
రిత్యమరః - తాసాం అంగరాగం అపహరతాం ముష్ణతాం చోరయతాం జలా
నాం తోయానాం జడానాంచ సఆశయో హ్రదః హృదయంచ సకలుషో ప్రస
న్నః క్షుభితశ్చ సంజజ్ఞే సంజాతః అపహర్తుః తాడనస్వహరణాదిభిరాశయః
లుషో భవతీతి ధ్వనిః అభిధాయాః ప్రకృతార్థనియంత్రణాన్న శ్లేషః॥ ౩౯

సౌగంధ్యమితి ॥ కామం పర్యాప్తం సౌగంధ్యం సురభిగంధిత్వం సమ్యగ్బంధ
త్వంచ - గంధోగంధక ఆమోదే లేశే సంబంధగర్వయోరితి విశ్వః - దధదప్యహ
దూరత్వాత్ విప్రకృష్టత్వాదంగనానాం ఆననోపమానం ముఖసాదృశ్య
గతం - దూరస్థాః పర్వతా రమ్యా ఇతి భావః - సంప్రతి పునస్తాసాం నేదీయో నే
ష్ఠం అంతికతమం సత్ * అంతికబాఢయోర్నేదసాధావితి అంతికశబ్దస్య నేదా
శః - జితం పరిభూతం భూవమితి లజ్జయేవ మహోత్పలమరవిందం ఆలోలేచ
పయసిమమజ్జ యథాదూరే సామ్యేనదృశ్యమానో బంధుః సన్నిధావవమానితః
చిల్లజ్జయాలీయతే తద్వదితి పయశ్చలనహేతుకే అబ్జమజ్జనే లజ్జాహేతుకత్వా
త్ప్రేక్ష్యత ఇతి శ్లేషమూలాతిశయోక్తిహేతూత్ప్రేక్షయోస్సంకరః॥ ౪౦

ప్రభ్రష్టైరితి॥ సరభసం సత్వరం అంభసోవగాహాఏవ క్రీడాస్తాభిః ప్రభ్రష్టైః
గళద్భిర్జలావగాహాత్ క్షోభాదంభసిచ్యుతైరిత్యర్థః విదళితాః వికసితాః యూథికా
పీతయూథికాః హేమపుష్పికా పరపర్యాయాః వివక్షితాః అన్యథాపి శంగత్వ
యోగాదితి- గణికాయూథికాంబష్ఠా సాపీతా హేమపుష్పికేత్యమరః - వనకుసు
మిత్యర్థః - తద్వత్ పిశంగైః పింగళవర్ణైః హిరణ్మయైస్సౌవర్ణైః * దాండీ

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

మైర్వధూనామౌర్వాగ్నిద్యుతిశకలైరివవ్యరాజి॥౪౯॥ ఆస్మాకీయువతిదృశామ
సౌతనోతి చ్ఛాయైవం శ్రియమనపాయినీం కిమేభిః। మత్తైవం స్వగుణపిధాన
సాభ్యసూయైః పానీయైరభివిదధావిరేంజనాని॥౫౦॥ నిర్ధౌతే సతిహరిచందనేజ
లౌఘై రాపాండోర్గతపరభాగయాంగనాయాః। అహ్నాయ స్తనకలశద్వయా

యనాదినానిపాతః - వధూనామాకల్పైః సరసిజైరౌర్వాగ్నిద్యుతిశకలైః జలాశయత్వాదత్రాపిసన్నిహితైర్బడబానలజ్వాలాఖండైరివేత్యుత్ప్రేక్షా వ్యరాజివిరాజితం-భావేలుఙ్ ॥ ౪౯

ఆస్మాకీతి ॥ అస్మాకమియమాస్మాకీ అస్మదీయా అస్మత్ప్రకాశితేత్యర్థః ❋ యుష్మదస్మదోరన్యతరస్యాంఖఞ్చేతిచకారాదణ్ప్రత్యయః ❋ తస్మిన్నణిచయుష్మాకాస్మాకావితిప్రకృతేరస్మాకాదేశః ❋ టిడ్ఢాణఞిత్యాదినాఙీప్ - అసౌచ్ఛాయా కాంతిర్విమలేతియావత్ - సైవయువతిదృశామనపాయినీంస్థాయినీం శ్రియంశోభాం తనోతి ఏభిరంజనైః కిమేవ త్వాస్యర్థ్యన్న కించిదస్తీత్యర్థః - గమ్యమానక్రియాపేక్షయాకరణత్వాత్తృతీయేత్యుక్తం ప్రాక్ - ఏవమ్మత్వాదుక్తప్రకారేణాంజనవైఫల్యంనిశ్చిత్యేత్యర్థః- అతఏవగర్వ్యాదుత్ప్రేక్షేయం స్వగుణస్యాప్యావిష్కృతదృశైర్నైర్మల్యగుణస్య పిధానంతిరోధానం - అపిధానతిరోధానపిధానాచ్ఛాదనానిచేత్యమరః - వష్టిభాగురిరల్లోపమవాప్యోరుపసర్గయోరిత్యకారలోపః। తేనసాభ్యసూయైస్సేర్ష్యైః పాతుమర్హైః పానీయైస్తోయైః - అంభోర్ణస్తోయపానీయనీరక్షీరాంబుశంబరమిత్యమరః ❋ తవ్యత్తవ్యానీయర ఇతి పిబతేరనీయర్ప్రత్యయః - అంజనాని కజ్జలానిఇత్యనేనస్వగుణప్రకాశయోగ్యవివక్షితేనప్రకారేణనిశ్చేష్టః స్వరూపేణేత్యర్థః - విదధావిరే విధౌతానిక్షాళితానీత్యర్థః - ధావుగతిశుద్ధ్యోరితిధాతోఃకర్మణిలిట్॥ ౫౦

నిర్ధౌతఇతి ॥ హరిచందనేరక్తచందనేజలౌఘైఃజలసమూహైః నిర్ధౌతేసతిక్షాళితేసతి-ధావేఃకర్మణిక్తః ❋ చ్ఛ్వోశ్శూడనునాసికేచేతివకారస్యోఠ్ ఆదేశః ❋ ఏత్యేధత్యూఠ్స్వితివృద్ధిరౌకారః - ఆపాండోః పాండువర్ణాదంగనాయాః స్త్రియః స్తనకలశద్వయాత్ కుచకుంభద్వయాత్ - గతపరభాగయా సావర్ణ్యాద్విగతవర్ణోత్కర్షయా-అతఏవసామాన్యాలంకారః। సామాన్యం గుణసామ్యేనయత్రవస్త్వంతరైకతేతిలక్షణాత్ - హారయష్ట్యాకర్త్ర్యాస హృదయయాసచిత్తయేవేత్యుత్ప్రేక్షా నిజపరభాగహానిపరిజ్ఞానవత్యేవేత్యర్థః- అహ్నాయసపది - ప్రాగ్ఝుడిత్యంజసాహ్నాయద్రాఙ్మంక్షుసపదిద్రుతమిత్యమరః - విచ్ఛేదస్త్రుటనముపేయే ప్రాప్తః హీనజీవనాదజీవనమేవవరమితి మనీషయేతిభావః - ఉపపూర్వాదిణఃకర్మణిలిట్ - క్షోభహేతుకస్యహారస్యవిచ్ఛేద

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation, Kolkata. Digitization: eGangotri.

మపేయే విచ్ఛేదస్సహృదయయోరేవ హారయష్ట్యా॥౫౧॥ అన్యూనం గుణమమృతస్య
ధారయంతీ సంఫుల్లస్ఫురితసరోరుహావతంసా। ప్రేయోభిస్సహ సరసీ నిషేవ్య
మాణా రక్తత్వం వ్యధితవధూదృశాం సురా చ॥౫౨॥ స్నాంతీనాం బృహదమలోద
బిందుచిత్రౌ రేజాతే రుచిరదృశామురోజకుంభౌ। హారాణాం మణిభిరుపాశ్రి
తౌ సమంతాదుత్సృష్టైర్గుణవదుపఘ్నకామ్యయేవ॥౫౩॥ ఆరూఢః పతితఇతి

స్య సహృదయహేతుకత్వోత్ప్రేక్షా సా చోక్తపానాన్యోత్థాపితేతి సంకరః॥౫౧
అన్యూనమితి॥ అన్యూనం సమగ్రం అమృతస్య పీయూషస్య గుణం మాధుర్యా
దికం ధారయంతీ - అగంధమవ్యక్తరసం శీతలం చ తృషాపహమ్ అచ్ఛం లఘు చ ప
థ్యం చ తోయం గుణవదుచ్యత ఇత్యుక్తోదకగుణం చ ధారయంతీ సరసీ పక్షే విశేష
శ్చ - అమృతం యజ్ఞశేషే స్యాత్పీయూషే సలిలే స్మృతమితి విశ్వః - సంఫుల్లాని వి
కచాని* ఉత్ఫుల్లసంఫుల్లయోరుపసంఖ్యానాన్నిష్ఠానత్వం స్ఫురితాన్యుజ్జ్వలాని
చ యాని సరోరుహాణి కమలాని ఏకత్ర సహజాన్యన్యత్ర సంస్కారార్థం క్షిప్తా
ని తాని - అవతంసో భూషణం యస్యాస్సా తథోక్తా ప్రేయోభిః రమణైః సహ
షేవ్యమాణా స్నానపానాభ్యామితి భావః - సరసీ పుష్కరిణీ వధూదృశాం ర[క్త]
త్వం ఆరుణ్యం సురేవ వ్యథితవిధత్తే స్మ తథా సురా చ వ్యథిత-ధాఞః కర్తరి లుఙి తఙ్
ఇహ ఉత్సాహవర్ధనాయ ముహుస్సేవ్యత్వాచ్ఛృంగాణీతి శ్లోకే సలిల[...]
సంభారేషు మాద్వీకపరిగణనాచ్చ సరసీవత్సురాయా అపి ప్రకృతత్వవివక్షా
యాం తుల్యయోగితా-తదవివక్షాయాం తు దీపకాలంకారః - సురేవేతి పాఠే
ప్రకృతవివక్షైవ కార్యా అన్యథోపమానుత్థానాత్ న చ తుల్యయోగితావకాశః ఇ
శబ్దేన గమ్యౌపమ్యలక్షణభంగాదితి॥ ౫౨

స్నాంతీనామితి॥ స్నాంతీనాం జలమవగాహమానానాం రుచిరదృశాం
సుదృశాం సంబంధినౌ బృహద్భిర్విపులైరమలై రచ్ఛైశ్ఛోదబిందుభిః ఉదకబిం
భిశ్చిత్రౌ *మంథౌదనేత్యాదినా ఉదకశబ్దస్యోదాదేశః - ఉరోజకుంభౌ స్తనకలశౌ
ఉత్సృష్టైశ్ఛిన్నసూత్రైః హారాణాం ముక్తాహారాణాం మణిభిః ఘుటికాభిః ఉ
హాన్యతే ఉపగమ్యతే పీడ్యతే వా *ఉపఘ్న ఆశ్రయ ఇతి హంతేరప్రత్యయాంతః ఉ
ధాలోపీనిపాతః - గుణవతః దార్ఢ్యాదిగుణవతః సూత్రవతశ్చ ఉపఘ్నస్య ఆశ్ర
ఇచ్ఛా గుణవదుపఘ్నకామ్యా తయా గుణవదుపఘ్నకామ్యయా ఆత్మనో గుణవదా
శ్రయాపేక్షయేత్యర్థః * కామ్యచ్చేతి కామ్యచ్ ప్రత్యయే ప్రత్యయాంత
త్వాత్ *అప్రత్యయాదితి స్త్రియామకారప్రత్యయే టాప్ సమంతాదుపా
శ్రితావివ సంశ్రితావివ రేజాతే రాజేతే స్మ * ఫణాం చ సప్తానామితి వికల్పాదేత్వా
భ్యాసలోపౌ గుణవచ్ఛబ్దేన సూత్రచ్ఛేదే సూత్రాంతరమాశ్రయత ఇతి చ ప్ర

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

స్వసంభవోఽపి స్వచ్ఛానాం పరిహరణీయతాముపైతి। కర్ణేభ్యశ్చ్యుతమసితో-
త్పలం వధూనాం వీచీభిస్తటమనుయన్నిరాసురాపః॥ ౫౪॥ దంతానామధరమయా-
వకం పదాని ప్రత్యగ్రాస్తనుమపి లేపనం నఖాంకాః। ఆనిన్యుశ్శ్రియమధితోయ-
మంగనానాం శోభాయై విపది సదాశ్రితా భవంతి॥ ౫౫॥ కస్యాశ్చిన్ముఖమనుధౌత-
పత్రలేఖం వ్యాతేనే సలిలభరావలంబినీభిః। కింజల్కవ్యతికరపింజరాంతరాభిశ్చి-
త్రశ్రీరలమళకాగ్రవల్లరీభిః॥ ౫౬॥ వక్షోభ్యో ఘనమనులేపనం యదూనాం

తైః శ్లేషమూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణితేయముత్ప్రేక్షా॥ ౫౩

ఆరూఢ ఇతి॥ స్వసంభవోఽప్యాత్మసంభవోఽపి ఆరూఢః ఉచ్చస్థానగతః ఉత్తమాశ్రమస్థశ్చ పతితః తతో భ్రష్ట ఇతి హేతోః ఆరూఢపతితత్వాదిత్యర్థః స్వచ్ఛానాం నిర్లేపానాం పరిహరణీయతాం త్యాజ్యత్వముపైతి ప్రాప్నోతి- ప్రవ్రజ్యావసితో రాజ్ఞా దాస ఆమరణాంతికాదితి స్మరణాదితి భావః- కుతః యద్యస్మాదాపో జలాని వధూనాం కర్ణేభ్యశ్చ్యుతమసితోత్పలం నీలోత్పలం స్వసంభవమపీతి భావః- వీచిభిస్తరంగైస్తటమనుతటం ప్రతి నిరాసుః చిక్షిపుః విశేషేణ సామాన్యసమర్థనరూపోఽర్థాంతరన్యాసః సమర్థవాక్యగతశ్లేషమూలాతిశయోక్త్యా సంకీర్ణః॥ ౫౪

దంతానామితి॥ తోయే అధితోయం- విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః- అంగనానాం అయావకం ప్రక్షాళితలాక్షారాగం అధరం దంతోష్ఠం దంతానాం పదాని దంతక్షతాని కర్తౄణి తథా అపి లేపనం ధౌతాంగరాగాం తనుం శరీరం ప్రత్యగ్రా నవ్యాః నఖాంకాశ్చ నఖక్షతాశ్చ శ్రియమానిన్యుః ప్రాపయామాసుః * నీవహ్యోర్హరతేశ్చాపీతి వచనాత్- నయతేర్ద్వికర్మకత్వం- తథాహి సతః సజ్జనాన్ సుందరాంశ్చ ఆశ్రితాః సదాశ్రితాః- యే కేచిదితి శేషః- విపది విభవాపాయకాలే శోభాయై వైభవాయ భవంతి * క్లృపి సంపద్యమానే చ తుర్థీ వక్తవ్యేత్యత్ర క్లృపేరర్థనిర్దేశాచ్చతుర్థీ- అర్థాంతరన్యాసః॥ ౫౫

కస్యాశ్చిదితి॥ ధౌతపత్రలేఖం క్షాళితపత్రావళికం కస్యాశ్చిదంగనాయాః ముఖమనుముఖేన సంబద్ధం యథా తథా ముఖ ఇతి యావత్ * తృతీయార్థే ఇత్యనోః కర్మప్రవచనీయత్వాత్ ద్వితీయా- సలిలభరేణావలంబినీభిర్లంబమానాభిరార్జవం గతాభిరిత్యర్థః- కింజల్కవ్యతికరేణ కేసరమిశ్రణేన పింజరాణి పిశంగాన్యంతరాణి మధ్యభాగా యాసాం తాభిః అలకాగ్రాణి వల్లర్యో మంజర్య ఇత్యుపమితసమాసః- వల్లరీ మంజరీ స్త్రియామిత్యమరః. తాభిరలకాగ్రవల్లరీభిః చిత్రశ్రీః మకరికాపత్రశోభా అలం వ్యాతేనే సంపాదితా- తనోతేః కర్మణి లిట్- అత్ర చిత్రస్య శ్రీరివ శ్రీరితి నిదర్శనభేదః॥ ౫౬

అథ శ్లోకద్వయేన పుంసాం వ్యవస్థాభేదం వర్ణయతి॥ వక్షోభ్య ఇత్యాదినా॥

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation, Kolkata. Digitization: eGangotri.

త్తంసాన హరత వారిమూర్ధజేభ్యః । నేత్రాణాం మదరుచి రక్తతైవ తస్థౌ చక్షుష్యః ఖలు మహతాం పరైరలంఘ్యః ॥ ౨౭ ॥ యో బాహ్యస్స ఖలు జలైర్నిరాసి రాగశ్చిత్తైర్యస్స ఖలు తదవస్థ ఏవ తేషామ్ । ధీరాణాం వ్రజతి హి సర్వ ఏవ నాన్తఃపాతిత్వాదభిభవనీయతాం పరస్య ॥ ౨౮ ॥ ఫేనానామురసిరుహేషు హారలీలా చేలశ్రీర్జఘనతలేషు శైవలానామ్ । గండేషు స్ఫుటరచనా చ పత్రవల్లీ పర్యాప్తం పయసి

వారి సహోజలం కర్తృ-యదూనాం యాదవానాం వక్షోభ్యః ఘనం సాన్ద్రం అనులేపనమంగరాగం-అహరత-ఇత్యాత్తజ్ - అత్ర వధూనామితి క్వాచిత్కః పాఠః. వక్షోజానపేక్ష్య వక్షోమాత్రనిర్దేశాత్ - ఉత్తరశ్లోకే తేషామితి పుల్లింగపరామర్శాచ్చ న గ్రాహ్యః-మూర్ధజేభ్యః శిరోరుహేభ్యః- ఉత్తంసాన్ శేఖరాన్-అహరత నేత్రాణాం మదరుచిర్మదరాగో రక్తతైవ తస్థౌ- వారివిహారస్యాపి రాగజనకత్వాదితి భావః- అత ఏవ రాగద్వయస్యాప్యభేదాధ్యవసాయేన తాదవస్థ్యనిర్దేశేన అతిశయోక్తిః-తథాహి మహతాం మహాత్మనాం-చక్షుషి భవశ్చక్షుష్యః ప్రియః అక్షిజశ్చ - ప్రియే అక్షిజే చ చక్షుష్య ఇతి విశ్వః * శరీరావయవాచ్చేతి యత్ప్రత్యయః - పరైరన్యైరలంఘ్యో దుర్ధర్షః ఖలు చక్షుష్య ఇతి శ్లేషమూలాతిశయోక్తిః-తయా పూర్వోక్తయా చ సంకీర్ణోయమర్థాన్తరన్యాసః ॥

య ఇతి ॥ తేషాం యదూనాం బహిర్భవో బాహ్యః * బహిర్దేవపంచజనేభ్యశ్చేతి వచనాత్ ష్యఞ్ ప్రత్యయః- యో రాగోంగరాగః అస్తీతి శేషః- స రాగస్సరసిజలైస్తోయైర్జడైశ్చ నిరాసి నిరస్తః అస్యతేః కర్మణి లుఙ్ -చిత్తే యో రాగోనురాగః స ఖలు సైవావస్థా యస్య సః-తదవస్థ ఏవ న నిరస్త ఇత్యర్థః-అత్ర రాగయోరభేదాధ్యవసాయాదతిశయోక్తిః- తథాహి సర్వోపి ధీరాణాం మహతామన్తః పాతిత్వాదన్తర్గతత్వాదన్తరంగత్వాదేవేతి యావత్ - పరస్యాభిభవనీయతాం న వ్రజతి. అన్యథా వ్రజత్యేవేత్యర్థః పూర్వవదలంకారః॥ ౨౮

ఫేనానామితి॥ వధూనాం యాదవస్త్రీణాం భ్రష్టభూషణానామపీతి భావః- పయసి పిభూషణం పర్యాప్తం సమగ్రమాసీదిత్యర్థః-కుతః ఫేనానాం డిండీరాణాం ఉరసిరోహంతీత్యురసిరుహాః స్తనాః*సుపీతి యోగవిభాగాత్ కప్రత్యయః* హలంతాదిత్యలుక్ - తేషు హారలీలా ముక్తావళిశ్రీః జాతేతి శేషః- శైవలానాం జఘనతలేషు చేలశ్రీర్వస్త్రశోభా జాతా-గండేషు కపోలేషు శైవలా ఇతి విభక్తిపరిణామాదనుషంగః-స్ఫుటరచనా వ్యక్తవిన్యాసా పత్రవల్లీ పత్రలతా జాతేతి శేషః-అత్ర ఫేనానాం హారలీలా శైవలానాం చేలశ్రీరితి చ నిదర్శనాభ్యాం శైవలాః పత్రవల్లీరితి రూపకేణ చ వాక్యార్థైః చతుర్థవాక్యార్థసమర్థనాత్తైరేవాంగాంగిభావేన సంకీర్ణం వాక్యార్థహేతుకం కావ్యలింగమ్॥ ౨౯

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

విభూషణం వధూనామ్॥౫౯॥ భ్రశ్యద్భిర్జలమభిభూషణైర్వధూనామఙ్గేభ్యో గురుభిరమజ్జి లజ్జయేవ। నిర్మాల్యైరథ ననృతేఽవధీరితానామప్యుచ్చైర్భవతి లఘీయసాం హి ధార్ష్ట్యమ్॥౬౦॥ ఆమృష్టాస్తిలకరుచస్స్రజో నిరస్తా నీరక్తం వసనమపాకృతోఙ్గరాగః। కామః స్త్రీరనుశయవానివ స్వపక్షవ్యాఘాతాదితి సుతరాం చకార చారూః॥౬౧॥ శీతార్తిం బలవదుపేయుషేవ నీరైరాసేకాచ్ఛిశిరసమీరకమ్పితేన। రామాణామభినవయౌవనోష్మభాజోరాశ్లేషి స్తనతటయోర్నవాంశుకే

భ్రశ్యద్భిరితి॥ వధూనామఙ్గనానామఙ్గేభ్యః అవయవేభ్యః భ్రశ్యద్భిః పతద్భిర్గురుభిః స్వర్ణాత్మకత్వాద్గురుత్వయుక్తైర్భూషణైరాభరణైర్లజ్జయా భృశం ప్రయుక్తయా హ్రియేవేత్యుత్ప్రేక్షా. జలమభి అమజ్జి జలే మగ్నం. భావే లుఙ్. అథానన్తరమేవ న తు విలమ్బేనేతి భావః. నిర్మాల్యైర్భుక్తోజ్ఝితమాల్యైర్ననృతే జలే అనర్తి. భ్రంశేఽపి నిర్లజ్జైరివేతి భావః. నృత్యతేర్భావే లుఙ్. తథాహి అవధీరితానాం తిరస్కృతానామపి లఘీయసాం తుచ్ఛానాముచ్చైర్ధార్ష్ట్యం నిర్లజ్జత్వమేవ అధికం భవతీత్యర్థాన్తరన్యాసః. మహాన్తః పదభ్రంశే లజ్జితాః క్వచిల్లీయన్తే తుచ్ఛాస్తు నిర్లజ్జాః ప్రజృమ్భన్త ఇతి భావః. అప్సు గురూణి మజ్జన్తి లఘూని ప్లవన్త ఇతి పరమార్థః॥ ౬౦

ఆమృష్టా ఇతి॥ తిలకరుచః పత్రశోభాః ఆమృష్టాః ధౌతాః స్రజః మాలాః నిరస్తాః వసనం కౌసుమ్భం వాసో నీరక్తమరక్తం నిరస్తరాగమిత్యర్థః. కృతమితి శేషః. అఙ్గరాగః అపాకృతః అపహృతః సర్వత్ర జలైరిత్యర్థః. ఇత్థం స్వపక్షవ్యాఘాతాత్ నిజవర్గక్షయాదనుశయవాననుతాపవానివేత్యుత్ప్రేక్షా. కామః మదనః స్త్రీః స్త్రియః "వామ్శసోః" ఇతీయఙాదేశవికల్పాత్పక్షే సవర్ణదీర్ఘః. సుతరాం చారూః పూర్వతోఽపి రమణీయాశ్చకార స్త్రీణాం కామ ఏవ భూషణం అన్యద్వైభవమేవేతి భావః॥ ౬౧

శీతేతి॥ నీరైస్తోయైరాసేకాదాసేచనాత్ శీతార్తిం శీతవ్యథాం బలవత్సుష్ఠు ఉపేయుషేవ ప్రాప్తవతేవేత్యుత్ప్రేక్షా. అన్తః శిశిరసమీరకమ్పితేన శీతవాతకమ్పితేన నవాంశుకేన కర్త్రా. అభినవో యో యౌవనోష్మా ఉష్ణత్వం తద్భాజోః రామాణామఙ్గనానాం. సున్దరీ రమణీ రామేత్యమరః. స్తనతటయోః ఆధారయోః ఆశ్లేషి ఆశ్లిష్టం సంసక్తం. భావే లుఙ్. సేకహేతుకస్యాంశుకశ్లేషస్య శీతార్తిహేతుకత్వముత్ప్రేక్ష్యత ఇతి గుణహేతూత్ప్రేక్షా॥ ౬౨

ఇత్థం జలక్రీడాముక్త్వా జలాదుత్తరణం వర్ణయతి॥ శ్చ్యోతద్భిరితి॥ అథ జలక్రీడానన్తరం అఙ్గసఙ్గాత్ గాత్రసమ్పర్కాదాత్తముపాత్తం సంసక్తమితి యావత్. సమధికమతిరక్తం తనుమమ్మ్యార్తిమల్లావణ్యం కాన్తిసారమివేత్యుత్ప్రే

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

స॥౬౨॥ శ్వోచ్ఛ్వతద్భిస్సమధికమాత్తమంగసంగాల్లావణ్యం తనుమదివాంబు వాస
సోంతైః।ఉత్తేరేతరళతరంగరంగలీలానిష్ణాతైరథసరసః ప్రియాసమూహైః॥౬౩
దివ్యానామపహృతవిస్మయాంపురస్తాదంభస్తః స్ఫురదరవిందచారుహస్తామ్।ఉద్వీ
క్ష్య శ్రియమివకాంచిదుత్తరంతీమస్మార్షీజ్జలనిధిమంథనస్యశౌరిః॥ ౬౪॥ శ్లక్ష్ణంయ
త్పరిహితమేతయోఃకిలాంతర్ధానార్థంతదుదకసేకసక్తమూరూ । నారీణాంవి
మలతరౌ సముల్లసంత్యాభాసాంతర్దధతురురూమదుకూలమేవ॥౬౫॥వాసాంసిన్య
వసతయానియోషితస్తాశ్శుభ్రాభ్రద్యుతిభిరహాసితైర్మదేవః।అత్యాక్షుస్స్వ

తౌ -అంబుసరోజలంశ్వోచ్ఛ్వతద్భిః-భావాది కాల్లఘూపధగుణః-తరళాశ్చపలాస్త
రంగాఏవరంగాః నృత్యస్థానాని తేషులీలాఃనర్తనానితాసునిష్ణాతైఃకుశలైః
నినదీభ్యాంస్నాతేఃకౌశలఇతిషత్వం - వాసస్సోంతైఃవస్త్రస్యాంచలైఃఉపలక్షి
తైః ప్రియాసమూహైఃస్త్రీసంఘైఃసరసఃహ్రదాత్ -ఉత్తేరేఉత్తీర్ణంనిర్గ
తమిత్యర్థః-తరతేర్భావేలిట్॥ ౬౩

దివ్యానామితి ॥ దివిభవాఃదివ్యాఃదేవతాః తేషామపికృతవిస్మయాంసౌంద
ర్యాతిరేకేణజనితాద్భుతరసాంస్ఫురదరవిందాభ్యాంవికచకమలాభ్యాంచారు
లసంతౌహస్తౌయస్యాంతాంపద్మహస్తామిత్యర్థః పురస్తాదగ్రేఅంభస్తోజలాత్
పంచమ్యాస్తసిల్ - ఉత్తరంతీంనిష్క్రామంతీంకాంచిత్స్త్రియం శ్రియమివమ
థ్యమానాత్సముద్రాత్సద్యఃప్రాదుర్భవంతీంలక్ష్మీమివోద్వీక్ష్యఆలోక్య శౌరిః
కృష్ణోజలనిధిమంథనస్యసముద్రమథనమిత్యర్థః-మథేర్భావాదికస్య ఇదిత్వాన్ను
మాగమః అధీగర్థేత్యాదినాకర్మణిషష్ఠీ-అస్మార్షీత్ స్మృతవాన్- అత్రసము
ద్రమథనస్మారకయా శ్రియమివేత్యుపమయాసాదృశ్యాత్ శ్రీస్మృతేఃస్మరణా
లంకారప్రతీతిరలంకారేణాలంకారధ్వనిః॥ ౬౪

శ్లక్ష్ణమితి ॥ ఏతయోరూర్వోరంతర్ధానార్థంకిల ఛాదనార్థంకిల- శ్లక్ష్ణంస్ని
గ్ధంయద్దుకూలంపరిహితమాచ్ఛాదితంఉదకసేకేనసక్తంసందష్టం తద్దుకూలంక
ర్మ-విమలతరౌనారీణామురూపీవరౌఊరూఏవకర్తారౌసముల్లసంత్యాస్ఫురం
త్యాభాసానిజకాంత్యా అంతర్దధతుః ఆచ్ఛాదితవంతౌ తదేతద్భీషకభీషణమి
తిభావః- అత్రదుకూలస్యోరుచ్ఛాదకత్వేపితదభావోక్తేఃసంబంధేఅసంబంధరూ
పాతిశయోక్తిః-తదపేక్షయాచోర్వోర్దుకూలానాచ్ఛాదకయోరాచ్ఛాదకత్వో
క్తేరసంబంధేసంబంధరూపాతిశయోక్త్యోస్తానాత్సజాతీయసంకరః - తేనచో
ర్వోర్లోకోత్తరంలావణ్యంవ్యజ్యతఇత్యలంకారేణవస్తుధ్వనిః॥ ౬౫

వాసాంసీతి ॥ తాఃయోషితోయానివాసాంసిన్యవసతనివసితవత్యః- వసఆ
చ్ఛాదనఇతిధాతోఃకర్తరిలఙ్ శుభ్రాభ్రాణాంధవళమేఘానాంద్యుతిరివద్యుతి

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ఃపనగళజ్జలానియానిస్థూలాశ్రుస్రుతిభిరరోదీత్తైశ్శ్చేవ॥౬౬॥ ఆర్ద్రత్వాదతిశయినీము పేయివద్భిస్సంసక్తింభృశమపిభూరిశోవధూతైః। అంగేభ్యఃకథమపి వామలోచనానాం విశ్లేషఃఖలునవరక్తకైఃప్రపేదే॥౬౭॥ ప్రత్యంసంవిలులితమూర్ధజాచిరాయ స్నానార్ద్రంవపురుదవాపయత్కిలైకా। నాజానాదభి

ర్యేషాంతైస్తైర్వాసోభిఃముదానారీనివసనానందేనఅహాసీవహసితమివ-భావేలుఙ్ స్నపనేనస్నానేన సేకేనగళజ్జలాని ప్రపతత్తోయానియాని వాసాంసి అత్యాక్షుఃత్యక్తవత్యఃతైశ్శ్చాస్థూలాఅశ్రుస్రుతిర్యైస్తైః అరోదీవరోదనంకృతమివ-భావేలుఙ్ - అత్ర,ధావళ్యగుణజలగళనక్రియానిమిత్తయోః హర్షసరోదనక్రియాస్వరూపోత్ప్రేక్షయోస్సంసృష్టిః॥ ౬౬

ఆర్ద్రత్వాదితి॥ ఆర్ద్రత్వాజ్జలేనప్రక్లిన్నావసరసత్వాదతిశయినీమతిశయవతీంసంసక్తింసంశ్లేషంపరిచయంచోపేయివద్భిః ప్రాప్తవద్భిః- అతఏవభృశంఅత్యంతం భూరిశఃబహుశః అవధూతైర్నిరస్తైరపి అన్యత్రనిష్కాసితైరపినవరక్తైరేవనవరక్తకైఃనూతనరక్తవస్త్రైఃనవానురాగిభిశ్చవామలోచనానాం సుందరదృశామంగేభ్యోవిశ్లేషః విస్రంసనం వియోగః కథమపికృచ్ఛ్రేణ ప్రపేదే ప్రాప్తఃఖలుఏకత్రాతిశ్లేషాదన్యత్రఅతిపరిచయాచ్చేతిభావః - అత్యాసక్తాఃకామినఃధనపరాయణాభిః వేశ్యాభిః అవధూతాఃకథంచిన్ముంచంతీత్యర్థాంతరప్రతీతేరిహవిశేష్యస్యాపిశ్లిష్టత్వాచ్ఛబ్దశక్తిమూలోధ్వనిరేవ॥ ౬౭

ప్రత్యంసమితి॥ఏకాస్త్రీప్రత్యంసమంసయోర్విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః-విలులితమూర్ధజావికీర్ణకేశా సతీస్నానార్ద్రంవపుః చిరాయచిరముదవాపయత్ నిరవాపయత్ అశోషయదితియావత్ - కిలఖలు-తత్పునఃతద్వపుస్తుఅభిమతంప్రియమంతికేపురోభాగేభివీక్ష్యోద్భూతస్వేదాంబునా ద్రవమార్ద్రంద్రవశబ్దఃశుక్లాదిశబ్దవత్ - గుణేపుంసిగుణినిభేద్యలింగఃఆపోద్రవాః సర్వాణిద్రవద్రవ్యాణిస్రుచ్యుష్ణేనజుహోతీత్యాదిప్రయోగాత్ - అభవత్తరాంఅతిశయేనాభవదిత్యర్థః * తిఙశ్చేతితరప్ ప్రత్యయః*కిమేత్తిఙిత్యాదినాతిఙంతాదామ్ ప్రత్యయః * తద్ధితశ్చాసర్వవిభక్తిరిత్యవ్యయత్వం-నాజానాత్ -వాక్యార్థఃకర్మ-తద్ద్రవభవనంనాజ్ఞాసీదిత్యర్థః- అవిరతస్వేదార్ద్రతామజానతీస్నానార్ద్రమేవేతిమన్యమానా పునఃపునః వపురుద్వాపయంత్యేవాస్తఇతితాత్పర్యార్థః - అత్రవపుష్మత్కర్తృకస్య వీక్షణస్యవపుష్యుపచారాత్ - ద్రవనక్రియాసమానకర్తృకత్వాత్పూర్వకాలతోనిర్వాహః-ఏషాచహర్షౌత్సుక్యాదిసంచారిభావసంకీర్ణస్వేదరోమాంచాదిసాత్త్వికసంపన్నాస్మితాద్యనుభావవతీచేత్యనుసంధేయం॥అత్రోద్వాపనరూపకారణే సత్యపిద్రవత్వానివృత్తిరూపకా

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation, Kolkata. Digitization: eGangotri.

మతమంతికేభివీక్ష్య స్వేదాంబుద్రవమభవత్తరాం పురస్తాత్ ॥ ౬౮ ॥ సీమంతంని
జమవబధ్నతీ కరాభ్యా మాలక్ష్య స్తనతట బాహుమూలభాగా । భర్త్రా నిర్న్యామ
షమభిలష్యతా నిదధ్యే నైవాహో విరమతి కౌతుకం ప్రియేభ్యః ॥ ౬౯ ॥ స్వ
చ్ఛాంభస్స్నపనవిధౌతమంగమోష్ఠ స్తాంబూలద్యుతివిశదో విలాసినీనామ్ । వాస
శ్చ ప్రతనువివిక్తమస్త్వితీయా నాకల్పో యదికుసుమేషుణా న శూన్యః ॥ ౭౦ ॥ ఇతి

ర్యానుత్పత్తేస్తద్విరుద్ధద్రవత్వప్రతిపాదన ముఖేన అభిధానాత్ । విశేషోక్తి
లంకారః- తత్సామగ్ర్యామనుత్పత్తిర్విశేషోక్తిర్నిగద్యత ఇతి లక్షణాత్ ॥ ౬౮

సీమంతమితి ॥ నిజమాత్మీయం సీమంతమ్మూర్ధజమధ్యపద్ధతిం . సీమంతమ
స్త్రియాం స్త్రీణాం కేశమధ్యస్థ పద్ధతిరితి వైజయంతీ - కరాభ్యామవబధ్నతీ గ్ర
థ్నతీ విభజంతీత్యర్థః - అత ఏవ ఆసమంతాల్లక్ష్యాః స్తనతటే చ బాహుమూలే చ
తస్య భాగాః ప్రదేశా యస్యాస్సా అన్యా స్త్రీ అభిలష్యతా అభిలషతా * వా భ్రా
శేత్యాదినా వైకల్పికశ్శ్యన్ప్రత్యయః - భర్త్రా ముహుర్నిదధ్యే నిధ్యాతా
క్షితేత్యర్థః- నిర్వర్ణనం తు నిధ్యానం దర్శనాలోకనేక్షణమిత్యమరః- అహో
ఆశ్చర్యం కౌతుకమభిలాషః ప్రీణంతీతి ప్రియాః విషయాః * ఇగుపధజ్ఞాప్రీకిరః
ఇతి కప్రత్యయః- తేభ్యః న విరమతి ఇయత్యుపభోగేపి న నివర్తతే - న జాతు కామః
కామానాముపభోగేన శామ్యతీతి భావః * జుగుప్సా విరామ ప్రమాదార్థానా
ముపసంఖ్యానమితి పంచమీ * వ్యాఙ్పరిభ్యో రమ ఇతి పరస్మైపదం అర్థాంతర
న్యాసః ॥ ౬౯

స్వచ్ఛేతి ॥ స్వచ్ఛేనాంభసా నిర్మలోదకేన స్నపనేన అభిషేకేణ విధౌతః
మలితం అంగం వపుః తాంబూలద్యుత్యా తాంబూలరాగేణ విశదః ఉజ్వలః ఓష్ఠో
రః ప్రతను సూక్ష్మం వివిక్తం విమలం వాసోంశుకం అథవా వివిక్తమేకాంతస్థానం
ఇత్యేవం రూపః- ఇయాన్ ఏతావానేవ విలాసినీనాం రమణీనాం ఆకల్పో నైపథ్య
స్తు కిమతిరిక్తైరిత్యర్థః- ఆకల్ప వేషౌ నైపథ్యమిత్యమరః కింతు కుసుమేషుణా కామే
శూన్యో న యది న చేత్ అన్యథా ప్రవ్రజితానామివ కనకభూషణమపి భారాయ
తప వేతి భావః - ఏతేన విచ్ఛిత్త్యాఖ్య ఆలంబనచేష్టారూప ఉద్దీపనవిభావ ఉక్తః - స్తో
కభూషణయోగేపి విచ్ఛిత్తిరితి గద్యత ఇతి లక్షణాత్ . అత్ర స్నానతాంబూలా
దిపదార్థానాం విశేషణగత్యా అంగౌష్ఠాదీనాం ఆకల్పత్వప్రతిపాదనాత్పదార్థ
హేతుకం కావ్యలింగమలంకారః ॥ ౭౦

అథోత్తరసర్గే సూర్యాస్తమయవర్ణనం ప్రస్తౌతి ॥ ఇతీతి ॥ ఇతీత్థం సరసి
జ్జనేన ధౌతపురంధ్రిమత్సరాత్ క్షాళితమానినీమానాత్ అతిశేతే అభీక్ష్ణమిత్యతి
యునీం అధికాం ఆభీక్ష్ణ్యేన నిశ్శ్రియం శోభాం ముష్ణతః ప్రాప్తవతః అతివిమలా

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ధౌతపురంధ్రిమత్సరాగా సరసినిమజ్జనేన శ్రియమాప్తవతోతిశాయినీ మతివిమలాంగభాసః। అవలోక్యత థైవయాదవానపరవారిరాశేశ్శిశిరేతరరోచిషాప్యపాంతతిషుమజ్జ్యమీషే॥ ౭౧॥ ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

ఇతి శ్రీమాఘకృతౌ శిశుపాలవధే మహాకావ్యే.

జలవిహారో నామ అష్టమస్సర్గః.

అభితాపసంపదమథోష్ణరుచిర్నిజతేజసామసహమానఇవ। పయసి ప్రపిత్సురపరాంబునిధేరధిరోఢుమస్తగిరిమభ్యపతత్॥ ౧ ॥ గతయా పురః ప్రతిగవాతుము

భాసో విమలాంగకాంతిర్యాదవాః అవలోక్యత థైవశిశిరేతరరోచిషా ఉష్ణాంశునాప్యపరవారిరాశేః పశ్చిమాబ్ధేరపాంతతిషు పయసాంపూరేషు మజ్జ్యం ప్రవేష్టుమీషే ఇష్టం ఇషేర్భావేలిట్-పరచేష్టాసాక్షాత్కారో విషయిణాం తాదృగ్విషయాభిలాషమంతరాధత్త ఇతి భావః-అత్ర భానోః కాలప్రాప్తమజ్జనస్య యాదవమజ్జనావలోకనహేతుకత్వముత్ప్రేక్ష్యతే - అతిశాయినీవృత్తమ్॥ ౭౧

ఇతి శ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణ శ్రీమహామహోపాధ్యాయ కోలచలమల్లినాథసూరివిరచితే మాఘవ్యాఖ్యానే సర్వంకషాఖ్యానే అష్టమస్సర్గః॥

❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

మాఘకావ్యే సవ్యాఖ్యానే - నవమసర్గప్రారంభః

అథసూర్యాస్తమయం వర్ణయతి॥ అభితాపేతి॥ అథ మిమంత్ర్యానంతరం ఉష్ణరుచిః సూర్యః నిజతేజసాం అభితాపసంపదం సంతాపాతిరేకం అసహమానఇవ అపరాంబునిధేః పశ్చిమాబ్ధేః పయసి ప్రపిత్సుః ప్రపతితుమిచ్ఛుః పతేస్సన్నంతాదుప్రత్యయః ❁ సనిమీమేత్యాదినా ఇసాదేశః ❁ అత్ర లోపోభ్యాసస్యేతి అభ్యాసలోపః-అస్తగిరిమస్తాద్రిం- అస్తస్తు చరమక్ష్మాభృదిత్యమరః-అధిరోఢుమభ్యపతత్ అభ్యధావత్ అత్రాసహమానఇవేతి కాలప్రాప్తస్య పయఃపాతస్య నిజతేజోసహనహేతుకత్వముత్ప్రేక్ష్యతే-అస్మిన్సర్గే ప్రమితాక్షరావృత్తం-ప్రమితాక్షరా సజసస్సైరుదితేతిలక్షణాత్॥ ౧

గతయేతి ॥ రతేనసురతఇత్యర్థః ❁ ప్రసితోత్సుకాభ్యాంతృతీయా చేతిస స

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ఖం దధతీ రతేన భృశముత్సుకతామ్ । ముహురంతరాళభువమస్తగిరే స్సవితుశ్చ యోషిదమిమీత దృశా ॥ ౨ ॥ విరళాతపచ్ఛవిరనుష్ణవపుః పరితోఽపి పాండు దధదభ్రశిరః । అభవద్గతః పరిణతిం శిథిలః పరిమందసూర్యనయనో దివసః ॥ ౩ ॥ అపరాహ్ణశీతలతరేణ శనైరనిలేన లోలితలతాంగుళయే । నిలయాయ శాఖిన ఇవాహ్వయతే దదురాకులాః ఖగకులాని గిరః ॥ ౪ ॥ ఉపసంధ్యమాస్తతను సానుమతః శిఖరేషు త

ర్యర్థే తృతీయా - భృశముత్సుకతాం కాలాక్షమత్వమౌత్సుక్యం దధతీ యోషిత్ - స్త్రీ పురోఽగ్రగవాక్షముఖం గవాక్షద్వారం ప్రతిగతయా ప్రసృతయా దృశా దృష్ట్యా అస్తగిరేస్సవితుశ్చ అంతరాళభువం మధ్యాకాశదేశం ముహురమిమీత మాతిస్మ - హస్తమాత్రమవశిష్టమరత్నిమాత్రమిత్యాది మానకరణేన అస్తమయం ప్రతీక్షితవతీత్యర్థః * మాఙో లఙి * శ్లావితి ద్విర్భావః * భృఞామిదిత్యభ్యాసస్యేత్వం ఏతచ్చాస్తమయప్రతీక్షణభ్రమణాదౌత్సుక్యానుభావాంతరోపలక్షణం అత్రౌత్సుక్యభావనిబంధనాత్ప్రేయోఽలంకారః ॥ ౨

విరళేతి ॥ పరిణతిం పరివృత్తిం అన్యత్ర జరావస్థాం చ గతః అత ఏవ విరళా అల్పా ఆతపస్య చ్ఛవిః యస్య సః అన్యత్ర క్షీణప్రభః అనుష్ణవపుః ఉభయత్రోష్మక్షయాత్ ఈషదుష్ణదేహః అలవణా యవాగూరితివదల్పార్థే నఞ్ ప్రయోగః - పరితోఽపి పాండు ఏకత్ర శుభ్రాభ్రపటలచ్ఛన్నత్వాత్ అపరత్ర పలితైశ్చ పాండు అభ్రమాకాశమేవ శిరో దధత్ వహన్ పరిమందం ప్రశాంతం అర్థగ్రహణాసమర్థం చ సూర్య ఏవ నయనం యస్య సః దివసః శిథిలః శిథిలవృత్తిః శిథిలాంగశ్చాభవత్ - అత్రాభ్రశిర ఇత్యాద్యవయవరూపణాద్దివస ఏవ స్థవిర ఇత్యవయవిరూపకసిద్ధేరేకదేశవర్తిరూపకం శ్లేషానుప్రాణితమ్ ॥ ౩

అపరాహ్ణేతి ॥ అపరోఽపరభాగః అహ్నోఽపరాహ్ణో దినాంతః * పూర్వాపరాధరోత్తరమేకదేశినైకాధికరణ ఇత్యేకదేశిసమాసః * రాజాహస్సఖిభ్యష్టచ్ * అహ్నోఽహ్న ఏతేభ్య ఇత్యహ్నాదేశః * అహ్నోఽదంతాదితి ణత్వం - తత్రాపరాహ్ణే శీతలతరేణానిలేన శనైర్లోలితాశ్చాలితా లతా ఏవ అంగుళయో యస్య తస్మై - అత ఏవ నిలయాయ నివాసాయ - ఆహ్వయతే అంగుళిసంజ్ఞయా ఆహ్వానం కుర్వాణాయేవ స్థితాయేత్యుత్ప్రేక్షా - శాఖినే వృక్షాయ ఖగకులాని పక్షిసంఘాః - ఆకులాస్తుములాః గిరః ఇదమాగమ్యత ఇతి ప్రత్యుత్తరాణి దదురివేత్యనుషంగాదుత్ప్రేక్షా ॥ ౪

ఉపసంధ్యమితి ॥ ఉపసంధ్యం సంధ్యాయాస్సమీపే సమీపార్థేఽవ్యయీభావే నపుంసకహ్రస్వత్వం - అశీతరుచః ఉష్ణాంశోః తనుకరజాలం తత్క్షణం తస్మిన్ క్షణే - తతాప - లేపేత్యర్థః - అత్యంతసంయోగే ద్వితీయా - సానుమతోఽద్రేశ్శిఖరేషు ఆస్త అతిష్ఠత్ - అసేః కర్తరి లఙ్ - తథాహి - సతాం మాహాత్మ్యం నామ స్తమయో నాశకాలే

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

స్త్రైణమశీతరుచః కరజాలమస్తసమయేఽపి సతాముచితం ఖలు చ్యుతరమేవపదమ్॥
౫॥ ప్రతికూలతాముపగతే హి విధౌ విఫలత్వమేతి బహుసాధనతా। అవలంబనా
య దినభర్తురభూన్న పతిష్యతః కరసహస్రమపి॥ ౬॥ నవకుంకుమారుణపయోధ
రయా స్వకరావసక్తరుచిరాంబరయా। అతిసక్తిమేత్య వరుణస్య దిశా భృశమన్వ
రజ్యదతుషారకరః॥ ౭॥ గతవత్యరాజత జపాకుసుమస్తబకద్యుతౌ దినకరేఽవనతిమ్
బహుళానురాగకురువిందదళప్రతిబద్ధమధ్యమివ దిగ్వలయమ్॥౮॥ ద్రుతశాతకుం

ష్వ్యచ్యుతరమేవపదమున్నతస్థానమేవోచితం తద్యోగ్యం ఖలు - అర్థాంతరన్యాసః॥
ప్రతికూలతామితి॥ విధౌ దైవే ప్రతికూలతాం విరోధితాం ఉపగతే ప్రాప్తే స
తి- బహుసాధనతా అనేకసాధనవత్తా విఫలత్వం నిష్ఫలత్వమేతి మహత్యపి సాధన
సంపత్తిర్నిష్ఫలైవేత్యర్థః - తథాహి పతిష్యతః ఆసన్నపాతస్య- దినభర్తుః సూ
ర్యస్య కరాః అంశవో హస్తాశ్చ- బలిహస్తాంశవః కరా ఇత్యమరః- తేషాం సహస్ర
మప్యవలంబనాయ అవష్టంభాయ నాభూత్ -అతః దైవమేవ ప్రబలమితి భావః- విశే
షేణ సామాన్యసమర్థనరూపోఽర్థాంతరన్యాసః॥ ౬
నవేతి॥ అతుషారకరః ఉష్ణాంశుః నవకుంకుమవత్ అరుణపయోధరయా సం
ధ్యారుణమేఘయా అన్యత్ర నవకుంకుమేన అరుణకుచయా స్వకరావసక్తరుచి
రాంబరయా స్వకిరణాక్రాంతరుచిరాకాశయా అన్యత్ర స్వహస్తలగ్నచారువ
స్త్రయా వరుణస్య దిశా పశ్చిమదిశా సహేత్యర్థః - వరుణసంబంధాత్పరాంగ
నాత్వం చ గమ్యతే * వృద్ధో యూనేతి సౌత్రాదేవ ప్రయోగాత్సహార్థానామ
ప్రయోగేఽపి* సహయుక్తేఽప్రధాన ఇతి సహార్థే తృతీయా - అతిసక్తిమతిసన్నిక
ర్షం అత్యాసక్తిం చ ఏత్య ప్రాప్య - భృశమన్వరజ్యత్ లోహితోఽనురక్తశ్చాభ
వత్ -రంజేర్దైవాదికాత్కర్తరి లఙ్ *కుషిరజోః ప్రాచాం శ్యన్పరస్మైపదం చే
తి కర్మకర్తరి వా - అత్ర వారుణీదినకరపి శేషణమహిమ్నైవ తయోర్జారభా
వప్రతీతేస్సమాసోక్తిరలంకారః॥ ౭
గతవతీతి॥ జపాకుసుమస్తబకద్యుతౌ లోహితవర్ణే దినకరే అవనతిం అస్త
తాం గతవతి సతి లంబమానే సతీత్యర్థః- దిగ్వలయం దిఙ్మండలం కంకణం చ ధ్వన్యతే
బహుళానురాగైః సాంద్రరాగైః కురువిందదళైః పద్మరాగశకలైః ప్రతిబద్ధః ప్ర
త్యుప్తః- మధ్యో యస్య తదివ అరాజత తేత్యుత్ప్రేక్షా- కురువిందస్తు ముస్తాయాం కు
ల్మాషవ్రీహిభేదయోః- ఇంగుదే పద్మరాగే చ ముకురే పిసమీరిత ఇతి విశ్వః॥ ౮
ద్రుతేతి॥ ద్రుతం తప్తం యచ్ఛాతకుంభం సువర్ణం- తపనీయం శాతకుంభ
మితి సువర్ణపర్యాయేష్వమరః- తేన సదృశం తన్నిభమితి నిత్యసమాసః- పయసి స
ముద్రోదకే - అర్ధం యథా తథా మగ్నమర్ధమగ్నం సపుర్యస్య తస్య అంశుమ

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

భగోఽస్తమంశుమతోఽవపురర్ధమగ్నవపుః పయసి । రురుచే విరించినఖభిన్నబృహ
జ్జగదండకైకతరఖండమివ॥౯॥ అనురాగవంతమపిలోచనయోర్దధతంవపుస్సు
ఖమతాపకరమ్ । నిరకాసయద్రవిమపేతవసుంవియదాలయాదపరదిగ్గణికా ॥
౧౦॥అభితిగ్మరశ్మిచిరమావిరమాదవధానఖిన్నమనిమేషతయా।విగళన్మధువ్రత
కులాశ్రుజలన్న్యమిమీలదబ్జనయనంనళినీ॥౧౧॥ అవిభావ్యతారకమదృష్టహిమ

తోఽర్క-స్యవపుర్మండలంవిరించేఃబ్రహ్మణోనఖేన భిన్నస్యద్వేధావిదళితస్య.బృ
హతోమహతోజగదండకస్యజగదాశ్రయకోశస్యబ్రహ్మాండస్య ఏకతరఖండమ
న్యతరదళమివరురుచేరరాజ-అత్రోపమానస్యపురాణసిద్ధత్వాదుపమాలంకారః
అనురాగవంతమితి ॥ అపరదిక్పశ్చిమాశా సైవగణికావేశ్యా-వారస్త్రీగణి
కావేశ్యేత్యమరః-అనురాగఃలౌహిత్యమభిలాషశ్చతద్వంతమపిలోచనయోస్సు
ఖయతీతిసుఖంసుఖకరం-శాంతత్వాదభిరూపత్వాచ్చదర్శనీయం-వపుఃదధతమ
పిఅతాపకరం అనౌష్ణ్యాదశఠత్వాచ్చాసంతాపకారిణంసుఖస్పర్శంవా-తథాప్య
పేతవసుంనీరశ్మింనిర్ధనంచ - దేవభేదేనలేరశ్మౌధనసూరత్నేధనేవస్విత్యమరః
రవింసూర్యం-విటశ్చగమ్యతేవియదాకాశమేవాలయః గృహంతస్మాన్నిరకాస
యత్ నిష్కాసితవతీ - ధనపరాహివేశ్యాః నిర్గుణమపిధనికమాసర్వస్వహర
ణాదత్యనురక్తాఇవఅనువర్తంతేగుణవంతమపి హృతసర్వస్వంనిర్వాసయంతి
సద్యఏవేతిభావః-అస్తంగతోఽర్క-ఇతిశ్లోకార్థః- అత్రవియదాలయాదపరదిగ్గణి
కేత్యేకదేశరూపణాద్రవేర్విటత్వరూపణావగమాదేకదేశవర్తిరూపకం శ్లేషో
పితముత్థాపితత్వాదనురాగ ఏవానురాగోవసవఏవవసూనీతి రూపకపర్యవసి
తఏవేత్యంగమ్॥ ౧౦
అభీతి ॥ నళినీకర్త్రీ-అభితిగ్మరశ్మిసూర్యాభిముఖంచిరమావిరమాదాస్తమ
యాదనిమేషతయాపక్ష్మపాతశూన్యతయాదళసంకోచఏవాత్రనిమేషః అవ
ధానేవాభిముఖావస్థాననిర్బంధేన ఖిన్నమలసం అతఏవవిగళన్నిస్సరన్మధువ్రత
కులమేవాశ్రుజలంయస్యతత్ -అబ్జమేవనయనంన్యమిమీలత్ నిమీలయతిస్మ*
(భ్రాజభ్రాసభాషేత్యాదినావికల్పాన్నోపధాహ్రస్వః) అతఏవనాభ్యాసదీ
ర్ఘః-అనురక్తాహికాంతా-కాంతమనిమేషంపశ్యంతీతదపాయేసతినిమీలితాక్షీ
స్యాదితిభావః-అత్ర(అ)ప్యబ్జనయనమిత్యాద్యవయవరూపణాదవయవినోర్నళినీ
తిగ్మరశ్మ్యోర్నాయికానాయకత్వరూపణసిద్ధేరేకదేశవర్తిరూపకమ్॥ ౧౧
అవిభావ్యేతి ॥ అవిభావ్యతారకంఅలక్ష్యనక్షత్రం- అదృష్టంహిమద్యుతేరిం
దోర్బింబంయస్మింస్తత్ -అద్యాప్యనుదితచంద్రతారకమిత్యర్థః- అస్తమిత్యదర్శ
నేవ్యయంఅస్తమితోఽస్తంగతోభానుర్యస్మింస్తత్ -ఏతావతానిర్గుణత్వముక్తం

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ద్యుతిబింబమస్తమితభానునభః। విగతోరుతాపమతమిస్రమాబభావపదోషతైవ విగుణస్యగుణః॥౧౨॥ రుచిధామ్నిభర్తరిభృశంవిమలాఃపరలోకమభ్యుపగతేవివిశుఃజ్వలనంత్విషఃకథమివేతరథాసులభోన్యజన్మనిసఏవపతిః॥౧౩॥ విహితాంజలిర్జనతయాదధతీవికసత్కుసుంభకుసుమారుణతామ్। చిరముజ్ఝితాపి తనురౌజ్ఝదసౌనపితృప్రసూఃప్రకృతిమాత్మభువః॥౧౪॥ అథసాంద్రసాంధ్యకిరణారుణి

అథనిర్దోషతామాహ-విగతోరుతాపంఅర్కాస్తమయాత్ప్రశాంతసంతాపం అతమిస్రంనుదితాంధకారంనభోంతరిక్షం-అభాత్ భాతిస్మ-భాతేర్లఙ్- నచనిర్గుణస్యకాశోభేతివాచ్యం-నిర్దోషతాయాఅపిగుణత్వాదిత్యర్థాంతరన్యాసేనాహ - విగుణస్యగుణహీనస్యాపదోషతానిర్దోషత్వమేవగుణఃఅతోగుణవత్త్వాచ్ఛోభాయుక్తేతికారణేనకార్యసమర్థనరూపోర్థాంతరన్యాసః॥ ౧౨

రుచీతి॥ రుచిధామ్నితేజోనిధౌ భర్తరిసూర్యేప్రేమాస్పదేపత్యౌచపరలోకమభ్యుపగతేదేశాంతరంగతేమృతేచసతి-భృశంవిమలాఃశుద్ధాస్త్విషోజ్వలనంవివిశుః - అగ్నింవావాదిత్యస్సాయంప్రవిశతీతిశ్రుతేరితిభావః-అన్యత్ర-మృతేమ్రియేతయానారీసాస్త్రీజ్ఞేయాపతివ్రతేతిస్మరణాదితిభావః- అగ్నిప్రవేశఫలమాహ- ఇతరథాజ్వలనాప్రవేశేఅన్యజన్మనిజన్మాంతరేశ్వఃప్రాతశ్చసూర్యఏవపతిః-అన్యత్రతుయోస్మిన్జన్మని పతిస్సఏవకథమివసులభః- నకథంచిదిత్యర్థః ఉద్యంతంవావాదిత్యమగ్నిరనుసమారోహతీతిశ్రుతేః - తేనైవసహమోదత ఇతిస్మరణాచ్చేతిభావః- అతోగ్నిప్రవేశోయుక్తఇతిసమర్థనాద్వాక్యార్థహేతుకంకావ్యలింగమలంకారః॥ ౧౩

అథసంధ్యాప్రాదుర్భావమాహ॥ విహితేతి ॥ జనతయాజనసమూహేన*గ్రామజనేత్యాదినాసమూహార్థేతల్ప్రత్యయః - విహితాంజలిఃకృతప్రణామేత్యర్థః - వికసత్కుసుంభకుసుమవత్ అరుణతాంరక్తతాందధతీరాజసత్వాదితిభావః-తదుక్తం-సర్గాయరక్తంరజసోపబృంహితమితి-ప్రసూర్మాతా - జనయిత్రీప్రసూర్మాతేత్యమరః-పితౄణాంప్రసూఃపితృప్రసూః- అసావియంసంధ్యారూపిణీఆత్మభువోబ్రహ్మణః - తనుర్మూర్తిః చిరముజ్ఝితాత్యక్తాపిప్రకృతింస్వభావంజగద్వంద్యత్వాదినిజధర్మమిత్యర్థః- నౌజ్ఝత్ నవిససర్జ-ఉజ్ఝవిసర్గే లఙ్ *ఆడజాదీనామిత్యాడాగమః*ఆటశ్చేతివృద్ధిః-భూతపూర్వోపిమహాజనపరిగ్రహఃఫలతీతిభావః-పితామహఃపితౄన్సృష్ట్వామూర్తింతాముత్ససర్జహ - సాప్రాతస్సాయమాగత్యసంధ్యారూపేణపూజ్యతఇత్యాదిభవిష్యత్పురాణవచనమత్రప్రమాణం.అత్రతనుత్యాగరూపకారణసద్భావేపిప్రకృతిత్యాగరూపకార్యానుదయాద్విశేషోక్తిరలంకారః- తత్సామగ్ర్యామనుత్పత్తిర్విశేషోక్తి

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

తంహారిహేతిహూతిమిథునంపతతోః । పృథగుత్పపాత విరహార్తిదళద్ధృదయ
స్రుతాసృగనులిప్తమివ॥౧౫॥నిలయశ్శ్రియస్సతతమేతదితిప్రథితంయదేవజలజ
న్మతంయా। దివసాత్యయేతదపిముక్తమహోచపలాజనంప్రతినచోద్యమదః ॥
౧౬॥ దివసోనుమిత్రమగమద్విలయంకిమిహాస్యతేబతమయాబలయా । రుచిభ
ర్తురస్యవిరహాధిగమాదితిసంధ్యయాపిసపదివ్యగమి॥౧౭॥పతితేపతంగమృగరా

శ్మిగద్యతఇతిలక్షణాత్॥ ౧౪

అథేతి॥అథసంధ్యోదయానంతరంసాంద్రాయెసాంధ్యాఃసంధ్యాయాంభవాః* సంధివేలాద్యృతునక్షత్రేభ్యోణిత్యణ్ప్రత్యయః - తైఃకిరణైః అరుణితం అరుణీకృతం - అతఏవవిరహార్త్యావిరహవ్యాపదా దలతోవిదీర్యమాణాద్ధృదయాత్స్రుతేనక్షరితేనఅసృజారుధిరేణఅనులిప్తమివస్థితమిత్యుత్ప్రేక్షా- హారే ర్విష్ణోర్హారే తిరాయుధంచక్రమిత్యర్థః- హేతిశ్శస్త్రేత్రియున్స్త్రీరవాహారితి కేశవః · హారిహేతేర్హూతిరాహ్వాయస్యతదరిహేతిహూతిచక్రాహ్వమిత్యర్థః- హూతిరాకారణాహ్వానమిత్యమరః-పతతోఃపక్షిణోః- పతత్రిపత్రిపతగపతత్పత్రరథాండజాఇత్యమరః·మిథునంచక్రవాకద్వంద్వమిత్యర్థః-పృథగ్భేదోనోత్పపాతఉడ్డీయే

నిలయఇతి ॥ యజ్జలేజన్మయస్యతజ్జలజన్మ జలజమేతదేవకమలం సతతంశ్రియోనిలయఃఆలయఇతిప్రథితంప్రసిద్ధం - నికాయ్యనిలయాలయాఇత్యమరః - తదపినిత్యనివాసభూతమపీత్యర్థః-తయాశ్రియాదివసాత్యయేసాయంకాలేముక్తంత్యక్తం అహోదేవ్యాఅపి కృతఘ్నత్వం యదాపది మహోపకారిణస్త్యాగఇత్యాశ్చర్యం-అథవాచపలాచాపలవతీస్త్రీకమలాచ - చపలాకమలావిద్యుత్పుంశ్చలీపిప్పలీషుచేతివిశ్వః- సైవజనశ్చపలాజనః * జాతేశ్చసంజ్ఞాపూరణ్యోశ్చేతిచోభయథాపిపుంవద్భావప్రతిషేధః- తంప్రతితస్మిన్నిత్యర్థః:అదఃఇదంకృతఘ్నత్వంచోద్యంచోదనీయంకథమిత్యాక్షేప్యంనచపలత్వాన్నాశ్చర్యమిత్యర్థః - స్త్రీచాపలేషుకియదేతదితిభావః శ్లేషమూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణితోయమర్థాంతరన్యాసః॥ ౧౫

దివసఇతి ॥ దివసోవాసరఃపుమానితిభావః - మిత్రంసూర్యంసుహృదంచానుమిత్రేణసహేత్యర్థః * తృతీయార్థఇత్యనోః కర్మప్రవచనీయత్వాద్ద్వితీయా - మిత్రంసుహృదిమిత్రోర్కఇతివిశ్వః - విలయంనాశమగమత్ గతఃగమేర్లుఙ్ * పుషాదీత్యాదినాచ్లేరఙాదేశః - అబలయాస్త్రియామయారుచిభర్త్రేత్తైజ్యోనిధేః ప్రేమాస్పదపతేశ్చ అస్యార్కస్య విరహాధిగమాత్ ల్యబ్లోపేపంచమీవిరహజ్ఞానంప్రాప్యాపీత్యర్థః - ఇహాస్మిన్లోకేకిమాస్యతేకిమర్థంస్థీయతే-ఆసేర్భావేలట్ - బతేతిఖేదే- ఇతీత్థమాలోచ్యేవేత్యర్థః:అతఏవగమ్యో

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

జినిజప్రతిబింబరోషితఇవాంబునిధౌ । అథనాగయూథమలినాని జగత్పరిత స్త మాంసిపరిత స్తరిరే॥౧౮॥ వ్యసరన్నుభూధరగుహాంతరతః పటల బహిర్బహుళ పంకరుచి। దివసావసానపటున స్తమసోబహిరేత్యవాధికమభ క్తగుహాః॥౧౯॥ కి మలంబతాంబరవిలగ్నమధఃకిమవర్ధతోర్ధ్వమవనీతలతః । ప్రససారతిర్యగథ దిగ్భ్య ఇతిప్రచురీభవన్ననిరధారితమః॥౨౦॥ స్థగితాంబరక్షితితలెపరిత స్తిమిరే

త్ప్రేక్షా-సంధ్యయాపిసపదివ్యగమివ్యగామీత్యర్థః - గమేః స్వార్థణ్యంతా ద్భావేలుజిమిత్వాద్ధ్రస్వః * అణ్యంతాదుపధావృద్ధిర్నాయంస్యాద్ధేతుమణ్ణిచి తస్మాత్స్వర్థణిజు త్పాదోయమితాంప్రాప్స్వయతోభవేదితివిగమశబ్దాత్తత్కరో తీతిణ్యంతాల్లుజితి కేచిత్ ॥ ౧౭

అథాంధకారంవర్ణయతి॥పతితఇతి॥పతంగొర్కఏవమృగరాట్ సింహఇతి రూపకసమాసః-తస్మిన్నిజప్రతిబింబెనరోషితే కోపితఇవస్థితఇత్యుత్ప్రేక్షా - స్వప్రతిబింబెప్రతిసింహభ్రమాదితిభావః-అతఏవాంబునిధౌసముద్రేపతితెస తితజ్జిఘాంసయేతిభావః-భావలక్షణసప్తమీ- అథపతనానంతరంనాగయూథాని కరికులానీవమలినానిశ్యామాని * ఉపమానానిసామాన్యవచనైరితి సమాసః - తమాంసిఅంధకారాణిజగల్లోకంపరితః- పరిత స్తరిరెఆచ్ఛాదయామాసుః- స్త్రృ ణాతెఃకర్తరిలిట్ * ఋతశ్చసంయోగాదేర్గుణః- అత్రయద్యపినాగయూథ మలినానీత్యుక్తానుశాసనసిద్ధోపమానుసారాత్పతంగమృగరాడిత్యత్రాపి ఉప మితసమాసాశ్రయణెనోపమైవోచితా - తథాపిరోషితత్వోత్ప్రేక్షాయాః పతంగేఅసంభవాత్సింహెసంభవాచ్చ రూపకమేవయుక్తం - తథాచ రూపకాను ప్రాణితోత్ప్రేక్షా-సాపేక్షయముపమేతిసంకరః- తత్రోత్ప్రేక్షయాభ్రాంతి మదుపమయారూపకంచవ్యజ్యతఇత్యలంకారేణాలంకారధ్వనిరితిసంక్షేపః౧౮

వ్యసరదితి ॥ బహుళపంకరుచిసాంద్రకర్దమచ్ఛవి-దివసావసానే దినాంతే పటునఃసమర్థస్యతమసః పటలంభూధరగుహానామంతరతోభ్యంతరాదెత్యాగ త్యబహిర్బాహ్యప్రదేశేవ్యసరన్నువిసృతంవా బహిర్బాహ్యప్రదేశాదేత్యగు హాఃకందరాః-అధికంభృశమభక్తవాభజతెస్మకింప్రవిష్టంవేత్యర్థః - భజతెర్లు జితఙ్ * ఝరోఝురీతిసకారలోపః - అత్రవ్యాపకత్వసాదృశ్యాత్తమసోంతర్బ హిరపాదానకత్వసందేహాత్సందేహాలంకారః॥ ౧౯

కిమితి ॥ ప్రచురీభవద్బహులీభవత్తమఃకర్తృ- అంబరెవిలగ్నంఆకాశస్థంస త్ అధోభూతలంప్రతిఅలంబతాస్రంసతకిం- అవనీతలతోభూతలాదూర్ధ్వము పరిష్టాదవర్ధతకింఅథవాదిగ్భ్య స్తిర్యక్ప్రససార-ప్రసృతమితిననిరధారి - అధో లంబనాదీనామన్యతమన్నావధారితమిత్యర్థః-ధారయతెఃకర్మణిలుజ్ - అత్రాపి

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

జనస్య దృశమంధయతి । దధిరే రసాంజనమపూర్వతమం ప్రియవేశ్మవర్త్మ సుదృశో దదృశుః॥ ౨౦॥ అవధార్య కార్యగురుతామభవన్న భయాయ సాంద్రతమసంతమసమ్। సుతనో స్తనౌ చ దయితోపగమే తనురోమరాజిపథవేపథవే॥ ౨౧॥ సవితు స్త్విషా నదదృశే హ నియః స తమీం తమోభిరధిగమ్య తతామ్ । ద్యుతిమగ్రహీ ద్గ్రహగణో లఘవః ప్రకటీభవంతి మలినాశ్రయతః॥ ౨౩॥ అనులేపనాని కుసుమా

పూర్వవత్సందేహాలంకారః॥ ౨౦

స్థగితేతి॥ స్థగితే తిరోహితే అంబరక్షితితలే యేన తస్మిన్ తిమిరే పరితో జనస్య దృశమంధయతి అంధీకుర్వతి సతి- సుదృశః స్త్రియః- అపూర్వం నూతనం రసాంజనం కంసం రాగమేవాంజనం సిద్ధాంజనం చ దధిరే దధుః- అతో హేతోః ప్రియవేశ్మవర్త్మ దదృశుః- అత్ర రసాంజనధారణేన వాక్యార్థేన ప్రియవేశ్మవర్త్మ దర్శనసమర్థనా ద్వాక్యార్థహేతుకం కావ్యలింగమలంకారః- తేన సిద్ధాంజనధారణేన నిధ్యాదివదు పమానధ్వననాదలంకారేణాలంకారధ్వనిః॥ ౨౧

అవధార్యేతి ॥ సాంద్రతమం యత్సంతమసం వ్యాపకం తమః- విష్వక్సంతమసమిత్యమరః* అవసమంధేభ్య స్తమస ఇతి సమాసాంతః- తత్కర్తృ- సుతనోః శుభాంగ్యాః- దయితోపమే ప్రియాభిసరణే కార్యగురుతాం సంభోగకార్యస్యావశ్యకత్వమవధార్య నిశ్చిత్య భయాయ నాభవత్ స్తనౌ చ తనుః కృశో యో రోమరాజేః పంథాః రోమరాజిపథో మధ్యభాగః- తస్య వేపథవే కంపాయ* ట్వితోథు జిత్యథుచ్ప్రత్యయః- నాభవతామితి విభక్తిపరిణామేనానుషంగః- కార్యాసక్తస్య తత్రాపి కాముకజనస్య కుతో భయం క్లేశగణనా వేతి భావః - అత్ర సంతమస కుచభారయోః కామనిమిత్తభయకంపానుదయే కార్యగౌరవావధారణ హేతుకత్వోత్ప్రేక్షణాద్ధేతూత్ప్రేక్షా-యమకేన సంసృజ్యతే॥ ౨౨

సవితురితి॥ యో గ్రహగణో హ నిసవితు స్త్విషా నదదృశే న లక్షితః- జనైరితి శేషః- సః గ్రహగణః తమోభి స్తతాం వ్యాప్తాం తామ్యంత్యస్యామితి తమీం రాత్రిం రజనీ యామినీ తమీత్యమరః - అధిగమ్య ప్రాప్య- ద్యుతిమగ్రహీత్ -బభావిత్యర్థః గ్రహేర్లుఙి* గ్రహోఽలిటిదీర్ఘ ఇతి దీర్ఘః - తథాహి- లఘవః అల్పాః- త్రిష్వపి ష్టేల్పే లఘురిత్యమరః- మలినాశ్రయతః నికృష్టాశ్రయణాత్ ప్రకటీభవంతి - అర్థాంతరన్యాసః॥ ౨౩

అనులేపనానీతి॥ తేన సమయేన ప్రదోషకాలేన కర్త్రా- అనులేపనాని కుంకుమచందనాని కుసుమాని మాల్యాదీని తథా పతిషు కృతమన్యవః కృతకోపాః- అబలాః స్త్రియః- తథా దీపశిఖాః దీపజ్వాలాశ్చేత్యేతాని సర్వాణి కృతం సు ప్తస్య పూర్వం స్తబ్ధస్య మనోభవస్య మన్మథస్య బోధనముద్దీపనం యస్మిన్కర్మణి తద్యథా

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

న్యబలాః కృతమన్యవః పతిషు దీపశిఖాః । సమయేన తేన కృతసుప్తమనోభవబోధనం సమమబోధిషత ॥ ౨౮ ॥ వసుధాంతనిస్సృతమివాహిపతేః పటలం ఫణామణిసహస్రరుచామ్ । స్ఫురదంశుజాలమథ శీతరుచేః కకుభం సమస్కురుత మాఘవనీమ్ ౨౯ ॥ విశదప్రభాపరిగతం విబభావుదయాచలవ్యవహితేందువపుః । ముఖమప్రకాశదశనం శనకైస్సవిలాసహాసమివ శక్రదిశః ॥ ౩౦ ॥ కలయా తుషారకిరణస్య పురః పరిమందభిన్నతిమిరౌఘజటమ్ । క్షణమభ్యపద్యత జనైర్న మృషా గగనం గణా

తథా తత్పూర్వకమిత్యర్థః- ఇతరథా అనులేపనాదిబోధనస్య వైఫల్యాదసంభవాచ్చేతి- సమం యుగపత్ -అబోధిషత బోధితాని - బుధ్యతేర్ణ్యంతాత్కర్మణి లుఙ్ -అత్ర గంధమాల్యసంపాదనస్త్రీమనః ప్రసాదనదీపశిఖోత్పాదనానాం అబోధిషతేత్యేకేన శ్లిష్టశబ్దేన అభిధానాచ్ఛ్లేషమూలాభేదాధ్యవసాయరూపాతిశయోక్తిరేకా తథా సుప్తమనోభవబోధనమితి క్రియావిశేషణసామర్థ్యాత్సమమితి యౌగపద్యాభిధానాచ్చ మనోభవేతరబోధనయోః కార్యకారణభూతయోః తద్విపర్యయరూపా చాన్యా తదుభయాపేక్షయా గంధమాల్యాదీనాం ప్రస్తుతానామేవ బోధనరూపైకధర్మసంబంధాత్తుల్యయోగితా భేదశ్చేతి సంకరః ॥ ౨౮ ॥

అథ చంద్రోదయవర్ణనం ప్రారభతే ॥ వసుధేతి ॥ అథ తమః ప్రసారానంతరం వసుధాం తేన భూప్రాంతేన నిస్సృతం బహిర్నిర్గతం అహిపతేశ్శేషస్య ఫణామణిసహస్రాణాం రుచాం భాసాం పటలం స్తోమః ఇవేత్యుత్ప్రేక్షా- శీతరుచేశ్చంద్రస్య సంబంధి స్ఫురదుల్లసదంశుజాలం మఘోన ఇమాం మాఘవనీం మాహేంద్రీం *మఘవా బహుళమితి వికల్పాన్నశత్రాదేశః- కకుభం దిశం సమస్కురుత అభూషయత్ - ప్రాచ్యాం దిశి చంద్రకరజాలముల్లసితమిత్యర్థః *సంపర్యుపేభ్యః కరోతౌ భూషణ ఇతి కాత్పూర్వస్సుడాగమః *అడభ్యాసవ్యవాయేపీతి నియమాత్

విశదేతి ॥ విశదప్రభాపరిగతం శుభ్రకాంతివ్యాప్తం- ఉదయ ఇత్యచలః ఉదయాచలః- ఉదయః పూర్వపర్వత ఇత్యమరః.- తేన వ్యవహితమిందువపుశ్చంద్రమండలం యస్మిన్ తత్ - శక్రదిశః ప్రాచ్యాః ముఖమగ్రభాగః వక్త్రం చ ప్రతీయతే తదభేదేనోత్ప్రేక్ష్యతే- అప్రకాశదశనమలక్ష్యదంతం సత్ సవిలాసహాసం సవిలాసస్మితమివ శనకైర్మందం విబభౌ ॥ ౩౦

కలయేతి ॥ పురః ప్రాచ్యాం దిశి అగ్రభాగే చ- తుషారకిరణస్య ఇందోః కలయా కిరణేన అన్యత్రోపలక్షితం పరిమందమల్పం భిన్నా విదళితా తిమిరౌఘా ఏవ జటా యస్య తద్గగనం నమృషా సత్యం గణాధిపతేః ప్రమథపతేరీశ్వరస్య- గణాః ప్రమథసంఖ్యౌఘా ఇతి వైజయంతీ- మూర్తిరితి జనైః క్షణమభ్యపద్యత-నిశ్చితం గగనమష్టానాం శివమూర్తీనాం అన్యతమమితి యత్సత్యమిత్యుపపన్నమిత్యర్థః- కల్పా మూ

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ధిపతిమూర్తిరితి॥ ౨౭ ॥ నవచంద్రికాకుసుమకీర్ణతమఃకబరీభృతోమలయజా ద్రమివ।దదృశేలలాటతటహారిహరేర్హరితోముఖస్యహిమరశ్మిదళమ్॥ ౨౮॥ ప్రథమంకలాభవదథార్ధమథోహిమదీధితిర్మహదభూదుదితః।దధతిధ్రువం క్రమశఏవనతుద్యుతిశాలినోపిసహసోపచయమ్॥ ౨౯॥ *************** ఉదమజ్జికైటభజితశ్శయనాదపనిద్రపాండురసరోజరుచా। ప్రథమప్రబుద్ధన దరాజసుతావదనేందునేవతుహినద్యుతినా ॥ ౩౦ ॥ అథలక్ష్మణానుగతకాంత వపుర్జలధింవ్యతీత్యశశిదాశరథిః।పరివారితఃపరితఋక్షగణైస్తిమిరౌఘరాక్ష

త్రోదితశ్చంద్రఇతిఫలితార్థః-రూపకాలంకారః॥ ౨౭

నవేతి॥ నవచంద్రికాభిరేవకుసుమైఃకీర్ణాతమఏవకబరీకేశపాశః* జానప దేత్యాదినాఙీష్-తాంబిభర్తీతితద్భృతః హరేరింద్రస్యహరితః- శక్రదిశోము ఖమగ్రభాగఏవముఖంవక్త్రమితిశ్లిష్టరూపకం- తస్యలలాటతటవద్ధారిణోమనోహ రంహిమరశ్మిదళంఇందుఖండంమలయజేనచందనేనార్ద్రమివదదృశేధావళ్యా దితిభావః-అత్రనవచంద్రికాకుసుమైత్యేకదేశవర్తిరూపకమహిమ్నాహరిహ రితావధూత్వప్రతీతౌతత్సహకృతశ్లేషావగతవక్త్రాభేదాధ్యవసితముఖసంబంధ ప్రసాదాసాదితలలాటతటోపమోపజీవనేన ఇందుదళస్యానుపాత్తనిజధావళ్య గుణమలయజార్ద్రత్వగుణస్వరూపోత్ప్రేక్షేతిసంకరః॥ ౨౮

ప్రథమమితి॥ హిమదీధితిశ్చంద్రః - ప్రథమంకళాకళామాత్రంఅభవత్- కళాతుషోడశోభాగఇత్యమరః-అథార్ధమభవత్ అథోఅనంతరం-అథోఅథేత్య మరః-ఉదితస్సాకల్యాదుత్థితస్సన్-నమహాన్మహాన్సంపద్యమానోభూత్ మ హదభూత్ -అభూతతద్భావేచ్విః- హలంతత్వాన్నకార్యాంతరప్రాప్తిః - తథా హిద్యుతిశాలినోపి తేజస్వినశ్చక్రమశఃక్రమేణైవఉపచయం ఉదయంవృద్ధిందధ తి-సహసాఝడితి తునదధతిధ్రువం-సామాన్యేన విశేషసమర్థనరూపోర్థాం తరన్యాసః॥ ౨౯

ఉదమజ్జీతి॥అపనిద్రపాండురసరోజరుచావికచపుండరీకశ్రియాతుహినద్యు తినాచంద్రేణప్రథమంహరేఃపూర్వమేవప్రబుద్ధాయాః అన్యథాతన్ముఖంకథం దృశ్యేతేతిభావః - నదరాజసుతాయాఃసింధుకన్యాయాఃశ్రియాఃవదనేందునే వేత్యుత్ప్రేక్షా-కైటభజితోహరేః-శయనాత్సముద్రాదిత్యర్థః-ఉక్తోత్ప్రేక్షా సంభావనార్థమిత్థంనిర్దేశః-ఉదమజ్జిఉన్మగ్నంఉదితమిత్యర్థః॥ ౩౦

అథేతి॥అథఉదయానంతరంలక్ష్మణాలాంఛనేనలక్ష్మణేనసౌమిత్రిణాచానుగ తమనుసృతంకాంతంవపుర్యస్యసః-లక్ష్మణానుగతకాంతవపురితిశబ్దశ్లేషః-వస్తు తఃశబ్దభేదేన అర్థద్వయావభాసేపి జతుకాష్ఠవదేకశబ్దప్రతీతేః పరితస్సమంతా

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

సకులంబిభిదే॥౩౧॥ ఉపజీవతిస్మ సతతం దధతః పరిముగ్ధతాం వణిగివోడుపతేః।
ఘనవీథివీథిమవతీర్ణవతో నిధిరంభసాముపచయాయ కలాః॥ ౩౨ ॥ రజనీమవా
ప్య రుచిమాప శశీ సపది వ్యభూషయదసావపి తామ్। అవిలంబితక్రమమహో మ
హతామితరేతరోపకృతిమచ్చరితమ్॥౩౩॥ దివసం భృశోష్ణరుచిపాదహతాం రు
దతీమివానవరతాళిరుతైః। ముహురాప్యశమ్ మృగధరోఽగ్రకరైరుదశిశ్వసత్కు-

---

దృతుగణైః నక్షత్రసంఘైః గ్జాంబవదాదిభల్లూకసంఘైశ్చేత్యర్థశ్లేషః. ఏకనాళా
వలంబిఫలద్వయవదఖండైకశబ్దార్థద్వయప్రతీతేః - నక్షత్రమృక్షంభం తారా -
ఋక్షాచ్ఛభల్లభల్లూకా ఇతి చామరః- పరివారితః పరివేష్టితః-శశ్యేవ దాశరథిః ద
శరథపుత్రో రామః॥ అత ఇఞిత్యఞ్ప్రత్యయః- జలధింవిలంఘ్యేతిమిరౌఘ ఏవరా
క్షసకులం తద్విభిదే విదారయామాస భిదేః కర్తరి లిట్ తఙ్ - శ్లేషసంకీర్ణం సమ
మస్తవస్తువర్తిసావయవరూపకమ్॥ ౩౧

ఉపజీవతీతి॥ అంభసాం నిధిః సముద్రః వణిగివ సతతం పరిముగ్ధతాం సౌందర్యమ
న్యత్ర మౌఢ్యం వ్యవహారానభిజ్ఞత్వమితి యావత్ * ముగ్ధస్సుందరమూఢయోరి
తి విశ్వః దధతో దధానస్య ఘనానాం వీథిః ఘనవీథిః అంతరిక్షం సా వీథిః పణ్యవీథిరి
వేత్యుపమితసమాసః తామవతీర్ణవతః ప్రవిష్టవతః ఉడుపతేర్నక్షత్రనాథస్యక
స్యచిద్ధనికవణిజశ్చ కలాః షోడశాంశాః మూలధనవృద్ధీంశ్చ* కలా స్యాన్మూలరై
వృద్ధౌ శిల్పాదావంశమాత్రకే - షోడశాంశేపచంద్రస్యేతి విశ్వః - ఉపచయా
య స్వాంబువృద్ధయే స్వధనసమృద్ధయే చ ఉపజీవతిస్మ సేవతేస్మ అన్యత్ర లభతేస్మే
త్యర్థః - యథా క్రయాదికుశలోఽప్యకుశలాన్మహాంతం లాభమాప్నోతి తద్వది
తి భావః - శ్లేషసంకీర్ణేయముపమా - ఉపమాసంకీర్ణః శ్లేష ఇత్యన్యే॥ ౩౨

రజనీమితి॥ శశీ చంద్రః రజనీం అవాప్య ప్రాప్య రుచిం శోభాం ఆప ప్రాప. అసౌ
శశ్యపి సపది తాం రజనీం వ్యభూషయత్ అలంకృతవాన్ తథాహి మహతాం సతాం
చరితం కర్మ అవిలంబితక్రమమవిలంబితప్రకారం యథా తథా ఇతరేతరోపకృతిమ
దన్యోన్యోపకారవత్ - అహో ఇత్యవిలంబాదాశ్చర్యం- అత్ర రజనీశశినో
ర్మిథః శోభాకరత్వాదన్యోన్యాలంకారః * తదన్యోన్యం మిథో యత్ర స్యాదుత్పా
త్పాదకతా భవేత్ ఇతి లక్షణాత్ తత్సమర్థకశ్చాయమర్థాంతరన్యాస ఇత్యం
గాంగీభావేన సంకరః॥ ౩౩

దివసమితి॥ మృగధరశ్చంద్రో దివసం దివస ఇత్యర్థః అత్యంతసంయోగే ద్వితీయా భృ
శమత్యంతముష్ణరుచేరుష్ణాంశోః పాదేనాంశునా అంఘ్రిణా చ- పాదా రశ్మ్యంఘ్రి
తుర్యాంశా ఇత్యమరః। హతాం గ్లపితాం తాడితాం చ అత ఏవ అనవరతైరవిచ్ఛిన్నైః
అళిరుతైః రుదంతీం క్రందంతీమివ స్థితాం కుముదిన్యేవ వనితా తాం అగ్రాణి చ తై

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ముదినీవనితామ్॥ ౩౪ ॥ ప్రతికామినీతిదదృశుశ్చకితాః స్మరజన్మఘర్మపయసోపచితా। సుదృశోఽభిభర్తృ శశిరశ్మిగళజ్జలబిందుమిందుమణిదారువధూమ్॥ ౩౫॥ అమృతద్రవైర్విదధదబ్జదృశామపమార్గమోషధిపతిస్స్మకరైః। పరితోవిసర్పి పరితాపిభృశంవపుషోవతారయతిమానవిషమ్॥ ౩౬॥ అమలాత్మసు ప్రతిఫలన్నభితస్తరుణీకపోలఫలకేషుముహుః। విససారసాంద్రతరమిందురుచామధికావభా-

---

కరాశ్చైత్యభేదేన సమాస ఇతివామనః తైరగ్రకరైరగ్రాంశుభిరగ్రహస్తైశ్చ ముహూరామృశన్ ఉదశ్వసత్ ఉపలాలయతిస్మ ఉచ్ఛ్వాసయతిస్మ పరామృష్టానాంపతిప్రతానాంపతిభిరాశ్వాసనీయత్వాదితిభావః. శ్వసిధాతోః* ణౌచఙ్యుపధాయాహ్రస్వః అత్ర పాదఏవపాదస్తేనహతామితిహననసాధితశ్లిష్టరూపకోప్యాపి తేయమలిగుస్తైరితివ్యధికరణపరిణామగర్భా రోదనోత్ప్రేక్షేత్యేకో విజాతీయసంకరః- తథాకరైరేవకరైఃకుముదినీవనితేతిచశ్లిష్టాశ్లిష్టరూపణాత్ వ్యగధరెవల్లభస్య ప్రతీతేరేకదేశవర్తిరూపకంతత్సాపేక్షాచేయముదశ్వసదితిగమ్యోత్ప్రేక్షేత్యపరోపిజాతీయసంకరోపిరోదనోత్ప్రేక్షాసాపేక్షేయముచ్ఛ్వాసనోత్ప్రేక్షేతిసజాతీయసంకరోపి॥ ౩౪

ప్రతీతి॥సుదృశోఽంగనాఃఅభిభర్తృభర్తారమభి *లక్షణేనాభిప్రతీఆభిముఖ్యఇత్యవ్యయీభావఃశశిరశ్మిభిఃచంద్రకిరణైఃగళంతఃస్రవంతోజలబిందవోయస్యాంతామిందుమణిశ్చంద్రకాంతశిలాసైవదారుతస్యవధూస్తన్మయీవధూఃస్త్రీప్రతిమాతాంస్మరాజ్జన్మయస్యతేనస్మరజన్మనాఘర్మపయసాస్వేదాంబునా ఉపచితావ్యాప్తాస్విన్నగాత్రేత్యర్థఃప్రతిమాలాచసాకామినీచప్రతికామినీసపత్నీసపత్నీతిభ్రాంత్యేతిశేషఃచకితాఃభీతాస్సత్యఃదదృశుః - అత్రచంద్రకాంతశిలాపుత్రికాయాంసాదృశ్యనిబంధనయాప్రతికామినీభ్రాంత్యాభ్రాంతిమదలంకారః॥ ౩౫

అమృతద్రవైరితి॥ఓషధిపతిరేనౌషధిపతిశ్చంద్రఃవైద్యఇతిశ్లిష్టరూపకంఅమృతమేవామృతమౌషధవిశేషఃతేనద్రవైరార్ద్రైఃకరైరేవకరైఃకిరణైఃహస్తైఃఅబ్జదృశామంగనానామపమార్గమంగపరిమార్జనంవిదధత్ కుర్వన్పరితోవిసర్పిసర్వవ్యాపిభృశం పరితాపిసంతాపకారిమానఃకోపఃసఏవవిషంతద్వపుషఃశరీరాదవతారయతిస్మ- అపరోపితవాన్ అత్రసావయవరూపకేణౌషధలిప్తజాంగలికహస్తసంస్పర్శాద్విషమివనిశాకరస్పర్శాదేవాంగనానాంవపుషిరోషోనష్టఇత్యుపమావ్యజ్యతే॥ ౩౬

అమలేతి॥ అధికమవభాసితాఃప్రకాశితాఃదిశోయాభిస్తాసామిందురుచాంనికరశ్చంద్రకాంతిసమూహః- అమలాత్మసునిర్మలమూర్తిషుతరుణీనాంకపోలాః

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

సితదిశాంనికరః॥౩౭॥ఉపగూఢవేలమలఘూర్మిభుజైస్సరితామచుక్షుభదధీశ
మపి। రజనీకరః కిమివచిత్రమదోయదురాగిణాంగణమనంగలఘుమ్॥౩౮॥భవనో
దరేషుపరిమందతయాశయితోలసత్స్ఫటికయష్టిరుచః।అవలంబ్యజాలకముఖో
పగతానుదతిష్ఠదిందుకిరణాన్మదనః॥౩౯॥ అవిభావితేషువిషయః ప్రథమంమదనో
పినూనమభవత్తమసా। ఉదితేదిశః ప్రకటయత్యమునాయదధృష్ణధామ్నిధను
రాచకృషే॥౪౦॥అవకాశమాశుహృదయేషుదృశాంగమితేనికాసముదయాచ్ఛశి

ఫలకానీవతేష్వభితోమహః ప్రతిఫలత్సంక్రాంతసాంద్రతరంప్రచురతరం
విససార - దర్పణసంక్రమణాదివేతిభావః - అత్రేందుభాసాంకపోలాసంక్ర
మణేపిసంక్రమణోక్తేరసంబంధేసంబంధరూపాతిశయోక్తిః॥ ౩౭

ఉపగూఢేతి॥రజనీకరశ్చంద్రః అలఘుభిరూర్మిభిరేవబహుతరంగైరేవభుజైరు
పగూఢా ఆలింగితా వేలాయేనతంసావష్టంభమపీతిభావః - సరితామధీశంసము
ద్రమపిస్వభావాదక్షోభ్యమితిభావః-అచుక్షుభత్ క్షోభయతిస్మ- క్షుభ్యతేః
ణౌచఙ్యుపధాయాహ్రస్వః అనంగేనలఘుంగతసారంయదవఏవరాగిణస్తేషాంగ
ణమచుక్షుభదిత్యర్థః కిమివచిత్రంనచిత్రమిత్యర్థః అత్రాక్షోభ్యమబ్ధింక్షోభయ
తశ్చంద్రస్యదండాపూపికయాయాదవక్షోభకత్వోక్తేరర్థాపత్తిరలంకారః.

భవనేతి॥ పరిమందతయా ఏకాకిత్వాదసమర్థతయాభవనోదరేషుగృహా
భ్యంతరేషుశయితః సుప్తః మదనః జాలకముఖోపగతాన్ గవాక్షవివరప్రవిష్టాన్
అతఏవ లసత్ స్ఫటికయష్టీనాంస్ఫాటికదండానాం రుగివరుక్ శోభాయేషాం
తాన్ స్ఫటికదండసన్నిభానిందుకిరణానవలంబ్యావష్టభ్యోదతిష్ఠత్ ఉత్థితః. అ
త్రోద్బోధోత్థానయోరభేదవివక్షాయాం ఉదోనూర్ధ్వకర్మణీతిపరస్మైపదసిద్ధిః
అతఏవాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యాస్ఫటికయష్టిరుచ ఇత్యుపమాస
హకృతయా అవలంబ్యేత్యత్ర అవలంబ్యేవేత్యుత్థానస్య అవలంబనహేతుకత్వో
త్ప్రేక్షాప్రత్యాయ్యత ఇత్యేతాసాంసంకరః॥ ౩౯

అవిభావితేతి॥మదనోపిప్రథమంచంద్రోదయాత్ప్రాక్ తమసాఅవిభావితః
అలక్షితః ఇషువిషయో బాణలక్ష్యంయేనసోభవత్ నూనమిత్యుత్ప్రేక్షా - యద్య
స్మాదధృష్ణధామ్నిశీతకరేఉదితేదిశః ప్రకటయతిసతిఅమునామదనేనధనురాచ
కృషే.ఆకృష్టంచంద్రోదయఏవమహోద్దీపకోమదనస్యాభూదితిభావః॥ ౪౦

అవకాశమితి॥పుష్పధనుః పుష్పధన్వా*వాసంజ్ఞాయామితివికల్పాన్నానజాదేశః
తస్యధనుః పుష్పచాపంపుష్పాంతరంచతస్మాచ్చలితోనిస్సృతః నిర్గతః శిలీశల్యంము
ఖేయేషాం తేశిలీముఖాః బాణాః అళయశ్చ-అళిబాణౌశిలీముఖావిత్యమరః- తేషాం
గణః శశినశ్చంద్రస్య ఉదయాద్వికాసమహాత్మ్యక్యంఉన్మీలనంచగమితేప్రాపితే

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

నః । కుముదే చ పుష్పధనుషో ధనుషశ్చ లతశ్శిలీముఖగణోలభత ॥౪౧॥ కకుభాం ము
ఖాని సహసోజ్జ్వలయన్ దధదాకులత్వమధికం రతయే । అదిదీపదిందురపరో దహ
నః కుసుమేషుమత్రినయనప్రభవః ॥౪౨॥ ఇతి నిశ్చితప్రియతమాగతయః సితదీధి
తావుదితవత్యబలాః । ప్రతికర్మ కర్తుముపచక్రమిరే సమయే హి సర్వముపకా
రికృతమ్ ॥౪౩॥ సమమేకమేవ దధతుస్సుతనోర్గురు హారభూషణమురోజతటౌ । ఘు

సదృశాం హృదయే కుముదే చావకాశం ప్రవేశమాశు ఝటితి అలభత ఉభయత్ర
ప్రవేశం లబ్ధవానిత్యర్థః - అత్ర చంద్రోదయే కుముదకామినీ హృదయయో
ర్ద్వయోరపి ప్రకృతయోశ్శిలీముఖప్రవేశలక్షణైకధర్మయోగాదౌపమ్యావ
గమాత్తుల్యయోగితా - ఏకధర్మత్వం చాస్య శిలీముఖేతి శ్లిష్టపదోపాత్తయోరలి
బాణయోరేకత్వాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్తిప్రసాదాదితి సంకరః ॥ ౪౧
కకుభామితి ॥ కకుభాం దిశాం ముఖాని సహసా ఝడిత్యుజ్జ్వలయన్నుద్భా
సయన్ రతయే సురతాయాధికమత్యం తమాకులత్వం ఔత్సుక్యం దధత్ యూనా
మితి శేషః అన్యత్ర రతయే కామదేవ్యై ఆకులత్వం భయవిహ్వలత్వం దధత్ అత్రేః
అత్రిమునేః నయనప్రభవః అత్రినేత్రసముద్భవ ఇతి పురాణాత్ - త్రినయనప్ర
భవో న భవతీతి అత్రినయనప్రభవః - అపరః త్రినయనప్రభవాదన్యో దహనో
గ్నిరిందుః - కుసుమేషుం కామమదిదీపత్ దీపయతి స్మ దీప్యతేర్ణౌ చఙి భ్రాజభా
సేత్యాదినా వికల్పాన్నోపధాహ్రస్వః - అత్ర ప్రకృతే కుసుమేషూద్దీపనం నామ
ప్రవర్ధనం తస్య ప్రతీయమానేన ప్రజ్వలనేన అభేదాధ్యవసాయాత్తన్నిమిత్తా
ఇందోర్విజృంభితోద్భాసనాదిధర్మసంబంధాదపరోయం దహన ఇత్యపర శబ్దప్ర
యోగసామర్థ్యాద్దహనత్వేత్ప్రేక్షా నరూపకమితి రహస్యం చంద్రోదయా
త్కామోపవృద్ధిరితి తాత్పర్యమ్ ॥
౪౨
ఏవం చంద్రోదయాఖ్యముద్దీపనవిభావముక్త్వా తత్ఫలమాహ ॥ ఇతీ
తి ॥ ఇత్యేవం సితదీధితౌ చంద్రమస్యుదితవతి సతి అబలాః స్త్రియః నిశ్చితా ప్రియ
తమానామాగతిరాగమనం యాభిస్తాః సత్యః ప్రతికర్మ ప్రసాధనం కర్తుముపచ
క్రమిరే . ప్రతికర్మ ప్రసాధనమిత్యమరః - చంద్రోదయాత్ప్రియాగమనం నిశ్చి
త్యైవాలంకర్తుం ప్రక్రాంతా ఇత్యర్థః - తథా హి సమయే కార్యకాలే కృతమను
ష్ఠితం సర్వం సకలం కర్మ ఉపకారి ఉపకారకం భవతి అన్యథా అఫలమేవేతి భావః
అతో నిశ్చిత్య ప్రవృత్తిరాసామయుక్తేత్యర్థాంతరన్యాసః ॥ ౪౩
అథ ప్రసాధనవిధిమేవ ప్రపంచయతి ॥ సమమితి ॥ సుతనోః కాంతాయాః ఉ
రోజతటౌ స్తనతటౌ గురు శ్లాఘ్యమేకమేవ హారమేవ భూషణం సమమైకమత్యేన
దధతుః సంహతతయా సంశ్లిష్టతయా ఐకమత్యేన చ జనితాం నిర్వివరతాం నిరం

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ఛితే హి సంహతతయా జనితామిదమేవ నిర్వివరతాం దధతోః ॥౪౪॥ కదలీప్రకాం
డరుచిరోరుతరౌ జఘనస్థలీ పరిసరే మహతి । రశనాకలాపకగుణేన వధూర్మకర
ధ్వజద్విరదమాకలయత్ ॥౪౫॥ అధరేష్వలక్తకరసస్సుదృశాం విశదం కపోలభువి
లోధ్రరజః । నవమంజనం నయనపంకజయోర్బిభిదే న శంఖనిహితాత్పయసః ॥
౪౬॥ స్ఫురదుజ్జ్వలాధరదలైర్విలసద్దశనాంశుకేసరభరైః పరితః । ధృతముగ్ధగం
డఫలకైర్విబభుర్వికసద్భిరాస్యకమలైః ప్రమదాః ॥౪౭॥ భజతే విదేశమధికేన జి

తరాళతాం నీరంధ్రతాం చ దధతోరిదం సమభాగిత్వమేవ ఘటతే అంతశ్ఛిదాంత
రాయా హి విషయిణాం విషయోపభోగాః కుచయోస్తదభావాత్ సమశోభా
ధారణం యుక్తమితి భావః ॥ ౪౪

కదలీతి ॥ వధూః కదలీప్రకాండరుచిరోరంభాస్తంభగంభీరః. ఊరురేవ తరుర్బం
ధనవృక్షో యస్మిన్ తస్మిన్-అత్ర కదలీప్రకాండస్య సౌందర్యమాత్రోపమానత్వా
న్నబంధయోగ్యవృక్షవాచినా తరుశబ్దేన పునరుక్తిః మహతి జఘనస్థల్యేవ పరిసరః
ప్రదేశః తస్మిన్ రశనాకలాపక ఏవ గుణః పాశః తేన మకరధ్వజో మదనః స ఏవ ద్విర
దః తమాకలయత్ అబధ్నాత్ రశనాబంధేన జఘనమతీవ మదనోద్దీపకమాసీదిత్య
ర్థః - సమస్తవస్తువర్తి సావయవరూపకమ్ ॥ ౪౫

అధరేష్వితి ॥ సుదృశాం స్త్రీణామధరేషు ఓష్ఠేషు అలక్తకరసో లాక్షాద్ర
వః - తథా కపోలభువి గండయోః స్థలే విశదం శుభ్రం లోధ్రరజః తథా పంకజమివ న
యనం నయనపంకజయోః నవమ్ నూతనమంజనం చ శంఖనిహితాత్పయసః క్షీరా
న్న బిభిదే భిన్నం నాభూదిత్యర్థః- కర్మకర్తరి లిట్ -అధరాదినిహితం లాక్షారా
గాదికం శంఖనిహితక్షీరవత్సావర్ణ్యాదాశ్రయతో వివిచ్య దుర్గ్రహమభూది
త్యర్థః - అత్ర యదధరాలక్తకరసాదికం తచ్ఛంఖనిహితం క్షీరమిత్యేకవాక్యత
యా వాక్యార్థే వాక్యార్థసమారోపాత్ అసంభవద్వస్తుసంబంధ వాక్యార్థ
నిష్ఠా నిదర్శనాలంకారః తేనాధరాలక్తకాదీనాం గుణత ఏకత్వరూపః సామాన్యా
లంకారో గమ్యతే-సామాన్యం గుణసామ్యేన యత్ర వస్త్వంతరైకతేతి లక్షణాత్ ॥

స్ఫురదితి ॥ ప్రమదాః స్త్రియః స్ఫురంతశ్చలంతః ఉజ్జ్వలాః ప్రకాశాః అధ
రాః ఓష్ఠా ఏవ దళాని పత్రాణి యేషాం తైః పరితో వికసంతః ప్రకాశంతః దశ
నాంశవో దంతకాంతయ ఏవ కేసరభరాః కింజల్కపుంజా యేషాం తైః ధృతాని ము
గ్ధాని సుందరాణి గండా ఏవ ఫలకాని కర్ణికా యేషాం తైః వికసద్భిరాస్యకమలైః
ముఖారవిందైర్విబభుః వ్యరుచన్ అత్రాస్యకమలైరితి రూపణాత్ప్రమదా ఏవ స
రస్య ఇతి సిద్ధే రేకదేశవర్తి సావయవరూపకం- ఆస్యకుముదైరితి పాఠే కుముదస్య
ముఖోపమానత్వం కవిసమయవిరుద్ధమిత్యేకావలీకారః ॥ ౪౭

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

తస్తదనుప్రవేశమథవాకుశలః । ముఖమిందురుజ్జ్వలకపోలమతఃప్రతిమాచ్ఛలేన సుదృశామవిశత్ ॥౪౮॥ ధ్రువమాగతాఃప్రతిహతింకఠినే మదనేషవఃకుచతటేమహతి । ఇతరాంగవన్నయదిదంగరిమగ్లపితావలగ్నమగమత్తనుతామ్॥౪౯॥ నమనోరమాస్వపివిశేషవిదాంనిరచేష్టసౌభాగ్యమిదమేతదితి ।గృహమేష్యతిప్రియతమేసుదృశాంవసనాంగరాగసుమనస్సుమనః॥౫౦ ॥ వపురస్వలిప్తపరిరంభసుఖ

భజతేతి ॥ అధికేనప్రబలేనజితోపిదేశందేశాంతరంభజతే-అథవాకుశలశ్చే త్ - తదనుప్రవేశంతస్యప్రబలస్యఅనుసరణంభజతేతమేవశరణతయాఅనుప్ర విశ్యజీవతీత్యర్థః - అతోహేతోరిందుశ్చంద్రఃఉజ్జ్వలౌకపోలౌయస్యతదితిము ఖస్యప్రతిబింబగ్రహణయోగ్యత్వోక్తేఃపదార్థహేతుకం కావ్యలింగమలంకా రః. సుదృశాంస్త్రీణాంముఖంప్రతిమాచ్ఛలేనప్రతిబింబవ్యాజేనఅవిశత్ - ప్రవి ష్టః అత్రముఖేనజితఃతద్భీత్యాతదేవానుప్రవిష్టఃసాక్షాచ్చంద్రఏవఅయంనప్రతి మాచంద్రఇతిఛలశబ్దాత్ ప్రతీతేఃఛలాదిశబ్దైరసత్యత్వప్రతిపాదనరూపోపహ్న వాలంకారఃపూర్వోక్తకావ్యలింగసాపేక్షఇతిసంకరః- తేనకపోలయోఃలోకో త్తరంలావణ్యందర్పణౌపమ్యంచవ్యజ్యతఇతిఅలంకారేణాలంకారధ్వనిః॥ ౪౮

ధ్రువమితి ॥ మదనేషవోమన్మథశరాఃమహతికఠినేకుచతటేప్రతిహతింప్ర తిఘాతంఆగతాఃప్రాప్తాఃధ్రువంయద్యస్మాద్గరిమ్ణానిజభరేణగ్లపితంకర్శితం అవలగ్నంమధ్యంయేనతత్ - ఇదంకుచతటంఇతరాంగేనతుల్యమితరాంగవత్ ॥ తేనతుల్యమితివతిప్రత్యయః- తనుతాంకార్శ్యంనాగమత్ నాభజత్ ॥ పుషాది సూత్రేణచ్లేరఙాదేశః-తతోమదనేషుపాతాత్ కుచాతిరిక్తం అఖిలం అంగనా నాంఅంగంకృశమాసీదిత్యర్థః - అత్రకాఠిన్యస్యప్రతిఘాతహేతుత్వాత్ - కా వ్యలింగంతదపేక్షయాకుచయోఃకార్శ్యాభావనిమిత్తాన్మదనేషుప్రతిఘాతో త్ప్రేక్షణాత్కావ్యలింగసంకీర్ణాగుణభావనిమిత్తాక్రియాస్వరూపోత్ప్రేక్షా॥

నేతి ॥ ప్రియతమేనాయకేగృహంసదనమేష్యతిఆగమిష్యతిసతి ॥ ఇణోల్టృ టస్సద్వేతిశత్రాదేశః-విశేషవిదాంతారతమ్యవిదాంవివేకినామపీత్యర్థః- అ తఏవసుదృశాంసమ్యగ్దర్శినీనాంస్త్రీణాంమనఃకర్తృమనోరమాస్వపివసనాం గరాగసుమనస్సువస్త్రగంధమాల్యేషుఇదమేతదితి ఇదంపురోవర్తివస్తుఎతదితి వసనమితిఅనులేపనమితిసుమనసఇతి చవిశేషాకారేణతథాయోగ్యమస్మాకంధా రణార్హమితిచననిరచేష్టననిరధారయత్ ప్రియాగమనహర్షాతిరేకాదితికర్త వ్యతామూఢమభూదిత్యర్థః- చినోతేలుఙ్జిటజ్ ॥ చ్లైస్సిచ్ ॥ సార్వధాతుకా ర్ధధాతుకయోరితిగుణఃహర్షోత్రసంచారీ-నిశ్చయసంబంధేప్యసంబంధోక్తే రతిశయోక్తిః - సుమనస్సుమనఇతియమకవిశేషశ్చేతిసంసృష్టిః॥ ౫౧

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

వ్యవధానభీరుకతయా నవధూః । తనుమస్య బాధమిదమేవ హి యత్ప్రియసంగ
మేష్వనవలేపమదః ॥౫౧॥ నిజపాణిపల్లవతలస్ఖలనాదభినాసికావివరముత్పతితైః
అపరా పరీక్ష్య శనకైర్ముముదే ముఖవాసమాస్యకమలశ్వసనైః ॥౫౨॥ విధృతే ది
వా సవయసా చ పురః పరిపూర్ణమండలవికాసభృతి । హిమధామ్ని దర్పణతలే
చ ముహుః స్వముఖశ్రియం మృగదృశో దదృశుః ॥౫౩॥ అధిజానుబాహుముపధా
య నమత్కరపల్లవార్పితకపోలతలమ్ । ఉదకంఠికంఠపరివర్తికలస్వరహీనగాన

వపురితి ॥ వధూః స్త్రీ పరిరంభసుఖవ్యవధానభీరుకతయా ఆలింగనసుఖవిచ్ఛేదభీరు
త్వేన క్రుకన్నపి వక్తవ్య ఇతి భియః క్రుక్ప్రత్యయః వపుర్నాన్వలిప్తనానులిప్త
వతీ అంగరాగమాత్రవ్యవధానమపి నాసహత ఇత్యర్థః - లింపతేః కర్తరి లుజిత
జ్ - తథాహి అదో వపుః ప్రియసంగమేషు అనవలేపమ లేపనం అగర్వం చేతి యత్ *
అవలేపస్తు గర్వే స్యాల్లేపనే భూషణేపి చేతి విశ్వః - ఇదమనవలేపత్వమేవ అస్య వపు
షో బాధం భృశం తనుమం యుక్తం హి - శ్లేషానుప్రాణితోర్థాంతరన్యాసః ॥ ౫౧
నిజేతి ॥ అపరా స్త్రీ నిజపాణిపల్లవతలస్య స్వపాణిపల్లవప్రదేశస్య స్ఖలనాద
భిఘాతాత్ అభి నాసికావివరం నాసారంధ్రం ప్రతి ఉత్పతితైః ఆస్యకమలశ్వస
నైర్ముఖమారుతైః ముఖవాసం ముఖవాసనాం శనకైః పరీక్ష్య ముముదే సంతు
ష్టా. ఇయం వాసకసజ్జికా నాయికా ॥ ౫౨
విధృత ఇతి ॥ దివా ఆకాశేన సవయసా సమానవయసా వయస్య యా చ పురో
గ్రే విధృతే ధారితే పరిపూర్ణమండలవికాసం బింబశోభాం బిభర్తీతి తద్భృత్ -
తస్మిన్ హిమధామ్ని చంద్రే దర్పణతలే చ మృగదృశః స్త్రియః స్వముఖశ్రియం
పూర్వత్రోపమానభూతాం ఉత్తరత్రోపమేయభూతాం చేత్యర్థః - ముహు
ర్దదృశుః ఔపమ్యపరీక్షార్థమితి భావః అత్రాన్యశ్రియోన్యత్రాసంభవా
చ్చంద్రే తత్సదృశీమితి సాదృశ్యాక్షేపాద సంభవద్వస్తుసంబంధాన్నిదర్శనా - త
థా చ చంద్రదర్పణయోర్ద్యుసవయసోశ్చ యథాసంఖ్యమన్వయాద్యథాసం
ఖ్యాలంకారశ్చ - తదుభయాపేక్షయా చంద్రదర్పణయోర్ముఖశ్రీదర్శనస్థా
నత్వేన ప్రస్తుతయోరేనౌపమ్యస్య గమ్యత్వాత్తుల్యయోగితేతి సంకరః ॥ ౫౩
అధిజాన్వితి ॥ నమతి కపోలార్పణాయ ప్రహ్వీభవతి కరపల్లవే పాణిపల్ల
వే అర్పితం నిహితం కపోలతలం గండస్థలం యస్య తం బాహుం అధిజాను జానుని
విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః - ఉపధాయ నిధాయ మూపరేణ జానున్యవష్టభ్యేత్య
ర్థః - కంఠే పరివర్తత ఇతి కంఠపరివర్తి - న తు ముఖోచ్చారితమిత్యర్థః - కలమ
వ్యక్తమధురం స్వరహీనం తారధ్వనిశూన్యం షడ్జాదిస్వరాభివ్యక్తిహీనం వాయ
ద్గానం తత్పరయా తదాసక్తయా మందం కంఠే నైవ గాయంత్యేత్యర్థః కాలక్షే

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

పపరయాఽరయా॥౫౪॥ ప్రణయప్రకాశనవిదో మధురాః సుతరామభీష్టజనచిత్తహృతః। ప్రజిఘాయ కాంతమను ముగ్ధతరస్తరుణీజనో దృశ ఇవాథ సఖీః॥ ౫౫॥ న చ మేఽవగచ్ఛతి యథా లఘుతాం కరుణాం యథా చ కురుతే స మయి। నిపుణం తథైనముపగమ్య వదేరభిదూతి కాచిదితి సందిదిశే॥౫౬॥ దయితాయ మానపరయాపరయా త్వరితం యయావగదితాపి సఖీ। కిము చోదితాః ప్రియహితార్థకృతః కృతి

సార్థమితి భావః అయం చ ఉత్కంఠానుభావః - అపరయా స్త్రియా ఉదకంఠిఉత్కంఠితం ప్రియసంగమోత్సుకతయా స్థితమిత్యర్థః - భావే లుజి * చిణో లుక్ అత్ర కాలాక్షమత్వలక్షణమౌత్సుక్యం సంచారితన్నిబంధనాత్ ప్రేయోలంకారః పరయాపరయేతి - యమకవిశేషశ్చేతి సంసృష్టిః ఏషా విరహోత్కంఠితా- చిరయత్యవ్యలీకే తు విరహోత్కంఠితోన్మనా ఇతి లక్షణాత్॥ ౫౪

ప్రణయేతి॥ అథ ప్రసాధనానంతరం ముగ్ధతరో త్యంతం కామమోహితస్తరుణీజనః ప్రణయప్రకాశనవిదోను రాగవ్యంజనచతురా ఇత్యర్థః మధురాః మధురభాషిణీః అన్యత్ర రమ్యాకృతీః సుతరామభీష్టజనస్య ప్రియజనస్య చిత్తహృతః మనోహారిణీః సఖీః దృశ ఇవ కాంతమనుప్రియజనం ప్రతిప్రజిఘాయ ప్రేషితవాన్ హినోతేర్లిట్ - ఇవేన సహ సమాసవచనాద్దృశ ఇవేతి సమాసః పూర్ణోపమా తయా సఖీనామాప్తత్వాంతరంగత్వ కార్యదర్శిత్వాదివ్యంజనాదలంకారేణ వస్తుధ్వనిః॥ ౫౫

అథ కాచిన్నాయికా దూతీం వాచికమనుశాస్తి॥ న చేతి॥ స మే దయితః మయి యథా కరుణాం దయాం కురుతే - యథా లఘుతామల్పతాం చ నావగచ్ఛతి న మన్యతే ఏనం మే దయితం ఉపగమ్య ప్రాప్య తథా నిపుణం కుశలం- వదేః విధ్యర్థే ప్రార్థనాయాం వా లిఙ్ ఇతీత్థం కాచిన్నాయికా అభిదూతి- లక్షణేనాభీత్యభిలక్షణే వ్యయీభావేన పుంసకహ్రస్వత్వం సందిదిశే సందిష్టవతీ - కర్తరి లిట్ స్వరితేత్వాదాత్మనేపదం- నాయికా తు కలహాంతరితా * కోపాత్కాంతం పరాణుద్య పశ్చాత్తాపసమన్వితేతి లక్షణాత్॥ ౫౬

దయితాయేతి॥ మానపరయా అభిమానవత్యా అత ఏవాపరయా నాయికయా అగదితాపి దయితమానయేత్యనుక్తాపి సఖీ దయితాయ దయితమానయితుం * క్రియార్థోపపదస్య కర్మణి స్థానిన ఇతి చతుర్థీ- త్వరితం శీఘ్రం యయౌ- అన్యథా మరణశంకయేతి భావః- తథాహి శోభనం హృదయం యేషాం తే సుహృదః మిత్రాణి * సుహృద్దుర్హృదౌ మిత్రామిత్రయోరితి నిపాతః - చోదితాః ప్రేరితాస్సంతః- సుహృదాం ప్రియో హృద్యః హితః శ్రేయస్కరశ్చ యోఽర్థః- తం కుర్వంతీతి ప్రియహితార్థకృతః- కృతమేషామస్తీతి కృతినః- కృతకృత్యా భవంతి కిల. కింతు చోద

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

నోభవంతిసుహృదస్సుహృదామ్॥౫౭॥ ప్రతిభిద్యకాంతమపరాధకృతంయదితా
పదస్యపునరేవమయా। క్రియతేనువృత్తిరుచితైవతతఃకలయేదమానమనసంస
ఖిమామ్॥౫౮॥ అవధీర్యధైర్యకలితాదయితంవిదధేఽగోధమథతేనసహ। తవగో
ప్యతేకిమివకర్తుమిదంనసహాస్మిసాహసమసాహసికీ॥౫౯॥ తదుపేత్యమాస్మ
తముపాలభధ్వాఃకిలదోషమస్యనహివిద్మవయమ్। ఇతిసంప్రధార్యరమణాయ
వధూర్విహితాగసేపివిససర్జసఖీమ్॥౬౦॥ ననుసందిశేతిసుదృశోదితయాత్ర

సాంవినైవకృత్యాకృతినఇతిభావః-అర్థాంతరన్యాసః-నాయికాచపూర్వవత్॥
అథకాచిత్కలహాంతరితాకాంతంప్రతిత్రిభిర్మాతీంసందిశతి॥ ప్రతిభిద్యే
త్యాది॥ అపరాధకృతంఆగస్కారిణంకాంతంప్రియంప్రతిభిద్యనిరాకృత్య- పున
ర్మయైవాస్యానువృత్తిరనుసరణంక్రియతేయదితావదనువృత్తిరనుసరణం ఉ
చితైవయోగ్యా-పతివ్రతానాంప్రాణేశ్వరచిత్తానువృత్తేర్ధర్మత్వాదితిభా
వః - కింతుహేసఖితతోనువృత్తేఃమామమానమనసంఅభిమానహీనచిత్తాంకల
యేత్మన్యేత॥ ౫౮
తర్హి-అలాఘవాయవిగృహ్యైవస్థీయతాంతత్రాహ॥ అవధీర్యేతి॥ అథఅ
నంతరంధైర్యకలితాకలితధైర్యాసతీఅహం * వాహితాగ్న్యాదిష్వితినిష్ఠా
యాఃపరనిపాతః-దయితంఅవధీర్యతిరస్కృత్య-తేనసహప్రియేణసహాపరోధం
విదధేకరోమిచేత్-దధాతేఃకర్తరిలట్తఙ్ - హేసఖితవకిమివగోప్యతేనిగూ
హ్యతేనకించిదిత్యర్థః-కింతుకథ్యతఏవేతికథయతిచ- సహసాబలేనవర్తతఇతి
సాహసికీ*ఓజస్సహోంభస్తమసఇతిఠక్-సానభవతీత్యసాహసికీ- అహమితి
శేషః-ఇదంసాహసవిరోధాచరణరూపంసాహసకృత్యంకర్తుం* శకధృషేత్యా
దినాతుమున్-సహతఇతిసహాసమర్థా-పచాద్యచ్-నాస్మిఅత్రాసాహసికత్వస్య
విశేషణగత్యాసాహసాసహనహేతుత్వోక్తేఃపదార్థహేతుకంకావ్యలింగమ్॥
తర్హికిమత్రకార్యమతఆహ॥ తదితి॥ తత్తస్మాత్తంవల్లభంఉపేత్యమాస్మో
పాలభధ్వాఃనోపాలభస్వతద్దోషంనగణయేత్యర్థః - స్మోత్తరేలఙ్చేత్యుపాఙ్పూ
ర్వాల్లభేర్లఙ్*నమాఙ్యోగఇత్యడాగమప్రతిషేధః - ననుసాపరాధఃకథంనో
పాలభ్యస్తత్రాహ-వయమస్యదోషంఅపరాధంనవిద్మకిల-అజానానాఇవతిష్ఠా
మఇత్యర్థః-కార్యార్థినఃకుతోగర్వఇతిభావః* విదోలటోవేతిమసోమాదేశః-ఇ
తిసంప్రధార్యనిశ్చిత్య-వధూర్నాయికావిహితాగసేకృతాపరాధాయాపిరమ
ణాయప్రేయసేక్రియాగ్రహణాచ్చతుర్థీ-సఖీంవిససర్జప్రజిఘాయ-విరహా
సహిష్ణుతయేత్యర్థః-ఏషాకలహాంతరితాప్రౌఢాచ॥ ౬౦
నన్వితి॥ ననుహేనాయికేసందిశసందేశంబ్రూహీత్యుదితయాదూత్యోక్త

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

పయానకించనకిలాభిదధే । నిజమైత్రిమందమనిశంనిశితైఃకృశితంశరీరమశరీరశ
రైః॥ ౬౧॥ బ్రువతేస్మదూత్యఉపసృత్యనరాన్నరవత్ప్రగల్భమతిగర్భగిరః । సు
హృదర్థమీహితమజిహ్మధియాంప్రకృతేర్విరాజతివిరుద్ధమపి॥ ౬౨॥ మమరూ
పకీర్తిమహరద్భువియస్తదనుప్రసక్తహృదయేయమితి । త్వయిమత్సరాదివనిర
స్తదయస్సుతరాంక్షిణోతిఖలుతాంమదనః॥ ౬౩॥ తవసాకథాసుపరిఘట్టయతిశ్ర

యాసుదృశానాయికయాకర్త్ర్యా-త్రపయాహేతునా కించననాభిదధేకిలనా
భిహితంఖలు. కింతునిశితైరశరీరశరైరనంగబాణైః అనిశంకృశితం కృశీకృతంకృ
శశబ్దాత్ *తత్కరోతీతిణ్యంతాత్కర్మణిక్తః-ణావిష్ఠవద్భావే* రఋతోహ
లాదేర్లఘోరితిఋకారస్యరేఫాదేశః-నిజంశరీరం - మందమైత్రి-ఈక్షితం- ప
షాచకలహాంతరితామధ్యమాచ- త్రపయానిజహృదయానభిధానాన్నిజశరీరేక్ష
ణేనస్వావస్థానివేదనాచ్చతుల్యలజ్జాస్మరత్వావగమాదితి - ఇయంచపంచమీకా
ర్శ్యాఖ్యాకామావస్థా-దృఙ్మనస్సంగసంకల్పాజాగరఃకృశతారతిః।హ్రీత్యాగో
న్మాదమూర్ఛాంతాఇత్యనంగదశాదశ॥ ౬౧

ఇత్థంనాయికాభిరుపదిష్టాఃదూత్యశ్చకిమకుర్వన్నతఆహ॥ బ్రువతఇతి॥ ప్రగ
ల్భాఃధృష్టాః మతిగర్భాఃప్రతిభాగర్భాయాసాంతాశ్చగిరోయాసాంతాః దూ
త్యఃనరాన్పురుషాన్ఉపసృత్యగత్వానరవత్ నరైఃపుంభిస్తుల్యం* తేనతుల్యమి
తివతిప్రత్యయః - బ్రువతేస్మనచైతావతావైయాత్యందూషణమిత్యర్థాంతర
న్యాసేనాహ-సుహృదర్థమితి- తథాహి- అజిహ్మధియామకుటిలబుద్ధీనాంసం
బంధిసుహృదేసుహృదర్థంమిత్రార్థం* అర్థేనసహనిత్యసమాసఃసర్వలింగతా
చేతివక్తవ్యా-ఈహితంచేష్టితంప్రకృతేఃస్వభావాత్ విరుద్ధంస్వభావవిపరీతమ
పివిరాజతిశోభతే-తస్మాన్నధార్ష్ట్యందోషఇత్యర్థః॥ ౬౨

అథకాచిద్దూతీకంచిత్ప్రియంసప్తభిఃప్రార్థయతి॥మమేత్యాది॥యఃపురుషః
భువిమమరూపకీర్తింసౌందర్యప్రథామహరత్ - ఇయంతత్ప్రియాతదనుప్రస
క్తహృదయాతస్మిన్నాసక్తచిత్తేతిహేతోఃత్వయిమత్సరాదివమదనోనిరస్తద
యోనిష్కృపస్సన్తాంత్వత్ప్రియాంసుతరాంక్షిణోతి క్షపయతిఖలు- ఏతేన
కార్శ్యావస్థోక్తాఅత్రసాక్షాత్ప్రతిపక్షభూతనాయకపీడాసమర్థస్య మదనస్య
తదీయనాయికాపీడనోక్త్యాప్రత్యనీకాలంకారః-సచత్వయిమత్సరాదివేతిహే
తూత్ప్రేక్షోత్థాపితశ్చేతిసంకరః॥బలినఃప్రతిపక్షస్యప్రతీకారేసుదుష్కరే।య
స్తదీయతిరస్కారఃప్రత్యనీకంతదుచ్యతేఇతి॥ ౬౩

తవేతి॥ సాత్వత్ప్రియాతవకథాసుగుణకీర్తనేషుముహురంగులిముఖేనఅం
గుళ్యగ్రేణశ్రవణంశ్రోత్రవివరంపరిఘట్టయతి-ఆస్ఫాలయతీతియావత్ -యదృచ్ఛ

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

వణం యదంగుళిముఖేన ముహుః। ఘనతాం ధ్రువం నయతి తేన భవద్గుణపూగపూరితమతృప్తతయా॥ ౬౪॥ ఉపతాప్యమానమలఘూష్ణిమభిః శ్వసితైస్సితేతరసరోజదృశః। ద్రవతాం న నేతుమధరం క్షమతే నవనాగవల్లిదళరాగరసః॥ ౬౫॥ దధతి స్ఫుటం రతిపతేరిషవః శితతాం యదుత్పలపలాశదృశః। హృదయం నిరంతరబృహత్కఠినస్తనమండలావరణమప్యభిదన్॥ ౬౬॥ కుసుమాదపి స్మితదృశస్సుతరాం సు

యేతి శేషః- తేన పరిఘట్టనేన భవద్గుణపూగపూరితం శ్రవణం అతృప్తతయా తావద్గుణగ్రహణేన అసంతుష్టతయా ఘనతాం నయతి - బహుతండులమానార్థం ప్రస్థాదివత్ భూయోగుణప్రవేశాయ సంశ్లేషయతీత్యర్థః - ధ్రువమిత్యుత్ప్రేక్షాయాం అత్ర కండూతినోదనార్థశ్రోత్రఘట్టనే ఘనతానయనార్థత్వముత్ప్రేక్ష్యతే

ఉపేతి॥ అలఘురంతస్సంతాపాదధిక ఉష్ణిమా ఉష్ణత్వం యేషాం తైః శ్వసితైః నిశ్వాసైః ఉపతాప్యమానం దహ్యమానం సితేతరసరోజదృశో నీలోత్పలాక్ష్యాః అధరం నవనాగవల్లిదళానాం తాంబూలవల్లిపత్రాణాం రాగరసో రంజకద్రవో ద్రవతామార్ద్రతాం నేతుం న క్షమతే న శక్నోతి-ఏతేన జ్వరావస్థోక్తా ద్రవత్వసంబంధేప్యసంబంధోక్తేః సంబంధే అసంబంధరూపాతిశయోక్తిః- స్వతస్సిద్ధకవిప్రౌఢోక్తిసిద్ధాతిశయయోరభేదాధ్యవసాయ ఇతి రహస్యమ్॥ ౬౫

దధతీతి॥ రతిపతేర్మదనస్య ఇషవః శరాః శితతాం నైశిత్యం దధతి బిభ్రతి-స్ఫుటమిత్యుత్ప్రేక్షా-యద్యస్మాన్నిరంతరం నీరంధ్రం బృహత్కఠినం యత్ స్తనమండలం తదేవావరణం వర్మ యస్య తత్తదపి- ఉత్పలపలాశదృశః ఉత్పలాక్ష్యాః హృదయం చిత్తమభిదన్ భిందంతి స్మ-భిదేర్లుఙి ఇరితో వేతి చ్లేరఙాదేశః-సావరణమపి భిన్నమితి విరోధాత్తథాపి తేయం స్మరశరనైశిత్యోత్ప్రేక్షా - తయా చ రంధ్రాన్వేషిణా కామేన పీడ్యమానాయాః తస్యాస్త్వద్విరహో జీవితసంశయమాపాదయతీతి వస్తుద్యోత్యతే॥ ౬౬

కుసుమాదితి॥ స్మితదృశః స్మేరాక్ష్యాః-అంగం కుసుమాదపి సుతరాం సుకుమారం కోమలమితి ఇదం కోమలత్వం అపరథా అన్యథా న భవతి-కింతు సత్యమేవేత్యర్థః - కుతః యద్యస్మాత్ కుసుమేషుః కరుణః నిష్కృపస్సన్-నిజైర్విశిఖైః కుసుమైరేవేత్యర్థః- కరుణం దీనం యథా తథా అనిశముత్తపతి తాపయతీత్యర్థః- తపతిరయం భౌవాదికః సకర్మకః-కుసుమాధిక సౌకుమార్యాభావే కథం కుసుమైః పీడ్యత ఇతి కుసుమాధిక సౌకుమార్యగుణోత్ప్రేక్షా నాపరథేతి వ్యంజకప్రయోగాద్వాచ్యా

విషతామితి॥ అపక్రియయా విపరీతప్రయోగేణ నిషేవితం ఉపయుక్తం సర్వమమృతమపీతి భావః-విషతాం విషవదహితత్వం సముపైతీత్యర్థః-అదః ఇదం విషత్వం సత్యం ధ్రువం - అమృతస్రుతః సుధాస్రావిణోప్యపి స్రవతేః క్విప్ తుక్ - హిమకర

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation Kolkata. Digitization: eGangotri.

కుమారసంగమితి నాపరథా|అనిశం నిజైరకరుణః కరుణం కుసుమేషురుత్తపతియ
ద్విశిఖైః॥౬౭॥విషతాం నిషేవితముపక్రియయా సముపైతి సర్వమితి సత్యమదః॥
అమృతస్రుతోపి విరహోద్భవతో యదమూం దహంతి హిమరశ్మిరుచః॥ ౬౮॥ ఉది
తం ప్రియాం ప్రతి సహార్దమితి శ్రద్దధీయత ప్రియతమేన వచః। విదితేంగితే పిపు
ర ఏవ జనే స పది రీతాః ఖలు లగంతి గిరః॥౬౯॥ దయితాహృతస్య యువభిర్మనసః ప
రిమూఢతాముపగతైః ప్రథమమ్। ఉదితే తతస్సపది లబ్ధపదైః క్షణదాకరేణుపది
భిః ప్రయయే॥౭౦॥ నిపపాత సంభ్రమభృతశ్శ్రవణాదసిత భ్రువః ప్రణదితాళిస

శ్మిరుచః చంద్రపాదాః భవతః విరహోద్ధతోః-త్వయావినా సేవనాదిత్యర్థః- అమూం త్వత్ప్రియాం దహంతి యాః పూర్వం త్వయాసహ సేవనాదాహ్లాదయంతేతి భావః-ఏతేనవిషయద్వేషరూపా అరత్యవస్థోక్తా విశేషేణ సామాన్యసమర్థనరూపోర్థాంతరన్యాసః॥ ౬౮

ఉదితమితి॥ ప్రియాం ప్రతి ప్రియాముద్దిశ్య హృదయస్యేదం హార్దం ప్రేమ ప్రేమా నా ప్రియతా హార్దం ప్రేమేత్యమరః*తస్యేదమిత్యణ్ప్రత్యయః*హృదయస్య హృల్లేఖయదణ్లాసేష్వితి హృదయస్య హృదాదేశః - సహార్దం సస్నేహమిత్యుదితముక్తం వదేః కర్మణి క్తః*వచిస్వపీత్యాదినా సంప్రసారణం-వచః దూతీవాక్యం ప్రియతమేన శ్రద్దధీయత-విశ్వసితం దధాతేః కర్మణి లఙ్ . శ్రదంతరోరుపసర్గవద్వచనాత్ శ్రచ్ఛబ్దస్య ప్రాక్ప్రయోగః - హి యస్మాత్పురః పూర్వమేవ విదితేంగితే విదిత పరాభిప్రాయే జనే - ఇంగితం హృద్గతో భావ ఇతి సజ్జనః-ఈరితాః ఉక్తాః గిరః సపది లగంతి సజ్జంతే ఖలు- స్వయం ప్రియాహృదయవేదిత్వాత్స్వబుద్ధిసంవాదేన దూతీకథితం ప్రియాయాః విరహదుఃఖం సద్యో విశశ్వాసేత్యర్థః-అర్థాంతరన్యాసః-'ఏషా కలహాంతరితా - అతఏవాత్ర మానాఖ్యో విప్రలంభశ్శృంగారః-పూర్వానురాగమానాఖ్య ప్రవాసకరుణాత్మనా - విప్రలంభశ్చతుర్థేత్యుక్తమ్॥ ౬౯

దయితేతి॥ ప్రథమం చంద్రోదయాత్ప్రాక్ పరిమూఢతాం నిజమనః ప్రస్థానమార్గానభిజ్ఞతాం ఉపగతైస్తతః పశ్చాత్ క్షణదాకరేనిశాకరేది ఉదితే సతి లబ్ధపదైః దృష్టచోరపదచిహ్నైః అతఏవ దయితాభిః హృతస్యాకృష్టస్యాపహృతస్య చ మనసః అనుపదిభిః అన్వేష్టృభిః అన్విష్యద్భిరివేత్యర్థః - అతఏవ గమ్యోత్ప్రేక్షా - ప్రాగవలంబిత ధైర్యత్యాగనిమిత్తా * అనుపద్యన్వేష్టేతి నిపాతః-అన్వేష్టానుపదీప్రోక్త ఇతి వైజయంతీ - యువభిః ప్రయయే ప్రయాతం యాతేర్భావే లిట్ - అత్రోక్తపరాన్వేషణోత్ప్రేక్షయా యూనాం చోరగ్రాహిభిః ఉపమా గమ్యత ఇత్యలంకారేణాలంకారధ్వనిః॥ ౭౦

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

లమ్ । దయితావలోకవికసన్నయనప్రసరప్రణున్నమివ వారిరుహమ్॥ ౭౧॥ ఉప
నేతుమున్నతిమతేవ దివం కుచయోర్యుగేన తరసాకులితామ్। రభసోత్థితాముపగ
తస్సహసా పరిరభ్య కశ్చన వధూమరుధత్ ॥ ౭౨॥ అనుదేహమాగతవతః ప్రతిమాం
పరిణాయకస్య గురుముద్వహతా । ముకురేణ వేపథుభృతోతిభరాత్ కథమప్యపా
తి నవధూకరతః॥ ౭౩॥ అవనమ్య వక్షసి నిమగ్నకుచద్వితయేన గాఢముపగూఢవతా

అథ యూనాం ప్రియాగృహప్రాప్త్యనంతరవృత్తాంతం వర్ణయతి॥ సపపా
తేతి ॥ సంభ్రమభృతః ప్రత్యుత్థానసంరంభిణ్యాః అసితభ్రువోంగనాయాః శ్రవ
ణాత్కర్ణాత్ - ప్రణదితాలికులం కూజదలిపుంజం * ఉపసర్గాదసమాసేపి
ణోపదేశస్యేతి ణత్వం వారిరుహం శ్రవణోత్పలం దయితావలోకేన ప్రియదర్శ
నేన వికసతో విస్తారం గచ్ఛతో నయనస్య ప్రసరేణ ప్రసారేణ ప్రణున్నమివ ప్రేరి
తమివ-పూర్వవణ్ణత్వం-నిపపాత తథా సంభ్రాంతమిత్యర్థః-అత్ర సంభ్రమహే
తుకస్య కర్ణోత్పలపాతస్య నయనప్రసరహేతుకత్వముత్ప్రేక్ష్యతే ఏషాహృష్టా॥
ఉపనేతుమితి ॥ సహసోపగతః హఠాదాగతః కశ్చన యువా అత ఏవ రభసేనో
త్థితాం అత ఏవోన్నతిమతా కుచయోర్యుగేన కర్త్రా దివమాకాశం ఉపనేతుమి
వ ఊర్ధ్వముత్క్షేప్తుమివేతి ఫలోత్ప్రేక్షా ఉత్థాననిమిత్తౌన్నత్యగుణనిమిత్తా- తర
సా బలేన ఆకులితాం వ్యాక్షిప్తాం వధూం ప్రియాం పరిరభ్య అరుధత్ రుద్ధవాన్ ఉప
వేశితవాన్ ఊర్ధ్వోత్క్షేపాన్నివారితవానిత్యర్థః-రుధేర్లుఙి * ఇరితో వేతి చ్లే
ర్వికల్పాదఙాదేశః ఏషా హృష్టా రోమాంచాద్యనుభావవతీ॥ ౭౨
అనుదేహమితి ॥ అనుదేహం దేహస్య పశ్చాత్ * అవ్యయం విభక్తీత్యాదినా
పశ్చాదర్థేవ్యయీభావః - ఆగతవతః పరిణాయకస్య పరిణేతుః వోఢురిత్యర్థః-
నయతేర్ణ్వుల్ ప్రత్యయః * ఉపసర్గాదసమాసేపి ణోపదేశస్యేతి ణత్వం -
గురుం పూజ్యాం భారవతీం చ ప్రతిమాం ప్రతిబింబముద్వహతా పశ్చాత్ స్థితస్యా
పి తదాభిముఖ్యాదితి భావః-ముకురేణ దర్పణేన కర్త్రా- దర్పణే ముకురాదర్శా
విత్యమరః- వేపథుభృతో నవోఢతయా భయశృంగారాభ్యాం కంపమానాదతిమా
త్రో భరో యస్య తస్మాదతిభరాత్ ప్రతిబింబగురుముకురధారణాదితి భావః - న
వ్యాః నవోఢాయాః కరతః పాణితలాత్ * పంచమ్యాస్తసిల్ - కథమపి నాపాతి
న పతితం మహతా యత్నేనావధారిత ఇత్యర్థః- భావే లుఙ్ -ఏషా ముగ్ధా అత్ర వధూ
కరస్య భారాసంబంధేపి సంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః గురురితి శ్లేషోత్థాపితే సంకరః
అవనమ్యేతి ॥ అవనమ్య గాఢమత్యంతముపగూఢవతా ఆశ్లిష్టవతా అత ఏవ వక్ష
సి నిమగ్నకుచద్వితయేన లగ్నస్తనయుగ్మేన దయితేన తత్క్షణే చలదుద్గచ్ఛద్రశ
నాయాః కలః కింకిణీరవో యస్మిన్ తద్యథా తథా వధూః ప్రియా ఉదాసి ఉపస్తౌ

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

దయితేన తత్క్షణచలద్రశనాకలకింకిణీరవముచా సివధూః॥ ౭౪॥ కరరుద్ధనీవిదయితో పగతౌ గళితం త్వరావిరహితాసనయా। క్షణదృష్టహాటకశిలాసదృశస్ఫురదూరుభిత్తి వసనం వవసే॥ ౭౫॥ పిదధానమన్వగుపగమ్య దృశౌ వ్రజతేజనాయ వదకోయమితి। అభిధాతుమధ్యవససేన గిరా పులకైః ప్రియం నవవధూర్న్యగదత్॥ ౭౬॥ ఉదితోరుసాదమతివేపథుమత్సుదృశోభిభర్తృవిధురం త్రపయా। వపురాదరాతిశయశంసి పురః ప్రతిపత్తిమూఢమపి బాఢమభూత్॥ ౭౭॥ పరిమంథరాభిరలఘూ

త్రిప్తాఅస్య తేః కర్మణి లుఙ్ - ఏషాహృష్టారోమాంచాద్యనుభావవతీ స్వభావో క్తిరలంకారః॥ ౭౪

కరేతి ॥ దయితోపగతౌ ప్రియాగమనే సతి అతఏవ త్వరావిరహితాసనయా వేగత్యక్తపీఠయా ఉత్థితయేత్యర్థః - కయాచిదితి శేషః అతఏవ గళితం స్రస్తం అతఏవ కరరుద్ధనీవి కరగృహీతబంధనవసనం క్షణదృష్టహాటకశిలాసదృశీ కించిద్దృష్టహేమశిలాప్రతిమా స్ఫురంతీ ఊరుభిత్తిః ఊరుప్రదేశో యస్మిన్ కర్మణి తద్యథా తథా - హిరణ్యం హేమహాటకమిత్యమరః- వవసే ఆచ్ఛాదితం-వసేరాచ్ఛాదనార్థాత్కర్మణి లిట్-ఊరుర్భిత్తిరివేత్యుపమితసమాసః అత్రోపమయోస్సంసృష్టిః॥

పిదధానమితి ॥ నవవధూర్నవోఢా అన్వక్పశ్చాదుపగమ్యాగత్య దృశౌ నేత్రే పిదధానం ఛాదయంతం ప్రియం అయం దృష్టిచ్ఛాదకః కః వదేతి వ్రజతే పృచ్ఛతే జనాయ సఖీజనాయ గిరా వాచా అభిధాతుం వక్తుం నాధ్యవససే నోత్సేహే లజ్జయేతి భావః-అధ్యవపూర్వాత్స్యతేః కర్తరి లిట్-కింతు పులకైర్న్యగదత్ అవోచత్ అత్ర ప్రియవిజ్ఞానరూపస్యార్థస్య లజ్జయా అసంలక్షితస్య పులకైః ప్రకాశనాత్ సూక్ష్మాలంకారః। అసంలక్షితసూక్ష్మార్థప్రకాశః సూక్ష్మ ఉచ్యత ఇతి లక్షణాత్

ఉదితేతి ॥ అభిభర్తృ భర్తృసమక్షం * లక్షణేనాభిప్రతీ ఆభిముఖ్య ఇతి అవ్యయీభావః - ఉదితః ఉత్పన్నః ఊరుసాదః ఊర్వోః నిశ్చేష్టతా యస్య తత్ అతివేపథుమత్ అతికంపవత్ ఏతేన విశేషణద్వయేన ప్రత్యుత్థానాలింగన విరోధిస్తంభవేపథూ సాత్వికావుక్తౌ త్రపయా లజ్జయా విధురం విలక్షణం ఏతేన లజ్జాసంచారిణా ప్రియవాక్యం తత్వముక్తం ఏవం పురః ప్రతిపత్తిమూఢమితికర్తవ్యతామూఢమపి సుదృశో వపుః బాఢం భృశం ఆదరాతిశయశంసి ముఖరాగాదిలింగైః ఆదరవిశేషవ్యంజకమభూత్ సత్యాదరేకిముపచారైరితి భావః ౭౬

పరీతి॥ ప్రమదాః స్త్రియః అధివేశ్మ నిజవేశ్మ నిపత్యుః ఉపచారవిధౌ ప్రత్యుత్థానాదికర్మణి అలఘో ర్మహతః ఊర్వోర్భరాత్ సక్థిభారాత్ పరిమంథరాభిః రలసాభిరనుపదం పదేపదే స్ఖలితాభిరపి గతిభిర్గమనైః ప్రణయాతిభూమిం ప్రేమప్రకర్షం అగమన్ పరమప్రేమాస్పదీభూతా ఇత్యర్థః - ప్రత్యుత్థానాదపి స్ఖలితగ

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

శుభగాదధి వేశ్మపత్యురుపచారవిధౌ। స్ఖలితాభిరప్యనుపదం ప్రమదాః ప్రణయా తిభూమిమగమన్నతిభిః॥౭౮॥ మధురోన్నతభ్రులలితంచదృశోస్సకరప్రయోగచ తురంచవచః। ప్రకృతిస్థమేవనిపుణాగమితస్ఫుటనాట్యలీలమభవత్సుతనోః॥౭౯ తదయుక్తమంగతవవిశ్వసృజానకృతంయదీక్షణసహస్రతయమ్। ప్రకటీకృతా జగతియేనఖలుస్ఫుటమింద్రతాద్యతయి గోత్రభిదా॥౮౦॥నవిభావయత్యనిశమ క్షిగతామపిమాంభవానతిసమీపతయా। హృదయస్థితామపిపునః పురతఃకథమీ క్షసేబహిరభీప్సితమామ్॥౮౧॥ఇతిగంతుమిచ్ఛుమభిధాయపురఃక్షణదృష్టిపాతవి

మనసైవపత్యుః ప్రీతికరమభూదిత్యర్థః- స్త్రీణాంస్ఖలనంపత్యుః ప్రీతికరమభూ దితివిరోధాభాసోలంకారః॥ ౭౮

మధురేతి॥మధురంమనోహరంయథాతథాఉన్నతేఉచ్చలితేభ్రువౌయస్మిన్ తత్ మధురోన్నతభ్రు* గోస్త్రియోరుపసర్జనస్యేతిహ్రస్వత్వం - దృశోర్ల లితంనయనచేష్టాచసకరప్రయోగంహస్తాభినయసహితంతచ్చ తచ్చతురంచ వ చశ్చసుతనోఃస్త్రియాఃప్రకృతిస్థమేవస్వభావసిద్ధమేవసదపినిపుణేన నిపుణా చార్యేణఆగమితమభ్యాసితంఅతఏవస్ఫుటంప్రథితంయన్నాట్యంనృత్తం తస్యలీ లేవలీలాయస్యతత్తథోక్తమభవత్ ఇతినిదర్శనాలంకారః - తయానర్తక్యుప మాగమ్యతే॥ ౭౯

అథకస్యాశ్చిత్సపత్నీనామగ్రాహమాహూతాయాః కాంతోపలంభంత్రి భిఃకులకేనాహ-తదిత్యాది॥ అంగేత్యామంత్రణే-విశ్వసృజావిధాత్రాతవేక్ష ణసహస్రతయం నేత్రసహస్రసమూహః*సంఖ్యాయాఅవయవేతయప్ -నకృ తంనసృష్టమితియత్ తదయుక్తంకుతఃయేనకారణేనమయివిషయేస్ఫుటంప్రత్యక్ష మేవగోత్రభిదానామభేదినాచ- గోత్రంనామ్నికులేచాద్రావితియాదవః- త్వయేతిశేషఃఅద్యేంద్రతాజగతిలోకేప్రకటీకృతాఖలుఃఅత్రగోత్రభిదేతిశ్లేషా నుప్రాణితమసహస్రాక్షమింద్రత్వముత్ప్రేక్ష్యతే॥ ౮౦

నేతి॥అనిశంఅక్షిగతాంచక్షుస్సన్నికృష్టామపిద్వేష్యామితిచగమ్యతే-ద్వేష్యేత్య క్షిగతఇత్యమరః-మామతిసమీపతయాభవాన్నవిభావయతినదర్శయతి* శేషే ప్రథమఇతిప్రథమపురుషః ఇంద్రియసన్నికృష్టమపినలక్ష్యతఇతివిరోధాభాసనా థోపిశబ్దః- పరమార్థస్తుద్వేష్యత్వాదతిసామీప్యేప్యవిభావనంనచిత్రమితిభా వఃఅభీప్సితమాంపునఃహృదయస్థితాంహృదయాదనపేతామంతర్హితామితిచ గమ్యతే - అతఏవవిరోధాభాసనాథోపిశబ్దఃబహిఃపురతఃకథంభవానీక్షతే- ఇ దంతుచిత్రంఅతిసామీప్యవద్వ్యవధానస్యాపిదర్శనప్రతిబంధకత్వాదితిభావః ప్రేమాస్పదంవస్తుపరోక్షమప్యపరోక్షమిత్యుత్తేఇతరదపరోక్షమపిపరోక్షమే

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

కసద్వదనాం। స్వకరావలంబనవిముక్తగత్వరశ కాంచి కాంచిదరుణత్తరుణః॥ ౮౨॥
అపయాతిసరోషయానిరస్తేకృతకం కామినిచుచుకువేమృగాక్ష్యా। కలయన్నపి
సవ్యథోవతస్థేశకునేనస్ఖలితఃకిలేతరోపి॥ ౮౩॥ ఆలోక్యప్రియతమమంశుకేపినీ
వాయత్తస్థేనమితముఖేందుమానవత్యా।తన్న్యాసంపదమవలోకయాంబభూవే
మానస్యభ్రుతమపయానమాస్థితస్య॥ ౮౪॥ సుదృశస్సరసవ్యలీకతప్తస్తరసాశ్లి
ష్టవతస్సయావనోష్మా। కథమప్యభవత్స్మరానలోష్ణః స్తనభారోననఖంపచః ప్రి

వేతితాత్పర్యార్థః - విరోధాభాసయోస్సంకరః॥ ౮౧

ఇతీతి॥ ఇత్యభిధాయపురఃగంతుమిచ్ఛంతుణంద్రృష్ట్యాక్షేపాలేనవికసద్వదనాం పరస్పరదృష్టిపాతమాత్రగత కోపామిత్యర్థః - కాంచి న్నాయికాం తరుణో యువా స్వకరావలంబనం ప్రియకరగ్రహణం తేనవిముక్తాముక్తబంధా అతఏవగ ళంతీస్రంసమానాకలామధురాచ కాంచిర్యస్మిన్కర్మణితద్యథా తథా అరుణ త్ రుద్ధవాన్ రుధెల్మజ్ * రుధాదిభ్యశ్మ్నమ్ ఏషాకలహాంతరితా॥ ౮౨

అపేతి॥ సరోషయాసకోపయామృగాక్ష్యానిరస్తేకామినిప్రియేఅపయా తినిర్యాతేసతికృతకంకృత్రిమంయథాతథాచుచుకువే - తన్నిగమప్రతిబంధా ర్థంయుతంకృతమిత్యర్థః టుక్షుశబ్దేభావేలిట్ -ఇతరోపినాయకోపికలయన్న పికృతకంజానన్నపిశకునేనస్ఖలితఃకిలనిరుద్ధఇవసవ్యథఃసనిర్వేదః- అవతస్థేతిష్ఠన గతఇత్యర్థః ఉభావపిసమానరాగావితిభావః-ఏషాచకలహాంతరితా॥ ౮౩

ఆలోక్యేతి॥ మానవత్యాస్త్రియా-స్త్రీణామీర్ష్యాకృతఃకోపోమానో న్యా సంగినిప్రియే-ప్రియతమమాలోక్యస్థిత్యా సమానకర్తృకత్వాత్ క్త్వాప్రత్య యః - అంశుకేపినీనాప్రియాలోకనాద్విగలితబంధేసతి భాషితపుంస్కత్వా త్పుంవద్భావః- స్త్రీకటీవస్త్రబంధేపినీవీపరిపణేపిచేత్యమరః - నమితముఖేందు యథాతథాతస్థేస్థితమితియత్ - తత్తస్మాన్నమ్రముఖావస్థానాద్ధేతంశీఘ్రం ప్రియాలోకనక్షణఏవేత్యర్థః-అపయానమాస్థితస్యప్రయాణంగతస్యమానస్య కోపస్యపదంపాదచిహ్నం-అవలోకయాంబభూవే-అన్వేషితమిత్యర్థః-లజ్జా నిమిత్తాయాఃముఖానతేరన్వేషణార్థత్వముత్ప్రేక్ష్యతే-మానమితిమానగంధో ప్యస్తమితఇతిభావః॥ ౮౪

సుదృశఇతి॥ సరసమార్ద్రం-నూతనమితియావత్ - తేనవ్యలీకేనాపరాధేన తప్తః-తథాయావనోష్మణాసహావర్తతఇతిసయావనోష్మా- కించస్మరానలో ష్ణః కామాగ్నిసంతప్తః- ఏవంత్రివిధాగ్నితప్తోపిసుదృశః స్తనభారః తరసావేగే నాతిదాహదశాయామేవేత్యర్థః- ఆశ్లిష్టవతఃఆలింగితవతః-ప్రియస్యకథమపిత తోవాహేతోరిత్యర్థః-నఖంపచతీతిక్వాథయతీతినఖంపచః* మితనఖేచేతిఖచ్

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

యస్య॥౮౪॥దధత్యురోజద్వయముర్వశీతలంభువోగతేవస్వయముర్వశీతలమ్ । బభౌముఖేనాప్రతిమేనకాచనశ్రియాధికాతాంప్రతిమేనకాచన॥౮౫॥ ఇత్థంనారీర్ఘటయితుమలంకామిభిఃకామమాసన్ప్రాలేయాంశోస్సపదిరుచయశ్శాంతమానాంతరాయాః। ఆచార్యత్వంరతిషువిలసన్మన్మథశ్రీవిలాసాహ్రీప్రత్యూహప్రశమకుశలాశ్శీధవశ్చక్రురాసామ్॥౮౬॥**********************

ఇతిశ్రీమాఘకృతౌ శిశుపాలవధే మహాకావ్యేనవమస్సర్గః.

త్యయః॥అరుద్వ్యర్ణషదజంతస్యముమితిముమాగమః-నాభవత్ తథోష్ణః ఈషదుష్ణోపిసాభూదిత్యర్థః - ప్రియాంగసంగమాత్రప్రతీకారాఃఖలు కామినీనాంసంతాపాఇతిభావః-తాదృగౌష్ణ్యాసంబంధేపిసంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః॥ ౮౪

దధతీతి ॥ ఉరుమహదశీతలంస్మరయావనోష్మభ్యాం ఉష్ణముఱోజద్వయం కుచయుగ్మందధతీభువస్తలంగతాభూలోకమాగతా-స్వయంసాక్షాదుర్వశీవస్థితేత్యుత్ప్రేక్షా- కాచనస్త్రీఅప్రతిమేనఅసదృశేనముఖేనబభౌ తాంప్రతిమేనకా మేనకాఖ్యాఅప్సరాశ్చశ్రియాసౌందర్యేణాధికానేత్యతిశయోక్తిః - తయోర్యమకేనసంసృష్టిః॥ ౮౫

ఇత్థమితి ॥ ఇత్థమనేనప్రకారేణ॥ఇదమస్థమురితిథముప్రత్యయః- సపదిశాంతఃశమితఃమానఃకోపఏవఅంతరాయోయాభిస్తాః॥ వాడాంతేత్యాదినాశమేర్ణ్యంతాచ్ఛాంతేతినిపాతః - ప్రాలేయాంశోశ్చంద్రస్యరుచయఃనారీఃకాంతాఃకామిభిర్ఘటయితుంసంధాతుం॥మితాంహ్రస్వః॥పర్యాప్తివచనేష్వలమర్థేష్వితితుమున్ప్రత్యయః-కామంఅలంసమర్థాః-ఆసన్ దూత్యఇవేతిభావః-విలసంతోమన్మథశ్రీవిలాసాః మణితసీత్కారాది మదనాతిరేకవికారాః యాభిస్తాః హ్రీశ్శేవప్రత్యూహోవిఘ్నః తస్యప్రశమేనివారణే కుశలాఃశేరతే ఆభిరితిశీధవఃమదిరాః॥ శీఙోధుగిత్యౌణాదికోధుప్రత్యయః- ఆసాంనారీణాంరతిషుఆచార్యత్వం-ఆచార్యకముపదేశంచ చక్రుః-నర్మసఖ్యఇవేతిభావః- అత్రప్రథమార్థేప్రస్తుతచంద్రరుచాంమానశమనకామి ఘటనపాటవవిశేషణసామ్యాదప్రస్తుతదూతిత్వప్రతీతేఃసమాసోక్తిః-ద్వితీయార్థేతుశీధుష్వారోపితస్యాచార్యత్వస్యప్రకృతోపయోగాత్పరిణామాలంకారః- తయోస్సాపేక్షత్వాత్సంకరః - తేనచనర్మసఖ్యుపమాధ్వనిః - ఉత్తరసర్గేమధుపానరతోత్సవవర్ణనాయాశ్చాయమేవప్రస్తావః-మందాక్రాంతావృత్తం - మందాక్రాంతాజలధిషడగైర్మ్భౌనతౌతాద్గురూచేదితిలక్షణాత్ ॥ ౮౬

ఇతిశ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణశ్రీమహోపాధ్యాయకోలచలమల్లినాథసూరివిరచితేమాఘవ్యాఖ్యానేసర్వంకషాఖ్యానేనవమస్సర్గః.

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

మాఘకావ్యేసవ్యాఖ్యానే-దశమసర్గప్రారంభః.

సజ్జితానిసురభీణ్యథయూనాముల్లసన్నయనవారిరుహాణి । ఆయయుస్సఘటితానిసురాయాఃపాత్రతాం ప్రియతమావదనాని॥౧॥సోపచారముపశాంతవిచారంసానుతర్షమనుతర్షపదేన। తేముహూర్తమథమూర్తమపీప్యన్ప్రేమమానమవధూయవధూస్స్వః॥౨॥క్రాంతకాంతవదనప్రతిబింబేభగ్నబాలస

ఆచార్యత్వంరతిషుశీధవశ్చక్రురిత్యుక్తంతత్ప్రపంచనాయ అస్మిన్సర్గేతావన్మధుపానంవర్ణయతి॥సజ్జితానీతి॥ అథపానగోష్ఠీప్రస్తావానంతరంసజ్జితానిధావనక్షాళనాదినాసంస్కృతానిసురభీణియథాయోగం స్వభావసంస్కారాభ్యాంసుగంధీనినయనానివారిరుహాణీవ అన్యత్రనయనానీవవారిరుహాణివాసనార్థంక్షిప్తాన్యుల్లసంతియేషుతానితథోక్తానిసుఘటితానిసుష్ఠుసావయవైర్యోజితానిశోభనసంస్థానవత్తయాయోజితానివాప్రియతమావదనాని- యూనాంసురాయాఃపాత్రతాంపానభాజనతాంఆయయుః- ప్రియాముఖసంపర్కజనితరసాస్వాదలోభాత్తాసాంముఖసురామేవపపురితిభావః - అత్రవదనేష్వారోప్యమాణాయాఃపాత్రతాయాఃస్వతాదాత్మ్యేనతేషాంపానసాధనతాపాదనేనప్రకృతవదనోపయోగాత్ పరిణామాలంకారః-ఆరోప్యమాణస్యప్రకృతోపయోగిత్వేపరిణామఇతిలక్షణాత్ - తేనశ్లేషసంకీర్ణేయముపమావ్యజ్యతే॥ అస్మిన్సర్గే-స్వాగతావృత్తం॥స్వాగతేతిరనభాగురుయుగ్మమ్॥ ౧

సోపచారమితి॥ అథపాత్రీకరణానంతరంతేయువానః సోపచారంసప్రార్థనంఉపశాంతవిచారంనివృత్తశంకం-వివాదమితిపాఠే-మానమవధూయేతి- పునరుక్తిః-చారంచారమితిప్రక్రమభంగశ్చస్యాత్ -సానుతర్షంసతృష్ణంచయథాతథా అనుతృష్యంత్యనేనేత్యనుతర్షో మద్యం - మద్యేనుతర్షస్తత్పానేపాత్రేతృష్ణాభిలాషయోరితిఉభయత్రాపివిశ్వః-తస్యపదేనచ్ఛలేనమూర్తంమూర్తిమత్ప్రేమస్వాఃస్వకీయాః వధూర్ముహూర్తంక్షణాత్ మానంకోపం-అవధూయఅపీప్యన్పాయయంతిస్మ-పిబతేర్ణౌచజి* లోపఃపిబతేరీచాభ్యాసస్యేతిథాత్వాకారస్యలోపః-ఈకారాదేశశ్చాభ్యాసస్య* నపాదమీత్యాదినానిగరణార్థత్వనిమిత్తపరస్మైపదనిషేధేపి * ణిచశ్చేత్యాత్మనేపదవికల్పాత్పాక్షికంపరస్మైపదం*గతిబుద్ధీత్యాదినావధూరిత్యణికర్తుఃకర్మత్వం- అనుతర్షపదేనేత్యనుతర్షాపహ్నవేనమూర్తప్రేమత్వోత్ప్రేక్షణాద్వ్యంజకాప్రయోగాచ్చప్రతీయమానాసాపహ్నవోత్ప్రేక్షా॥ ౨

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

హకారసుగంధా । స్వాదుని ప్రణదితాళినిశీతే నిర్వవార మధునీంద్రియవర్గః ॥ 3 ॥ కాపిశాయనసుగంధివిఘూర్ణన్నున్మదో౽ధిశయితుం సమశేత । ఫుల్లదృష్టివదనం వనితానామబ్జచారు చషకం చ షడంఘ్రిః ॥౪॥ బింబితం భృతపరిస్రుతి జానన్ భాజనే జలజమిత్యబలాయాః । ఘ్రాతుమక్షి పతతి భ్రమరస్మ భ్రాంతిభాజి భవతి క్వ వివేకః ॥౫॥ దత్తమిష్టతమయా మధు పత్యుర్బాఢమాప పిబతో రసవత్తామ్ । య

క్రాంతేతి ॥ క్రాంతం సంక్రాంతం- కాంతవదనప్రతిబింబం యస్మిన్ తస్మిన్ నేత్రనిర్వృతికర ఇత్యర్థః- భగ్నాః బాలసహకారాశ్చూతవిశేషపల్లవాః- ఆమ్రశ్చూతో రసాలో౽సౌ సహకారో౽తిసౌరభ ఇత్యమరః- తైస్సుగంధా సురభిణ స్సూనతర్పణ ఇత్యర్థః*తృతీయాదిషు భాషితపుంస్కం పుంవద్గాలవస్యేతి పుంవద్భావః- స్వాదుని మధురే రసనాకర్షిణీత్యర్థః- ప్రణదితాళిని గుంజన్మధుకరే శ్రుతిసుఖ ఇత్యర్థః- శీతే శీతళే స్పర్శసుఖ ఇత్యర్థః- ఏవం పంచవిషయసమష్టౌ మధుని మద్యే ఇంద్రియవర్గః- చక్షురాదీంద్రియపంచకం నిర్వవార నిర్వృతమభూత్ - అత్ర రూపరసాదిపదార్థానాం మధువిశేషణభావే నిర్వృతిహేతుకత్వాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగమ్॥ 3

కాపిశాయనేతి ॥ ఉన్మదః ఉద్రిక్తమదః - అత ఏవ విఘూర్ణన్ భ్రమన్ షడంఘ్రిః షట్పదః కాపిశాయనేన మద్యేన సుగంధి సురభి- కశ్యం కల్యం తథా మద్యం మైరేయం కాపిశాయనమిత్యవైజయంతీ - ఫుల్లదృష్టి వికసితనేత్రం వనితానాం స్త్రీణాం వదనం అబ్జేన వాసనార్థం క్షిప్తేన చారు చషకం పానపాత్రం - చషకో౽స్త్రీ పానపాత్రమిత్యమరః. అధిశయితుం అధిష్ఠాతుం సమశేత - ఇదం భజామీదం వేత్యుభయలోభాత్ - డోలాయమానమానస ఆసీదిత్యర్థః- అత్ర ప్రకృతయోః వదనచషకయోః షట్పదాభిలాషాస్పదత్వరూపైకధర్మయోగాదౌపమ్యస్య గమ్యతాయాం తుల్యయోగితా భేదః॥ ౪

బింబితమితి॥ భృతా పరిస్రుత్ వారుణీ యస్మిన్ - పరిస్రుద్వరుణాత్మజేత్యమరః- భాజనే పానపాత్రే బింబితం ప్రతిబింబితం- అబలాయాః స్త్రియాః- అక్షి జలజమితి జానన్ సాదృశ్యాత్తథా భ్రామ్యన్నిత్యర్థః- భ్రమరః ఘ్రాతుం పతతి స్మ - తథాహి భ్రాంతిః భ్రమణం- విపరీతజ్ఞానం చ తద్భాజి వివేకః తత్త్వవిచారః- క్వ భవతి న క్వాపీత్యర్థః- అత్ర భ్రమరస్యాక్షిణి జలజభ్రాంతేః భ్రాంతిమదలంకారః- తత్సమర్థకత్వాత్ శ్లేషమూలాతిశయోక్త్యుత్థాపితార్థాంతరన్యాసస్య తేన సహాంగాంగిభావేన సంకరః॥ ౫

దత్తమితి ॥ ఇష్టతమయా దత్తం మధు మద్యం కర్తృ - పిబతః పత్యుర్బాఢం రసవత్తాం ప్రేయసీకరస్పర్శాదతిస్వాదుతామాప * అతిశాయనే మతుప్ - బాఢం

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

తుస్సువర్ణమకుటాంశుభిరాసీచ్చేతనావిరహితైరపిపీతమ్॥౬॥ స్వాదనేనసుతనో
రవిచారాదోష్ఠతస్సముచరిష్టరసోత్ర । అన్యయాన్యదివయన్మధుయూనః స్వాదుమి
ష్టమతనిష్టతదేవ॥౭॥ బిభ్రతౌ మధురతామతిమాత్రం రాగిభిర్యుగపదేవపపాతే ।
ఆననైర్మధురసో వికసద్భిర్నాసికాభిరసితోత్పలగంధః ॥౮॥ పీతవత్యభిమతే

ధ్రువమిత్యుత్ప్రేక్షా-కుతః యద్యస్మాచ్చేతనావిరహితైరచేతనైస్సౌవర్ణమకుటాంశుభిరపిమదః మధుని ప్రసృతైరితిభావః-పీతం పీతవర్ణం పీతంచాసీత్-అత్ర పీతమితిశ్లేషమూలాతిశయోక్త్యాపీతిమ్నః - పానక్రియాభేదాధ్యవసాయాదచేతనాంశుకర్తృకపానక్రియానిమిత్తకప్రేయసీస్వహస్తదానాహితరసవత్త్వోత్ప్రేక్షా-తయాచయదచేతనానామపి పేయంతత్ చేతనానాం కింవక్తవ్యమిత్యర్థాపత్తిధ్వననాదలంకారేణాలంకారధ్వనిః॥ ౬

స్వాదనేనేతి ॥ సుతనోః కర్త్ర్యాః స్వాదనేనాస్వాదనేన ఓష్ఠతః ఓష్ఠాద్రసః స్వాదోత్రమధుని అవిచారాత్ అసంశయాత్సముచరిష్టసంక్రాంతః - సంపూర్వాచ్చరతేర్లుఙ్ *సమస్తృతీయాయుక్తాదిత్యాత్మనేపదం - కుతః యద్యస్మాత్తదేవపూర్వభుక్తమేవమధు - అన్యదివాపూర్వమివ- అన్యమపూర్వమిష్టం ప్రియం స్వాదురం సంయూనోతనిష్ట - తనోతేర్లుఙ్ - ఓష్ఠస్పర్శానంతరమేవరసాంతరప్రాదుర్భావాద్యదనంతరన్యాయాత్తాదృశసంక్రమోత్ప్రేక్షా- సా చావిచారాదితివ్యంజకప్రయోగాద్వాచ్యా॥ ౭

బిభ్రతావితి ॥ రాగిభిః కామిభిః అతిమాత్రంమధురతాం స్వాదుతాం ప్రియత్వంవాబిభ్రతౌ- మధురం రసవత్స్వాదు ప్రియేషుమధురోన్యవదితివిశ్వః-వికసద్భిర్వికసంతీభిశ్చవికసద్భిస్తృష్ణయావిజృంభమాణైః *నపుంసకమనపుంసకేనైకవచ్చాస్యాన్యతరస్యామితినపుంసకైకశేషః - ఆననైర్మధురసోమద్యరసః నాసికాభిః ఘ్రాణైః అసితోత్పలగంధశ్చయుగపదేవపపాతేపీతౌ-భిన్నేంద్రియగ్రాహ్యావపిగంధరసౌయుగపత్ స్వేంద్రియసంబంధాత్ యుగపద్గృహీతావిత్యర్థః - అత్ర మనసః ఆశుసంచారాద్యౌగపద్యాభిమానః శతపత్రశరవ్యతిభేదవదిత్యణుపరిణామవాదినః వాస్తవమేవయౌగపద్యమితిమధ్యమపరిణామవాదినః సర్వపథీనాస్తుకవయఇత్యలమువాలతుణ్ణాధ్వగమనేన- అత్రగంధరసయోరేకతయాసంబంధాత్తుల్యయోగితాభేదః॥ ౮

పీతవతీతి॥ విదదంశౌ విదష్టుమిచ్ఛౌ ఉపదంశార్థినీత్యర్థః- ఉపదంశస్తుభక్షణమిత్యమరః-దంశేస్సన్నంతాదుప్రత్యయః-అభిమతేవల్లభేమధునాతుల్యస్వాదం తుల్యరసంతుల్యత్వంచప్రకృతోపయోగిహృద్యతామాత్రేఅన్యథావిలక్షణరసస్యానపదంశత్వాత్ - ఓష్ఠౌరుచకంఆభరణమివేత్యుపమితసమాసః - రోచనాయ్యప్ర

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

మధుతుల్యాస్వాదమోష్ఠరుచకం విదదంత్యా । లభ్యతే స్మ పరిరక్తతయాఽత్మా యావకేన వియతాపి యువత్యాః ॥౯॥ కస్యచిత్సమదనం మదనీయప్రేయసీవదనపానపరస్య । స్వాదితస్సకృదివాసవ ఏవ ప్రత్యుత క్షణవిదంశపదేఽభూత్ ॥౧౦॥ పీతశీధుమధురైర్మిథునానామాననైః పరిహృతం చషకాంతః । వ్రీళయా రుదదివాళివిరావైర్నీలనీరజమగచ్ఛదధస్తాత్ ॥౧౧॥ ప్రాతిభం త్రిసరకేణ గతానాం వక్రవా

చరుచకమశ్వాభరణమాల్యయోరితి విశ్వః-తమోష్ఠరుచకమోష్ఠశ్రేష్ఠం పీతవతి సతి వియతా అపగచ్ఛతాపి-ఇణో లటశ్శత్రాదేశః ఇణో యణితి యణాదేశః-యువత్యాః యువతేః జితి హ్రస్వశ్చేతి వా నదీత్వాదాడాగమః - యావకేనాలక్తకేన పరిరక్తతయా దంతసంపీడనకృతేన రాగేణ హేతునా ఆత్మా స్వరూపం లభ్యతే స్మ లబ్ధః - పునరుద్భూతమిత్యర్థః అత్రాధరపానాదపేతస్యాపి యావకస్య రాగప్రాదుర్భావనిమిత్తాద్విరోధగర్భా పునరుద్భవోత్ప్రేక్షా - వ్యంజకప్రయోగాద్గమ్యా ॥ ౯

కస్యచిదితి ॥ సమదనం యథా తథా మదయతీతి మదనీయం మదకారి * కృత్యల్యుటో బహులమితి కర్తరి అనీయర్ప్రత్యయః-తస్య ప్రేయసీవదనస్య పానం పరం ప్రధానం యస్య తస్య కాముకత్వాత్ప్రియాముఖపానాసక్తస్య కస్యచిత్కామినః సకృదివ స్వాదితః అబాహుల్యేన పీతః ఇవశబ్దో వాక్యాలంకారే - ఆసవ ఏవ ప్రత్యుత వైపరీత్యేన వైపరీత్య ఇతి గణవ్యాఖ్యానే-క్షణం విదంశపదే ఉపదంశస్థానే అభూత్ . అన్యేషాం మధుపానలోలుపానామధరాస్వాద ఉపదంశః అస్య త్వధరపానైకపరస్య మధ్వేవోపదంశమిత్యర్థః-అత్ర అధరపానస్యోపదంశత్వసంబంధేప్యసంబంధః - ఆసవస్య తదసంబంధే సంబంధ ఇత్యతిశయోక్త్యోస్సాపేక్షత్వాత్సంకరః ॥ ౧౦

పీతేతి ॥ పీతశీధూని పీతమద్యాని అత ఏవ మధురాణి మనోజ్ఞాని యైస్తైర్మిథునానాం స్త్రీపుంసానామాననైః చషకాంతః పానపాత్రాభ్యంతరే- చషకోఽస్త్రీ పానపాత్రమిత్యమరః . పరిహృతం త్యక్తం తన్నీలనీరజం వాసనార్థం క్షిప్తం నీలోత్పలం వ్రీడయా పరిహారలజ్జయా అళివిరావైః - రుదదివాధస్తాదగచ్ఛత్ అత్ర మద్యాపగమనిమిత్తస్య నీలనీరజాధోగమనస్య రోదనవిశిష్టలజ్జాహేతుకత్వోత్ప్రేక్షా - సా చాళివిరావైరితి వ్యధికరణపరిణామోజ్జీవితేతి సంకరః ॥ ౧౧

అథ మదనానుభావాన్వర్ణయతి ॥ ప్రాతిభమిత్యాది ॥ త్రయాణాం సరకాణాం సమాహారస్త్రిసరకం త్రివారమధుపానం - సరకం మధుపాత్రే స్యాత్ శీధుపానే చ శీధుని ఇతి విశ్వః * తద్ధితార్థేత్యాదినా సమాహారే ద్విగుః పాత్రాదిత్వాన్నపుంసకత్వం - తేన త్రిసరకేణ త్రిః పానాన్మదాతిభూమిరితి పాత్రప్ర

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

క్యరచనారమణీయః। గూఢసూచితరహస్యసహాస్యః సుభ్రువాం ప్రవవృతే పరి
హాసః॥౧౨॥ భావహారిహసితం వచసాం కౌశలం దృశివికారవిశేషాః। చక్రిరే
భృశమృజోరపి వధ్వాః కామినేవ తరుణేన మదేన ॥ ౧౩ ॥ అప్రసన్నమపరాద్ధరిప
త్యౌ కోపదీప్తమురరీకృతధైర్యమ్। క్షాలితన్ను శమితన్ను వధూనాం ద్రావితం

సిద్ధిః ప్రతిభైవ ప్రాతిభం ప్రతిభా విశేషః ప్రజ్ఞాదిత్వాత్ స్వార్థేఽణ్ ప్రత్య
యః - యద్వాజ్ఞానబీజభూతః సంస్కారవిశేషః ప్రతిభేతి కావ్యప్రకాశకారః త
త్రభవం ప్రాతిభం - ప్రతిభావిశేషఏవ - భవార్థేఽణ్ ప్రత్యయః- తత్ప్రా
తిభం గతానాం త్రివారమధుపానోత్కట మదోద్బుద్ధ సంస్కార ప్రతిభావిత
ప్రగల్భమతీనామిత్యర్థః - సుభ్రువాం స్త్రీణాం వక్రవాక్యరచనారమణీయః
ప్రతికూలవాక్యప్రయోగరమ్యః గూఢాని పూర్వం లజ్జయా సంవృత్తాని సూచితా
ని సంప్రతి మదేన ప్రకాశితాని రహస్యాని గ్రామ్యావయవచేష్టా ప్రలపితానియ
స్మిన్ సగూఢసూచితరహస్యః స చాసౌ సహాసశ్చేతి విశేషణసమాసః వైవక్షికవి
శేషణవిశేష్యభావాత్ *హాసో హాస్యమిత్యమరః- పరిహాసో నర్మ కేళీ ఉపహాస
క్రీడెలియావత్ - ద్రవకేళీపరీహాసా ఇత్యమరః- ప్రవవృతే ప్రవృత్తః- ఇతఃపరం
మదసంచారీ॥ ౧౨

భావేతి ॥ తరుణేనోత్కటేనయూనా చ మదేన కామినేవ ఋజోః ముగ్ధాయా అపి
వధ్వాః కిముత ప్రౌఢానామితి భావః భావహారి విలాసమనోహరం హసితం హా
సః వచనానాం కౌశలం ప్రాగల్భ్యం దృశి వికారవిశేషాశ్చ విలాసవిశేషాశ్చ భృ
శం చక్రిరే కృతాని- పుంసేవ మాధ్యం త్యాజయిత్వా ప్రౌఢీకృతేత్యర్థః- అత్ర
హసితకౌశలవికారాణాం యౌగపద్యోక్త్యా సముచ్చయః- గుణక్రియా యౌగప
ద్యం సముచ్చయ ఇతిలక్షణం- తస్యోపమయాంగేన సంకరః తేన ఋజోరపీత్యత్ర కి
ముత ప్రౌఢానామిత్యర్థాపత్తిర్వ్యజ్యతే॥ ౧౩

అప్రసన్నమితి॥ అపరాద్ధర్యాగస్కారిణి- రాధేస్తృచ్ ప్రత్యయః- పత్యౌ విష
యే అప్రసన్నం కలుషం క్షుభితమిత్యర్థః- కోపదీప్తం కోపేన ప్రజ్వలితమురరీకృ
తధైర్యం అంగీకృతకాఠిన్యం ఊరీకృతమురరీకృతమంగీకృతమిత్యమరః* ఊర్యా
దిచ్విడాచశ్చేతి గతిత్వాత్ * కుగతి ప్రాదయ ఇతి సమాసః- వధూనామంగనా
నాం హృదయం మధువారైర్మద్యపర్యాయైః - మధువారా మధుక్రమా ఇత్యమ
రః- క్షాలితం ధౌతన్ను- శమితం నిర్వాపితన్ను . ద్రావితం ద్రవీకృతన్ను- అన్యథా
కథం తాదృగప్రసన్నతాదీప్తతాకఠినతానాం హఠాన్నివృత్తిరితి భావః - అత్ర
క్షాలితత్వాదీనామేకత్ర విరోధాదసాదృశ్యాచ్చ నసంశయాలంకారః - సతిసా
దృశ్యే విరుద్ధానేక కోటిగోచరత్వాత్తస్య- కింత్వప్రసన్నత్వాదినియతనిమిత్త
కం క్షాలితత్వాద్యుత్ప్రేక్షా త్రయం నుశబ్దాద్వ్యక్తైః తచ్చాప్రసన్నత్వాద్యుద్దేశే

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

సుహృదయం మధువారైః॥ ౧౪ ॥ సంతమేవ చిరమప్రకృతత్వాదప్రకాశితమది
ద్యుతదంగే । విభ్రమం మధుమదః ప్రమదానాం ధాతులీనముపసర్గ ఇవార్థమ్॥
౧౫॥ సావశేషపదముక్తముపేక్షా స్రస్తమాల్యవసనాభరణేషు। గంతుముత్థితమ
కారణతస్స్మ ద్యోతయంతి మదవిభ్రమమాసామ్॥ ౧౬॥ మద్యమందవిగళత్త్రపమీ
షచ్చక్షురున్మిషితపక్ష్మదధత్యా । వీక్ష్యతేస్మ శనకైర్నవవధ్వా కామినో ముఖ
మధోముఖయైవ॥ ౧౭॥ యా కథంచన సఖీవచనేన ప్రాగభి ప్రియతమం ప్రజగల్భే

నాంతికాలితత్వాద్యనుద్దేశిభిర్యథాసంఖ్యానాన్వయముపేతుత ఇతి యథా సంఖ్యా
లంకారేణ సంకీర్యతే॥ ౧౪

సంతమితి ॥ మధుమదః ప్రమదానాం స్త్రీణామంగే వపుషి అన్యత్ర * య
స్మాత్ ప్రత్యయవిధిరిత్యుక్తలక్షణే ప్రకృత్యాఖ్యే శబ్దరూపే చిరం సర్వదా సంత
మేవ ఏకత్ర స్వభావాత్ అన్యత్ర త్వనేకార్థత్వాద్ధాతూనాం చేతి భావః - కిం
చాప్రకృతత్వాదప్రస్తుతత్వాదప్రసక్తత్వాదిత్యర్థః - అప్రకాశితమవ్యంజి
తం విభ్రమం విలాసం ధాతౌ భావాదికే లీనం గూఢమర్థమభిధేయం ఉపసర్గః
ప్రాదిరివాద్యుతత్ ద్యోతయతిస్మ - ద్యుతేః * ణౌ చ ఙ్యుపధాయా హ్రస్వః *
ద్యుతిస్వాప్యోస్సంప్రసారణమిత్యభ్యాసస్య సంప్రసారణమికారః ఉపసర్గస్య
ధాతులీనార్థద్యోతకత్వమాధానసంధానాదావనుసంధేయం - ఉపమాలంకారః॥

సావశేషేతి॥ సావశేషాణ్యర్ధోక్తాని పదాని యస్మింస్తథోక్తం ఉక్తం వాక్యం
స్రస్తేషు మాల్యవసనాభరణేషు ఉపేక్షా అనాదరః- అకారణతోకస్మాదేవ గంతు
ముత్థితం ఉత్థానం చాసాం స్త్రీణాం మదవిభ్రమం మదవికారం ద్యోతయంతిస్మ ఏ
తైరనుభావైరాసాం మదసంచారోజ్ఞాత ఇత్యర్థః - అత్రార్ధోక్తాదీనాం ఖ
లేకపోతన్యాయాన్మదద్యోతనే ప్రవృత్తత్వాత్ తత్కారాఖ్యో ద్వితీయసముచ్చ
యః * ఖలేకపోతన్యాయేన బహూనాం కార్యసాధనే। కారణానాం సముద్యోగః
సద్వితీయసముచ్చయ ఇతి లక్షణాత్ ॥ ౧౫

మద్యేతి ॥ మద్యేన మద్యపానేన మందమల్పం విగళంతీ త్రపా యస్యాతత్ - అత ఏ
వ ఈషదున్మిషితాని పక్ష్మాణి లోమాని యస్య తచ్చక్షుర్దధత్యా నవవధ్వా నవోఢ
యా కామినః ప్రియస్య ముఖం అధోముఖయైవ నమితవదనయైవ * స్వాంగాచ్చో
పసర్జనాదితి వికల్పాదనీకారః - శనకైరసంభ్రమేణ వీక్ష్యతేస్మ తిర్యగీక్షితమి
త్యర్థః - అత్ర పమదమదనాభ్యాం త్రపైవ బలీయసీతి మౌగ్ధ్యాతిశయోక్తిః -
ఉదయద్యౌవనా ముగ్ధా లజ్జావిదితమన్మథా॥ ౧౬

యేతి॥ యా స్త్రీ కథంచన కృచ్ఛ్రేణ సఖీవచనేన సఖీప్రేరణయా - ప్రాక్ మద్యపానా
త్పూర్వమభి ప్రియతమం ప్రియతమసమక్షం ఆభిముఖ్యే వ్యయీభావః ప్రజగ
ల్భే ప్రగల్భాతేస్మ - సా స్త్రీ మధుపిబతీతి మధుపా సతీ * ఆతోనుపసర్గే కః ప్రీడ

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

హ్రీడజాడ్యమభజన్మధుపాపాః స్వాం మదాత్ప్రకృతిమేతి హి సర్వః॥౧౮॥ ఛాదితః క థమపి త్రపయాంతర్యః ప్రియం ప్రతి చిరాయ రమణ్యాః। వారుణీమదవిశంకమ థావిశ్చక్షుషో భవదసావివ రాగః॥౧౯॥ ఆగతానగణితప్రతియాతాన్వల్లభానభి సిసారయిషూణామ్। ప్రాపి చేతసి సవిప్రతిసారే సుభ్రువామవసరస్సరకేణ॥ ౨౦॥ మా పునస్తమభిసీసరమాగస్కారిణం మదవిమోహితచేతాః। యోషిదిత్య

జాడ్యం మాఘ్యమభజత్ - విహాయాగంతుకం ధర్మం స్వభావమభజన్మదాదిత్య ర్థః - తథాహి సర్వః జనః మదాద్ధేతోః స్వాం స్వకీయాం ప్రకృతిమేతి స్వభావం గచ్ఛతి స్వాభావికధర్మప్రకాశనం మదధర్మః సామాన్యేన విశేషసమర్థనరూపోఽర్థాంతరన్యాసాలంకారః॥ ౧౮

ఛాదితఇతి ॥ రమణ్యాః ప్రియం ప్రతి యో రాగః ప్రియవిషయోఽభిలాషః త్రపయా చిరాయాంతశ్ఛాదితః సంవృతః- అసావయమే వరాగోఽస్మిన్నవసరే వారుణీమదవిశంకం మద్యమదేన నిశ్శంకం చక్షుషో నేత్రాదావిరభవదివ ఆవిర్భూతః కిము - అత్ర గతిరాగమదరాగయోరభిలాషపాటలిమరూపయోః శ్లేష ప్రతిభోత్థాపితాభేదాధ్యవసాయ మూలాతిశయోక్తిమహిమ్నా యోంతర్గతో రాగః స ఏవ చిరనిరోధాద్బద్ధః సంప్రతి మదోద్ఘాటితత్రపాకవాటయా చక్షుర్ద్వారా ద్బహిరుద్భిన్న ఇవేత్యుత్ప్రేక్ష్యతే - ఆవిర్భావో వ్యవధానం కవిస్వాతంత్ర్యాత్॥ ౧౯

ఆగతానితి॥ఆగతాః స్వయం ప్రాప్తాః తథాప్యగణితాశ్చ తే ప్రతియాతాశ్చ ఇతి స్నాతానులిప్తవత్పూర్వకాలసమాసః తాన్ వల్లభానభిసిసారయిషూణాం సంప్రతి చంద్రోదయే స్వయమేవాభిసారయితుం అభిసర్తుమిచ్ఛూనాం అభిసారయతేః స్వార్థణ్యంతాత్సనంతాదుప్రత్యయః - సుభ్రువాం స్త్రీణాం చేతసి సవిప్రతిసారే హా కష్టమస్మాభిరకార్యం కృతమితి పశ్చాత్తాపయుక్తే సతి- పశ్చాత్తాపోఽనుతాపశ్చ విప్రతీసార ఇత్యపీత్యమరః- సరకేణ మధునా మధుపానేన వా- సరకశ్శీధుపాత్రే స్యాచ్ఛీధుపానే చ శీధుని ఇతి విశ్వః - అవసరః ప్రాపి ప్రాప్తః స్వయం గమనసౌకర్యాయ మధుపానం చ క్రియత ఇత్యర్థః - అత్రాభిసరణకార్యస్య పశ్చాత్తాపకారణస్య మదయోగాత్సౌకర్యోక్తేః సమాధ్యలంకారః॥ సమాధిస్సుకరం కార్యం కారణాంతరయోగత ఇతి కావ్యప్రకాశే॥ ౨౦

మా పునరితి॥మదవిమోహితచేతాః మదేన విమోహితచిత్తా భ్రమితచిత్తా సతీ-అహమితి శేషః-ఆగస్కారిణం అపరాధకృతం॥ అతః కృకమీత్యాదినా విసర్జనీయస్య సత్వం-తం పునర్భూయో మా అభిసీసరం నాభిసరయాణి-సరతేః స్వార్థణ్యంతాత్ ॥ణౌ చఙ్యుపధాయా హ్రస్వః॥దీర్ఘో లఘోరిత్యభ్యాసదీర్ఘః- ఇతి

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ఖిలలాష న హాలాం మ స్త్యజః ఖలు సుఖాదపి మానః॥ ౨౧॥ హ్రీ(ః) విమోహమహరద్ద
యితానామంతికం రతిసుఖాయ నినాయ। సప్రసాదమితి సేవితమాసీత్సద్య ఏవ ఫ
లదం మధు తాసామ్॥ ౨౨॥ దత్తమాత్తమదనం దయితేన వ్యాప్తమాతిశయికేన ర
సేన। సస్వదే ముఖసురం ప్రమదాభ్యో నామరూఢమపి చ వ్యుదపాది॥ ౨౩॥ లబ్ధసౌ
రభగుణో మదిరాణామంగనాస్యచషకస్య చ గంధః। మోదితాళిరితరేతరయో

త్యాలోచ్యేత్యర్థః- గమ్యమానార్థత్వాదప్రయోగః - అన్యథా పౌనరుక్త్యమి
త్యాలంకారికాః- యోషిత్ (స్త్రీ)- హాలాం సురాం- సురా హలిప్రియా హా
లేత్యమరః - నాభిలలాష- తథాహి సుఖాదపి మానో దుస్త్యజః ఖలు- అతోల్పకా
రణాదధికార్థహానిరితి న శంకనీయమిత్యర్థాంతరన్యాసః॥ ౨౧

హ్రీరితి॥ సప్రసాదం మనఃప్రసాదపూర్వకం మధు మేదం శ్రేయస్కరమితి భావ
నాపూర్వకమిత్యర్థః- అన్యథా మహౌషధవదయ ఏవ న స్యాత్ - నైవజ్ఞైర్భేషజే సురా జ్ఞి
తి వచనాదితి భావః- సేవితముపయుక్తమితి హేతోర్మధు- తాసాం సద్య ఏవ ఫలద
మాసీత్ - కుతః హ్రీః విమోహం వ్రీడాజాడ్యమహరత్ రతిసుఖాయ సురతసుఖా
నుభవాయ దయితానామంతికం నినాయ- అత్ర హ్రీర్హరణాంతకనయనవాక్యా
ర్థాభ్యాం ఫలదానవాక్యార్థసమర్థనాదనేకవాక్యార్థహేతుకం కావ్యలిం
గమలంకారః॥ ౨౨

దత్తమితి॥ ఆత్తమదనం ఆహితమదనం యథా తథా దయితేన దత్తం- అత ఏవా
తిశయికేన అతిశయప్రచురేణ * వినయాదిభ్యష్ఠక్ - రసేన స్వాదేన వ్యాప్తం -
స్వాదుతరమిత్యర్థః- ముఖే సురా ముఖసురం గండూషమద్యం * విభాషా సేనా సురా
చ్ఛాయాశాలానిశానామితి నపుంసకత్వం - ప్రకృష్టో మదో యాసాం తాభ్యః
ప్రమదాభ్యః స్త్రీభ్యః * రుచ్యర్థానాం ప్రీయమాణ ఇతి సంప్రదానసంజ్ఞా-
సస్వదే రురుచే ప్రీతికరమభూదిత్యర్థః- కర్తరి లిట్ - అత ఏవ తదేవ తాసాం మదక
రం చాసీదిత్యాహ- నామేతి రూఢం- ప్రాగశ్వకర్ణాదివదవ్యుత్పన్నం- నామాపి ప్ర
మదేతి నామధేయం చ వ్యుదపాది వ్యుత్పన్నం జాతం- యథా ప్రకృష్టమదయోగా
త్ ప్రమదేత్యన్వర్థనామకత్వం భవేత్తథా తాస్తైనామాద్యన్నిత్యర్థః- పద్యతే
ర్ణ్యంతాత్కర్తరి లుఙ్ * చిణ్ తే పద ఇతి చిణ్ ప్రత్యయః చిణో లుక్ - ప్రమదాభి
రితి పాఠే - సస్వదే స్వాదయాంచక్రే ఇత్యర్థః- స్వాదనమశనం భక్షణమాహారో
భోజనం స్వాదనమితి హలాయుధే- స్వదిస్వాద్యోరేకార్థత్వాభిధానాత్కర్మణి లి
ట్ - అత్ర పూర్వవాక్యార్థస్యోత్తరవాక్యార్థం ప్రతి హేతుత్వాత్కావ్యలింగమ్॥

లబ్ధేతి॥ లబ్ధసౌరభగుణో మేళనాత్ప్రాప్తసౌరభ్యోత్కర్షః - అత ఏవ మో
దితాళిః ఆనందితభృంగః మదిరాణాం మద్యానామంగనాస్యమేవ చషకం తస్య

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

గాదన్యతామభజతాతిశయన్న॥౨౭॥ మానభంగపటునాసురతేచ్ఛాంతస్వ తా
ప్రథయతాదృశి రాగమ్। భేజిరే సపది భావయతాంతర్యోషితః ప్రణయి నేవమదేన
౨౮ ॥ పానధౌతనవయావకరాగం సుభ్రువో నిభృతచుంబనదక్షాః। ప్రేయసా
మధరరాగరసేన స్వం కిలాధరముపాళిరరంజుః॥౨౯॥ అర్పితం రసితవత్యపినామ
గ్రాహమన్యయువతేర్దయితేన। ఉజ్ఝితిస్మ మదమప్యపిబంతీవీక్ష్య మద్యమిత
రా మమాద॥౩౦॥ అన్యయాన్యవనితాగతచిత్తం చిత్తనాథమభిశంకితవత్యా

చ గంధో గంధగుణః ఇతరేతరస్య యోరాగాన్మిశ్రణాదన్యతామపూర్వతాం అభజత
అతిశయన్నుత్తైక్ష్ణోత్కర్షం వా అభజత యతః కర్దమాదౌ ఘృతాక్తకుంకుమా
దౌ చోభయథాపి దర్శనాదయం సంశయ ఇతి భావః- అత ఏవ సంశయాలంకారః॥

మానేతి॥ మానభంగపటునా కోపశమనసమర్థేన సురతేచ్ఛాం తన్వతా మద
నోద్దీపకేన తదృశి రాగమారుణ్యం ప్రీతిం చ ప్రథయతా ప్రకాశయతా- అంతరంతఃక
రణం భావయతా రంజయతా మదేన ప్రణయినేవ యోషితః స్త్రియః భేజిరే ప్రా
ప్తాః రాగమితి శ్లేషమూలాతిశయోక్తిసంకీర్ణేయముపమా॥ ౨౮

పానేతి॥ ఉపాళి ఆళ్యాః సమీపే- సమీపార్థే అవ్యయీభావః- ఆళిస్సఖీ వయ
స్యా చేత్యమరః- అత ఏవ నిభృతచుంబనదక్షాః గూఢచుంబనచతురాః- సుభ్రువః పా
నధౌతనవయావకరాగం మధుపానక్షాళితలాక్షారాగం స్వమధరం ప్రేయసా
మధరేషు ఓష్ఠేషు రాగరసః తాంబూలరాగద్రవః తేన అరరంజుః- కిల - అన్యగుణ
స్యాన్యత్రాధానమిహారంజేరర్థః- కిలేత్యపరమార్థే- తేన పానధౌతరాగేషు స్వా
ధరేషు ప్రేయోధరరాగసంక్రమణనాటితకేన సఖీసమక్షమేవ ప్రియైశ్చుంబ
నం కారయామాసురిత్యర్థః - అత్రాగంతునా రంజనేన సహజచుంబననిగూహనా
న్మీలనాలంకారభేదః- మీలనం వస్తునా యత్ర వస్త్వంతరనిగూహనమ్॥ ౨౯

అర్పితమితి॥ దయితేనాన్యయువతేః సపత్న్యాః నామ గ్రాహం నామగృ
హీత్వా * నామన్యాదృశిగ్రహోరితి ణముల్ ప్రత్యయః - అర్పితం దత్తం మ
ద్యం రసితవతీ ఆస్వాదితవత్యపి- రసతేరాస్వాదనార్థాత్ క్తవతౌ * ఉగితశ్చేతి జీ
ప్- కాచిదితి శేషః- మదం ఉజ్ఝితిస్మ న మమాదేత్యర్థః- ఇతరా సపత్నీ తు మద్యమపి
బంత్యపి వీక్ష్య- దృష్ట్వైవ మమాద మత్తా మనో నిర్వృతిరేవ మదహేతురితి భావః- అ
త్ర పూర్వార్ధే పానేపి న మమాదేతి విశేషోక్తిః - ఉత్తరార్ధే త్వపిబంత్యపి మమా
దేతి విభావనా- కారణేన వినా కార్యస్యోత్పత్తిస్స్యాద్విభావనా - తత్సామగ్ర్యే
మనుత్పత్తిర్విశేషోక్తిర్నిగద్యతే- తయోస్సంసృష్టిః॥ ౩౦

అన్యయేతి॥ చిత్తనాథం భర్తారం- అన్యవనితాగతచిత్తం సపత్నీసంక్రాంత
చేతసం అభిశంకితవత్యా అవిశ్వసంత్యా అన్యయా కయాచిత్ స్త్రియా పీతభూ

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

పీతభూరిసురయాపిన మేదేనిర్వృతిర్హి మనసో మదహేతుః॥ ౨౮॥ కోపవత్యనునయానగృహీత్వా ప్రాగథో మధుమదాహితమోహా। కోపితం విరహఖేదితచిత్తా కాంతమేవ కలయంత్యనునిన్యే॥ ౨౯॥ కుర్వతా ముకులితాక్షియుగానామంగసాదమవసాదితవాచామ్। ఈర్ష్యయేవ హరతా హ్రియమాసాం తద్గుణస్స్వయమకారి మదేన॥ ౩౦॥ గండభిత్తిషు పురా సదృశీషు వ్యాంజినాం చితదృశాం ప్రతిమేందుః। పానపాటలితకాంతిషు పశ్చాల్లోధ్రచూర్ణతిలకాకృతిరాసీత్ ॥ ౩౧॥ ఉద్ధతైరివ పరస్పరసంగాదీరితాన్యుభయతః కుచకుంభైః। యోషితామతి

రిసురయాపిన మేదేనమత్తం- మాద్యతేర్భావే లిట్-తథాహి మనసో నిర్వృతిః మదహేతుర్హి- సామాన్యేన విశేషసమర్థనాదర్థాంతరన్యాసః-ఏషా నవోఢాభీరుశ్చ అన్యథా సాశంకాయాః పానాఘటనాదితి॥ ౨౮

కోపవతీతి ॥ కోపవతీ సరోషా-అతఏవానునయార్థప్రియప్రార్థనాన్యగృహీత్వా అనాదృత్య అథో సంప్రతి విరహఖేదితచిత్తా పశ్చాత్తాపతప్తా కాచిన్మధుమదేనాహితమోహా కృతచిత్తవిభ్రమా సతీ - కాంతమేవ కోపితమాత్మనారోషితం కలయంతీ జానతీ అనునిన్యే-సాపరాధాహం క్షమస్వేతి ప్రార్థితవతీ- మత్తేషు కిన్నసంభావితమితి భావః ఏషా కలహాంతరితా॥ ౨౯

కుర్వతేతి॥ ముకులితాక్షియుగానాం అవసాదితవాచాం కుంఠితగిరామాసాం స్త్రీణాం అంగసాదం నిశ్చేష్టతాం కుర్వతా హ్రియం హరతా మదేనేర్ష్యయేవేత్యుత్ప్రేక్షా-తస్యాః ప్రియో గుణః తద్గుణోఽక్షినిమీలనవాక్సాదాంగసాదనరూపః స్వయమకారి కృతః - హ్రీమదయోస్తుల్యానుభావత్వాదితి భావః॥ ౩౦

గండేతి॥ ప్రతిమేందుః ప్రతిబింబచంద్రః- సదృశీషు సమానవర్ణాస్వపి అంచితదృశాం సుదృశాం గండభిత్తిషు పురా సురాపానాత్ పూర్వం న వ్యాంజినా భేది-తదేకతాపత్త్యా తద్వివిక్తతయా నగృహీత ఇత్యర్థః-అతఏవ సామాన్యాలంకారః-సామాన్యం గుణసామ్యేన యత్ర వస్త్వంతరైకతేతి లక్షణాత్ -విపూర్వాద్వదంజేః కర్మణి లుజ్ ఆడజాదీనామిత్యాడాగమః-పశ్చాత్పానానంతరం- పానేన పానమదేన పాటలితా పాటలీకృతా కాంతిర్యాసాం తా- సు గండభిత్తిషు లోధ్రచూర్ణస్య లోధ్రపరాగస్య య స్తిలకః చిత్రకం తమాలపత్రతిలకచిత్రకాణి విశేషకమ్। ద్వితీయం చ తురీయం చ న స్త్రీయామథ కుంకుమమిత్యమరః - తస్యాకృతిరివాకృతిర్యస్య స ఆసీత్ - వైవర్ణ్యాద్వివిక్త ఏవాసీదిత్యర్థః- తిలకాకృతిరితి నిదర్శనాత్పూర్వోక్తసామాన్యసంసృష్టిః॥ ౩౧

ఉద్ధతైరితి॥ ఉద్ధతైర్దృప్తైరివ కుచకుంభైః పరస్పరసంగాత్ అన్యోన్యసంఘర్షాదుభయతః ఈరితాన్యాకృష్టాని తథా విభ్రమాతిశయం విలాసవిశేషం

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

మదేనజుఘూర్ణుర్విభ్రమాతిశయపుంషివపూంషి॥౩౨॥ చారుతావపురభూషయదాసాం తామనూననవయౌవనయోగః। తంపునర్మకరకేతనలక్ష్మీస్తాంమదోదయితసంగమభూషః॥౩౩॥ క్షీబతాముపగతాస్వనువేలంతాసురోషపరితోషవతీషు।అగ్రహీన్నసశరంధనురుజ్ఝామాసనోజ్ఝితనిషంగమనంగః॥ ౩౪॥ శంకయాన్యయువతౌవనితాభిఃప్రత్యభేదిదయితస్స్ఫుటమేవ।నతుమంభవతితత్వ

పుష్ణంతీతితత్పుంషి॥నపుంసకస్యఝలచఇతినుమాగమః - యోషితాంవపూంషిపూర్వవన్నుమాగమః॥సాంతమహతస్సంయోగస్యేతిదీర్ఘోవిశేషః-అతిమదేనజుఘూర్ణుః భ్రేముఃదృప్తసంఘర్షస్తత్స్థపీడాకరఃయథావృషభకలహోద్వృత్సపాదభంగఇతిభావః॥ ౩౨

చారుతేతి ॥ ఆసాంయోషితాంవపుశ్చారుతాసౌందర్యమభూషయత్ తాంచారుతాంఅనూననవయౌవనయోగఃఅభూషయత్ - తంపునర్నవయౌవనయోగంమకరకేతనలక్ష్మీఃమన్మథసంపత్తిరభూషయత్ - తాంమకరకేతనలక్ష్మీందయితసంగమఏవభూషాభూషణంయస్యసఃమదోభూషయత్ తాంమదఃతంచదయితసంగమఇత్యర్థః-అత్రప్రక్రమానుసారాత్తాంమదస్తమపివల్లభసంగమఇతిఛాయయాయోక్తవ్యే విశేషణత్వేనప్రయోగో మహాకవీనామనుద్వేగాత్ యథాభారవేఃప్రయోగః- శుచిభూషయతిశ్లోకేసనయాంకస్ప్రచసిద్ధిభూషణఇతిప్రయోక్తవ్యేసనయాపాదితసిద్ధిభూషణఇతి-అత్రోత్తరోత్తరస్యపూర్వపూర్వవిశేషణత్వాదేకావలిః-యత్రోత్తరోత్తరేషాంస్యాత్పూర్వపూర్వంప్రతిక్రమాత్ ।విశేషణత్వకథనమసావేకావలిర్మతేతిలక్షణాత్॥ ౩౩

క్షీబతామితి॥క్షీబతాంమత్తతాం - మత్తేశౌండోత్కటక్షీబాఇత్యమరః క్షీబృమదఇత్యస్మాద్ధాతోః॥ అనుపసర్గాత్ఫుల్లక్షీబకృశోల్లాఘాఇతినిష్ఠాంతోనిపాతః-ఉపగతాసుప్రాప్తాసు-అతఏవఅనువేలంప్రతిక్షణంరోషపరితోషవతీషుకోపప్రసాదవతీషుతాసుస్త్రీషువిషయే- అనంగస్సశరంధనురగ్రహీన్న ఉజ్ఝితనిషంగంత్యక్తతూణీరంయథాతథా ఉజ్ఝామాసనుతత్యాజకిం-ఉజ్ఝత్యేలిటి॥ఇజాదేశ్చగురుమతోనృచ్ఛఇత్యామ్ప్రత్యయః - రుష్టాసుధనుగ్రహణంపరితుష్టాసుత్యాగశ్చరోషపరితోషాభ్యాముత్ప్రేక్ష్యతే- అన్యథారోషానంతరంపరితోషఃపరితోషానంతరంరోషశ్చనస్యాతామితిభావః- రోషపరితోషయోర్ధనుర్గ్రహణోజ్ఝాభ్యాం యథాసంఖ్యేనఅన్వయాద్యథాసంఖ్యాలంకారః- తేనోత్ప్రేక్షయోరంగాంగిభావేనసంకరః॥ ౩౪

శంకయేతి ॥ వనితాభిరన్యయువతౌసపత్న్యాంశంకయాతత్సంగశంకామాత్రేణదయితఃస్ఫుటమేవ - నిశ్చితవదేవప్రత్యభేదిసిద్ధవత్కృత్యోద్ఘాటిత ఇత్యర్థః

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

విచారే మత్సరేణ హతసంవృతి చేతః॥ ౩౫॥ ఆననైర్విచకసే హృషితాభిర్వల్లభానభి తనూభిరభావి। ఆర్ద్రతాం హృదయమాప చ రోషో లోలతి స్మ వచనేషు వధూనామ్॥ ౩౬॥ రూపమప్రతివిధానమనోజ్ఞం ప్రేమ కార్యమనపేక్ష్య వికాసి। చాటు చాకృతకసంభ్రమమాసాం కార్మణత్వమగమన్రమణేషు॥ ౩౭॥ లీలయైవ సుతనోస్తులయిత్వా గౌరవాఢ్యమపి లావణికేన। మానవంచనవిదా వదనేన క్రీతమే

అనుచితోఽయమవిమృశ్యమిథ్యాభియోగ ఇతి శంకాం పరిహరతి నేతి-మత్సరేణ వైరేణ హతా సంవృతిర్గోప్యగోపనం యస్య తచ్చేతస్తత్త్వవిచారే భూతార్థచింతాయాం క్షమం సహిష్ణు న భవతి మత్సరగ్రస్తచేతసామేష స్వభావ ఇతి భావః - సామాన్యేన విశేషసమర్థనరూపోఽర్థాంతరన్యాసః॥ ౩౫

ఆననైరితి॥ వల్లభానభి వల్లభసమక్షమిత్యర్థః * అభిరభాగ ఇతి లక్షణార్థే కర్మప్రవచనీయత్వాత్ ద్వితీయా-వధూనామాననైర్విచకసే వికసితం భావే లిట్ తనూభిరంగైః హృషితాభిః పులకితైః * హృషేర్లోమస్వితీడాగమః-అభావి భూతం భావే లుఙ్ - హృదయం చార్ద్రతాం ద్రవత్వమాప-కాఠిన్యం జహావిత్యర్థః - వచనేషు రోషః కోపః లోలతి స్మ చలతి స్మ వచనగతరోషః వక్రతాపి నివృత్తేత్యర్థః। అత్ర వధూనాం వ్యాననవికాసాద్యనేకక్రియాయోగపద్యాత్సముచ్చయాలంకారః * గుణక్రియాయౌగపద్యం సముచ్చయ ఇతి లక్షణాత్ ౩౬

రూపమితి॥ అప్రతివిధానమప్రతియత్నమేవ మనోజ్ఞం స్వభావసుందరమిత్యర్థః రూపమాకృతిః కార్యం ప్రయోజనమనపేక్ష్య వికాసి వర్ధమానం అనౌపాధికమిత్యర్థః - ప్రేమాకృతకసంభ్రమం అకృత్రిమసంరంభం చాటు ప్రియవచనమాసాం స్త్రీణాం రమణేషు విషయే కార్మణత్వం వశీకరణకర్మత్వం * వశక్రియా సంవననం మూలకర్మ తు కార్మణమిత్యమరః * తద్యుక్తాత్కర్మణోఽణితి స్వార్థేఽణ్ ప్రత్యయః - అగమన్ ప్రాప్తా-నిగమేర్లుఙ్ ప్లైరజాదేశః - అత్ర రూపాదిష్వారోప్యమాణస్య కార్మణత్వస్య ప్రకృతోపయోగాత్పరిణామాలంకారః॥ ౩౭

లీలయేతి॥ లావణ్యం కాంతివిశేషోఽస్యాస్తీతి లావణికం లావణ్యవత్ * అత ఇనిఠనావితి ఠన్ప్రత్యయః * ఠస్యేకః * యస్యేతి లోపే * హలస్తద్ధితస్యేతి యకారలోపః - అన్యత్ర తులవణం పణ్యమస్యేతి లావణికో లవణవ్యవహారీ * లవణాట్ఠఞ్ తేన లావణికేన మానవంచనవిదా అహంకారహరణదక్షేణ అన్యత్ర పరిమాణప్రతారణపటునా సుతనోః స్త్రియాః వదనేన కర్త్రా గౌరవాఢ్యం గాంభీర్యసంపన్నమపి అన్యత్ర గురుత్వయుక్తమపి దయితస్య హృదయం నాయకచిత్తం లీలయా విలాసేనైవ తులయిత్వా చాలయిత్వా అన్యత్ర నాయాసేనైవ తోలయిత్వా

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

వహృదయుం దయితస్య॥౩౮॥ స్పర్శభాజివిశదచ్ఛవిచారౌ కల్పితే సపదిగదృశాం సురతాయ। సన్నతిం దధతి పేతురజస్రం దృష్టయః ప్రియతమే శయనే చ॥౩౯॥ యూని రాగతరలైరపి తిర్యక్ప్రాతిభిశ్శ్రుతిగుణేన యుతస్య। దీర్ఘదర్శిభిరకారి వధూనాం లంఘనం నయనయోశ్శ్రవణస్య॥౪౦॥ సజ్జ్వథేచ్ఛురభిధాతుమనీశా సమ్ము

గుర్వపి లఘుతయామిమాత్వేత్యర్థః- క్రీతం వశీకృతమేవ అన్యత్ర మూల్యదానేన స్వీకృతమేవ- అత్ర విశేషణ మహిమ్నైవ వదనే వణిక్త్వస్య హృదయే పణ్యత్వస్య చ ప్రతీతేస్సమాసోక్తిరలంకారః - వాచ్యస్య హృదయస్య ప్రతీయమాన పణ్యాభేదేన క్రీతత్వోక్తైరలౌకికే హృదయావర్జనే లౌకిక క్రయవ్యవహారసమారోపః॥ ౩౮

ఏవం మదనానుభావం వర్ణయిత్వా సంప్రతి సురతకేళివర్ణనాం ప్రస్తౌతి - తత్ర సురతం ద్వివిధం బాహ్యమాభ్యంతరం చేతి బాహ్యం చెక్షణప్రభాషణాశ్లేష చుంబనాద్యనేకభేదభిన్నం తత్ర దృష్టివిశేషం తావదాహ ॥ స్పర్శేతి॥ స్పర్శభాజి సుఖస్పర్శే విశదా విమలా శుభ్రా చ యా చ్ఛవిః కాంతిః తయా చారౌ రమ్యే సురతాయ కల్పితే రతిసుఖదత్వేనస్పష్టే విహారయోగ్యతయా సజ్జీకృతే చ సన్నతిమానుహాల్యం ప్రావీణ్యం చ దధతి దధానే ప్రియతమే శయనే చ మృగదృశాం దృష్టయః స్త్రీణాం నేత్రాణి అజస్రమవిచ్ఛిన్నం పేతుః పతితాః యుగపదుభయాలోకనాత్ అభిలాషం వ్యంజయామాసురిత్యర్థః- అత్ర ప్రియతమశయనయోః ప్రకృతయోరేవ ధర్మసామ్యాదౌపమ్యప్రతీతేః కేవల ప్రకృతగోచరా తుల్యయోగితా॥ ౩౯

యూనీతి॥ రాగేణ తరళైశ్చపలైరపి దర్శనోత్సుకైరపీత్యర్థః-యూని ప్రియే తిర్యక్ప్రాతిభిః తిర్యక్ ప్రసారిభిః దీర్ఘదర్శిభిరాయతాలోకన వ్యాపారైరిత్యర్థః - అన్యత్ర రాగద్వేషచపలైః అత ఏవ తిర్యక్ప్రాతిభిః కుటిలవృత్తిభిరపి దీర్ఘదర్శిభిః ఆగామికార్యజ్ఞైరిత్యర్థః - వధూనాం నయనైః శ్రుతిగుణేన శబ్దగ్రహణపాటవేన యుతస్య శ్రూయతే నేనేతి శ్రవణం శ్రోత్రం తస్య లంఘనమతిక్రామో నాకారి కర్ణాంతవిశ్రాంతమిత్యర్థః అన్యత్ర తు శ్రవణమభ్యాసః ఇతి యావత్ - సైవ గుణః తేన యుతస్య శ్రూయత ఇతి శ్రవణం శాస్త్రం తస్య లంఘనం నాకారి రాగద్వేషగ్రస్తోపి శాస్త్రజ్ఞః కదాచిచ్ఛాస్త్రాతిక్రమాద్బిభేతీతి భావః ఇయం చ వ్యవహారో నయనేషు రాగతరలైరిత్యాది శ్లిష్టవిశేషణ మహిమ్నా గమ్యత ఇతి సమాసోక్తిప్రభేదః - ఇయం చ రాగదృష్టిరౌత్సుక్యానుభావః॥ ౪౦

సజ్జ్వథేతి ॥ నతభ్రువః స్త్రీః సంకథాయాం సంభాషణే ఇచ్ఛురిచ్ఛావత్యపి విన్దురిచ్ఛురితి ఉ ప్రత్యయాంతో నిపాతః అభిధాతుం సంభాషితుం అనీశా అశక్తా బభూవ దిదృక్షుః ద్రష్టుమిచ్ఛురపి దృశే స్సన్నంతాదు ప్రత్యయః - సంముఖీ

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ఖీనచబభూవదిదృక్షుః। స్పర్శనేనదయితస్యనతభ్రూ రంగసంగచపలాపి చకంపే॥౨౧॥ఉత్తరీయవినయాత్త్రపమాణారుంధతీకిలతదీక్షణమార్గమ్। ఆవరిష్టవికటేనవివోఢుర్వక్షసైవకుచమండలమన్యా॥౨౨॥ అంశుకంహృతవతాతనుబాహుస్వస్తికాపిహితముగ్ధకుచాగ్రా।భిన్నశంఖవలయంపరిణేత్రా పర్యరంభిరభసాదచిరోఢా॥౨౩॥సంజహారసహసాపరిరబ్ధా ప్రేయసీష్వవిరహయ్యవిరోధమ్। సంహితంరతిపతిస్స్మితభిన్నక్రోధమాశుతరుణేషుమహేషుమ్॥౨౪॥ స్రంసమాన

ఖీముఖీనబభూవ అంగసంగచపలాగాత్రస్పర్శలోలాపి దయితస్యనాయకస్య స్పర్శనేన-చకంపేకంపితవతీ- ఏతేచకంపాదయోలజ్జాసాధ్వసానుభావాఃలజ్జావిజితమన్మథేయంముగ్ధా॥ ౨౧

అథాలింగనంవర్ణయతి- ఉత్తరీయేతి॥ అన్యాస్త్రీ ఉత్తరీయవినయాత్ ఉత్తరీయాంశుకాకర్షణాత్త్రపమాణాతదీక్షణమార్గం తస్యవోఢుర్దృష్టిపథం అరుంధతీకిలఆవృణ్వతీవనత్వవస్తుతఇతికిలార్థః - వికటేనవిశాలేన - విశంకటం విశాలంస్యాత్ ఇత్యమరః వికటంతథేతి వైజయంతీ * సంప్రోదశ్చకటజితిచకారాద్వేఃకటచ్ ప్రత్యయఃవివోఢుఃపరిణేతుఃవక్షసైవకుచమండలమావరిష్ట ఆవృతవతీ కుచావరణవ్యాజేనఆలింగితవతీత్యర్థః- వృఞోలుజితజ్ ఇడాగమః - అత్రకుచసంవరణేనఆలింగనేచ్ఛానిగూహనాత్ -మీలనభేదః - ఏషాలజ్జామన్మథమధ్యస్థేమధ్యమా॥ ౨౨

అంశుకమితి॥ అంశుకముత్తరీయంహృతవతాపరిణేత్రా భర్త్రాతన్వోఃకృశయోఃబాహ్వోఃస్వస్తికోబంధవిశేషస్తేనపిహితేతిరోహితే ముగ్ధే సుందరేకుచాగ్రేయయాసాతథోక్తా అచిరోఢా నవోఢాభిన్నానిశంఖస్యవలయానియస్మిన్కర్మణితద్యథాతథారభసాద్వేగాత్పర్యరంభిగాఢమాశ్లిష్టేత్యర్థః-రభేర్ణ్యంతాత్కర్మణిలుఙ్ * రభేరశబ్లిటోరితినుమాగమః-ఏషాచముగ్ధా॥

సంజహారేతి॥ తరుణేషుయువసువిరోధంప్రణయకలహం విరహయ్యవిహాయ- రహాయతేఃస్వార్థణ్యంతాత్ * ల్యపిలఘుపూర్వాదిత్యయాదేశః సహసాపరిరబ్ధాఃప్రేయస్యోయైస్తేషుపరిరబ్ధప్రేయసీ ష్వాశ్లిష్టవధూకేషుసత్సు * ఈయసశ్చేతినిషేధాత్ కబభావః * ఈయసోబహువ్రీహేఃప్రతిషేధోవక్తవ్య ఇత్యుపసర్జనహ్రస్వనిషేధః- రతిపతిఃకామః సంహితం ప్రాగారోపితం మహేషుంమహాంతంశరంస్మితభిన్నక్రోధం స్వాయత్నసాఫల్యాత్ స్మితముద్రితపూర్వరోషంయథాతథాఆశుసంజహార - సిద్ధేర్థేసాధనానవకాశాదిత్యర్థః- ౨౪
పరిరంభాంతోయూనాంవిగ్రహఇతిభావః॥

స్రంసమానమితి॥ ఉపయంతరిభర్తరి రసేనరాగాంధతయేత్యర్థః-

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ముపయంతరివఘ్నాః శ్లిష్టవత్యుపసపత్ని రసేన। ఆత్మనైవ గురుధకృతినేవ స్వేద సంగివసనం జఘనేన॥౪౫॥ పీడితే పర ఉరః ప్రతిపేషం భర్తరి స్తనయుగేన యువత్యాః। స్పష్టమేవ దళతః ప్రతినార్యాస్తన్మయత్వమభవద్ధృదయస్య॥౪౬॥ దీపితస్మరమురస్యుపపీడం వల్లభే ఘనమభిష్వజమానే। చక్రతాన్నయయతుః కుచకుంభౌ సుభ్రువః కఠినతాతిశయేన॥౪౭॥ సంప్రవేష్టుమివ యోషిత ఈషుః శ్లిష్యతాం హృదయమిష్టతమానామ్। ఆత్మనస్సతతమేవ తదంతర్వర్తినో నఖలు నూనమవజా

ఉపసపత్ని సపత్న్యాః సమీపే - సమీపార్థేఽవ్యయీభావే- నపుంసకహ్రస్వత్వం శ్లిష్టవత్యాశ్లిష్టవతి సతి స్రంసమానం స్పర్శసుఖపారవశ్యాత్ భ్రశ్యమానం తథాపి స్వేదసంగి స్వేదేన సాత్త్వికేన సక్తం వధ్వాః వసనం కృతినా కుశలేన స్వాస్యేదం లాఘవమితి జానతేవేత్యర్థః-జఘనేన కర్త్రా ఆత్మనైవ స్వయమేవ గురుథేరుద్ధం సా తు నవేత్తీతి భావః - స్వేదహేతుకస్య వస్త్రనిరోధస్య జ్ఞానహేతుకత్వముత్ప్రేక్ష్యతే॥ ౪౫

పీడితేతి॥ యువత్యాః యువతేః స్తనయుగేన కుచయుగేన భర్తరి పురోఽగ్రే సపత్న్యాః సమక్షమేవ ఉరః ప్రతిపిష్య ఉరః ప్రతిపేషం * పరిక్లిశ్యమానే చేతిణముల్ప్రత్యయః * కృన్మేజంత ఇత్యవ్యయసంజ్ఞా పీడితే సతి దళత ఈర్ష్యయా దీర్యమాణస్య ప్రతినార్యాస్సపత్న్యాః హృదయస్య తన్మయత్వం భర్తృతాదాత్మ్యం స్ఫుటమభవదేవ- అన్యథా కథమన్యపీడనాదన్యస్య దళనమితి భావః - అత ఏవేయమసంగత్యలంకారోపజీవినీ తన్మయత్వోత్ప్రేక్షేతి సంకరః- కార్యకారణయోర్భిన్నదేశత్వే స్యాదసంగతిః॥ ౪౬

దీపితేతి ॥ వల్లభే దీపితస్మరముద్దీపితకామం యథా తథా ఉరస్యుపపీడ్య ఉరస్యుపపీడం * సప్తమ్యాం చోపపీడరుధకష ఇతి ణముల్ * తత్పురుషే కృతి బహులమిత్యలుక్ ఘనం గాఢమభిష్వజమానే పరిరంభమాణే సతి * పరిరంభః పరిష్వంగః సంశ్లేష ఉపగూహనమిత్యమరః - సుభ్రువః కుచకుంభౌ కఠినతాతిశయేన చక్రతాం పరిమండలతాం - నయయతుః నప్రాపతుః అత్ర గాఢాలింగనాత్ కుచకుంభయోశ్చక్రత్వసంబంధేఽపి అసంబంధోక్తేరతిశయోక్తిభేదాలంకారః॥ ౪౭

సంప్రవేష్టుమితి ॥ యోషితః శ్లిష్యతా మాలింగితవతామిష్టతమానాం హృదయం సంప్రవేష్టుమీషురిచ్ఛంతి స్మేవేతి గాఢాశ్లేషనిమిత్తా క్రియాస్వరూపోత్ప్రేక్షా-గుణస్వరూపోత్ప్రేక్షా వా-వివక్షాభేదాత్ - అత ఏవాత్మనః స్వాః సతతమేతదంతర్వర్తినః తేషామిష్టతమానాం అంతర్హృదయేష్వవస్థితా న్నాజానానం - అన్యథా కథం పునః ప్రవేశేచ్ఛేతి భావః - ఇయం అజ్ఞానోత్ప్రేక్షా పూర్వోత్ప్రేక్షాసాపేక్షేతి సజాతీయసంకరః ౪౮

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ర్గః॥౪౮॥ స్నేహనిర్భరమధత్త వధూనామార్ద్రతాం వపురసంశయమంతః।
యాని గాఢపరిరంభిణి వస్త్రక్నోపమంబువదవృషే యదనేన॥౪౯॥ న స్మమాతి వపు
షః ప్రమదానామంతరిష్టతమసంగమజన్మా। యద్బహిర్బహురవాప్య వికాసం
వ్యానశే తనురుహాణ్యపి హర్షః॥౫౦॥ యత్ప్రియవ్యతికరాత్ప్రమదానామంగ
జేన పుళకేన బభూవే। ప్రాపి తేన భృశముచ్ఛ్వసితాభిర్నీవిభిస్సపది బంధనమో

స్నేహేతి॥ స్నేహనిర్భరం ప్రేమరసపూర్ణం తైలాదిద్రవ్యపూర్ణం చ- స్నేహో స్త్రీ ద్రవహార్దయోరితి వైజయంతీ-అత ఏవ వధూనాం వపురంతరార్ద్రతాం ద్రవత్వం అధత్త- స్నేహద్రవ్యపూర్ణమంతరార్ద్రం భవతీతి భావః అసంశయం సంశయస్యాభావః-అర్థాభావేఽవ్యయీభావః- కుతః యద్యస్మాత్ యాని పుంసి గాఢం పరిరంభత ఇతి గాఢపరిరంభిణి గాఢాశ్లేషిణి సతి - అనేన వపుషా కర్త్రా వస్త్రం క్నోపయిత్వా పరిషిచ్య వస్త్రక్నోపం - క్నూయీ ధాతోర్ణ్యంతాత్ *అర్తిహ్రీత్యాదినా పుగాగమే* చేలే క్నోపేరితి ణముల్ ప్రత్యయః- అంబువదవృషే వృష్టం-కర్మణి లిట్-అంతరార్ద్రస్య నిష్పీడనాద్బహిరంబుస్రావాసంభవాత్తన్నిమిత్తేయమంతరార్ద్రతోత్ప్రేక్షా-ప్రియాంగసంగాత్తథా స్విన్నేతి సాత్త్వికోదయోక్తిః॥ ౪౯

నేతి॥ ప్రమదానాం ఇష్టతమసంగమేన జన్మ యస్య సః*జన్మాద్యుత్తరపదత్వాద్వ్యధికరణబహువ్రీహిరితి వామనః- బహుర్విపులః - విపులానేకయోర్బహురితి వైజయంతీ-హర్షో వపుషః అంతః న మాతి స్మ-అత్యుద్రేకాన్నాంతః స్మమిత ఇత్యుత్ప్రేక్షా-కుతః యద్యస్మాత్ బహిర్వపుషో బహిర్వికాసం వృద్ధిమవాప్య- తనురుహాణి రోమాణ్యపి వ్యానశే వ్యాప-కర్తరి లిట్ * అశ్నోతేశ్చేతి నుడాగమః- అత్ర వధూహర్షస్య బహిర్వికాసనిమిత్తకాంతరమానోత్ప్రేక్షా - ఆనందరోమాంచయోః శ్లేషమూలాభేదాధ్యవసాయాతిశయోక్త్యనుప్రాణితేతి సంకరః

యదితి॥ ప్రమదానాం స్త్రీణాం ప్రియస్య భర్తుర్వ్యతికరాత్ -సంస్పర్శాత్సంగమాచ్చ అంగజేన అంగవ్యాపినా పుత్రేణ చ పులకేన బభూవే భూతమితి యత్ - భావే లిట్ - తేన పులకోదయేన పుత్రోదయేన చ భృశముచ్ఛ్వసితాభిరుచ్ఛ్వనాభిః మోక్షాశయా ఆశ్వాసితాభిశ్చ నీవీభిః లక్షణయా కటివస్త్రైః అన్యథా బంధనశబ్దేన చ పౌరుక్త్యాత్సపది బంధనమోక్షః గ్రంథిభేదో నిగళమోచనం చ ప్రాపి ప్రాప్తః-కర్మణి లుఙ్ - అభ్యుదయేషు రాజానో బంధాన్మోచయంతీతి భావః - అత్ర ప్రకృతపులకనీవిగతాంగజత్వోచ్ఛ్వసితత్వాది విశేషణసామ్యాద్బంధమోక్షసంబంధాచ్చాప్రకృతపుత్రకారాగతప్రతీతేః సమాసోక్తిరలంకారః

అథ చుంబనక్రీడాం వర్ణయతి॥ హ్రీతి॥ పరిరంభే ఆలింగనే హ్రీరేవ భర స్తస్యా

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ష్ఠః॥౫౧॥ హ్రీభరాదవనతం పరిరంభే రాగవానపటుజేష్వవకృష్య। అర్పితోష్ఠదళమాననపద్మం యోషితో ముకుళితాక్షమథాసీత్॥౫౨॥ పల్లవోపమితిసామ్యసపక్షం దష్టవత్యధరబింబమభీష్టే। పర్యకూజి సరుజేవ తరుణ్యాస్తారలోలవలయేన కరేణ॥౫౩॥ కేనచిన్మధురముల్బణరాగం బాష్పతప్తమధికం విరహేషు। ఓష్ఠపల్లవముపాస్య ముహూర్తం సుభ్రువస్సరసమక్షి చుచుంబే॥౫౪॥ రేచితం పరిజనేన సుహాయః కేవలాభిరతదంపతిధామ। సామ్యనూపకమలాసఖవిష్వక్సేనసేవితయు

దవనతం భారాక్రాంతం నమతీతి భావః - అర్పితం స్వముఖే నిహితం ఓష్ఠ ఏవ దళం యస్య తద్యోషిత ఆననమేవ పద్మం రాగవాన్ రాగీ అవటుజేషు చరమశిరోరుహేషు-అవటుర్ఘాటా కృకాటికేత్యమరః - అవటుజాకర్షణాదున్నమయ్యేత్యర్థః ముకుళితాక్షం సుఖనిమీలితాక్షం యథాతథా * బహువ్రీహౌ సక్థ్యక్ష్ణోః స్వాంగాత్ షచ్-అథాసీత్ పపౌ-ధేట్ లోలుఙ్ * ఆదేచ ఇత్యాత్వం * అస్తిసిచోపృక్త ఇతీడాగమః - అత్రాననోష్ఠస్య పద్మదళత్వరూపణాత్ తద్రాగిణాం మధుపత్వం గమ్యత ఇత్యేకదేశవివర్తిరూపకమ్॥ ౫౨

పల్లవేతి॥ పల్లవేనోపమిత్యా సాదృశ్యేన యత్సామ్యం తేన సపక్షం ఉభయోరపి పల్లవైకోపమానత్వసాధర్మ్యాత్సుహృద్భూతం అధరో బింబమివ తదధరబింబం అభీష్టే ప్రియతమే దష్టవతి సతి సహరుజా సరుక్ - తేన సరుజేవ సవ్యథేనేవ - స్త్రీరుగ్రుజా చోపతాపేత్యమరః- తారాణ్యుచ్చైః క్రోశంతి - కుతః లోలాని చలాని వలయాని కంకణాని యస్య తేన తరుణ్యాః కరేణ పర్యకూజి పరికూజితం - భావే లుఙ్ -సుహృద్దుఃఖాద్దుఃఖాయంతే సుహృద ఇతి భావః-అత్ర కంకణద్వారస్య కరకూజనస్య విధూననహేతుకస్య సరుజేవేతి రుగ్ఘేతుకత్వముత్ప్రేక్ష్యతే॥ ౫౩

కేనేతి॥ కేనచిద్రాగిణా మధురం రసవంతం ఉల్బణరాగం తంతథాపి విరహేష్వధికం బాష్పేణ విరహోష్మణా తప్తం-సుభ్రువః ఓష్ఠపల్లవముపాస్య సరసం సాద్రం శీతమక్షి చుచుంబే చుంబితం- అత్ర తప్తత్వరసవత్త్వయోర్విశేషణగత్యా ఓష్ఠపల్లవత్యాగాక్షిచుంబనద్వయహేతుకం కావ్యలింగం - సాపేక్షత్వాత్సంకీర్యతే॥ ౫౪

ఏవం బాహ్యసురతముక్త్వాభ్యంతరసురతవర్ణనాం ప్రస్తౌతి॥ రేచితమిత్యాదినా॥ పరిజనేన రేచితం రిక్తీకృతం-అత ఏవ కేవలౌ ఏకాకినౌ అభిరతౌ అనురక్తౌ-దంపతీ జంపతీ జాయాపతీ ఏవ యస్మిం తత్ - దంపతీ జంపతీ జాయాపతీ భార్యాపతీ చ తావిత్యమరః * రాజదంతాదిషు జాయాశబ్దస్య దంభావో జంభావశ్చ వికల్పాన్నిపాతితః - మహీయో మహత్తరం ధామ కేళీగృహం కమలాసఖేన లక్ష్మీమాత్రసహచరేణ విష్వక్సేనేన విష్ణునా సేవితస్య అధిష్ఠితస్య యుగాంతపయోధేః సామ్య

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

గాంతపయోధైః ॥ ౫౫ ॥ ఆవృతాన్యపి నిరంతరముచ్చైర్యోషితామురసిజద్వితయేన। రాగిణాంతత ఇతో విసృశద్భిః పాణిభిర్జగృహిరే హృదయాని॥౫౬॥ కామినామసకలాని విభుగ్నైః స్వేదవారిమృదుభిః కరజాగ్రైః। అక్రియంత కఠినేషు కథంచిత్కామినీకుచతటేషు పదాని॥౫౭॥ సోష్మణ స్తనశిలాశిఖరాగ్రా దాత్తఘర్మసలిలైస్తరుణానామ్। ఉచ్ఛ్వసత్కమలచారుషు హస్తైర్నిమ్ననాభిసరసీషు నిపేతే॥౫౮॥ ఆప్నువద్భిరభితో వలివీచీర్లోలమానవితతాంగులిహస్తైః। స

మాపేత్యుపమాలంకారః-యుగాంతవిశేషణం వివిక్తతాద్యోతనార్థం-ఏతేన విహారయోగ్యతోక్తా॥ ౫౫

అథ విస్రంభవిహారానేవాహ॥ ఆవృతానీతి॥ ఉచ్చైరున్నతేన ఉరసిజద్వితయేన నిరంతరం నీరంధ్రం - ఆవృతాని సంవృతాన్యపి యోషితాం హృదయాని వక్షాంసి చేతాంసి చ తత ఇతో విసృశద్భిః ఇతస్తతః పరామృశద్భిః రాగిణాం పాణిభిః జగృహిరే గృహీతాని-నిగూఢవస్తు హస్తపరామర్శాల్లభ్యత ఇత్యేకత్ర భావః- అన్యత్ర కృచ్ఛ్రలబ్ధః ప్రియకరస్పర్శః-తాసాం హృదయగ్రాహ్యోభూదితి భావః - నైరంతర్యేణ ప్రతిబద్ధతోరపి కుచయోః కథంచిదంతరం సంపాద్య హృదయాని స్పృష్టాన్యేవేతి వాక్యార్థః- అత్ర ద్వయానామపి హృదయానాం ప్రకృతత్వాత్కేవలప్రకృతశ్లేషః॥ ౫౬

కామినామితి॥ స్వేదవారిణా సాత్త్వికేనాంగులిస్వేదేన మృదుభిః కోమలతాం గతైః-తత ఏవ విభుగ్నైః వినమ్రైః - కామినీనాం కరజాగ్రైః నఖాగ్రైః కఠినేషు కామినీకుచతటేషు-అసకలాన్యసమగ్రాణి పదాని కథంచిదక్రియంత కృతాని - కఠినేషు మృదూనాం పదలాభో దుస్సంపాద ఇతి భావః - నఖక్రియాప్రవృత్తేత్యర్థః-అత్ర కుచానామీదృక్కాఠిన్యాసంబంధేపి సంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః॥ ౫౭

సోష్మణ ఇతి॥ సోష్మణః యౌవనోష్మయుక్తాత్ స్తనావేవ శిలాశిఖరే తయోరగ్రాదుపరిభాగాదాత్తఘర్మసలిలైః ఉష్ణదేశవిహారాత్ప్రస్వేదైః తరుణానాం హస్తైః ఉచ్ఛ్వసత్కమలవత్కమలైః చారుషు నిమ్నాసు నాభిష్వేవ సరసీషు నిపేతే పతితం- ఉష్ణస్విన్నానాం తచ్ఛిదున్నతాత్పయసి పాతో యుక్త ఇతి భావః- ప్రథమం కుచాత్తతో నాభిదేశమస్పృశన్నిత్యర్థః-అత్ర కుచయోశ్శిలాశిఖరత్వేన నాభీనాం సరసీత్వేన చ రూపణాద్ధస్తానామాయస్తపురుషత్వరూపణం గమ్యత ఇతి ఏకదేశవివర్తి రూపకమ్॥ ౫౮

ఆప్నువద్భిరితి॥ వలయో వీచయ ఇవ తా వలివీచీః అభితః-ఆప్నువద్భిః లోలమానాశ్చలనశీలాః*తాచ్ఛీల్యవయోవచనశక్తిషు చానశితి చానశ్ప్రత్యయః - నతు శానచ్-లోలేః పరస్మైపదిత్వాత్ -అత ఏవ లోలమానాదయశ్చానశీతి వామనః-

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

భ్రువామనుభవాత్ప్రతిపేదే ముష్టిమేయమితి మధ్యమభీష్టైః॥౫౯॥ ప్రాప్య నాభి
నదమజ్జనమాశు ప్రస్థితం నివసనగ్రహణాయ। ఔపనీవికమరుంధ కిల స్త్రీ వల్లభ
స్య కరమాత్మకరాభ్యామ్॥౬౦॥ కామినః కృతరతోత్సవకాలక్షేపమాకులవధూక
రసంగి। మేఖలాగుణవిలగ్నమసూయాం దీర్ఘసూత్రమకరోత్పరిధానమ్॥౬౧॥
అంబరం వినయతః ప్రియపాణేర్యోషితశ్చ కరయోః కలహస్య। వారణామివ విధా
తుమభీక్ష్ణం కక్ష్యయా చ వలయైశ్చ శిశింజే॥౬౨॥ గ్రంథిముద్గ్రథయితుం హృదయే

లోలమానావితతాః ప్రసారితాశ్చాంగుళయో యేషాం తే హస్తా యేషాం తైః అభీష్టైః ప్రియతమైః సుభ్రువాం మధ్యం ముష్టిమేయం ముష్టిగ్రాహ్యమిత్యనుభవాదాత్మప్రత్యక్షాత్ ప్రతిపేదే ప్రతిపన్నం-నతు ప్రసిద్ధిమాత్రాదితి భావః - అముష్టిమేయస్య ముష్టిమేయత్వోక్తేరతిశయోక్తిభేదాలంకారః॥ ౫౯

ప్రాప్యేతి॥ నాభిరేవ నదో హ్రదః-నద ఇతి రూపకం-తత్ర మజ్జనం ప్రాప్యాశు నివసనగ్రహణాయ వస్త్రాకర్షణాయేత్యర్థః- స్నాతస్య వస్త్రగ్రహణం యుక్తమితి భావః-ప్రస్థితం ప్రవృత్తం ఉపనీవి నీవిసమీపే ప్రాయేణ భవమౌపనీవికం - తత్ర వ్యాపృతమిత్యర్థః*ఉపజానూపకర్ణోపనీవేష్ఠక్ - వల్లభస్య కరం స్త్రీ-ఆత్మకరాభ్యామరుంధ కిల రోధం నాటితవతీత్యర్థః రుధేర్లుఙి తఙ్॥ ౬౦

కామిన ఇతి॥ ఆకులే ప్రియకరనివారణవ్యగ్రే-వధూకరే స్త్రీకరే సంగి సక్తం-మేఖలైవ గుణస్తత్ర విలగ్నం దీర్ఘసూత్రం-ఆయతతంతుకం అత్యాయతత్వాద్బహుధా వేష్టితమిత్యర్థః-జడక్రియం చ- దీర్ఘసూత్రశ్చిరక్రియ ఇత్యమరః ఏవం కృతో రతస్యైవోత్సవస్య కాలక్షేపః కాలవిళంబో యేన తత్ - పరిధానం అధోంశుకం కామినః అసూయామకరోత్ - ఇచ్ఛావిఘాతాదీర్ష్యాం జనయామాసేత్యర్థః-అత్ర కరసంగాదిపదానాం విశేషణగత్యా అసూయాహేతుత్వాదనేకపదార్థహేతుకం కావ్యలింగమలంకారః॥ ౬౧

అంబరమితి ॥ అంబరం వస్త్రం-వినయతః అపసారయతః ప్రియపాణేర్యోషితః-కరయోశ్చ తన్నిరోధకయోరితి భావః - కలహస్య వారణాం విధాతుం నివారణం కర్తుమివేతి ఫలోత్ప్రేక్షా - కక్ష్యయా కాంచ్యా - కక్ష్యా కక్ష్యా వరత్రాయాం కాంచ్యాం గేహప్రకోష్ఠయోరితి వైజయంతీ- కక్షయేతి క్షాంతపాఠే తు - కక్షో గ్రహణికా కాంచీ ప్రకోష్ఠగజరజ్జుష్వితి విశ్వః - వలయైః కంకణైశ్చాభీక్ష్ణం శిశింజే చుక్రుశే భావే లిట్-భూషణానాం తు శింజితమిత్యమరః-ద్వయోః కలహమానయోః పార్శ్వస్థాః సాక్రోశం వారయంతీతి భావః- శిజిరయం తాలవ్యాదిః నదంత్యాదిః-యోషేవశిఞ్జే॥ ౬౨

గ్రంథిమితి॥ హృదయే శేప్రియే వాససో వస్త్రస్య గ్రంథిం బంధనం ఉద్గ్రథయి

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

శేవాసససస్స్పృశతిమానధనాయాః। భ్రూయుగేనసపది ప్రతిపేదే రోమభిశ్చ సమమేవవిభేదః॥౬౩॥ ఆశులంఘితవతీష్టకరాగ్రే నీవిమర్ధముకులీకృతదృష్ట్యా। రక్తవైణికహతాధరతన్త్రీమండలక్వణితచారుచుకూజే॥౬౪॥ ఆయతాంగులిరభూదతిరిక్తః సుభ్రువాంకృశిమశాలినిమధ్యే। శ్రోణిషు ప్రియకరః పృథులాసు స్పర్శమాపసకలేనతలేన॥౬౫॥ చక్రురేవలలనోరుషు రాజీః స్పర్శలోభవశలోలకరా

తుంవిస్రంసయితుం· గ్రంథయతేశ్చౌరాదికాత్ తుమున్- స్పృశతిసతి-మానధనాయాఃమానవత్యాః-కామిన్యాఇతి శేషః-అతఏవ భ్రూయుగేనరోమభిశ్చ-కర్తరితృతీయా-సపదిసమంయుగపదేవవిభేదోభంగోహర్షశ్చ ప్రతిపేదే ప్రాప్తః- అత్రమానవతీత్వాత్కామినీత్వాచ్చనీవిస్పర్శేయుగపదమర్షహర్షయోరుదయాత్తదనుభావయోః భ్రూభంగరోమాంచయోరపి యుగపదావిర్భావఇతి భావః-అత్ర భ్రూభంగరోమాంచక్రియయోస్సముచ్చయాత్సముచ్చయభేదః-సచపభేదఇతి శ్లేషప్రతిభోత్థాపితా భేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణితఇతిసంకరః॥ ౬౩

ఆశ్వితి॥ ఇష్టస్యప్రియస్యకరాగ్రేహస్తాగ్రేనీవింవస్త్రగ్రంథింఆశుహఠాత్ లంఘితవత్యతిక్రాంతవతి ఊరుమూలంగతేసతీత్యర్థః-అర్ధముకులీకృతదృష్ట్యాసుఖపారవశ్యాత్ అర్ధనిమీలితాక్ష్యాస్త్రియారక్తోరక్తకంఠఃస్వయంగానకుశలః- వీణాశిల్పంఅస్యేతివైణికః-వీణావాద్యనిపుణః-శిల్పమితిఠక్-రక్తేనవైణికేనయంత్రగానకుశలేనహతంవాదితం యదధరంతంత్రీణాంమండలంసమూహఃబహుతంత్రికోస్వరమండలాదివీణాభేదః- తస్యక్వణితమివచారుయథాతథాచుకూజేకూజితం-భావేలిట్- అధరగ్రహణంతత్రమాధుర్యాతిశయాత్ స్పర్శసుఖాతిరేకాత్ తంత్రీకంఠస్వరవ్యంకరమనోహరః కోపిరతిసర్వస్వభూతఃకంఠకూజితవిశేషఃకృతఇత్యర్థః - అతఏవరక్తవైణికఇతివిశేషణం-క్వణితచార్విత్యుపమాలంకారః॥ ౬౪

ఆయతేతి॥ఆయతాఃఅంగుళయోయస్యసః ప్రియకరఃకృశస్యభావఃకృశిమాకార్శ్యం*పృథ్వాదిభ్యఇమనిజ్వా* రఋతోహలాదేర్లఘోరితిరేఫాదేశః-తేనశాలతేశోభతేతస్మిన్ సుభ్రువాంమధ్యేఅతిరిక్తోధికోఅభూత్ -మధ్యస్యఅతికార్శ్యాదస్పృష్టైకదేశోభూదిత్యర్థః - పృథులాసుశ్రోణిషుపునఃసకలేనకృత్స్నేనతలేనఅంతర్భాగేనస్పర్శమాపక్రమేణశ్రోణిమస్పృశదిత్యర్థః- అత్రకరస్యమధ్యానతిరేకేప్యతిరేకోక్తేరతిశయోక్తిః॥ ౬౫

చక్రురితి॥ స్పర్శలోభవశేనోరుస్పర్శతృష్ణావరతంత్రేణలోలకరాణాంచంచలపాణీనాంకామినాంఅనిభృతాన్యపినఖానిరంభాస్తంభకోమలతరుషు కదలీ

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ణామ్ । కామినామనిభృతాన్యపి రంభాస్తంభకోమలతరేషు సఖాని ॥ ౬౬ ॥ ఊరుమూలచపలేక్షణమన్యైర్వ్యర్పితం సకుసుమైః ప్రియమేతాః। చక్రిరే సపదితాని యథార్థం మన్మథస్య కుసుమాయుధనామ ॥ ౬౭ ॥ ధైర్యముల్బణమనోభవభావా వామతాంచ వపురర్పితవత్యః। వ్రీడితంలలితసౌరతధార్ష్ట్యైస్తేనిరే రుచిరే రమణ్యః ॥ ౬౮ ॥ పాణిరోధమవిరోధితవాంఛం భర్త్సనాశ్చమధురస్మితగ

కాండకోమలస్వరూపేషులలనానామూరుషురాజీః రేఖాశ్చక్రురేవ-ఊరుపరామర్శనాంతరీయకనఖస్పర్శమాత్రాదేవ రేఖాజాతా ఇత్యర్థః - అత్ర కోమలతాయా విశేషణగత్యా రాజీకరణహేతుత్వాత్కావ్యలింగమలంకారః ౬౬

ఊర్వితి॥ ఏతాః స్త్రియః-ఊరుమూలే సక్థిమూలే చపలేక్షణం లోలచక్షుషం ప్రియంమైర్వ్యర్పితం సకుసుమైః కర్ణావతంసపుష్పైః * వష్టిభాగురిరల్లోపమవాప్యోరుపసర్గయోరిత్యకారలోపః-అథ్నోత్ అతాడయన్-హంతేర్లఙ్ * గమహనేత్యాదినాఉపధాలోపః* హోహంతేరితికుత్వం-తానివతంసకుసుమాని మనోమథ్నాతీతిమన్మథః పృషోదరాదిత్వాత్సాధుః-తస్యమన్మథస్యకుసుమాన్యాయుధాన్యస్యేతికుసుమాయుధ ఇతియన్నామతద్యథార్థంచక్రిరేచక్రుః-తత్కార్యకారిత్వాదితిభావః-అత్రావతంసేష్వారోప్యమాణస్యమన్మథాయుధత్వస్య ప్రకృతోపయోగాత్పరిణామాలంకారః॥ ౬౭

ధైర్యమితి ॥ రమణ్యః ఉల్బణ ఉద్రిక్తో మనోభవభావో రతిరాగో యాసాంతా అపి అభిరుచిరేషు ప్రియేషు ధైర్యమౌదాసీన్యం తేనిరేచక్రుః-వపుఃస్వాంగం అర్పితవత్యోపి యథేష్టకరణాయ దత్తవత్యోపి వామతాం వక్రతాంచ తేనిరే-లలితంమనోహరంసౌరతంసురతసంబంధిధార్ష్ట్యం ప్రాగల్భ్యం యాసాంతాస్తథాపి వ్రీడితం వ్రీడాం తేనిరే-ఇహ స్త్రీణాంరహసిరాగాంగార్పణధార్ష్ట్యాదిగుణా అప్యాగంతుకతయా సహజధైర్యవక్రతావ్రీళితైః పునఃపునః ప్రతిబధ్యంత ఏవేతిభావః- అత్రరాగాదీనాంధైర్యాదిభిః సహసమావేశితవిరోధస్య సహజాగంతుకత్వాభ్యామాభాసీకరణాత్ విరోధాభాసోలంకారః-ధైర్యాదిగుణసముచ్చయాత్సముచ్చయాలంకారశ్చేతిసంకరః॥ ౬౮

పాణీతి॥ కరభ ఇవ ఊరూ యస్యాస్సా కరభోరూః స్త్రీ * ఊరూత్తరపదాదౌపమ్యే ఇత్యూఙ్ప్రత్యయః-మణిబంధాదాకనిష్ఠంకరస్య కరభో బహిరిత్యమరః-అనిరోధితవాంఛం అనివారితప్రియమనోరథంయథాతథా- కామినః పాణిరోధం నీవీమోక్షణవ్యాపృతస్యప్రియపాణేర్నివారణంకురుతేస్మ- తథా మధురంమనోహరంస్మితంగర్భేంతర్వర్తి యాసుతాః మందహాసమిశ్రాః- భర్త్సనాః తర్జనాశ్చకురుతేస్మ-సుఖేపిఅధరపీడనాదౌసుఖాతిరేకేసత్యపిహారిమనోహారిశుష్క

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ర్భాః । కామినః స్మ కురుతే కరభోరూ హారి శుష్కరుదితం చ సుఖేఽపి ॥ ౬౯ ॥ వార
ణార్థపదగద్గదవాచామీర్ష్యయా ముహురపత్రపయా చ । కుర్వతే స్మ సుదృశా
మనుకూలం ప్రాతికూలికతయైవ యువానః ॥ ౭౦ ॥ అన్యకాలపరిహార్యమజస్రం
తద్ద్వయేన విదధే ద్వయమేవ । ధృష్టతా రహసి భర్తృషు తాభిర్నిర్దయత్వమిత
రైరబలాసు ॥ ౭౧ ॥ బాహుపీడనకచగ్రహణాభ్యామాహతేన నఖదంతనిపాతైః ।
బోధితస్తనుశయస్తరుణీనామున్మిమీల విశదం విషమేషుః ॥ ౭౨ ॥ కాంతయా సపది

రుదితం అనశ్రుత్వాదనార్ద్రం రోదనం చ కురుతే స్మ- స్త్రీణామేష స్వభావో య
దిష్టమప్యనిష్టవన్నివారయంత్యేవ సురతసుఖముపభుంజత ఇత్యర్థః - అత్ర సుఖేపి
దుఃఖవదుపచారాత్ కుట్టమితాఖ్యోఽనుభావో ద్రష్టవ్యః- కేశాధరాదిగ్రహణే మో
దమానాపి మానసే। దుఃఖితేవ బహిః కుప్యేద్యత్ర కుట్టమితం హి తదితి లక్షణాత్ ॥

వారణార్థేతి॥ ఈర్ష్యయా అతిపీడనాసహిష్ణుతయా అపత్రపయా రహస్య
ప్రకాశనవైలక్ష్యేణ చ ముహుర్వారణార్థపదేషు మా మేత్యాది నిషేధవాచక
శబ్దప్రయోగేషు గద్గదవాచాం స్ఖలద్గిరాం సుదృశాం ప్రతికూలం వర్తంత ఇతి ప్రా
తికూలికాః ప్రతికూలకారిణః * తత్ప్రత్యనుపూర్వమీపలోమకూలమితి ఠక్ - త
త్తయా ప్రాతికూలికతయైవ ప్రతికూలాచరణేనైవ యువానోఽనుకూలమిష్టం
కుర్వతే స్మ - కృత్రిమనివారణాద్యత్ప్రతికూలమివాచరితం అధరపీడనాదికం త
త్తాసామిష్టత్వాదనుకూలమేవేతి ప్రతికూలాచరణమేవానుకూలాచరణం భవతీ
త్యర్థః- అత ఏవ ప్రతికూలమప్యనుకూలమితి విరోధాభాసోఽలంకారః ॥ ౭౦

అన్యేతి ॥ అజస్రం నిత్యం- అన్యకాలపరిహార్యం సురతేతరకాలే త్యాజ్యం- త
త్ ద్వయం కర్మద్వయేన కర్త్రా విదధే- విహితమేవ- ధాఞః కర్మణి లిట్- ఏత
దేవ వ్యనక్తి రహసి తాభిరబలాభిః- భర్తృషు విషయే ప్రియవిషయే- ధృష్టతా ధీర
తా విదధే- ఇతరైర్భర్తృభిరబలాసు దుర్బలాసు స్త్రీషు నిర్దయత్వం చ విదధే- అ
న్యదా పుంసాం స్త్రీషు దయా- తాసాం చ తేషు ప్రాగల్భ్యమలంకారః- తద్వ్యత్యాస
ర తేషు తు తద్విరుద్ధమేవాలంకార ఇతి భావః- అత్ర స్త్రీపుంసధార్ష్ట్యనిర్దయత్వ
యోః ప్రకృతయోర్విధాన క్రియాయౌగపద్యం గమ్యత ఇతి తుల్యయోగితా భేదః

బాహ్వితి॥ తరుణీనాం తనౌ శేత ఇతి తనుశయస్తనుషు సుప్తః * అధికరణే శేతే
రిత్యచ్ ప్రత్యయః- విషమేషుః కామః- బాహుపీడనం నిర్దయాశ్లేషః కచగ్రహ
ణం కేశాకర్షణం తాభ్యామాహతేన ముష్టిఘాతేన * నపుంసకే భావే క్తః- నఖా
నాం దంతానాం చ నిపాతైర్నఖక్షతైర్దంతక్షతైశ్చ బోధితః సన్- విశదం నిర్వ్యా
జం యథా తథా ఉన్మిమీల ఉద్బుద్ధః- సర్వమేతత్కామస్యోద్దీపకమాసీదిత్యర్థః
అత్ర ప్రకృతవిషమేషువిశేషణసామర్థ్యాత్ అప్రకృతసుప్తప్రబుద్ధపురుషప్రతీ

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation, Kolkata. Digitization: eGangotri.

కోప్యుపగూఢః ప్రౌఢపాణిరపనేతుమియేష । సంహతస్తనతిరస్కృతదృష్టిః
భ్రష్టమేవ న దుకూలమపశ్యత్ ॥ ౬౩॥ ఆహతం కుచతటేన తరుణ్యాః సాధు సోఢమను
మునేతి పపాత। త్రుట్యతః ప్రియతమోరసి హారాత్పుష్పవృష్టిరివ మౌక్తికవృష్టిః॥
౬౪॥ సీత్కృతాని మణితం కరుణోక్తిః స్నిగ్ధముక్తమలమర్థవచాంసి। హారభూ
షణరవాశ్చ తరుణ్యాః కామసూత్రపదతాముపజగ్ముః॥ ౬౫॥ ఉద్ధతైర్నిభృతమేక
మనేకైశ్ఛేదవన్మృగదృశామవిరామైః। శ్రూయతేస్మ మణితం కలకాంచీనూ

తేః సమాసోక్తిరలంకారః - ఏవమేవ ప్రబోధ్యతే ఇత్యత్ర నిద్రాళుః - అలౌకికే వస్తు
ని లౌకికవస్తువ్యవహారసమారోపః॥ ౬౨

కాంతయేతి॥ కాంతయా సపది వస్త్రాకర్షణక్షణ ఏవోపగూఢః ఆశ్లిష్టః కోపి కా
మీ ప్రౌఢపాణిః వ్యగ్రహస్తః అపనేతుం దుకూలమాక్రష్టుం ఇయేష - సంహతా
భ్యాం నిరంతరశ్లిష్టాభ్యాం స్తనాభ్యాం తిరస్కృతదృష్టిః తిరోహితః స్రక్ భ్ర
ష్టమేవ ప్రాగేవ స్రస్తం దుకూలం నాపశ్యత్ - అత్ర దృష్టితిరస్కారస్య విశేషణగ
త్యా అదర్శనహేతుత్వాత్ పదార్థహేతుకం కావ్యలింగం - తచ్చ దృష్టేః స్తనతి
రస్కారాసంబంధేపి సంబంధోక్తిరూపాతిశయోక్త్యుత్థాపితమితి సంకరః - తేన
కుచయోః లోకోత్తరం సౌందర్యం వ్యజ్యత ఇత్యలంకారేణ వస్తుధ్వనిః॥ ౬౩

ఆహతమితి ॥ తరుణ్యాస్సంబంధినా కుచతటేన స్తనప్రదేశేనాహతం ఆహతి
రమునోరసా సాధు సోఢమితి హేతోః - త్రుట్యతః శీర్యమాణాద్ధారాన్మౌక్తికవృష్టిః
పుష్పవృష్టిరివ ప్రియతమోరసి నాయకవక్షసి పపాతేత్యుత్ప్రేక్షా - విక్రాంతః
పూజ్యతే పుష్పవృష్ట్యేతి ప్రసిద్ధిః॥ ౬౪

సీత్కృతానీతి॥ తరుణ్యాః సీత్కృతాని సీత్కారాః నఖదంతాదిపీడాయాం
సీదితి శబ్దప్రయోగః - మణితం రతికాలే స్త్రీణాం కంఠకూజితవిశేషః - మణితం రతి
కూజితమిత్యభిధానాత్ - కరుణోక్తిః - త్రాయస్వేత్యాదిదీనోక్తిః - స్నిగ్ధం స్నే
హార్ద్రం ఉక్తం ఉక్తిః - త్వమేవ మమ ప్రాణా ఇతి ప్రియవాద ఇత్యర్థః - అలమర్థా
ని నిషేధార్థాని వచాంసి మామేత్యాది నివారణవచనాని - హారాణాం భూషణా
నాం చ రవాః స్వనాశ్చ - కామసూత్రస్య వాత్స్యాయనాదికామతంత్రప్రతిపా
దకశాస్త్రస్య పదతాం పద్యత ఇతి పదమర్థః ప్రమేయం లక్ష్యత ఇతి యావత్ తత్తాముపజ
గ్మురితి గమ్యోత్ప్రేక్షా - యద్వా కామేనైవ కృతం సూత్రం తస్య పదాని సుప్తిఙంత
శబ్దరూపాణి తస్య శాస్త్రస్యైతాన్యేవ పదానీత్యత్తాముపజగ్మురిత్యుత్ప్రేక్షైవ॥

ఉద్ధతైరితి॥ నిభృతమనుద్ధతం సూక్ష్మమిత్యర్థః - ఏకమేకాకి ఛేదవద్విచ్ఛేదయు
క్తం మృగదృశాం స్త్రీణాం మణితం రతికూజితముద్ధతైః స్థూలైః అనేకైః బహుభిః
అవిరామైః అవిచ్ఛేదైః కలైః అవ్యక్తమధురైః కాంచీనాం నూపురాణాం చ ధ్వనిభిః

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

పురధ్వనిభిరశ్రుతమేవ॥ ౪౬ ॥ ఈదృశస్య భవతః కథమేతల్లాఘవం ముహురితీవ రశ
ము।క్షిప్తమాయతమదర్శయదుర్వ్యాం కాంచిదామ జఘనస్య మహత్త్వమ్॥ ౪౭
ప్రాప్య తే స్మ గతచిత్రకచిత్రైశ్చిత్రమార్ద్రనఖలక్ష్మకపోలైః। దర్ధిరే చర
భసచ్యుతపుష్పాః స్వేదబిందుకుసుమాన్యలకాంతాః॥ ౪౮॥ యద్యదేవ రురుచే రు
చితేభ్యః సుభ్రువో రహసితత్తదకుర్వన్। ఆనుకూలికతయైవ నరాణామాక్షిపంతి
హృదయాని రమణ్యః॥ ౪౯॥ ప్రాప్య మన్మథరసాదతిభూమిం దుర్వహస్తనభరా

శబ్దైః అశ్రుతమతిరస్కృతమేవ శ్రూయతే స్మ-శ్రుతం అత్ర మణితస్యతిరోధాయ
కశబ్దాంతరసద్భావేపి తాదృశ్యానాపత్తేరతద్గుణాలంకారః- సహితావదతా
దృశ్యస్వీకారస్యాభావాదతద్గుణః॥ ౪౬

ఈదృశస్యేతి॥ ఊర్వ్యాం భూమ్యాం క్షిప్తం రతిసంభ్రమాత్పతితం ఆ
యతం దీర్ఘీభూతం కాంచిదామ రశనాగుణః కర్తృ- ఈదృశస్య కాంచిదామ్నః
స్వాయామదృష్టాం తేన జఘనపరిమాణప్రదర్శనం ఇతీత్థం మహత్తరస్యేత్యర్థః
భవతస్తవ జఘనస్య రతేషు పరిసురతేషు ముహుః కథమేతల్లాఘవం ముహురుత్ప
తనపాటవం యస్యేదమాయతమప్యేకవేష్టనపర్యాప్తమితి భావః - ఇతీత్థం విస్మిత
మితి శేషః- గమ్యమానార్థత్వాదప్రయోగః జఘనస్య మహత్త్వమదర్శయదివ అ
త్రోర్వ్యామాయతత్వనిమిత్తం కాంచీదామకర్తృకం విస్మయపూర్వక జఘన
మహత్త్వప్రదర్శనముత్ప్రేక్ష్యతే॥ ౪౭

ప్రాప్యత ఇతి॥ గతాని విమర్దాత్ప్రోచ్చృష్టాని చిత్రకచిత్రాణి తమాలప
త్రరచనాని యేషాం తైః కపోలైరార్ద్రం యన్నఖలక్ష్మత దేవ చిత్రమితి రూపకం
ప్రాప్యతే స్మ ప్రాప్తం- కించ రభసేన రతిసంభ్రమేణ చ్యుతపుష్పా అలకాంతాః
చూర్ణకుంతలాగ్రాణి స్వేదబిందూనేవ కుసుమానీతి రూపకం- దధ్రిరే దధ్రుః-
ధరతేర్భావాదికాల్లిట్ - ఇత్యాదాత్మనేపదం- స్వేదోత్ర శ్రమానుభావః -
శ్రమః ఖేదోధ్వరత్యాదేః శ్వాసస్వేదాతిభూమికృత్॥ ౪౮

యద్యదితి॥ రుచితేభ్యో రమణేభ్యో యద్యదేవ చేష్టితం రురుచే రోచతే స్మ
ప్రియమభూదిత్యర్థః- రుచ దీప్తౌ ప్రీతౌ చేతి ధాతోర్లిట్* రుచ్యర్థానాం ప్రీ
యమాణ ఇతి సంప్రదానత్వం సుభ్రువో రహసి తత్తదకుర్వన్- తథాహి- రమణ్యః
అనుకూలం వర్తంత ఇత్యానుకూలిక్యః* తత్ప్రత్యనుపూర్వమీపలోమకూలమి
తి ఠక్ - తాసాం భావస్తత్తా తయా ఆనుకూలికతయైవ నరాణాం పుంసాం హృద
యాన్యాక్షిపంత్యావర్జయంతీత్యర్థాంతరన్యాసః॥ ౪౯

ప్రాప్యేతి॥ దుర్వహాః దుఃఖేన వోఢుం యోగ్యాః స్తనభరో యాసాం తాః
ఏతేనోపరిసురతం వ్యజ్యతే- అన్యథావిశేషణవైయర్థ్యాత్- అసితాః ఆయతాః

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

స్సురతస్య । శ్రమజలార్ద్రలలాటశ్లిష్టకేశమసితాయతకేశ్యః॥౮౦॥
సంగతాభిరుచితైశ్చలితాపి ప్రాగముచ్యత చిరేణ సఖీవ । భూయ ఏవ సమగం
స్త రతాంతే హ్రీర్వధూభిరసహా విరహస్య ॥ ౮౧ ॥ ప్రేక్షణీయకమివ క్షణమా
సుర్హ్రీవిభంగురవిలోచనపాతాః । సంభ్రమద్రుతగృహీతదుకూలచ్ఛాద్య
మానవపుషస్సురతాంతాః॥౮౨॥అప్రభూతమతనీయసి తన్వీ కాంచిధామ్ని పిహి

దీర్ఘాశ్చ కేశా యాసాం తాః అసితాయతకేశ్యః స్త్రియః * స్వాంగాచ్చేత్యాది
నా ఙీప్-మన్మథరసాత్ స్మరరాగాత్ - సురతస్యాతిభూమిం పరాం కాష్ఠాం ప్రా
ప్య మోహాంతసురతం ప్రాప్యేత్యర్థః-శ్రమజలేన స్వేదాంబునా ఆర్ద్రే క్లిన్నే
లలాటే శ్లిష్టాః కేశాః యస్మిన్ కర్మణి తద్యథా భవతి తథా శశ్రమురితి రసానుభా
వస్య శ్రమభావస్యోక్తిః-అనుభావనిబంధనాత్ప్రేయో లంకారః॥ ౮౦
అథ సురతావసానం వర్ణయతి ॥ సంగతాభిరితి ॥ ఉచితైః పరిచితైః ప్రి
యతమైస్సహ సంగతాభిః వధూభిః స్త్రీభిః ప్రాక్సురతాదౌ చలితా గంతుం ప్రచ
లితాపి హ్రీః సఖీవ చిరేణాముచ్యత ముక్తా-న సహత ఇత్యసహా-పచాద్యజంతేన న
ఞ్ సమాసః - విరహస్యాసహా విరహమసహమానా సతీత్యర్థః * కర్తృకర్మ
ణోః కృతీతి కర్మణి షష్ఠీ-రతాంతే క్రీడాంతే భూయ ఏవ వధూభిస్సమగంస్త-సం
గతా సఖీవేత్యేవ సంపూర్ణార్థ్యా ద్గమేర్లుఙ్ * సమోగమ్యృచ్ఛిభ్యామిత్యాత్మనేప
దం * వా గమ ఇతి సిచః పక్షే కిత్త్వాభావాత్ - అనుదాత్తోపదేశేత్యాదినా నాను
నాసికలోపః - సురతేతరకాలే స్త్రీణాం హ్రీరేవ భూషణమితి భావః - ఉపమా
లంకారః॥ ౮౧
ప్రేక్షణీయకమితి॥ హ్రియా లజ్జయా విభంగురాః స్ఖలితా విలోచనపా
తాః దృష్టిపాతా యేషు తే సంభ్రమేణ ద్రుతం గృహీతేన దుకూలేన చ్ఛాద్యమా
నాని ఆవృతాని వపూంషి అంతరంగాని యేషు తే సురతాంతాః సురతావసానాని
క్షణం ప్రేక్షణీయకం దృశ్యమివాసన్నితి ఉపమా - నాటకాదిరూపకే ష్వాహార్య
కం వస్తు తత్ దృశ్యం ప్రేక్షణీయకమితి చోచ్యతే-హ్రతావిర్భావతిరోధానాదినా
తత్తుల్యత్వమ్॥ ౮౨
అప్రభూతమితి॥ తన్వీ కృశాంగీ అభీష్టతమేన ప్రేయసా క్రాంతపల్లవం గృ
హీతాంచలం అత ఏవ అతనీయసి మహీయసి కాంచిధామ్ని జఘనే అప్రభూతం
చ్ఛాదయితుం అపర్యాప్తం అత ఏవ పిహితః ఛాదిత ఏకతరః ఏక ఊరుర్యేన తత్
క్షౌమం దుకూలం ఆకులకరా వ్యగ్రపాణిస్సతీ- వి చకర్ష కృత్స్నపిధానార్థమా
చకర్ష-లజ్జానుభావోయం-అత్ర క్షౌమవిశేషణానామాకర్షణహేతుత్వాత్ప
దార్థహేతుకం కావ్యలింగమ్॥ ౮౩

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

శైకతరోరు । క్షౌమమాకులకరావిచకర్ష క్రాంతపల్లవపదాభిహతమేనా ॥౮౩॥ మృ
ష్టచందనవిశేషకభక్తిర్భ్రష్టభూషణకదర్థితమాల్యః । సాపరాధ ఇవ మండనమా
సీదాత్మనైవ సుదృశాముపభోగః ॥౮౪॥ ************************
యోషితః పతితకాంచనకాంచౌ మోహనాతిరభసేన నితంబే । మేఖలేవ పరితః స్మ
విచిత్రా రాజతే నవనఖక్షతలక్ష్మీః ॥౮౫॥ భాతు నామ సుదృశాం దశనాంకః పాటలో ధ
వళగండతలేషు । దంతవాససి సమానగుణశ్రీస్సమ్ముఖోఽపి పరభాగమవాప ॥౮౬॥
సుభ్రువామధిపయోధరపీఠం పీడనైస్త్రుటితవత్యపి పత్యుః । ముక్తమౌక్తికలఘుర్గు

మృష్టేతి ॥ మృష్టాః ప్రమృష్టాః చందనానాం విశేషకాణాం తమాలపత్త్రాణాం చ భక్తిః రచనా యేన సః - తమాలపత్త్ర తిలక చిత్రకాణి విశేషక ఇత్యమరః - భ్రష్టాని భ్రంశితాని భూషణాని యస్మిన్ సః భ్రష్టభూషణః కుత్సితోఽర్థః కదర్థః లోకతోఽవిశేష్యలింగత్వం ॥ కోఃకత్తత్పురుషే చేతి కుశబ్దస్య కదాదేశః - కదర్థాని కృతాని కదర్థితాని దూషితాని మాల్యాని యేన సః తతః కృతబహువ్రీహ్యోస్త్రయోర్వైయధికరణ్యేఽపి వైకల్పికవిశేషణవిశేష్యభావాద్విశేషణసమాసః ఏవంభూతః ఉపభోగః సాపరాధ ఇవ పూర్వమండనాపహారాత్ కృతాపరాధ ఇవ సుదృశామాత్మనైవ స్వయమేవ ప్రకృత్యాదిత్వాత్తృతీయా - మండనమాసీత్ ప్రతినిధికరణేన స్వాపరాధనిరాసార్థమివేత్యుత్ప్రేక్షా - స్త్రీణాం సంభోగ ఏవ మండనం తదభావే మండనాంతరస్యాపి అమండనత్వాదితి భావః ॥ ౮౪

యోషితేతి ॥ మోహనాతిరభసేన సురతసంభ్రమేణ పతితా కాంచనీ కాంచనస్య వికారః కాంచీ యస్మాత్తస్మిన్ యోషితో నితంబే పరితస్సర్వతోఽపి చిత్రా వివిధరచనా నవనఖక్షతలక్ష్మీః మేఖలేవ రాజతే స్మ - ఉత్ప్రేక్షాలంకారః ॥

భాత్వితి ॥ సుదృశాం సంబంధీ పాటలోఽరుణో దశనాంకః దంతక్షతం ధవళగండతలేషు స్వచ్ఛకపోలేషు భాతు నామ - వైజాత్యాత్ భేదేన ప్రకాశతాన్నామేత్యంగీకారే - దంతవాససి అధరే తు సమానగుణశ్రీస్తుల్యవర్ణోఽపి తథా సమ్ముఖోఽపి సన్ పరభాగం వర్ణోత్కర్షం తథా పశ్చాద్భాగం చావాపేతి సావర్ణ్యే వైవర్ణ్యే యోస్సమ్ముఖత్వపరాఙ్ముఖత్వయోశ్చ విరోధః ఉపరిభాగమవాపేత్యుభయత్ర పరిహారాద్విరోధాభాసద్వయసంసృష్టిః తత్రాద్యశ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యుత్థాపి తేతి సంకరః ॥ ౮౬

సుభ్రువామితి ॥ సుభ్రువాం వధూనాం పయోధరపీఠే కుచతటే అధి - అధిపయోధరపీఠం విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః - పత్యుః పీడనైః పరిరంభాద్యుపమర్దైః త్రుటితవతీ చ్ఛిదం గతా అత ఏవ ముక్తమౌక్తికా చ సా లఘుశ్చ అత ఏవ గుణశేషా సూత్రమాత్రావశేషాపి - హారయష్టిర్గురుః శ్లాఘ్యైవాభవత్ - లఘుర

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ణ శేషాహారయష్టిరభవద్గురవే||౮౭|| విశ్రమార్థముపగూఢమజస్రం యత్ప్రియైః
ప్రథమరత్యవసానే। యోషితాముదితమన్మథమాదౌ తద్ద్వితీయసురతస్య బభూవ||
ఆస్తృతేభినవపల్లవపుష్పైరప్యనారతరతాభిరతాభ్యః। దీయతేస్మ శయితుం శ
యనీయే న క్షణః క్షణదయాపి వధూభ్యః|| ౮౯ || యోషితామతితరాం నఖలూనం
గాత్రముజ్జ్వలతయా న ఖలూనమ్। క్షోభమాశు హృదయం నయదూనాం రాగవృద్ధి
మకరోన్నయదూనామ్||౯౦|| ఇతి మదనమదాభ్యాం రాగిణస్స్పష్టరాగానవరత

పిగురురితి విరోధాభాసోలంకారః|| ౮౭

విశ్రమేతి|| యోషితాం ప్రథమరత్యవసానే విశ్రమార్థం శ్రమాపనోదనార్థం శ్రామ్యతేర్ఘఞ్ ప్రత్యయః * నోదాత్తోపదేశస్య మాన్తస్యానాచమేరితి వృద్ధ్యభావః - యదజస్రం సదా ప్రియైః ఉపగూఢం ఉపగూహనం * నపుంసకే భావే క్తః - నలోకేత్యాదినా షష్ఠీప్రతిషేధః ఉదితమన్మథముత్పాదితకామమిత్యర్థః - అత ఏవ తదుపగూఢం ద్వితీయసురతస్యాదౌ బభూవ శ్రమాపనోదమదనోద్బోధనాభ్యాముభయోరుపయోగాదుభయార్థమభూత్ - సంయోగపృథక్త్వప్రసంగాద్వేత్యర్థః - అత్ర మధ్యవర్తిన ఉపగూఢస్యైకస్య పూర్వోత్తరసురతశేషత్వేన విశేషణగత్యా విశ్రమార్థోదితమన్మథపదార్థహేతుకత్వాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగద్వయం సదంగాంగిభావేన సంకీర్యతే||

ఆస్తృత ఇతి|| అనారతమశ్రాంతం రతే సురతే అభిరతాభ్యః ఆసక్తాభ్యో వధూభ్యః క్షణముత్సవం సుఖం దదాతీతి క్షణదా రాత్రిః తయాపి న కేవలం మదమన్మథాభ్యామేవేతి భావః - అభినవైః పల్లవైః పుష్పైశ్చ ఆస్తృతే ఆచ్ఛాదితేపి సుఖశయనార్హేపీత్యర్థః - శేరతేస్మిన్నితి శయనీయే తల్పే * కృత్యల్యుటో బహులమిత్యధికరణార్థతా - శయితుం శయనం కర్తుం క్షణోల్పకాలోపి న దీయతేస్మ న దత్తః - కించాప్రభాతమరమయత్ క్షణదత్వాదిత్యర్థః - క్షణదయాపి క్షణో న దత్త ఇతి విరోధస్యోత్సవార్థత్వేన పరిహారాద్విరోధాభాసోలంకారః - నిర్వ్యాపారస్థితౌ కాలవిశేషోత్సవయోః క్షణ ఇత్యమరః|| ౮౯

యోషితామితి || నఖలూనం - నఖ లు - ఊనం - నయత్ - ఊనాం - న - యదూనాం ఇతి పదచ్ఛేదః - అతితరాం - అతిమాత్రం * అవ్యయఘాదామ్ప్రత్యయః - నఖైర్లూనం క్షతం నఖలూనం * ల్వాదిభ్యశ్చేతి నిష్ఠానత్వం తథాప్యుజ్జ్వలతయా ఔజ్జ్వల్యేన నోనం న న్యూనం - కింతు సమగ్రమేవేత్యర్థః - నఖక్షతానాం కామినీగాత్రమండనత్వాదితి భావః - అతఏవాశు హృదయం ప్రియచిత్తం క్షోభం వికారం నయత్ ప్రాపయత్ - నయతేర్లట్ - శత్రాదేశః యోషితాం గాత్రం యదూనాం యాదవానాం రాగవృద్ధిం ఊనాం న్యూనాం నాకరోత్ఖలు - కింతు భూయోపి సమ

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

రతశ్రీసంగినస్తానవేక్ష్య। అభజతపరివృత్తింసాధుపర్యస్తహస్తా రజనిరవనతేందు ర్లజ్జయాధోముఖీవ॥ ౯౧॥ ❋ ఇతి శ్రీ మాఘకృతౌ శిశుపాలవధే మహాకావ్యే-సురత వర్ణనంనామ దశమ స్సర్గః.❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋

శ్రుతిసమధికముచ్చైఃపంచమంపీడయంతః సతతమృషభహీనంభిన్నకీ

గ్రామేవాకరోదిత్యర్థః - అత్రయమకశ్శబ్దాలంకారః - ఔజ్జ్వల్యస్యవిశేషణగత్యారాగవృద్ధిహేతుత్వాత్కావ్యలింగమలంకారః॥ ౯౦

ఇతీతి॥ ఇతీత్థంమదనమదాభ్యాంస్పష్టరాగాన్సర్వదారాగిత్వేపితదాతాభ్యాంఅభివ్యంజితరాగానిత్యర్థః అనవరతరతశ్రీసంగినః అవిభిన్నంసురసంపల్లంపటాన్రాగిణోర్యైరాగిణశ్చతాన్రాగిణః❋పుమాన్స్త్రియేత్యేకశేషః-అవేక్ష్య అథావేక్షణానంతరంపర్యస్తఃపరివృత్తోహస్తోనక్షత్రవిశేషఃకరశ్చయస్యాస్సా❋హస్తోనక్షత్రభేదేస్యాత్కరేభకరయోరపీత్యుభయత్రాపివిశ్వః-హస్తౌతుపాణినక్షత్రేఇత్యమరః అవనతేందుఃప్రస్తచంద్రా అతఏవ సారజనీలజ్జయాగ్రామ్యచేష్టాదర్శనజనితయేతిభావః - అధోముఖీనమ్రముఖీవేత్యుత్ప్రేక్షా- పరివృత్తింనివృత్త్యున్ముఖతామభజతప్రభాతప్రాయాఆసీదిత్యర్థః-స్త్రియోహిపరకీయగ్రామ్యచేష్టాదర్శనేత్రపావనతముఖ్యోహస్తేనదృష్టింపిధాయద్రాగపసరంతీతిభావః-అయమేవానంతరసర్గేప్రభాతవర్ణనాయాఃప్రస్తావః-మాలినీవృత్తమేతత్ -తల్లక్షణంతూక్తం-వక్ష్యతేచోత్తరసర్గాదౌ॥ ౯౧

ఇతి శ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణ శ్రీమహోపాధ్యాయ కోలచలమల్లినాథసూరివిరచితే-మాఘవ్యాఖ్యానే-సర్వంకషాఖ్యానే దశమస్సర్గః.

❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋

మాఘకావ్యేసవ్యాఖ్యానే- ఏకాదశసర్గప్రారంభః-

అథ ప్రస్తుతంప్రభాతవర్ణనంప్రారభతే॥ శ్రుతీతి॥ నాస్తికాకుర్యస్యేత్యకాకురవికృతధ్వనిః❋కాకుఃస్త్రియాంవికారోయఃశోకభీత్యాదిభిర్ధ్వనేరిత్యమరః - శ్రావయతీతిశ్రావకోదూరధ్వనిః- స్నిగ్ధోమధురఃస్వరోయేషాంతేఅకాకుశ్రావకస్నిగ్ధకంఠాః-రక్తకంఠాఇత్యర్థః- మాగధావైతాళికాఃశ్రుతయోనామషడ్జాదిస్వరారంభకావయవాఃశబ్దవిశేషాః-తదుక్తం-ప్రథమశ్రవణాచ్ఛబ్దఃశ్రూయతేప్రాస్వమాత్రకః। సాశ్రుతిస్సంపరిజ్ఞేయాస్వరావయవలక్షణేతి.

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

కృత్వా షడ్జమ్ । ప్రణిజగదురకాకుశ్రావకస్నిగ్ధకంఠాః పరిణతిమితి రాత్రేర్మాగధా మాధవాయ ॥ ౧ ॥ రతిరభసవిలాసాభ్యాసతాంతం న యావన్నయనయుగమమీలత్తావదేవాహతోఽసౌ । రజనివిరతిశంసీ కామినీనాం భవిష్యద్విరహవిహితనిద్రాభంగముచ్చైర్మృదంగః ॥ ౨ ॥ స్ఫుటతరముపరిష్టాదల్పమూర్తేర్ధ్రువస్య స్ఫుర

తాభిః శ్రుతిభిః సమధికం బహులం షడ్జవిశేషణం పంచమవిశేషణం వా ఉభయోరపి తథాత్వాత్ తదుక్తం - చతుశ్చతుశ్చతుశ్చైవ షడ్జమధ్యమపంచమాః । ద్వే ద్వే నిషాదగాంధారౌ త్రిస్త్రీ ఋషభధైవతావితి - షడ్జో మయూరస్య కూజితానుకారీ స్వరవిశేషః ॥ షడ్జం మయూరో వదతీతి లక్షణాత్ - తత్ర షడ్జం - భిన్నమేవ భిన్నకస్తం కృత్వా భిన్నకీకృత్య తత్కాలనిషిద్ధస్వరాసంకీర్ణం కృత్వేత్యర్థః పంచమో నామ కోకిలకూజితానుకారీ స్వరవిశేషః ॥ పికః కూజతి పంచమమితి లక్షణాత్ - తం పంచమం పీడయంతః తత్కాలనిషేధాత్పరిత్యజంత ఇత్యర్థః - సతతం వీణాదివాద్యయుక్తం ॥ తతం వీణాదికం వాద్యమిత్యమరః - ఋషభోఽపి వృషభనర్దితానుకారీ స్వరభేద ఏవ ॥ గావస్త్వృషభభాషిణ ఇతి లక్షణాత్ - తేన హీనం తస్యాపి తత్కాలనిషిద్ధత్వాదిత్యర్థః - సతతమృషభహీనం చ యథా తథా రాత్రేః పరిణతిం పరివృత్తిం ప్రభాతమిత్యర్థః - ఇతి వక్ష్యమాణప్రకారేణోచ్చైస్తారం యథా తథా - మాధవాయ కృష్ణాయ - క్రియాగ్రహణాత్ - సంప్రదానత్వం - ప్రణిజగదుర్గానేనాచఖ్యురిత్యర్థః ॥ నేర్గదనదేత్యాది ణత్వం - పంచమాదినిషేధే భరతః ॥ ప్రభాతే సుతరాం నింద్యః ఋషభః పంచమోఽపి చ । జనయేత్ ప్రథనం హ్యుషౌ పంచత్వం పంచమోఽపి చ । పంచమస్య విశేషోఽయం కథితః పూర్వసూరిభిః - ప్రగే ప్రగీతో జనయేద్దశనస్య విపర్యయమితి - వృత్త్యనుప్రాసోఽలంకారః - అస్మిన్ సర్గే మాలినీవృత్తమ్ ॥ ననమయయయుతేయం మాలినీ భోగిలోకైరితి లక్షణాత్ ॥ ౧

౨ ॥ అథ పూర్వశ్లోకే ఇతిశబ్దపరామృష్టానపరరాత్రప్రభృత్యుత్తరోత్తరక్రమభావినః ప్రభాతవృత్తాంతానాసర్గసమాప్తి వర్ణయన్నాహ - రతీతి ॥ రతిరభసవిలాసానాం సురతసంభ్రమలీలానాం అభ్యాసేనావర్తనేన తాంతం క్లాంతం నయనయుగం కర్తృ - కామినామితి శేషః - యావన్నామీలన్న ముకులీభవతి స్మ తావదేవాసౌ రజనివిరతిశంసీ నిశావసానసూచకః - ఉచ్చైర్మృదంగః కామినీనాం భవిష్యతా ఉత్తరక్షణభావినా విరహేణ విహితః - కృతో నిద్రాభంగో యస్మిన్ కర్మణి తద్యథా తథా ఆహతస్తాడితః - అత్ర విరహశబ్దేన సామర్థ్యాత్తచ్చింతా లక్ష్యతే - అన్యథా అసతః సాంప్రతికనిద్రాభంగహేతుత్వాయోగాదితి - అత్ర రతితాంతత్వరజనివిరతిశంసనయోర్విశేషణగత్యా నేత్రనిమీలనహేతుత్వాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగమ్ ॥

ప్ర

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

తిసురమునీనాంమండలంవ్యస్తమేతత్ ।శకటమివమహీయశ్శైశవే శార్ఙ్గపాణే
శ్చపలచరణకాబ్జప్రేరణోత్తుంగితాగ్రమ్॥౩॥ప్రహారకముపనీయస్వంనిద్రాస
తోచ్చైః ప్రతిపదముపహూతః కేనచిజ్జాగృహీతి । ముహురవిశదవర్ణాన్నిద్ర
యాశూన్యశూన్యాందదదపిప్రతివాచంబుధ్యతే నో మనుష్యః॥౪॥ విపులతరని
తంబాభోగరుద్ధేరమణ్యాః శయితుమనధిగచ్ఛన్జీవితేశోవకాశమ్।రతిపరిచయన

స్ఫుటేతి॥అల్పమూర్తేః దూరత్వాత్సూక్ష్మబింబస్య ధ్రువస్యోత్తానపాదేః
ధ్రువఔత్తానపాదిస్స్యాదిత్యమరః-ఉపరిష్టాత్ -స్ఫుటతరం ఉజ్జ్వలతరంవ్యస్తం
పర్యస్తమేతత్ - సురమునీనాంసప్తర్షీణాంమండలంశార్ఙ్గపాణేః కేశవస్యకృష్ణ
స్యశైశవేత్యర్థః-శైశవేచపలస్యప్రచలితస్యచరణకాబ్జస్యాల్పచరణారవిందస్య*అ
ల్పేఇత్యల్పార్థేకప్రత్యయః- ప్రేరణయాచోదనేనోత్తుంగితముత్తుంగీకృత
మగ్రంయస్యతత్ - విపర్యాసితాగ్రమిత్యర్థః-మహీయోమహత్తరం-శకటమివశ
కటాకారంశకటాసురశరీరమివ స్ఫురతిదీప్యతేఉపమాలంకారః-పురాకిలబాల్యే
కృష్ణః- శకటరూపధారిణంశకటాసురంపాదఘాతేనపాతయామాసేతిపౌరాణి
కీకథాత్రానుసంధేయా॥ ౩

ప్రహారకమితి॥ స్వంస్వకీయంస్వపాల్యమిత్యర్థః - ప్రహారఏవప్రహారకః
యామః*ద్వౌయామప్రహరౌసమావిత్యమరః-తముపనీయనీత్వానిద్రాసతా
నిద్రాతుమిచ్ఛతా* నిద్రాతేస్సన్నంతాల్లటశ్శత్రాదేశః - కేనచిదతీతప్ర
హారపాలేనేత్యర్థః-జాగృహిబుధ్యస్వేతిప్రతిపదం పదేపదే ఉచ్చైరుపహూతో
మనుష్యోనంతరయామికోముహుర్నిద్రయా అవిశదవర్ణాంఅస్పష్టాక్షరామత
ఏవశూన్యంశూన్యాశూన్యప్రకారామనర్థప్రాయామిత్యర్థః*ప్రకారేగుణవచ
నస్యేతిద్విర్భావః*కర్మధారయవదుత్తరేష్వితికర్మధారయవద్భావాదవయవ
సుపోలుక్-గిరిషుయమహంజానామితివాచందదదపిప్రయచ్ఛన్నపి*నాభ్యస్తా
చ్ఛతురితినుమాగమప్రతిషేధః-అంతఃఅంతఃకరణేనోబుధ్యతేనజాగర్తి- బుధ్య
తేదైవాదికాత్కర్తరిలట్ - అప్రబోధప్రతివచనదానయోర్విరోధేపిశబ్దః- ని
ద్రాహ్వానాభ్యాంతత్సమాధానాద్విరోధాభాసోలంకారః॥ ౪

విపులేతి ॥ రమణ్యాఃవిపులతరస్యదృఢతరస్యనితంబస్యకటిపశ్చాద్భాగ
స్యాభోగేనవిస్తారేణరుద్ధేఆక్రాంతేశయనీయేతల్పేశయితుమవకాశమనధిగచ్ఛ
న్నలభమానోజీవితేశః ప్రియః-రతిపరిచయేనపునఃపునఃసురతావృత్త్యానశ్యం
తీతివర్తమానా నిద్రాయాఇయంనైద్రీ నిద్రాప్రయుక్తాతంద్రీఆలస్యంయ
స్యసతథాభూతస్సన్ - శర్వరీంకథంచిద్గమయతి కృచ్ఛ్రేణనయతి కింకరోతు
శయనానవకాశే సురతఏవ కాలయాపనోపాయఇతి త
కిమన్యత్కుర్యాత్

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

శ్యన్నైద్రతంద్రీ కథంచిద్గమయతి శయనీయే శర్వరీం కింకరోతు॥౫॥క్షణశయితవిబుద్ధాః కల్పయంతః ప్రయోగానుదధిమహతి రాజ్యే కావ్యవద్దుర్విగాహే।గహనమపరరాత్రప్రాప్తబుద్ధిప్రకాశాః కవయఇవమహీపాశ్చింతయంత్యర్థజాతమ్॥౬॥ క్షితితటశయనాంతాదుత్థితం దానపంక ప్లుతబహులశరీరం శాయయత్యేష భూయః।మృదుచలదపరాంతోదీరితాందూనినాదంగజపతిమధిరోహః పక్షకవ్యత్యయే

త్యైవ ప్రవృత్త ఇతిభావః- అత్ర శయనీయస్యేద్రుగ్రోధాసంబంధేపి సంబంధోక్తేరతిశయోక్తిరలంకారః- తాద్రుగ్రోధస్య విశేషణగత్యాశయనావకాశానధిగమహేతుత్వాత్కావ్యలింగభేదఇతిసంకరః॥ ౫

క్షణేతి॥క్షణంశయితాఃసురతశ్రమాపనోదాయ విసుప్తాః-విబుద్ధాఃయథాకాలప్రతిబోధితత్వాదితిభావః-క్షణశయితవిబుద్ధాఃస్నాతానులిప్తవత్పూర్వకాలేతిసమాసః- మహీపాఃకవయఇవ అపరఃరాత్రేరపరరాత్రఃరాత్రేఃపశ్చిమయామఇత్యర్థః*పూర్వాపరేత్యాదినాఏకదేశిసమాసే*అహస్సర్వైకదేశసంఖ్యాతపుణ్యాదిత్యాదినా సమాసాంతః అచ్ * రాత్రాహ్నాహాః పుంసీతిపుంస్త్వం - తత్ర ప్రాప్తబుద్ధిప్రకాశాస్సంతః-ఉదధిమహతిసముద్రగంభీరేఏకత్రకరితురగాదిభిరపరత్ర రసభావాదిభిశ్చేతిభావః - అతఏవదుర్విగాహేదుఃప్రవేశేరాజ్యేకావ్యేఇవకావ్యవత్ * తత్రతస్యేవేతివతిప్రత్యయః - ప్రయోగాన్సామాద్యుపాయానుష్ఠానాని- అన్యత్రార్థగుణసాధుశబ్దగుంభాన్కల్పయంతస్తర్కయంతః*బ్రాహ్మేముహూర్తే ఉత్థాయ చింతయేదాత్మనోహితమితిస్మరణాదితిభావః-గహనందుఃప్రాపమన్యత్రదుర్దర్శమర్థజాతంత్రివర్గమిత్యర్థః- అన్యత్రవాచ్యలక్షణవ్యంగ్యరూపమభిధేయజాతం చింతయంతివిచారయంతి-ఇవశబ్దస్యోపలక్షణత్వాత్ కావ్యవదితివతిప్రయోగేప్యనేకశబ్దార్థశ్రౌతిపూర్ణావాక్యార్థోపమాసాచకావ్యవదితితద్ధితగతాకవయఇతిసమాసగతాచేతిసంకీర్ణా॥ ౬

క్షితీతి॥క్షితితటంభూతలమేవశయనాంతఃశయనస్థానం తస్మాదుత్థితంసుప్తోత్థితమిత్యర్థః-అతఏవదానపంకప్లుతబహులశరీరంమదకర్దమోక్షితమహాకాయంగజపతిమేషః-అధిరోహతీత్యధిరోహః-ఆధోరణః*పచాద్యచ్ -మృదుమందంచలతాఅపరాంతేనపశ్చిమపాదేనోదీరితః - ఉత్పాదితఃఅందూనినాదః శృంఖలారవోయస్మిన్కర్మణితద్యథాతథాపక్షఏవపక్షకః పార్శ్వః* పక్షఃపార్శ్వగరుత్సాధ్యసహాయవలభిత్తిష్వితివైజయంతీ - తస్యవ్యత్యయేనపార్శ్వాంతరేణేత్యర్థఃభూయఃశాయయతిశయనంకారయతి*గతిబుద్ధీత్యాదినాఅణికర్తుఃకర్మత్వం-స్వభావోక్తిరలంకారః॥ ౭

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

న॥శ్లో॥ ప్రతతరకరదత్తాఃక్షిప్తవైశాఖశైలే దధతి దధిని ధీరానారవాన్వారిణీవ ।
శశినమివ సురౌఘాస్సారముద్ధర్తుమేతే కలశిముదధిగుర్వీం వల్లవా లోడయంతి॥౮॥
అనునయమగృహీత్వా వ్యాజసుప్తా పరాచీరుతమథ కృకవాకోస్తారమాకర్ణ్య
కల్యే। కథమపి పరివృత్తా నిద్రయాంధా కిల స్త్రీ ముకుళితనయనైవాశ్లిష్యతి ప్రా
ణనాథమ్॥౯॥గతమనుగతవీణైరేకతాం వేణునాదైః కలమవికలతాలం గాయకై
ర్బోధహేతోః । అసకృదనవగీతం గీతమాకర్ణయంతః సుఖముకుళితనేత్రా

ప్రతతేతి ॥ ప్రతతరకరాః అతిలఘుహస్తాస్తైశ్చ తే దత్తాశ్చ వల్లవా గోపా
లాః-ఆభీరస్స్యాన్మహాశూద్రో గోపాలో వల్లవస్తథేతి వైజయంతీ-విశాఖాప్ర
యోజనమస్యేతి వైశాఖో మంథనదండః-వైశాఖమంథమంథానమంథానో మం
థదండకే ఇత్యమరః* విశాఖాషాఢాదణ్ మంథదండయోరిత్యణ్ ప్రత్యయః-వై
శాఖః శైల ఇవేత్యుపమిత సమాసః-సాహచర్యాత్ క్షిప్తో వైశాఖశైలో యస్మిన్-
ధీరాన్గంభీరానారవాన్ దధతి దధిని దధ్ని* విభాషాఙిశ్యోరితి వికల్పాదల్లోపా
భావః-వారిణీవ సురౌఘాః - శశినమివ సారం నవనీతముద్ధర్తుం ఉత్కృష్టాం ఉదధి
మివ గుర్వీం*ఉపమానాని సామాన్యవచనైరితి సమాసః-కలశిం కుంభీమేతే లోడ
యంతి మథ్నంతి-ఏషాపి పూర్వతనవత్ - పూర్ణావాక్యార్థోపమావాక్యసమా
ససంకీర్ణా చ॥ ౮

అనునయమితి ॥ అనునయం ప్రియప్రార్థనామగృహీత్వానంగీకృత్య- పరా
చీ పరాఙ్ముఖీ-వ్యాజేన కపటేన సుప్తా స్త్రీ- అథ కల్యే ప్రభాతే కృకవాకోః కుక్కు
టస్య- కృకవాకుస్తామ్రచూడః కుక్కుటశ్చరణాయుధ ఇత్యమరః * కృకే వచః క
శ్చేతి ఉణ్ప్రత్యయః- తారం క్రుష్టం రుతం కూజితమాకర్ణ్య కథమపి గాత్రవిజృం
భణాదివ్యాజేన పరివృత్తా సమ్ముఖీనా నిద్రయాంధా కిల అజానతీవ-ముకుళితనయ
నైవ మీలితాక్షీ సత్యేవ ప్రాణనాథమాశ్లిష్యతి-ఏషా కలహాంతరితా॥ ౯

గతమితి ॥ అనుగతవీణైరనుసృతవీణైర్వీణాసంవాదాదిభిర్వేణునాదైర్వం
శస్వరైః ఏకతామేకరూపతాం గతం కలమవ్యక్తమధురం అవికలోఽవిసంవాదీ
తాలః కాంస్యాదితాలో యస్య తత్ - బోధ ఏవ హేతుస్తస్య బోధహేతోః బో
ధకారణేన బోధనార్థాదిత్యర్థః- ఫలస్యాపి కారణత్వమిచ్ఛాద్వారా స్వర్గా
దివత్ కలరాగస్య తత్సాధనప్రవృత్తిహేతుత్వాత్ * షష్ఠీ హేతుప్రయోగ ఇతి
షష్ఠీ-గాయకైర్వైతాళికైరనవగీతమగర్హితం- అవగీతం తు నిర్వాదే ముహు
ర్దృష్టేపి గర్హితే ఇతి విశ్వః-గీతం గీయమానం వస్తు ఆవృత్తిర్వా గీతశబ్దస్య గీతం
గానం అసకృదాకర్ణయంతః శ్రావయంతః నరేంద్రాః-సుఖేన గానసుఖేన ముకుళి
తనేత్రాః సమ్మీలితాక్షాస్సంతః నిద్రాం యాంతి భజంతి- వృత్త్యనుప్రాసోలంకారః

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

యాంతి నిద్రాన్నరేంద్రాః॥౧౦॥ పరిశిథిలితకర్ణగ్రీవమామీలితాక్షః క్షణమ
యమనుభూయ స్వప్నమూర్ధ్వజ్ఞురేవ। రిరసయిషతి భూయశ్శష్పమగ్రే వికీర్ణం
పటుతరచపలోష్ఠః ప్రస్ఫురత్ప్రోథమశ్వః॥౧౧॥ ఉదయముదితదీప్తిర్యాతి య
స్సంగతౌ మే పతతి న వరమిందుస్సోఽపరామేష గత్వా। స్మితరుచిరివ సద్యస్సాభ్యసూ
యం ప్రభాతి స్ఫురతి విశదమేషా పూర్వకాష్ఠాంగనాయాః॥౧౨॥ చిరరతిపరిఖేదప్రా
ప్తనిద్రాసుఖానాం చరమమపి శయిత్వా పూర్వమేవ ప్రబుద్ధాః। అపరిచలితగా

పరీతి॥ అయమశ్వః. పరిశిథిలితం స్రస్తముక్తం కర్ణగ్రీవం కర్ణౌ చ గ్రీవా
చ యస్మిన్కర్మణి తద్యథా తథా ఆమీలితాక్షః- ఊర్ధ్వే జానునీ యస్య స ఊర్ధ్వ
జ్ఞుః ఊర్ధ్వజానుస్తిష్ఠన్నిత్యర్థః- ఊర్ధ్వజ్ఞురూర్ధ్వజానుస్స్యాదిత్యమరః ❈
ఊర్ధ్వాద్విభాషేతి జానుశబ్దస్య జ్ఞురాదేశః-క్షణం స్వప్నం నిద్రామనుభూయ
ఉత్తమాశ్వలక్షణమేతత్-భూయః పునరపి పటుతరౌ గ్రాసగ్రహణసమర్థౌ
చపలౌ చంచలౌ చోష్ఠౌ యస్య స సన్- ప్రస్ఫురత్ప్రోథం ప్రస్ఫురమాణఘోణం
యథా తథా- ఘోణా తు ప్రోథమస్త్రియామిత్యమరః - అగ్రే వికీర్ణం క్షిప్తం శ
ష్పం ఘాసం-శష్పం బాలతృణం ఘాస ఇత్యమరః- రిరసయిషతి రసయితుమాస్వా
దయితుమిచ్ఛతి-రసయతేః సన్నంతాల్లట్-స్వభావోక్తిరలంకారః- స్వభావో
క్తిరసౌ చారు యథావద్వస్తువర్ణనమితి॥ ౧౧

ఉదయమితి॥ య ఇందుః మే మమ సంగతౌ పుదితదీప్తిః ప్రవృద్ధద్యుతిస్సన్-
ఉదయముదయాద్రిం అభ్యుదయం చ యాతి- స ఇందురేషోఽపరాం పశ్చిమాశాం ప
రాంగనాం గత్వా పతతి అస్తమేతి పాతిత్యం చ గచ్ఛతి-న వరమనర్హమిత్యర్థః- ఇతి
సద్యః సాభ్యసూయం యథా తథా పూర్వకాష్ఠా ప్రాచీ పూర్వా చ సైవాంగనా
పూర్వా నాయికా చ గమ్యతే-తస్యాః స్మితరుచిర్మందహాసకాంతిరివ-ఏషా ప్రభా వి
శదం నిర్మలం స్ఫురతి ప్రకాశతే- ప్రాచ్యామీషద్విశదా ప్రాభాతికీ ప్రభా ప్రా
దురభూదిత్యర్థః- అత్ర ప్రాచీగత ప్రాభాతిక ప్రభాయామిందోః- పరాంగనా
సంగపాతిత్యనిమిత్తాచేతనధర్మస్మితరుచిత్వోత్ప్రేక్షా- పూర్వకాష్ఠాంగనా
యా ఇతి రూపకనిర్వ్యూఢేత్యనయోరంగాంగిభావేన సంకరః॥ ౧౨

చిరేతి॥ చరమం శయిత్వా పశ్చాత్సుప్త్వాపి పూర్వమేవ ప్రబుద్ధాః-సుప్తే భ
ర్తరి యా శేతే పూర్వమేవ ప్రబుధ్యతే। నాన్యం కామయతే చిత్తే సా స్త్రీ జ్ఞేయా
పతివ్రతేతి స్మరణాదితి భావః-తథాపి తరుణ్యః అపరిచలితగాత్రాః అనిష్పందవపు
షః సత్యః చిరరతిపరిఖేదేన బహుక్రీడాపరిశ్రమేణ ప్రాప్తనిద్రాసుఖానాం
ప్రియాణాం అశిథిలో గాఢః భుజవక్త్రేణ పరస్పరభుజవలయేనాశ్లేషః తస్య భేదం వి
శ్లేషం విస్రంసనం న కుర్వతే-కిం త్వాశ్లిష్యైవ స్థితాః-అన్యథా తన్నిద్రాభంగః

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

త్రాః కుర్వతే న ప్రియాణాం శిథిలభుజచక్రాశ్లేషభేదం తరుణ్యః॥౧౩॥ కృతధవ
ళిమభేదైః కుంకుమేనేవ కించిన్మలయరుహరజోభిర్భూషయన్ పశ్చిమాశామ్।హి-
మరుచిరరుణిమ్నా రాజతే రజ్యమానైర్జరఠకమలకందచ్ఛేదగౌరైర్మయూ-
ఖైః॥౧౪॥ దధదసకలమేకం ఖండితామానమద్భిః శ్రియమపరమపూర్ణాముచ్ఛ్వ-
సద్భిః పలాశైః। కలరవముపగీతే షట్పదౌఘేన ధత్తః కుముదకమలషండే తుల్యరూ-
పామవస్థామ్॥౧౫॥ మదరుచిమరుణేనోద్గచ్ఛతా లంభితస్య త్యజత ఇవ చిరాయ

స్యాత్ శయానం న ప్రబోధయేదితి నిషేధాత్ స్కందనభయాదితి భావః - రతిశ్ర-
మోత్థసంచారీ తదనుభావో నిద్రా॥ ౧౩

కృతేతి॥ హిమరుచిశ్చంద్రః-అరుణిమ్నా అస్తమయరాగేణ హేతునా రజ్యమానై-
ర్లోహితాయమానైః-రంజేర్దైవాదికాత్కర్తరి శానచ్ * అనిదితామితి న-
లోపః-రజ్యతి శ్రేణీరజతి లోహితాయతి చాత్మన ఇతి భట్టివల్లభః - జరఠస్య పరిణత-
స్య కమలకందస్య చ్ఛేదా ఇవ గౌరాః-శుభ్రాః స్వభావత ఇతి భావః - ఛేదగ్రహ-
ణం ధావళ్యాతిశయార్థం-గౌరః పీతే సితే రుణ ఇతి విశ్వః-తైర్మయూఖైః కుంకు-
మేనకించిత్కృతో ధవళిమ్నో భేదో ధావళ్యభంగో యేషాం తైరీషద్భగ్నస్వధావ-
ళ్యైః మలయరుహరజోభిశ్చందనరేణుభిరివ పశ్చిమాశాం ప్రేయసీమివేతి భావః
భూషయన్ రాజతే-ఉపమాలంకారః॥ ౧౪

దధదితి॥ ఏకం కుముదషండం ఆనమద్భిర్ముకుళీభవద్భిః-పలాశైర్దళైరస-
కలమర్ధం ఖండితాం క్షీయమాణామిత్యర్థః-శ్రియం శోభాం దధత్ - అపరం కమ-
లషండముచ్ఛ్వసద్భిః పలాశైరపూర్ణాం వర్ధమానాం శ్రియం దధత్ - షట్ప-
దౌఘేన భ్రమరసంఘేన కలరవం యథా తథా ఉపగీతే ఉభే అపీత్యర్థః - కుముదక-
మలషండే కుముదానాం కమలానాం చ షండే కదంబే-అబ్జాదికదంబే షండ (స్త్రీ)
యామిత్యమరః-తుల్యరూపామవస్థాం ధత్తః దధాతే - అత్ర క్షయవృద్ధ్యోరర్థ-
ప్రవృత్తైరైకరూప్యేకస్య క్షయః కస్యచిద్వృద్ధిరితి దుర్గ్రహమితి భావః- అతోఽ-
భయవిశేషణానాం తుల్యావస్థాసాధారణహేతుకత్వం కావ్యలింగం - తేనద్వ-
యోః క్రమేణోపమానోపమేయభావరూపోపమేయోపమా వ్యజ్యతే॥ ౧౫

మదేతి॥ సంప్రతి సితకరస్యేందోః ఇదం కరజాలం కిరణసమూహః కర్తృ-ఉ-
ద్గచ్ఛతా ఉద్యతా అరుణేన అనూరుణా మదరుచిం తత్తుల్యాం రుచిం అరుణిమానమి-
త్యర్థః-అత ఏవ నిదర్శనాలంకారః-లంభితస్య ప్రాపితస్య- లభేర్ణ్యంతాత్క-
ర్మణి క్తః* రభేరశబ్లిటోః లభేశ్చేతి నుమాగమః-అత ఏవ చిరాయ స్థాయినీం లజ్జా-
మాశు త్యజత ఇవ ముఖప్రకాశనాదియముత్ప్రేక్షా వాసవాశా ప్రాచీ తస్యా ఏ-
వ యువత్యాః ముఖస్య ప్రాగ్భాగస్యాననస్య చ వసనమివావకుంఠనపట ఇవ స్రం-

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

స్థాయినీమాశులజ్జామ్। వసనమివముఖస్యస్రంసతేసంప్రతీదంసితకరకరజాలం వాసవాశాయువత్యాః॥౧౬॥ అవిరతరతలీలాయాససంజాతశ్రమాణాముపశమముపయాంతన్నిస్స్పృహంగేంగనానామ్ । పునరుషసివివిక్తైర్మాతరిశ్వావచూర్ణ్యజ్వలయతిమదనాగ్నిమ్మాలతీనాంరజోభిః॥౧౭॥ అనిమిషమవిరామారాగిణాంసర్వరాత్రన్నవనిధువనలీలాఃకౌతుకేనాభివీక్ష్య।ఇదముదవసితానామస్ఫుటాలోకసంపన్నయనమివసనిద్రంఘూర్ణతేదైపమర్చిః॥౧౮॥ వికచకమలగం

సతేగళతిమత్తాః - స్త్రియఃపాటలముఖానిర్లజ్జాఃప్రస్తవస్త్రాశ్చభవంతీతిభావః-అత్రముఖస్యేతిప్రాగ్భాగవదనయోరభేదాధ్యవసాయాత్ శ్లేషమూలాతిశయోక్తిః-తయాపూర్వోక్తనిదర్శనోత్ప్రేక్షాభ్యాం చానుగృహీతవసనమిత్యుత్ప్రేక్షేతిసంకరః॥ ౧౬

అవిరతేతి॥ అవిరతరతలీలాయాసేనావిచ్ఛిన్నసురతక్రీడాప్రయాసేనజాతశ్రమాణామంగనానాంసంబంధినినిస్స్పృహతఇతినిస్స్పృహేఅతు.మే- పచాద్యచ్-అంగేఉపశమముపయాంతంశామ్యంతం మదనఏవాగ్నిస్తంపునరుషసిమాతరిఅంతరిక్షేశ్వయతివర్ధతేఇతిమాతరిశ్వా * శ్వన్నుక్షన్నిత్యాదినాఔణాదికోనిపాతః- వివిక్తైరమలైరనాద్రైశ్చమాలతీనాంజాతికుసుమానాం - సుమనామాలతీజాతిరిత్యమరః - రజోభిఃపరాగైఃకరీషైరివేతిభావః - అవచూర్ణ్యఅవధ్వంస్యసంధుక్ష్యేతిభావః - జ్వలయత్యుద్దీపయతిప్రాభాతికమాలతీవాతస్పర్శాత్పునరుద్బుద్ధోమదనఇత్యర్థః-రూపకాలంకారః॥ ౧౭

అనిమిషమితి॥ఇదంపురోవృత్తిఅస్ఫుటాసూర్యతేజోభిభవాన్మందాయమానాఆలోకసంపత్ ప్రకాశసంపత్తిర్యస్యతత్ - అన్యత్రనిద్రాభిభవాదనుద్బుద్ధవిషయావభాసనశక్తికం-దీపస్యేదందైపమర్చిర్జ్వాలా- జ్వాలాభాసోర్నపుంస్యర్చిరిత్యమరః-సర్వస్యాంరాత్రావితిసర్వరాత్రం* పూర్వకాలేత్యాదినాసమాసః*అహస్సర్వైత్యాదినాసమాసాంతః*రాత్రాహ్నాహాఃపుంసీతిపుల్లింగతా-అత్యంతసంయోగేద్వితీయా - అవిరామాఃఅవిచ్ఛిన్నాఃరాగిణాంకామినాం*పుమాన్ స్త్రియేత్యేకశేషః- నవనిధువనలీలాఃసురతవిలాసాః*వ్యవాయోగ్రామ్యధర్మోమైథునంనిధువనంరతమిత్యమరః - కౌతుకేన- ననిమిషతీత్యనిమిషంయథాతథా- పచాద్యచ్ -కుటాదిత్వాన్నగణః- అభివీక్ష్యఅతఏవసనిద్రంఉదవసితానాంగృహాణాంసంబంధి- గృహంగేహోదవసితవేశ్మసద్మనికేతనమిత్యమరః-నయనమివేత్యుత్ప్రేక్షా-ఘూర్ణతేభ్రమతి॥ ౧౮

వికచేతి॥ ప్రమదమదనాభ్యాంహర్షమన్మథాభ్యాంమాద్యంతీనాంయావనేనోద్దామానాంఉద్ధతానాంచరామాణాంస్త్రీణాం-రమణరభసఖేదేనసురతసం

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ధైరంధయన్భృంగమాలాః సురభితమకరందం మందమావాతి వాతః। ప్రమదమదనమాద్యద్యౌవనోద్దామరామారమణరభసఖేదస్వేదవిచ్ఛేదదక్షః॥౧౯॥ లులితనయనతారాః క్షామవక్త్రేందుబింబా రజనయ ఇవ నిద్రాక్లాంతనీలోత్పలాక్ష్యః। తిమిరమివ దధానాః స్రంసినః కేశపాశానవనిపతిగృహేభ్యో యాంత్యమూర్వారవధ్వః॥౨౦॥ శిశిరకిరణకాంతం వాసరాంతే౽భిసార్య శ్వసనసురభిగంధిస్సాంప్రతం సత్వరైవ। వ్రజతి రజనిరేషా తన్మయూఖాంగరాగైః పరిమిలితమనింద్యైరంబరాంతం వహంతీ॥౨౧॥ నవకుముదవనశ్రీహాసకేలిప్రసంగాదధికరుచిరశేషా

రంభశ్రమేణ యః స్వేదః తస్యచ్ఛేదే హరణే దక్షో వాతః ప్రభాతమారుతః - వికచకమలగంధైర్వికసితారవిందగంధైః భృంగమాలాః షట్పదపఙ్క్తీః అంధయన్నంధాః కుర్వన్మోహయన్ - అంధయతేస్తత్కరోతీతిణ్యంతాల్లటః శత్రాదేశః సురభితః సురభీకృతో మకరందో యస్మిన్కర్మణి తద్యథా తథా మందమావాతి ప్రచలతి - అత్ర వృత్త్యనుప్రాసోలంకారః - శ్లేషః ప్రసాదః శ్రమతా మాధుర్యం సుకుమారతా। అర్థవ్యక్తిరుదారత్వమోజః కాంతిసమాధయ ఇతి ఆచార్యోక్తా దశ ప్రాణాః ప్రాయేణాత్ర సంభవంతీతి నిపుణైరున్నేయాః॥ ౧౯

లులితేతి॥ లులితనయనతారాః నిద్రాకలుషితాక్షికనీనికాః - అన్యత్ర ప్రసన్ననక్షత్రాః - ఋక్షౌ తాక్షిమధ్యయోస్తారేతి విశ్వః - వక్త్రాణీందుబింబానీవేత్యుపమితసమాసః - తిమిరమివేత్యాదిలింగాత్ - అన్యత్ర వక్త్రాణీవేందుబింబాని తాని క్షామాణి సురతప్రభాతాభ్యాం మ్లానాని యాసాం తాః - నిద్రయా స్వాప్నేన ముకులీభావేన చాక్రాంతాని నీలోత్పలాని అక్షీణీవ నీలోత్పలానీవ వాక్షీణి యాసాం తాః - స్రంసినః కేశపాశాన్ - తిమిరమివాన్యత్ర తు తానీవ తిమిరం దధానాః అత ఏవ రజనయ ఇవ స్థితాః - అమూర్వారవధ్వో వేశ్యాః - వారస్త్రీ గణికా వేశ్యేత్యమరః - అవనిపతిగృహేభ్యో యాంతి నిర్యాంతి - శ్లిష్టవిశేషణేయముపమేత్యేకే - శ్లేషాపవాదముభయవిషయః - ఉపమా తు ప్రతిభామాత్రసారేత్యన్యే॥

శిశిరేతి॥ ఏషా చ రజనిర్వాసరాంతే రాత్రౌ శిశిరకిరణశ్చంద్రస్తమేవ కాంతమభిసార్యాభిసృత్య - స్వార్థే ణిచ్ - సాంప్రతం శ్వసనైః తత్కాలవాతైః - నిశ్వాసైశ్చ సురభిగంధిః సుగంధిః - అనింద్యైః మనోహరైస్తస్యేందోర్మయూఖైరేవాంగరాగైః పరిమిలితం వ్యాప్తం - వాసితం చాంబరాంతం నభఃప్రాంతం వస్త్రాంతం చ వహంతీ భజంతీ సత్వరైవ వ్రజతి - అత్రేందుతన్మయూఖాదీనాం కాంతత్వాంగరాగత్వాదిరూపణాద్వ్రజనేరభిసారికాత్వరూపణావగమాదేకదేశవర్తిరూపకమ్॥ ౨౧

నవేతి॥ అధికరుచిరయమిందుః నవకుముదవనశ్రియో నూతనకుముదారణ్యశోభా

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

మప్యషాంజాగరిత్వా । అయమపరదిశోఽంకే ముంచతి స్రస్తహస్తః శిశయిషురివ
పాండుమ్లానమాత్మానమిందుః॥౨౨॥ సరభసపరిరంభారంభసంరంభభాజా య
దధినిశమపాస్తం వల్లభేనాంగనాయాః । వసనమపి నిశాంతే నేష్యతే తత్ప్రదా
తుం రథచరణవిశాలశ్రోణిలోలేక్షణేన॥ ౨౩ ॥ సపది కుముదినీభిర్మీలితం హా క్ష
పాపి క్షయమగమదపేతాస్తారకాస్తాస్సమస్తాః। ఇతి దయితకళత్రశ్చింతయన్నం
గమిందుర్వహతి కృశమశేషం భ్రష్టశోభం శుచేవ॥౨౪॥ వ్రజతి విషయమక్ష్ణామం
శుమాలీ న యావత్తిమిరమఖిలమస్తం తావదేవారుణేన । పరపరిభవి తేజస్తన్వ

యాః వికాసః పరిహాసశ్చ స ఏవ కేళిస్తస్యాం ప్రసంగాదాసంగాదశేషామప్య
షాం సకలామపి రాత్రిం - విభావరీ నక్తముషా చ శర్వరీతి విశ్వః - అత్యంతసంయో
గే ద్వితీయా - జాగరిత్వా జాగరణం కృత్వా శిశయిషుః శయితుమిచ్ఛురివ - శేతేః స
న్నంతాదుప్రత్యయః - స్రస్తహస్తో నష్టవిశేషః కరశ్చ యస్య సః అపరదిశః
పశ్చిమదిశోఽంకే సమీపే ఉత్సంగే చ పాండుం పాండువర్ణం మ్లానం క్లాంతమాత్మా
నం స్వశరీరం ముంచతి - దక్షిణనాయకః కయాచిత్సహ విహృత్య శ్రాంతః కస్యా
శ్చిదంకే శేతే తద్వదితి భావః - అత్ర ప్రహాసకేళ్యంకశయనాదివ్యవహారాదిందు
కుముదవనశ్రీపశ్చిమాశానాం నాయకత్వప్రతీతేః సమాసోక్తిరలంకారః - విశేష
ణసామ్యం తూపలక్షణమిత్యలంకారసర్వస్వకారః॥ ౨౨

సేతి॥ అధినిశం నిశి - విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః - సరభసః సత్వరః పరిరంభ ఏ
వారంభో వ్యాపారస్తత్ర సంరంభస్సంభ్రమస్తద్భాజా వల్లభేన అంగనాయాః
సంబంధి యద్వసనం అపాస్తం తద్వసనం నిశాంతే ప్రభాతేఽపి రథచరణం చక్రం
తద్వద్విశాలాయాం శ్రోణౌ లోలం సతృష్ణమీక్షణం యస్య తేన వల్లభేన ప్రదాతుం
నేష్యతే - అత్ర వసనాప్రదానస్య శ్రోణీక్షణలౌల్యహేతుకత్వాత్కావ్యలింగమ్

సపదీతి॥ సపది సద్యః - కుముదినీభిర్మీలితం ముకుళితం - భావే క్తః - హా హంత
క్షపా రాత్రిరపి క్షితిం క్షయమగమత్ - తాః సమస్తాస్తారకాః - అపేతా అపగతాః
ఇతి శుచా శోకేన చింతయన్ దయితకళత్రః ప్రియభార్యః - ఇందుః కృశమశేషం
నిశ్శేషం యథా తథా భ్రష్టశోభం నష్టప్రభమంగం వహతి - కళత్రప్రియస్య యుగ
పత్సకలకళత్రనాశే మహాన్ శోకో భవతీతి భావః - అత్రేందోః ప్రభాతప్రయు
క్తాంగకార్శ్యశోభాభ్రంశరోహః యుగపత్కుముదిన్యాదిసకలకళత్రనాశనిమి
త్తహేతుకత్వముత్ప్రేక్ష్యతే॥ ౨౪

వ్రజతీతి॥ అంశుమాలీ సూర్యః - వ్రీహ్యాదిత్వాదినిప్రత్యయః - యావదక్ష్ణాం
విషయం భూమిం వ్రజతి - న దృశ్యత ఇత్యర్థః - తావదేవారుణేనానూరుణా అఖిలం
తిమిరమస్తం అపాస్తం పరేషాం పరిభవి తిరస్కారకం * జిదృక్షీత్యాదినా ఇనిప్ర

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

తాం ప్రాంశుకర్తుం ప్రభవతి హి విపక్షోచ్ఛేదమగ్రేసరోఽపి॥ ౧౫॥ విగతతిమిరపం
కం పశ్యతి వ్యోమ యావత్ ధువతి విరహఖిన్నః పక్షతీ యావదేవ । రథచరణసమా
హ్వస్తావదౌత్సుక్యనున్నా సరిదపరతటాంతాదాగతా చక్రవాకీ॥ ౧౬ ॥ ముదిత
యువమనస్కాస్తుల్యమేవ ప్రదోషే రుచమదధురుభయ్యః కల్పితా భూషితాశ్చ
పరిమళరుచిరాభిర్న్యక్కృతాస్తు ప్రభాతే యువతిభిరుపభోగాన్నీరుచః పుష్ప
మాలాః॥ ౧౭॥ విలులితకమలౌఘః కీర్ణవల్లీవితానః ప్రతివనమవధూతాశేషశా

త్యయః- తేజః ప్రతాపం తస్య తాం ప్రథయతాం అగ్రే సరతీత్యగ్రేసరః పురస్స
రోఽపి * పురోఽగ్రతోఽగ్రేషు సర్తేరితి ట ప్రత్యయః - విపక్షస్య శత్రోరుచ్ఛేదం
కర్తుం ప్రాంశు ప్రభవతి శక్నోతి హి - సామాన్యేన విశేష సమర్థనరూపో ౧౫
ఽర్థాంతరన్యాసః॥

విగతేతి ॥ విరహేణ ఖిన్నః రథచరణేన చక్రేణ సమాహ్వా స్తుల్యాఖ్యాః- తస్యై
వ సమాఖ్యా యస్యేతి వా- రథచరణసమాహ్వశ్చక్రవాక ఇత్యర్థః- కోకశ్చక్ర
శ్చక్రవాకో రథాంగాహ్వయ నామక ఇత్యమరః - తిమిరం పంకమివేత్యుపమిత
సమాసః - తద్విగతం యస్మాత్తత్ వ్యోమ యావత్పశ్యతి యావదేవ పక్షతీ పక్ష
మూలే - పక్షతిః పక్షమూలమిత్యమరః * పక్షాత్తిరితి తి ప్రత్యయః- ధువతి ఉత్పతి
తుం ధునోతి- ధూ విధూనన ఇతి ధాతోస్తుదాదికత్వాదువఙాదేశః- తావదేవోత్ప
తనాత్ ప్రాగేవ చక్రవాకీ చక్రవాకస్య స్త్రీ * జాతేరస్త్రీవిషయాదయోప
ధాదితి ఙీష్ ఔత్సుక్యేనోత్కంఠతయా నున్నా ప్రేరితా సతీ సరితోఽపరతటాం
తాత్ పారభూమేః సకాశాదాగతాఽపి తేనానయోరున్నస్తకస్సమశ్చానురాగ
ఇత్యుక్తం- అత్ర రాగౌత్సుక్యయోః రసభావయో స్తిర్యగ్గతత్వేనాభాసయోర్ని
బంధనాదూర్జస్వినామాలంకారః- రసభావతదాభాసతత్ప్రశమానాన్నిబంధ ౧౬
నేరసవత్ప్రేయ ఊర్జస్వి సమాహితానీతి లక్షణాత్ ॥

ముదితేతి ॥ ప్రదోషే రాత్రౌ ముదితాని యూనాం మనాంసి యాభిర్హేతు
భిస్తాః- ముదితయువమనస్కాః సంతుష్టప్రియచిత్తాః * ఉరఃప్రభృతిభ్యః కప్ - క
ల్పితా ఉపభోగాయ సంపాదితాః భూషితా వలయవసనాదిభిరుపస్కృతాశ్చ
ఉభయ్యః- ఉభయవిధాః యువతయః- పుష్పమాలాశ్చ * ఉభాదుదాత్తో నిత్యమి
తి తయస్యాయజాదేశః * టిడ్ఢాణఞిత్యాదినా ఙీప్ - తుల్యమేవావిశేషం యథా త
థా రుచం శోభామదధుర్ధృతవత్యః- ధాఞో లఙ్ - ప్రభాతే తూపభోగాన్నీరుచో
నిః ప్రభాః పుష్పమాలాః పరిమళేన విమర్దగంధేన రుచిరాభిరుపభోగాదపి సురభీ
భిర్యువతిభిర్న్యక్కృతాస్త్యక్తాః- అవధీరితాశ్చ - అత్ర పుష్పమాలాభ్యో యువతీ
నాం సామ్యోక్తిపూర్వక విమర్దసహత్వేనాధిక్యోక్తేర్వ్యతిరేకః ॥ ౧౭

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ఖప్రసూనః। క్వచిదయమనవస్థః స్థాస్నుతామేతి వాయుర్వధూకుసుమవిమర్దో
ద్గంధివేశ్మాంతరేషు॥ ౧౮॥ నఖపదవలినాభిసంధిభాగేషు లక్ష్యః క్షతిషు చ దశనా
నామంగనాయాస్స శేషః। అపిరహసికృతానాం వాగ్విహీనోపి జాతః సురతవిల
సితానాం వర్ణకో వర్ణకోసౌ॥ ౧౯॥ ప్రకటమలినలక్ష్మా మృష్టపత్త్రావలీకై
రధిగతరతిశోభైః ప్రత్యుషః ప్రోషితశ్రీః। ఉపహసితఇవాసౌ చంద్రమాః కా

విలులితేతి ॥ వనే వనే ప్రతివనం-యథార్థే వ్యయీభావః - విలులితాః వ్యాలోలితాః కమలౌఘా యేన సః- కీర్ణాః విక్షిప్తాః- వల్లీనాం మాలత్యాదీనాం వితానా విస్తారా యేన సః అవధూతాని కంపితాన్యశేషశాఖినాం వకుళచంపకాదీనాం ప్రసూనాని యేన సః-తథాపి క్వచిత్పూర్వోక్తకమలవనాదౌ క్వాపి నాస్త్యవస్థా స్థితిరస్యేత్యనవస్థః స్థితిమప్రాప్తోయం వాయుః వధూనాం కుసుమానాం చ విమర్దేన సంఘర్షేణ ఉద్గంధిషు ఉద్భూతగంధేషు*గంధస్యేత్వం- వేశ్మాంతరేషు గృహాభ్యంతరేషు స్థాస్నుతాం స్థాయిత్వమేతి పూర్వోక్తసర్వోత్కృష్టసౌరభలోభాదితి భావః*గ్లాజిస్థశ్చగ్స్నురితి గ్స్నుప్రత్యయః - యద్వా మధుపసుమేతి పాఠే మధుయుక్తాని కుసుమాని తేషాం విమర్దేనేతి భావః అత్ర వాయోరస్థాయినః స్థాయిత్వసంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః-తయా విమర్దగంధస్య కమలాదిగంధాదాధిక్యరూపవ్యతిరేకప్రతీతేః అలంకారేణాలంకారధ్వనిః॥ ౧౮

నఖపదేతి॥ నఖపదేషు నఖక్షతేషు వలిషు త్రివలిషు నాభ్యాం సంధిభాగేషు ఊర్వాదిసంధిస్థానేషు దశనానాం క్షతిషు దంతవ్రణేషు చ - స శేషః కించిద్విద్యమానః- అత ఏవ లక్ష్యో దృశ్యః అంగనాయాః సంబంధీ అసౌ వర్ణయతీ వర్ణం కరోతి రంజయతీతి వర్ణకోంగరాగః వాగ్విహీనో వాగింద్రియరహితోపి సర్వరహసికృతానామపి సురతవిలసితానాం సురతచేష్టితానాం వర్ణయితా కీర్తివర్ణకో వక్తా వ్యంజక ఇత్యర్థః-వర్ణయతేర్ణ్వుల్ ప్రత్యయః-వర్ణక్రియాయాం విస్తారే గుణోక్తౌ వర్ణయత్యద ఇతి భట్టమల్లః- జాతః నఖక్షతాదిష్వేవ లక్ష్యమాణోంగరాగో అన్యత్ర స్వనిలోపి చేష్టావిశేషానుమాపకో జాత ఇత్యర్థః-అత్ర వాగ్విహీనోపి రహస్యకృతానామపి వర్ణకో వక్తేతి విరోధస్య వ్యంజకత్వలక్షణయా పరిహారాద్విరోధాభాసోలంకారః॥ ౧౯

ఉషసి ప్రత్యుషః విభక్త్యర్థే వ్యయీభావః - యద్వా ప్రత్యుషః ప్రభాతం *ఉషః ప్రత్యుషసీ అపీత్యమరః - తత్ర ప్రోషితశ్రీః భ్రష్టశోభః - అత ఏవ ప్రకటమలినలక్ష్మా స్పష్టదృష్టకలంకో సౌ చంద్రమాః మృష్టాః ప్రమృష్టాః పత్త్రావల్యః పత్త్రభంగ్యో యేషాం తైః * నద్యృతశ్చేతి కప్ - తథాప్యధిగతా రతిశోభా సంభోగశ్రీర్యేషాం తైః పరిణతాః పరిపక్వాః శరకాండాః బాణాఖ్యతృణకణికాః * శ

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

మినీనాంపరిణతశరకాండాపాండుభిర్గండభాగైః॥౩౦॥సకలమపినికామంకా
మలోలాన్యనారీరతిరభసవిమర్దైర్భిన్నవత్యంగరాగే।ఇదమతిమహదేవాశ్చ
ర్యమాశ్చర్యధామ్నస్తవఖలుముఖరాగోయన్నభేదంప్రయాతః॥౩౧॥ప్రకటతర
మిమంమాద్రాక్షురన్యారమణ్యఃస్ఫుటమితిసవిశంకంకాంతయాతుల్యవర్ణః।చ
రణతలసరోజాక్రాంతిసంక్రాంతయాతే వపుషినఖవిలేఖోలాక్షయారక్షిత
స్తే॥౩౨॥ తదవితథమవాదీర్యన్మమత్వంప్రియేతి ప్రియజనపరిభుక్తంయద్దుకూలం

తోబాణశ్శబాణస్తృణఇతిశబ్దార్ణవే - తద్వదాపాండుభిః - కామినీనాంగండభా
గైఃగండస్థలైరుపహసితఇవేత్యుత్ప్రేక్షా - ఆపాండుగుణనిమిత్తా - నిష్కలం
కాఃసకలంకసమానమాననమపహసంతీతిభావః॥ ౩౦

అథకాచిత్ఖండితానాయికాపరాగసంప్రేయాంసంప్రాతరాగతం పంచభి
రుపాలభతే॥ సకలమిత్యాది॥ కామేనలోలాయాఅన్యనార్యాఃసపత్న్యాఃర
తిరభసేషుసురత సంభ్రమేషువిమర్దైఃపీడనైఃరజ్యతేనేనేతిరాగః అంగస్య
రాగోంగరాగః విలేపనం అంగవికాసశ్చ తస్మిన్నంగరాగేసకలమపి నిశ్శేషం
యథాతథానికామంభిన్నవతివిశ్లిష్టవతిసతి ఆశ్చర్యధామ్నఃసర్వాద్భుతనిదాన
స్యతవముఖరాగోముఖవికాసఃభేదంవిశ్లేషంనప్రయాతః - ఇతియత్ -ఇదమే
వాతిమహదాశ్చర్యంఖలుముఖస్యాప్యంగత్వేతద్రాగస్యాప్యంగరాగత్వాదితి
భావః - అత్రవిలేపనవికాసాఖ్యయోరేకత్రాధ్యవసాయేనవిరోధఃభేదానుసం
ధానేత్వవిరోధఇతిశ్లేషమూలాతిశయోక్త్యుత్థాపితోవిరోధాభాసోలంకారః౩౧

ప్రకటేతి॥కించ-ప్రకటతరమతిస్ఫుటమిమంనఖవిలేఖంఅన్యారమణ్యోనిజస
పత్న్యఃస్ఫుటంమాద్రాక్షుఃనపశ్యంతు-దృశేర్లుఙ్*ఇరితఇతిచ్లేరఙ్భావపక్షే
సిచివృద్ధిః - ఇతిబుద్ధ్వాకాంతయాత్వత్ప్రియయాసవిశంకంయథాతథాతుల్య
వర్ణఃలాక్షాసమానవర్ణఃవివర్ణస్యదురపహ్నవత్వాదితిభావః - అసౌతేత
వవపుషినఖవిలేఖఃనఖవ్రణఃచరణతలంసరోజమివేత్యుపమితసమాసఃఆక్రాం
తిలింగాత్తస్యాక్రాంత్యా ఆఘాతేనసంక్రాంతయాలాక్షయారక్షితోగుప్తః
ఆచ్ఛాదితఇత్యర్థః - హంతసాతుపాపీయసీలాక్షాస్వయమేవసర్వదువృత్తి
పిశునేతిసావరాకాతేప్రియానవేత్తీతిభావః అత్రనఖవిలేఖనస్యలాక్షాసావ
ర్ణ్యాత్తదేకతాపత్తేః - సామాన్యాలంకారః* సామాన్యంగుణసామ్యేనయత్ర
౩౨
వస్త్వంతరైకతేతిలక్షణాత్॥

తదితి॥కించమమత్వమేవప్రియేతియదవాదీరవోచః-వదేర్లుఙ్*నదద్రజేత్యాది
నావృద్ధిః -తదవితథంసత్యం-కుతఃయద్యస్మాత్ - ప్రియజనేనపరిభుక్తందుకూలంత
దీయమిత్యర్థః-దధానఃవసానఇత్యర్థః-వసానఇతిపాఠే-వసానఆచ్ఛాదయన్-వసేః

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

స్థానః। ముదధివసతిమాగాః కామినాం మండనశ్రీర్వ్రజతి హి సఫలత్వం వల్లభాలోకనేన॥ 33 ॥ నవనఖపదమంగం గోపయస్యంశుకేన స్థగయసి పునరోష్ఠం పాణినా దంతదష్టమ్ । ప్రతిదిశమపరస్త్రీసంగశంసీ విసర్పన్నవపరిమలగంధః కేన శక్యో వరీతుమ్॥ 34 ॥ ఇతి కృతవచనాయాః కశ్చిదభ్యేత్య బిభ్యద్గలితనయనవారేర్యాతి పాదావనామమ్। కరుణమపి సమర్థం మానినాం మానభేదే రుదితముదితమస్త్రం

ఆచ్ఛాదనార్థాల్లటః శానజాదేశః సత్త్వం ముదధివసతిం ముదనివాసమాగాః ప్రాప్తః * ఇణో గాలుఙి - యుక్తం చైతదిత్యాహ కామినాం మండనశ్రీర్వల్లభానాం ప్రేయసీనామాలోకనేన సఫలత్వం వ్రజతి హి - అప్రియా చేత్కథమీదృశీ మే సంభావనేతి భావః - అర్థాంతరన్యాసః॥ 33

నవేతి ॥ కించ నవాని నఖపదాని యస్మిన్ - తదంగం వపురంశుకేన గోపయసి ఆచ్ఛాదయసి - గుపేశ్చౌరాదికాత్స్వార్థే ణిచ్ - దంతేన దష్టమోష్ఠం పునరోష్ఠం తు పాణినా స్థగయసి ఛాదయసి - స్థగిరపి చౌరాదికః - దిశిదిశి ప్రతిదిశం విభక్త్యర్థే వ్యయీభావః * అవ్యయీభావే శరత్ప్రభృతిభ్య ఇతి సమాసాంతః టచ్ ప్రత్యయః - విసర్పన్ ప్రసర్పన్ అపరస్త్రీసంగశంసీ స్త్ర్యంతరసంగసూచకః - అనన్యప్రభవత్వాత్తస్యేతి భావః - నవః పరిమళాఖ్యో గంధః పరిమళగంధః * విమర్దోత్థే పరిమళ ఇత్యమరః కేన కేనోపాయేన వరీతుమాచ్ఛాదయితుం * వృతో వేతి ఇటో దీర్ఘః - శక్యః న కేనాపి శక్య ఇత్యర్థః॥ 34

ఇతీతి॥ ఇతి పూర్వశ్లోకచతుష్టయోక్తరీత్యా కృతవచనాయాః కృతోపలంభాయాః - గలితనయనవారేరర్ధైర్యాస్స్మృక్తాశ్రోః ప్రేయస్యా ఇతి శేషః - కశ్చిన్నాయకో బిభ్యత్ త్రస్యన్ * నాభ్యస్తాచ్ఛతురితి నుమభావః - అభ్యేత్య ఆగత్య పాదయోరవనామమవనతిం యాతి ప్రణామేన ప్రసాదయతీత్యర్థః - నను కథమీదృఙ్మర్వంతథాహంకారిణస్తస్య రోదనమాత్రేణ త్రాస ఇత్యాహ - కరుణమితి - తథాహి విగ్రహేషు ప్రణయకలహేషు యోషితాం కరుణమపి దీనమపి రుదితమశ్రుమోచనం - మానినామహంకారిణాం పుంసాం మానభేదే అహంకారనిరాసే సమర్థం శక్తమస్త్రం సాధనముదితముక్తం - వదేః కర్మణి క్తః * వచిస్వపీత్యాదినా సంప్రసారణం - దీనే ప్రణయజనే పుంసాం కోఽహంకార ఇతి భావః - అర్థాంతరన్యాసః ఏషా చ ఖండితా నాయికా * నీత్వాన్యత్ర నిశాం ప్రాతరాగతే ప్రాణవల్లభే - అన్యాసంభోగచిహ్నైస్తు ఖండితేర్ష్యాకషాయితేతి లక్షణాత్ - నాయకస్తు ధృష్టః * వ్యక్తాగా నిర్భయో ధృష్ట ఇతి లక్షణాత్ - న చేహ బిభ్యద్విశేషణవిరోధః ఆగమనకాలే నిర్భీకతాయా ఏవ లక్షణోపయోగాత్ - అన్యథా వైరస్యాదితి - అయం చ పుంసాం సహృదయః అన్యథా రసాభాస ఇత్యాహుః

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

శోఽపి తాం విగ్రహేషు॥ ౩౫ ॥ మదమదనవికాసస్పష్టధార్ష్ట్యోదయానాం రతికలహవికీర్ణైర్భూషణైరర్చితేషు। విదధతి న గృహేషూత్ఫుల్లపుష్పోపహారం విఫలవినయయత్నాః కామినీనాం వయస్యాః॥ ౩౬ ॥ కరజదశనచిహ్నం నైశమంగేన్యనారీజనితమితి సరోషామీర్ష్యయాశంకమానామ్। స్మరసి న ఖలు దత్తమ్మత్తయైతి త్వయైవ స్త్రియమనునయతీత్థం వ్రీడమానాం విలాసీ॥ ౩౭ ॥ కృతగురుతరహారచ్ఛేదమాలింగ్య పత్యా పరిశిథిలితగాత్రే గంతుమాపృచ్ఛమానే। విగలితనవముక్తాస్థూలబాష్పాంబుబిందు స్తనయుగమబలాయాస్తత్క్షణం రోదితీవ॥ ౩౮ ॥ బహుజగద

మదేతి॥ మదమదనయోర్వికాసేన విజృంభణేన స్పష్టో ధార్ష్ట్యస్యోదయ ఆవిర్భావో యాసాం కామినీనాం రతిరేవ కలహస్తస్మిన్ - వికీర్ణైరితస్తతో విక్షిప్తైర్భూషణై రర్చితేషు గృహేషు వయస్యాః స్నిగ్ధపరిచారికాః నీయంతేస్మిన్నితి వినయోధికారః తత్ర యత్నో విఫలో యాసాం తాః - విఫలవినయయత్నాః నిష్ఫలస్వాధికారోద్యోగాః సత్యః ఉత్ఫుల్లైః పుష్పైరుపహారం పూజాం న విదధతి న కుర్వంతి- అత్ర సమృద్ధవస్తువర్ణనాదుదాత్తాలంకారః * తదుదాత్తం భవేద్యత్ర సమృద్ధం వస్తు వర్ణ్యతే ఇతి లక్షణాత్ - తేన తాసాం తేష్వాభరణేషు భుక్తవస్త్రమాల్యాదివత్ నిర్మాల్యబుద్ధిర్వ్యజ్యతే॥ ౩౬

కరజేతి॥ విలసనశీలో విలాసీ * వౌకషలసేత్యాదినా ఘినుణ్ ప్రత్యయః అంగేనిజాంగే నిశాయాం భవం నైశం * నిశాప్రదోషాభ్యాం చేత్యణ్ - కరజదశనచిహ్నం నఖదంతక్షతం అన్యనారీజనితం స్వసపత్నీకృతమితి శంకమానాం విశ్వసంతీం. అత ఏవేర్ష్యయా అక్షమయా సరోషాం స్త్రియం నిజవధూం మత్తయా మూఢయా త్వయైవైతద్దత్తమేవం కృతం ఖలు న స్మరసి నాభిజానాసి కిమితి కాకుః ఇత్థమనేన ప్రకారేణ వ్రీడమానాం స్వకృతప్రత్యభిజ్ఞానాత్ లజ్జితాం - సతీమనునయతి అంగీకరోతి. స్వమాగ్ధ్యవ్యాఘాతనిర్వేదశ్చ లజ్జయా వ్యజ్యతే॥ ౩౭

కృతేతి॥ కృతో గురుతరస్య హారస్య చ్ఛేదో యస్మిన్ తత్తథా ఆలింగ్య పరిశిథిలితగాత్రే శిథిలీకృతాంగే పత్యౌ భర్తరి గంతుమాపృచ్ఛమానే ఆమంత్రయమాణే సతి * అఙినుప్రచ్ఛ్యోరుపసంఖ్యానాదాత్మనేపదే కర్తరి లటః శానజాదేశః- తత్క్షణం తస్మిన్ క్షణే - అత్యంతసంయోగే ద్వితీయా - అబలాయాః స్తనయుగం కర్తృ విగలితాని స్రుతాని నవముక్తా నూతనమౌక్తికాన్యేవ స్థూలబాష్పాంబుబిందవో యస్మిన్ కర్మణి తద్యథా తథా- రోదితీవ విరహాసహిష్ణుతయా రోదనం కరోతీవేత్యుత్ప్రేక్షా రూపకసంకీర్ణా * రుదాదిభ్యః సార్వధాతుకే ఇతీడాగమః॥ ౩౮

బహ్వేతి॥ అహ్ని దివసే వ్యపగతమదయా ముగ్ధవధ్వా సఖీభ్యో విదితం రాత్రౌ త్వయేత్థం కృతమితి సఖీభిరాఖ్యాతమిత్యర్థః - రాత్రివృత్తం రాత్రౌ కృతం స్వ

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

పురస్తాత్తస్య మత్తా కిలాహం చకర వకిలచాటు ప్రౌఢయోషిద్వదస్య। విదితమితి సఖీభ్యో రాత్రివృత్తం విచింత్య వ్యపగతమదయాహ్ని వ్రీడితం ముగ్ధవధ్వా॥ ౩౯

అరుణజలజరాజీముగ్ధహస్తాగ్రపాదా బహులమధుపమాలాకజ్జలేందీవరాక్షీ। అనుపతతి విరావైః పత్రిణాం వ్యాహరంతీ రజనిరచిరజాతా పూర్వసంధ్యా సుతేవ॥ ౪౦॥

ప్రతిశరణమశీర్ణజ్యోతిరగ్న్యాహితానాం విధివిహితవిరిబ్ధైస్సామిధేనీరధీత్య। కృతగురుదురితౌఘధ్వంసమధ్వర్యువర్యైర్హుతమయముపలీఢే సాధుసా

చేష్టితమిత్యర్థః - మత్తా మదమూఢా అహం తస్య ప్రియస్య పురస్తాదగ్రే బహు అనేకం జగద కిలగదామిస్మకిల-కిలేః ఐతిహ్యే- అతఏవ - పరోక్షే లిట్ * ణలుత్తమో వేతి పక్షే ణిత్వాభావాద్వృద్ధ్యభావః- ప్రౌఢయోషితా తుల్యం ప్రౌఢయోషిద్వదిత్యుపమా * తేన తుల్యమితి వతి ప్రత్యయః-అస్య ప్రియస్య చాటు ప్రియవచనం-చకర కిల అకార్షం కిల-లిడాదిపూర్వవత్ -గుణోవిశేషః-ఇతి విచింత్య విమృశ్య వీడితం లజ్జితం - భావే క్తః-నిజకార్యప్రకాశేన లజ్జాత్ర సంచారీభావః- భావనిబంధనాత్ప్రేయోలంకారః॥ ౩౯

అరుణేతి॥ అరుణజలజరాజీవ రక్తకమలశ్రేణీవ ముగ్ధం సుందరం హస్తాగ్రపాదం హస్తౌచ అగ్రపాదౌ చ యస్యాః సా - బహులం మధుపమాలా కజ్జలం కజ్జలమివ మధుపమాలా యయో స్తేతే ఇందీవరే అక్షిణీవ ఇందీవరే ఇవ అక్షిణీ యస్యాః - సా బహులమధుపమాలాకజ్జలేందీవరాక్షీ-పత్రిణాం విరావైర్వ్యాహరన్తీ లపంతీ * వ్యాహార ఉక్తిర్లపితమిత్యమరః - అచిరజాతా సద్యోభవా బాలా చ పూర్వసంధ్యా ప్రాతస్సంధ్యా - సుతేవ పుత్రీవ రజనీమనుపతతి అనుధావతి జననీమివేత్యర్థః - ఇహ విరావైర్వ్యాహరంతీతి వ్యధికరణపరిణామః తత్సంకీర్ణేయముపమా॥ ౪౦

ప్రతీతి॥ అగ్నిరాహితో యైస్తేషామగ్న్యాహితానాం ఆహితాగ్నీనాం * వాహితాగ్న్యాదిష్వితి నిష్ఠాయాః పరనిపాతః- ప్రతిశరణం ప్రతిగృహం - శరణం గృహరక్షిత్రోరిత్యమరః - అశీర్ణజ్యోతిరక్షతార్చిరయమగ్నిరాహవనీయః-విధినా - యజ్ఞకర్మణ్యజపన్యూంఖసామస్వితి త్యాదిశాస్త్రోక్తరీత్యా విహితాః యథాయోగముచ్చారితాః విరిబ్ధాః స్వరా ఏవ శ్రుత్యాదయః-చత్వారో యైస్తైః * ఋబ్దస్వాంతేత్యాదినా- రేభృశబ్దే ఇతి ధాతోః- స్వరే విరిబ్ధశబ్దో నిష్ఠాంతో నిట్ త్వేన నిపాతితః - అధ్వర్యువర్యైః ఋత్విక్శ్రేష్ఠైః ఋత్విగ్విశేషవాచినో అధ్వర్యుశబ్దేన ఋత్విఙ్మాత్రోపలక్షణత్వాత్ యద్వాధ్వర్యుర్వర్యో ముఖ్యో యేషాం తైః అధ్వర్యుప్రముఖైశ్చతుర్భిః ఋత్విగ్భిరిత్యర్థః - తస్మాద్దర్శపూ

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

సాన్నాయ్యమగ్నిః॥౪౧॥ ప్రకృతజపవిధీనామాస్యముద్రశ్మిదంతంముహురపిహిత
మోష్ఠైర్యైరక్షరైర్లక్షత్యుక్షునైర్యైః। అనుకృతిమనువేలంఘట్టితోద్ఘట్టితస్యప్రజ

ర్ణమాసయోర్యజ్ఞకృతోశ్చత్వారఋత్విజఇతిశ్రవణాత్ - దర్శశ్చాయం త
త్రైవసాన్నాయ్యవిధానాదితి-సామిధేనీః-ప్రవోవాజాఇత్యాదికాఅగ్నిసమిం
ధనీఃఋచోధీత్యపఠిత్వా - ఋక్సామిధేనీధాయ్యాచయాస్యాదగ్నిసమింధనీ
త్యమరః- సామిధేనీగ్రహణంయాజ్యాపురోనువాక్యాదిమంత్రాంతరాణాము
ప్యుపలక్షణం-కృతోగురుతరదురితానామోఘధ్వంసోయస్మిన్కర్మణితద్యథా
తథా-సాధుసమ్యక్ - హుతందేవతోద్దేశేనత్యక్తం-సన్నీయతఇతిసాన్నాయ్యం
హవిర్విశేషం - ఐంద్రందధ్యమావాస్యాయామైంద్రంపయోమావాస్యాయా
మితివిహితేదధిపయసీఇత్యర్థః॥ పాయ్యసాన్నాయ్యనికాయ్యధాయ్యామాన
హవిర్నివాససామిధేనీష్వితిహవిర్విశేషేసంపూర్వాన్నయతేర్ణ్యదాయాదే
శోపసర్గదీర్ఘనిపాతః - ఉపలీఢఆస్వాదయతి - లిహఆస్వాదనఇతిధాతోః -
స్వరితేత్వాత్ లటితజిడేరేత్వం-ఢత్వష్టుత్వఢలోపదీర్ఘాః- అత్రాగ్నేఃసా
న్నాయ్యలేహనస్యోత్తరకాలభావిత్వేపితదుపలక్షితస్య కర్మణఉదితఆదిత్యే
పౌర్ణమాస్యాస్తంత్రంప్రక్రమయతి - ప్రాగుదయాదమావాస్యాయాఇతి
శాస్త్రాత్తత్కాలప్రక్రాంతస్యవర్తమానత్వాత్తస్యాపి వర్తమానతా వ్యప
దేశః-ఏతచ్చాహితాగ్నిత్వమాత్రేణకాలవిశేషానాదరేణోక్తమితిపూర్వోక్త
చంద్రోదయాద్యవిరోధః-అథవాఉదితేజుహోత్యనుదితేజుహోతిప్రా
తర్జుహోత్యగ్నిహోత్రకాలత్వాత్సామిధేనీసాన్నాయ్యశబ్దయోర్మం
త్రహవిర్మాత్రపరత్వమాశ్రిత్యాగ్నిహోత్రపరత్వేనవ్యాఖ్యేయం- తస్మా
దగ్నిహోత్రస్యయజ్ఞకృతోః - ఏకఋత్విగిత్యేకాధ్వర్యుకత్వేపిఅధ్వర్యువ
ద్యైరితిబహువచనం-యజమానబహుత్వాదుపపద్యతఇత్యాహురిత్యలంచాఛాం
దసగోష్ఠీవ్యసనేన-వృత్త్యనుప్రాసోలంకారః-స్పష్టమేవ॥ ౪౧

ప్రకృతేతి॥ ప్రకృతజపవిధీనాంప్రక్రాంతజపకర్మణాం నియమభాజాంత
పస్వినాంసంబంధి ఓష్ఠిభవైరోష్ఠ్యైః॥శరీరావయవాచ్చేతియత్ప్రత్యయః.అ
క్షరైఃవర్ణైఃఉపూపధ్మానీయైరిత్యర్థః॥ ఉపూపధ్మానీయానామోష్ఠావిత్యను
శాసనాత్ -ముహురపిహితమావృతమునైర్యైరనోష్ఠైర్యైరక్షరైర్లక్ష్యందర్శనీ
యం-అతఏవోద్రశ్మిదంతం ఉద్గతాంశవోదంతాయస్యతదాస్యంముఖంఅనువే
లంప్రతిక్షణం-ఘట్టితోద్ఘట్టితస్యప్రాణిత్వాన్మహుర్ఘటితవిఘటితస్య- విశే
షణసమాసః-ముగ్ధంసుందరంయుక్తానాంముక్తాఫలానాంపుటంకోశః-శు క్తి

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

తినియమభాజాంముగ్ధముక్తాపుటస్య॥ ౪౨ ॥ నవకనకపిశంగంవాసరాణాంవిధా
తుఃకకుభికులిశపాణేర్భాతిభాసాంవితానమ్।జనితభువనదాహారంభమంభాంసి
దగ్ధ్వాజ్వలితమివమహాబ్ధేరూర్ధ్వమౌర్వానలార్చిః॥ ౪౩॥ వితతపృథువరత్రా
తుల్యరూపైర్మయూఖైఃకలశఇవగరీయాన్దిగ్భిరాకృష్యమాణః। కృతచపలవి
హంగాలాపకోలాహలాభిర్జలనిధిజలమధ్యాదేషఉత్తార్యతేర్కః॥౪౪॥పయ
సిసలిలరాశేర్నక్తమంతర్నిమగ్నఃస్ఫుటమనిశమతాపిజ్వాలయావాడబాగ్నేః
యదయమిదమిదానీ మంగముద్యన్దధాతి జ్వలితఖదిరకాష్ఠాం గారగౌరంవివ
స్వాన్॥౪౫॥ అతుహినరుచినాసౌ కేవలన్నోదయాద్రిఃక్షణముపరిగతేనత్మా

రితియావత్ -తస్యానుకృతింసామ్యంవ్రజతి-ఉపమాలంకారః-ఏతేనశ్లోకద్వయే
నబహవః కర్మనిష్ఠాస్తపోనిష్ఠాశ్చబ్రాహ్మణాభగవంతమనుయాంతీతికథితం॥౪౨
నవేతి॥కులిశంపాణౌయస్యసకులిశపాణిరింద్రః* ప్రహరణార్థేభ్యఃప
రేనిష్ఠాసప్తమ్యౌభవతఇతినిపాతః- ఏతదేవాత్రవ్యధికరణబహువ్రీహేశ్చజ్ఞాప
కః- తస్యకకుభిప్రాచ్యాందిశినవకనకవత్పిశంగంవాసరాణాంవిధాతుర్దినకర
స్యభాసాంవితానంకరజాలం - మహాబ్ధేరంభాంసి జలానిదగ్ధ్వా జనితభువనదా
హారంభంకృతజగద్దాహోద్యోగంసదూర్ధ్వమబ్ధేరుపరిజ్వలితమౌర్వానలా
ర్చిర్బడబానలజ్యోతిరివభాతీత్యుత్ప్రేక్షా ౪౩
వితతేతి॥ వితతాభిఃప్రసారితాభిః-పృథువరత్రాభిర్మహారజ్జుభిస్తుల్యరూ
పైస్తుల్యాకారైర్మయూఖైఃకిరణైర్గరీయాన్ కలశఇవాకృష్యమాణస్సన్ -
ఏషఃఅర్కః-కృతశ్చపలః సత్వరోవిహంగాలాపఏవకోలాహలఃకలకలోయా
భిస్తాభిఃదిగ్భిర్జలనిధేఃజలమధ్యాదుత్తార్యతే-ఉద్ధ్రియతే- తరతేర్ణ్యంతాత్క
ర్మణిలిట్.యథాకుతశ్చిత్కూపాత్-కుంభఃపాశైరాకృష్యసకలకలంబహ్వీభిః
స్త్రీభిరుద్ధ్రియతేతద్వదితిభావః - అత్రవరత్రాతుల్యరూపైఃకలశఇవేతిచోప
మాభ్యాంవిహంగాలాపకోలాహలేతి రూపకేణోజ్జీవితార్కస్య దిక్కర్తృకో
త్తారణోత్ప్రేక్షావ్యంజకాప్రయోగాత్ ప్రతీయతఇతిసంకరః॥ ౪౪
పయసీతి॥అయంచవివస్వాన్-నక్తంసలిలరాశేఃపయసిసముద్రస్యజలేనిమ
గ్నఃఅంతర్బడబాగ్నేర్జ్వాలయాకాంత్యాఅనిశంసదా అతాపితప్తఃస్ఫుటమి
త్యుత్ప్రేక్షా-కుతఃయదిదానీముద్యన్ఇదంజ్వలితఃప్రజ్వలన్యఃఖదిరకాష్ఠస్యాం
గారస్తద్వద్గౌరమరుణంమంగందధాతి-గౌరోరుణేసితేపీతేఇతివిశ్వః॥ ౪౫
అతుహినేతి ॥ క్షణముపరిగతేనస్థితేనాతుహినరుచినార్కేణనవకరనికరేణ
కేవలమసౌఉదయాద్రిఃపూర్వాద్రిః-ఉదయఃపూర్వపర్వతఇత్యమరః-స్పష్టైః
వికసితైఃబంధూకసూనస్తబకైఃబంధుజీవకకుసుమగుచ్ఛైఃవిరచితం - బంధూ

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

భృతస్సర్వ ఏవ । నవకరనికరేణ స్పష్టబంధూకసూనస్తబకరచితమేతే శేఖరం బి-
భ్రతీవ ॥౪౯॥ ఉదయశిఖరిశృంగప్రాంగణేష్వేష రింఖన్ సకమలముఖహాసం వీ-
క్షితః పద్మినీభిః । వితతమృదుకరాగ్రశ్శబ్దయంత్యా వయోభిః పరిపతతి దివోఽంకే
హేలయా బాలసూర్యః ॥౫౦॥ క్షణమయముపవిష్టః క్ష్మాతలన్యస్తపాదః ప్రణతిపర-
మవేక్ష్య ప్రీతమాహ్లాయ లోకమ్ । భువనతలమశేషం ప్రత్యవేక్షిష్యమాణః క్షితిధ-
రతటపీఠాదుత్థితస్సప్తసప్తిః ॥౫౧॥ పరిణతమదిరాభం భాస్కరేణాంశుబాణైస్తి

కో బంధుజీవక ఇత్యమరః- శేఖరం అవతంసం- శిఖాస్వాపీడశేఖరావిత్యమరః- న బి-
భర్తి కింతు ఏతే సర్వ ఏవ క్ష్మాభృతః పర్వతాః- బిభ్రతీవేత్యుత్ప్రేక్షా- న కేవలమ-
ర్కేణోదయాద్రిరేవ బంధూకశేఖరం బిభర్తి - కింతు తత్కరజాలేన సర్వేఽపి ప-
ర్వతాస్తథేత్యర్థః ॥ ౪౯

ఉదయేతి ॥ ఏష బాల ఉదితమాత్రః శిశుః బాలశ్చాసౌ సూర్యశ్చ బాలసూ-
ర్యః. ఉదయశిఖరిశృంగస్య ఉదయాద్రిశిఖరస్య ప్రాంగణేషు రింఖన్ సంచరన్ ప-
ద్మినీభిర్నలినీభిః స్త్రీవిశేషైశ్చ- పద్మినీ స్త్రీవిశేషేఽపి విశ్వః- కమలాన్యేవ ముఖాని
తేషాం హాసేన వికాసేన హాస్యేన చ సహాయస్మిన్ కర్మణి తద్యథా తథా వీక్షితస్సన్
వయోభిః పక్షిభిః - వయః పక్షిణి బాల్యాదావితి విశ్వః - శబ్దయంత్యాః శబ్దం కుర్వ-
త్యాః ఆగచ్ఛ ఆగచ్ఛేవ త్యేతి వ్యాహరంత్యా ఇత్యర్థః- శబ్దశబ్దాత్ * తత్కరోతీతి
ణ్యంతాల్లటశ్శతరి జీప్ - దివోఽంతరిక్షస్య మాతుశ్చాంకే సమీపే ఉత్సంగే చ వితతా-
ని ప్రసృతాని మృదూని కరాగ్రాణి హస్తాగ్రౌ చ యస్య సః- హేలయా లీల-
యా పరిపతతి- శ్లేషమూలాతిశయోక్త్యనుగృహీతం రూపకమ్ ॥ ౫౦

క్షణమితి ॥ అయం సప్తసప్తిరర్కః. క్షణముపవిష్టః- క్షితిధరపీఠ ఆసీనః- క్ష్మాత-
లన్యస్తపాదః ప్రణామస్వీకారాయ భూతలప్రసారితాంఘ్రిరిత్యర్థః - ప్రణతి-
పరం నమస్కారం కుర్వాణం ప్రీతం ప్రణామస్వీకారాత్సంతుష్టం లోకం జనమ-
వేక్ష్య కృపావలోకే
హ్లాయ ఝటితి- ద్రాఘటిత్యంజసాహ్నాయేత్యమరః - అవేక్ష్య కృపావలోకే
నసంభావ్యాశేషం భువనతలం లోకస్వరూపం - ప్రత్యవేక్షిష్యమాణః అనుసం-
ధాస్యమానః- క్షితిధరస్య తటం పీఠమివ సింహాసనమివ - అన్యత్ర తటమివ పీఠం త-
స్మాదుదితః ఉదయాద్రిమతిక్రాంత ఇత్యర్థః - యథా కశ్చిన్మహారాజః సింహాస-
నోపవిష్టః క్షణం ప్రణతజనమాదృత్య - అథ సకలస్వరాష్ట్రప్రత్యవేక్షణాయ స-
హసోత్థాయ గచ్ఛతి- తద్వదిత్యర్థః- అత్ర ప్రకృతార్కవిశేషణవైభవాదప్రకృత-
మహారాజప్రతీతేః సమాసోక్తిః ॥ ౫౧

పరిణతేతి ॥ నద్యః బాలాతపేన చ్ఛురితం రూషితం- అత ఏవ పరిణతమదిరాభం
సుపక్వసురాసన్నిభం ఉభాభ్యాం రోధోభ్యాం వారితమవరుద్ధం ఉభయరోధో-

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

మిరకరిఘటాయాస్సర్వదిక్షుక్షతాయాః । రుధిరమివవహంత్యో భాంతి బాలా
తపేనచ్ఛురితముభయరోధోవారితంవారినద్యః॥౪౯॥దధతిపరిపతంత్యోజాలవా
తాయనేభ్యస్తరుణతపనభాసో మందిరాభ్యంతరేషు । ప్రణయిషువనితానాం
ప్రాతరిచ్ఛత్సుగంతుంకుపితమదనముక్తోత్తప్తనారాచలీలామ్॥౫౦॥ అధిరజని
వధూభిఃపీతమైరేయరిక్తంకనకచషకమేతత్ప్రాతరాలోహితేన। ఉదయదహి
మరోచిర్జ్యోతిషాక్రాంతమంతర్మధునఇవతథైవాపూర్ణమద్యాపిభాతి ॥
౫౧॥సితరుచిశయనీయేనక్తమేకాంతముక్తందినకరకరసంగవ్యక్తకౌసుంభకాం

వారితం॥ఉభాదుపాత్తోనిత్యమిత్యత్రనిత్యగ్రహణసామర్థ్యాద్వృత్తివిషయే
ఉభశబ్దస్యస్థానే ఉభయశబ్దప్రయోగఇత్యుక్తం.ప్రాక్- వారిజలంభాస్కరే
ణ-కస్కాదిత్వాత్సత్వం- అంశుభిరేవబాణైఃసర్వదిక్షుక్షతాయాఃప్రహృతా
యాః- తిమిరమేవకరిఘటాగజసంఘః - తస్యారుధిరమివేత్యుత్ప్రేక్షా-వహం
త్యోభాంతి॥ ౪౯

దధతీతి ॥ జాలవాతాయనేభ్యఃగవాక్షవివరేభ్యః మందిరాణామభ్యంతరే
షుపరిపతంత్యస్తరుణతపనభాసః బాలార్కకిరణాః వనితానాంప్రణయిషుప్రా
తర్గంతుమిచ్ఛత్సుసత్సు-కుపితేనమదనేనముక్తానాముత్తప్తానామగ్నిజ్వలితతే
జసాంనారాచానాంబాణవిశేషాణాంలీలాంశోభాందధతి- అత్రలీలేవలీలేతిసా
దృశ్యాక్షేపాదసంభవద్వస్తుసంబంధాన్నిదర్శనా॥ ౫౦

అధీతి॥ అధిరజనిరజన్యాం-విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః- వధూభిఃపీతంమైరే
యంమద్యంయస్యతత్ అతఏవరిక్తంపీతమైరేయరిక్త-ంఏతత్ -కనకచషకంస్వ
ర్ణపానపాత్రం-చషకోస్త్రీపానపాత్రమిత్యమరః- ప్రాతఃరోచనాలోహి
తేనగోరోచనారుణేనఉదయతఉదయమానస్యాహిమరోచిషః అర్కస్యజ్యో
తిషాతేజసాఅంతరభ్యంతరేఆక్రాంతంవ్యాప్తంసత్ -అద్యాపిఇదానీమపితథై
వపూర్వవదేవమధునాఆపూర్ణమివేత్యర్థః- సామాన్యశస్త్యారోగ్యవిశేషపర్య
వసాననియమాత్ *షష్ఠీశేషఇతిసంబంధసామాన్యేషష్ఠీకరణస్యాపికారణత్వా
దితి - భాతిశోభతే - అత్రాతపేమధుపూర్ణత్వోత్ప్రేక్షయాఆతపేమధుభ్ర
మాత్ భ్రాంతిమాన్వ్యజ్యతే॥ ౫౧

సితేతి ॥ నక్తంరాత్రౌశయనీయేతల్పే - ఏకాంతముక్తమత్యంతత్యక్తంసిత
రుచిశుభ్రవర్ణాంకింతుదినాదౌప్రభాతేదినకరకరసంగేనార్కాంశువ్యతికరేణ
వ్యక్తాకౌసుంభీకుసుంభస్య రాగద్రవ్యస్యసంబంధినీ కాంతిర్యస్యతత్తథాభాస
మానం - రతిబంధోః ప్రియస్య ఉత్తరీయం నజమాత్మీయమితిజానతీం - అతఏ
వాదదానాంస్త్రీంనాయికాం * వామ్ శసోరితీయఙభావపక్షే * అపిపూర్వ

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

తిర్నిజమితి రతిబంధోద్గ్లానతీముత్తరీయం పరిహసతి సఖీ స్త్రీమాదధానాం దినాదౌ ॥ ౨౨ ॥ ప్లుతమివ శిశిరాంశోరంశుభిర్యన్నిశాసు స్ఫటికమయమరాజద్రాజతాద్రిస్థలాభమ్ । అరుణితమకరోరైర్వేశ్మ కాశ్మీరజాంభస్స్నపితమివ తదేతద్భానుభిర్భాతి భానోః ॥ ౨౩ ॥ సరసనఖపదాంతర్దష్టకేశప్రమోకం ప్రణయిని విదధానే యోషితాముల్లసంత్యః । విదధతి దశనానాం సీత్కృతావిష్కృతానామభినవరవిభాసః పద్మరాగానుకారమ్ ॥ ౨౪ ॥ అవిరతదయితాంగాసంగసంచారితేనచ్ఛురితమభినవాసృక్కాంతినా కుంకుమేన । కనకనికషరేఖాకోమలం కామినీనాం భవతివ

ఇతి పూర్వరూపం - సఖీ పరిహసతి - అత్రాకౌసుంభకౌసుంభభ్రమాత్సాదృశ్యనిబంధనాద్భ్రాంతిమదలంకారః ॥ ౨౨

ప్లుతమితి ॥ రాజతాద్రిస్థలాభం సుధాధవలితత్వాత్కైలాసతటసన్నిభం యద్వేశ్మ నిశాసు శిశిరాంశోరిందోరంశుభిశ్చంద్రికాభిః ప్లుతం ధౌతం సత్ స్ఫటికమయం స్ఫటికవికార ఇవారాజత్ రేజే - తదేతద్వేశ్మ భానోః సూర్యస్యాకరోరైః కోమలైః భానుభిః కిరణైః అరుణితమరుణీకృతం సత్ కాశ్మీరదేశజాతం కాశ్మీరజం కుంకుమం తస్యాంభసా స్నపితం సిక్తమివ భాతి ఉత్ప్రేక్షయోః సంసృష్టిః ॥ ౨౩

సరసేతి ॥ ప్రణయిని పత్యౌ యోషితాం సరసనఖపదానామార్ద్రనఖక్షతానామంతర్మధ్యే దష్టానాం లగ్నానాం కేశానాం శిరోరుహాణాం ప్రమోకం ప్రమోచనం విదధానే సతి సీత్కృతైర్వ్యథావిర్భూతసీత్కారైరావిష్కృతానాం దశనానాముల్లసంత్యః వైమల్యాద్ధి తేషు ప్రతిఫలంత్యః - అభినవరవిభాసః నూతనసూర్యరుచః పద్మరాగాణామనుకారం అనుకరణం విదధతి ఉపమాలంకారః - సచరవిభాసామారుణ్యప్రతిపాదకాభినవవిశేషణప్రసాదలబ్ధ ఇతి కావ్యలింగేన సంకరః ॥ ౨౪

అవిరతేతి ॥ అవిరతేనావిచ్ఛిన్నేన దయితానాం ప్రేయసామంగాసంగేన శరీరసంపర్కేణ సంచారితేన సంక్రామితేన అభినవస్యాసృజో రక్తస్యేవ కాంతిర్యస్య తేన కుంకుమేనచ్ఛురితం రూషితం కనకస్య యా నికషే నికషోపలే రేఖా రాజిస్తద్వత్కోమలం మనోహరమిత్యుపమా - కామినీనాం వపురాతపే అపి అవాప్తచ్ఛాయం ప్రాప్తచ్ఛాయం లబ్ధవర్ణోత్కర్షమేవ భవతి - స్వతః - సువర్ణవర్ణస్య తతః కుంకుమాంకితస్య కామినీగాత్రస్య పునర్బాలాతపవ్యాప్తిరితి మహాతీవర్ణోత్కర్షసామగ్రీతి భావః - ఆతపే ఛాయా నాతప ఇతి విరోధాభాసేపి శబ్దః * ఛాయాత్వనాతపే కాంతావిత్యమరః - అత్ర అసృక్కాంతికుంకుమచ్ఛురితత్వకనకనికషరేఖాకోమలత్వయోరుపమాపేక్షయా ఛాయావాప్తిహేతుత్వాదుపమా సంకీర్ణం కావ్యలింగం తద్ద్వాతపే [illegible] వాప్తచ్ఛాయమిత్యత్ర ఏకవాచకా

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

పురవాప్తచ్ఛాయమేవాతపేపి ॥౫౫॥ సరసిజవనకాంతం బిభ్రదభ్రాంతవృత్తిః
కరనయనసహస్రం హేతుమాలోకశక్తేః । అఖిలమతిమహిమ్నా లోకమాక్రాం
తవంతం హరిరివ హరిదశ్వస్సాధువృత్రం హినస్తి ॥౫౬॥ అవతమసభిదాయై భాస్వ
తాభ్యుద్గతేన ప్రసభముడుగణోసౌ దర్శనీయోప్యపాస్తః । నిరసితుమరిమిచ్ఛో
ర్యే తదీయాశ్రయేణ శ్రియమధిగతవంతస్తేపి హంతవ్యపక్షే ॥౫౭॥ ప్రతిఫలతి కరౌ
ఘస్సమ్ముఖావస్థితాయాం రజతకటకభిత్తౌ సాంద్రచంద్రాంశుగౌర్యామ్ । బహి

నుప్రవేశేన సంకీర్యతే ॥ ౫౫

సరసిజేతి ॥ సరసిజాతాని సరసిజాని పద్మాని * సప్తమ్యాం జనేర్డః తత్పురు
షే కృతి బహులమిత్యలుక్ - తద్వనస్య కాంతం ప్రియం - అన్యత్ర తద్వత్కాం
తం రమ్యం ఆలోకశక్తేర్లోకలోచనానాం విషయగ్రహణశక్తేర్హేతుం ఆలో
కాంతరసహకృతానామేవ తేషాం తత్సామర్థ్యాత్ అన్యత్ర ఆలోకశక్తేః దర్శ
నవ్యాపారస్య హేతుకం దర్శనసాధనమిత్యర్థః నయనానీవ కరాః అన్యత్ర కరా
ఇవ నయనాని తేషాం సహస్రం బిభ్రత్ - అభ్రాంతే నభోమధ్యే వృత్తిర్యస్య సో
భ్రాంతవృత్తిః - అన్యత్రాభ్రాంతే మేఘే వృత్తిర్యస్య సః మేఘవాహన ఇత్య
ర్థః * అభ్రం నభస్స్వర్గవలాహకేష్వితి విశ్వః - హరితోశ్వాః యస్య స
హరిదశ్వోర్కః హరిరింద్ర ఇవాతిమహిమ్నా అతిమహత్తయా స్వవృద్ధ్యేత్యర్థః
లోకమాక్రాంతవంతం వ్యాప్తవంతం - ఏకత్ర ప్రత్యక్షాదన్యత్ర - స ఇషుమాత్ర
మిషుమాత్రం విష్వఙ్ఞవర్ధత స ఇమాన్ లోకానవృణోదిత్యాగమాచ్చేతి భావః వృ
త్రం ధ్వాంతం దానవం చ సాధు హినస్తి హంతి * ధ్వాంతారిదానవా వృత్రా ఇ
త్యమరః - ఉపమాశ్లేషో వా మతభేదాత్ ॥ ౫౬

అవతమసేతి ॥ అవతమసం తిమిరం * అవసమంధేభ్యస్తమస ఇతి సమాసాంతః
* యద్యపి క్షీణేవతమసం తమ ఇత్యుక్తం తథాపీహ విరోధాద్విశేషానాదరేణ సా
మాన్యమేవ గ్రాహ్యం - తస్య భిదాయై భేదాయ * షిద్భిదాదిభ్యోఙ్ అభ్యుద్గతే
నాభ్యుదితేనోద్యతేన చ భాస్వతా సూర్యేణ దర్శనీయోప్యుడుగణోసౌ ప్రస
భం బలాత్ - అపాస్తః - తథాహి అరిం నిరసితుమిచ్ఛోర్యే తదీయేనాశ్రయేణాశ్రి
యణేన శ్రియం సంపదం శోభాం చ * శోభాసంపత్తిపద్మాసు లక్ష్మీః శ్రీరపి గద్య
త ఇతి విశ్వః - అధిగతవంతః ప్రాప్తవంతస్తేపి హంతవ్యపక్షే వధ్యకోటావేవ అరి
వదరిపక్ష్యా అపి వధ్యా ఏవేత్యర్థః - ఉడుగణోపి తమసి శోభతే అతస్తత్పక్ష్య ఇ
తి భావః - సామాన్యేన విశేషసమర్థనరూపోర్థాంతరన్యాసః ॥ ౫౭

ప్రతీతి ॥ ఘర్మభానురుష్ణాంశుః సంముఖావస్థితాయాం సాంద్రచంద్రాం
శువద్గౌర్యాం ధవళాయామిత్యుపమా * షిద్గౌరాదిభ్యశ్చేతి ఙీష్ - రజతకటకమేవ

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

రభిహతమద్రేస్సం హతంకందరాంతర్గతమపి తిమిరౌఘం ఘర్మభానుర్భినత్తి॥ ౫౮ ॥ బహిరపివిలసంత్యః కామమానిన్యిరే యద్దివసకరరుచోంతర్ధ్వాంతమంతర్గృహేభ్యః। నియతవిషయ వృత్తేరప్యనల్పప్రతాపక్షతసకలవిపక్షస్తేజసస్స్వభావః॥ ౫౯ ॥ చిరమతిరసలౌల్యాద్బంధనంలంభితానాంపునరయముదయాయ ప్రాప్యధామస్వమేవ।దలితదలకవాటంషట్పదానాంసరోజేసరభసమివగుప్తిస్ఫోటమర్కఃకరోతి॥ ౬౦ ॥యుగపదయుగసప్తిస్తుల్యసంఖ్యైర్మయూఖై

భిత్తిస్తస్యాంకరౌఘెస్స్వకిరణజాలెప్రతిఫలతిసతి అద్రేర్బహిరభిహతంసంహతంకందరాణాందరీణాంఅంతర్గతంతిమిరౌఘమపిభినత్తిపురోగతరజతభిత్తిప్రతిహతస్యనిజతేజసః కందరాంతః ప్రవెశాదితిభావః - అత్ర కరౌఘస్యాంతః సంబంధాభావెపిసంబంధోక్తెరతిశయోక్తిః॥ ౫౮

బహిరితి॥ బహిర్విలసంత్యోపిదివసకరరుచోర్కభాసఃఅంతర్గృహేభ్యః ప్రస్తావాద్గృహాణామేవకామంయథేష్టంధ్వాంతమంతంనాశమానిన్యిరెప్రాపయామాసురితియత్ - నయతెర్ద్వికర్మకత్వాత్కర్తరిలిట్ - సోంతర్గృహధ్వాంతనిరాసోనియతవిషయెనియతస్థానెచవృత్తిర్యస్యతస్య-జిగీషారపీత్యర్థః * తృతీయాదిష్విత్యాదిపుంవద్భావః - తెజసోనల్పేనప్రతాపెనస్వప్రకాశెనస్వప్రభావేనైవేత్యర్థః * ప్రభావౌపౌరుషాతపావితివైజయంతీ - క్షతసకలవిపక్షః - నిరస్తసమస్తప్రతిపక్షఃస్వభావః - తేజస్వినామేవస్వభావోయత్ప్రత్యాపేనైవపరోచ్ఛెదనమతోయుక్తమర్కభాసామపిధ్వాంతహరణమిత్యర్థః - అత్రసామర్థ్యసామర్థ్యయోః - సామాన్యవిశేషభావాదర్థాంతరన్యాసః॥ ౫౯

చిరమితి॥అయమర్కః - పునర్భూయోపిఉదయాయస్వవృద్ధయెస్వంస్వకీయమెవధామస్థానంతెజోవాప్రాప్యఅతిరసలౌల్యాదతిమాత్రాద్రసెష్వమకరందేషువిషయెషుచలౌల్యాదాసక్తెః-సరోజేచిరంబంధనం- లంభితానాంప్రాపితానాంషట్పదానాంసరభసఃసత్వరోపి-దలితంవిఘటితందలమెవకవాటంయెనసగుప్తిస్ఫోటంబంధనమోక్షంకరోతీవెత్యుత్ప్రెక్షా - యథాకశ్చిత్పదభ్రష్టఃపునర్లబ్ధపదః-పూర్వబద్ధానాత్మబంధూనాగత్యస్వయమెవకారాకవాటముద్ఘాట్యమోచయతితద్వదితిభావః॥ ౬౦

యుగపదితి॥ అయుగావిషమాఃసప్తయోశ్వాయస్యసఃఅయుగసప్తిఃసప్తాశ్వోర్కః-యుగశబ్దస్యయుగ్మశబ్దవద్విశెష్యలింగతావగంతవ్యా-యుగవదేకదైవతుల్యసంఖ్యైః-సహస్రసంఖ్యైరిత్యర్థః -మయూఖైఃకరైఃదశశతంయెషాంతానిదశశతాని-సహస్రమిత్యర్థః- తెషాందళానాంభెదంవికసనంకౌతుకేనసంతో

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ర్ణః శశతదలభేదం కౌతుకేనాశు కృత్వా । శ్రియమలికులగీతైర్లాలితాం పంకజాం
తర్భవనమధిశయానామాదరాత్పశ్యతీవ ॥ ౬౧ ॥ అదయమివ కరాగ్రైరేవ నిష్పి
ష్య సద్యశ్శశధరమహరాదౌ రాగవానుష్ణరశ్మిః । అవకిరతి నితాంతం కాంతినిర్యా
సమబ్దాత్ స్రుతనవజలపాండుం పుండరీకోదరేషు ॥ ౬౨ ॥ ప్రవికసతి చిరాయ
ద్యోతితాశేషలోకే దశశతకరమూర్తౌ వక్షిణీవద్వితీయే । సితకరవపుషా సాల
క్ష్యతే సంప్రతి ద్యౌర్విగలితకిరణేన వ్యంగితైకేక్షణేవ ॥ ౬౩ ॥ కుముదవనమపశ్రి
శ్రీమదంభోజషండం త్యజతి ముదముమూకః ప్రీతిమాంశ్చక్రవాకః । ఉదయమ

షేణాశుకృత్వా అలికులస్య గీతైర్గానైర్లాలితాం సత్కృతాం పంకజమే
వాంతర్భవనం గర్భగృహం అధిశయానాం తత్ర శయానామిత్యర్థః ॥ అధిశీఙ్
స్థాసాం కర్మేతి కర్మత్వం - శ్రియమాదరాత్పశ్యతీవేత్యుత్ప్రేక్షా - కశ్చిత్కాం
కాంతామివైకాంతగతామితి భావః ॥ ౬౧

అదయమితి ॥ అహరాదౌ ప్రభాతే రాగవానుదయరాగవాన్ పుండరీకస్నే
హవాంశ్చ ఉష్ణరశ్మిరర్కః శశధరం చంద్రం కరాగ్రైః రశ్మ్యగ్రైః హస్తా
గ్రైశ్చ అదయం నిర్దయం సద్యో నిష్పిష్య - అబ్దాత్ మేఘాత్ స్రుతం ప్రస్తం
నవజలమివ పాండుం శుభ్రం కాంతినిర్యాసం లావణ్యసారం పుండరీకాణాం సితా
బ్జానాముదరేష్వభ్యంతరేషు నితాంతమవకిరతీవ క్షిపతీవ - అత్ర సూర్యోదయే చం
ద్రస్య కాంతిక్షయాత్పుండరీకాణాం తత్ప్రాదుర్భావాచ్చ సూర్యశ్చంద్రమే
వ కాంతిం పుండరీకస్నేహాత్తేషు సించతీత్యుత్ప్రేక్షా - యథా ద్విషంతం ప్రపీ
డ్య తదీయం వస్తుసారం సుహృదే ప్రయచ్ఛతి తద్వదితి భావః ॥ ౬౨

ప్రవికసతీతి ॥ ద్యోతితః ప్రకాశితః అశేషలోకో యేన తస్మిన్ - దశశతాని యే
షాం తే దశశతాస్తే కరా యస్యాః - సా దశశతకరా సహస్రకరా మూర్తిర్యస్య
తస్మిన్ దశశతకరమూర్తౌ సూర్యే ద్వితీయే అక్షిణి చక్షుషీవ చిరాయ ప్రవికసతి
సతి సంప్రత్యసౌ ద్యౌరాకాశం స్త్రీ చ గమ్యతే - విగలిత కిరణేన నిష్ప్రకాశేన సిత
కరం శుభ్రకిరణం వపుర్యస్య తేన సితకరవపుషా చంద్రేణ వ్యంగితం వికలాంగీకృత
మేకేక్షణమేకనేత్రం యస్యాస్సా - వ్యంగితైకేక్షణా కాణేవ లక్ష్యతే - అత్ర దివః
కాణత్వముత్ప్రేక్ష్యతే - తచ్చ కాణత్వమక్షిత్వే సాధ్యవసితేన నిష్ప్రకాశేన చం
ద్రేణేతి యుక్తా - తత్ర - యేనాంగవికార ఇతి తృతీయా ॥ ౬౩

కుముదేతి ॥ కుముదవనం అపగతా శ్రీర్యస్య తదపశ్రి విగతశోభం ॥ గోస్త్రి
యోరుపసర్జనస్యేతి హ్రస్వత్వం - అంభోజషండం శ్రీమత్ శోభాయుక్తం - ఉ
లూకః పేచకో ముదం త్యజతి - తస్య దివాభీతత్వాదితి భావః - చక్రవాకః ప్రీతిమాన్
రజనీవిరహితత్వాత్తస్యేతి భావః - అహిమరశ్మిరుష్ణాంశురుదయం యాతి హిమాం

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

హిమరశ్మిర్యాతి శీతాంశురస్తం హతవిధిలలితానాం హా విచిత్రో విపాకః ॥౬౪॥ క్షణమతుహినధామ్ని ప్రోష్య భూయః పురస్తాదుపగతవతి పాణిగ్రాహవద్దిగ్వధూనాం। ద్రుతతరముపయాతి స్రంసమానాంశుకోఽసావుపపతిరివ నీచైః పశ్చిమాంతేన చంద్రః ॥౬౫॥ ప్రళయమఖిలతారాలోకమహ్నాయ నీత్వా శ్రియమనతిశయశ్రీస్సానురాగాం దధానః। గగనసలిలరాశిం రాత్రికల్పావసానే మధురిపురివ భాస్వానేష ఏకోఽధిశేతే ॥౬౬॥ కృతసకలజగద్విబోధోఽవధూతాంధకారోదయః క్షు-

---

శురిందురస్తమదర్శనం యాతి - అస్తమిత్యవ్యయం - కథమేతద్దైవమిత్యంతత్రాహ - హా హతేతి - హతవిధిలలితానాం దుష్టదైవచేష్టితానాం విపాకః పరిపాకః తత్తత్కాలికమార్గానురూపఫలదానప్రకార ఇతి యావత్ - విచిత్రో వివిధః నత్వేకవిధ ఇత్యర్థః - హేతి విస్మయే - విధివిపాకవైచిత్ర్యాత్ జగద్వైచిత్ర్యం యుజ్యత ఇతి కారణేన కార్యసమర్థనరూపోఽర్థాంతరన్యాసః॥ ౬౪

క్షణమితి ॥ అతుహినధామ్ని ఉష్ణాంశౌ - దిశో వధ్వ ఇవేత్యుపమితసమాసః తాసాం దిగ్వధూనాం పాణిం గృహ్ణాతీతి పాణిగ్రాహో నిజభర్తా తస్మిన్నివ పాణిగ్రాహవత్ *తత్ర తస్యేవేతి తత్ర వతిః* - క్షణం ప్రోష్య ప్రవాసం కృత్వా - ప్రపూర్వాద్వసధాతోః *సమాసేనఞ్పూర్వే క్త్వో ల్యప్* వచిస్వపీత్యాదినా సంప్రసారణం - భూయః పునరపి పురస్తాత్పూర్వస్యాం దిశి పురోమార్గే చోపగతవత్యాగతవతి సతి - అసౌ చంద్రః ఉపపతిర్జార ఇవ - జారస్తూపపతిస్సమావిత్యమరః - స్రంసమానాంశుకో గళద్రశ్మికః - శైషికః కప్రత్యయః - స్రస్తవస్త్రశ్చ సన్నీచైర్నమ్రస్సన్ - పశ్చిమాంతేన పశ్చిమదిక్కోణేన కేనచిదపరద్వారేణ ద్రుతతరమపయాత్యపసరతి - యథా పూర్వద్వారేణ నిజపతావాగతే పశ్చాన్మార్గేణోపపతిరపసరతి తద్వదిత్యర్థః - ఉపమాలంకారః॥ ౬౫

ప్రళయమితి ॥ అఖిలస్తారాలోకో లోక ఇవ తారా నక్షత్రం తమఖిలతారాలోకమహ్నాయ ద్రాక్ ప్రళయం క్షయం నీత్వా అత ఏవ యతో నాస్త్యతిశయః సోఽనతిశయా సర్వాతిశాయినీ శ్రీర్మహిమా యస్యాసోఽనతిశయశ్రీః సానురాగాముదయరాగవతీం శ్రియం శోభామన్యత్ర సానురాగామనురాగవతీం శ్రియం రమాం చ దధానః - ఏష భాస్వానేకో మధురిపుర్విష్ణురివ - రాత్రిః కల్పావసానం కల్పాంత ఇవ తస్మిన్ రాత్రికల్పావసానే - గగనం సలిలరాశిరివ తం గగనసలిలరాశిమధిశేతేఽధితిష్ఠతి - అత్ర మధురిపురివేతి వాక్యగతోపమైవ సమాసగతోపమానప్రసాధికేతి సర్వత్రోపమితసమాసాశ్రయణమేవోచితమ్॥ ౬౬

కృతేతి ॥ కృతసకలజగద్విబోధః కృతాఖిలలోకప్రబోధః - అవధూతో విక్షి-

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

పీతకుముదతారకాశ్రీర్వియోగన్నయన్కామినః। బహుతరగుణదర్శనాదభ్యు
పేతాల్పదోషః కృతీ తవ వరద కరోతు సుప్రాతమహ్నామయం నాయకః॥ ౬౭॥*

ఇతి శ్రీమాఘకృతౌ శిశుపాలవధమహాకావ్యే
ప్రత్యూషవర్ణనన్నామ ఏకాదశస్సర్గః.

ఇత్థం రథాశ్వేభనిషాదినాం ప్రగే గణో నృపాణామథ తోరణాద్బహిః। ప్రస్థా

ప్తోంధకారస్యోదయ ఉజ్జృంభణం యేన సోఽవధూతాంధకారోదయ ఇతి మహాగు
ణోక్తిః- దోషమాహ- క్షపితా నాశితా కుముదానాం తారకాణాంచ శ్రీర్యేన సః-
కామినః స్త్రీపుంసాన్ వియోగన్నయన్- తథాపి- బహుతరగుణస్య పూర్వోక్తమ
హాగుణస్య దర్శనాదభ్యుపేతో లోకైరంగీకృతోఽల్పదోషః పూర్వోక్త ఏవ యస్య
సః- ఏకో హి దోషో గుణసన్నిపాతే నిమజ్జతీందోః కిరణేష్వివాంక ఇతి న్యాయాది
తి భావః- అత ఏవ కృతీ కృతార్థోఽయమహ్నాం నాయకః ప్రభుః సూర్యః - హే వర
ద కామద- తవ సుప్రాతం సుప్రభాతం కరోతు* ఆశిషి లిఙ్లోటావిత్యాశీరర్థే లో
ట్- శోభనం ప్రాతరస్యేతి సుప్రాతః- శోభనప్రభాతవానుచ్యతే* సుప్రాత
సుశ్వేత్యాదినా బహువ్రీహౌ అచ్ ప్రత్యయాంతో నిపాతితః- అత్ర భావప్రధానో
నిర్దేశః- తవ సుప్రాతం సుప్రభాతత్వం కరోత్విత్యర్థః- మహామాలినీవృత్తమేత
త్- యది హ నయుగలం తతో వేదరైఫైర్మహామాలినీతి లక్షణాత్॥ ౬౭

ఇతి శ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణ శ్రీమహోపాధ్యాయ
కోలచలమల్లినాథసూరివిరచితే మాఘవ్యాఖ్యానే
సర్వంకషాఖ్యానే ఏకాదశస్సర్గః.

మాఘవ్యాఖ్యానే- ద్వాదశసర్గప్రారంభః.

ఏవం ప్రభాతం వర్ణయిత్వా భగవతః ప్రాభాతికప్రస్థానవర్ణనాయ ప్రక్ర
మతే॥ ఇత్థమితి॥ ఇత్థంభూతే పూర్వసర్గోక్తవిధే ఇత్యర్థః- ప్రగే ప్రాతఃకాలే-
సాయం సాయే ప్రగే ప్రాతరిత్యవ్యయేష్వమరః - అథ సూర్యోదయానంతరం ర
థాశ్వేభేషు నిషీదంతీతి రథాశ్వేభనిషాదినాం రథేషు అశ్వేషు ఇభేషు చ స్థితానా
మిత్యర్థః - నృపాణాం గణః తోరణాద్భగవతః భవనబాహ్యద్వారాద్బహిః * అప
పరిబహిరంచవః పంచమ్యేతి పంచమీసమాసవిధానాత్ జ్ఞాపకాత్పంచమీ - తో
రణోఽస్త్రీ బహిర్ద్వారమిత్యమరః - ప్రస్థానకాలే ప్రయాణకాలేష్వను ఉచితో

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

సకాలక్షున వేషకల్పనాకృతక్షణక్షేపముదైక్షతాచ్యుతమ్॥౧॥ స్వక్షంసుపత్రం
కనకోజ్జ్వలద్యుతింజవేననాగాఞ్జితవంతముచ్చకైః । ఆరుహ్యతార్క్ష్యన్నభ
సీవభూతలెయయావనుత్ఖాతసుఖేనసోధ్వనా॥౨॥ హస్తస్థితాఖండితచక్రశాలి
నంద్విజేంద్రకాంతాశ్శ్రితవక్షసశ్శ్రియా । సత్యానురక్తానరకస్యజిష్ణవో గు

వేషఃఆకల్పః- ఆకల్పవేషౌనైపథ్యమిత్యమరః-తస్యకల్పనయాసంపాదనేనకృతః క్షణక్షేపః క్షణవిలంబోయేనతమచ్యుతం హరిముదైక్షత ప్రతీక్షితవానిత్యర్థః - అత్రాచ్యుతవిలంబస్య విశేషణగత్యా ప్రతీక్షణహేతుత్వాత్పదార్థహేతు కంకావ్యలింగం - అస్మిన్సర్గేవిషమపాదయోర్జాగతమింద్రవంశావృత్తం ॥ స్యాదింద్రవంశా తతజైరసంయుతైరితిలక్షణాత్ - సమపాదయోస్తుజా గతమేవవంశస్థవృత్తం - జతౌతువంశస్థముదీరితంజరావితిలక్షణాత్ - తదేవము భయమేళనాదుపజాతిభేదోయం - అతఏవత్రిష్టుభీంద్రవజ్రోపేంద్రవజ్రలక్ష ణానంతరం- స్యాదింద్రవజ్రాయదితౌజగౌగఉపేంద్రవజ్రాయతజాస్తతోగౌ అనంతరోదీరితలక్ష్మభాజఃపాదాయదీయావుపజాతయస్తాఇత్యుక్తం- ఇత్థంకిలా ౧
న్యాస్వపిమిశ్రితాసువదంతిజాతిష్విదమేవనామేతి॥
స్వక్షమితి॥ సహరిఃశోభనోక్షశ్చక్రధారణదారుభేదోయస్యతంస్వక్షం స్యాదక్షశ్చక్రధారణఇతివైజయంతీ - అన్యత్రశోభనేంద్రియం - అథాక్షమిం ద్రియమిత్యమరః-సుపత్రంశోభనవాహనంస్వశ్వమిత్యర్థః-అన్యత్రసుపక్షం - ప త్రంవాహనపక్షయోరిత్యమరః-కనకోజ్జ్వలద్యుతింకనకరచనావంతం- అన్యత్ర కనకవదుజ్జ్వలద్యుతింకనకవర్ణం-జవేననాగాన్సర్పాన్జితవంతం తతోధికవే గమిత్యర్థః - అన్యత్ర నాగాంతకమిత్యర్థః-ఉచ్చకైరున్నతం- తార్క్ష్యంరథంగ రుడంచ - తార్క్ష్యస్స్యాదశ్వకర్ణాఖ్యవృక్షేరథతురంగయోః । తార్క్ష్యంర సాంజనేతార్క్ష్యోగరుడేగరుడాగ్రజేఇతివిశ్వః - ఆరుహ్యనభసీవభూతలె అ నుత్ఖాతేనాప్రతిఘాతేనసుఖఃసుగమఃతేనాధ్వనాయయౌ - గరుడమారుహ్యాన భసీవరథమారుహ్యభూతలె ప్యప్రతిహతంయయౌ గరుడవదేవతద్రథస్యాపిన ర్యత్రాప్రతిహతగతిత్వాదిత్యర్థః-నాయంశ్లేషః- ప్రకృతాప్రకృతవాదేపితా ర్క్ష్యమితివిశేష్యశ్లేషాయోగాదన్యత్రాప్రసంగాచ్చశ్లేషసంకీర్ణేయముపమా॥
హస్తేతి ॥ అత్రనృపవిశేషణానిశార్ఙ్గిణ్యపివిభక్తివిపరిణామేనయోజ్యాని- హస్తస్థితైఃఅఖండితైశ్చక్రరేఖాభిఃశాలంతఇతితథోక్తాః- అన్యత్రచక్రంసుద ర్శనంతచ్ఛాలినం- ద్విజేంద్రకాంతాఃబ్రాహ్మణోత్తమప్రియాః - అన్యత్రద్వి జేంద్రశ్చంద్రః-తస్మాత్సోమరాజానోబ్రాహ్మణాఇతిశ్రుతేః- అతఏవ - ద్విజ రాజశ్శశధరఇత్యమరః- తద్వత్కాంతంసుందరంశ్రియాశోభయాశ్రితవక్షసో

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation Kolkata. Digitization: eGangotri.

హైర్నృపాశ్శార్ఙ్గిణమన్వయాసిషుః॥౩॥ శుక్లైస్సతారైర్ముకుళీకృతైస్తులైః కుముద్వతీనాంకుముదాకరైరివ।వ్యుష్టంప్రయాణంచవియోగవేదనావిదూననారీకమభూత్సమంతదా॥౪॥ ఉత్క్షిప్తగాత్రస్స్మ విడంబయన్నభస్సముత్పతిష్యం

వ్యాప్తోరసః-అన్యత్రరమయాధిష్ఠితోరస్కంసత్యేసత్యవచనేఅనురక్తాః- అన్యత్రసత్యాయాంసత్యభామాయామనురక్తం-నరకస్యనిరయస్యజిష్ణవః- అన్యత్రనరకాసురస్యజేతారం * గ్లాజిస్థశ్చగ్స్నురితిగ్స్నుః- నరకోనిరయేదైత్యేఇతివిశ్వః - ఏవంభూతానృపాఏవంభూతంశార్ఙ్గిణంగుణైర్వినయాదిభిర్హేతునాఅన్వయాసిషుఃఅనుజగ్ముః-గుణైఃపూర్వోక్తైరన్వకార్షుశ్చ-యాతేర్లుఙ్జిచ్లేఃసిచ్-అత్రశార్ఙ్గిణఃనృపాణాంచప్రకృతత్వాత్ శబ్దమాత్రసాధర్మ్యాచ్చకేవలప్రకృతవిషయఃశబ్దశ్లేషః॥ ౩

శుక్లైరితి॥ శుక్లైఃశుభ్రైఃసతారైస్సరజ్జుకైః సకణికైశ్చ ముకుళీకృతైర్వహనసౌకర్యాయసంకోచితైః-అన్యత్ర రాత్రివికాసిత్వాత్ ముకుళతాంనీతైః దూష్యైః పటమందిరైరితియావత్ - కుముదాకరైఃకుముదప్రాయైరివోపలక్షితం - అన్యత్రతులైరివకుముదాకరైరుపలక్షితంవియోగవేదనయా విరహవ్యథయావిదూనాఃపరితప్తాః*ల్వాదిభ్యఇతినిష్ఠానత్వం-తానార్యోయస్మిన్తత్తథోక్తం-ద్వయోరపివియోగకాలత్వాదితిభావః *నద్యృతశ్చేతికప్ -కుముదానామావాసంసంతీతికుముద్వత్యః కుముదప్రాయాః భూమయః - కుముద్వాన్కుముదప్రాయఇత్యమరః.కైరవిణ్యోవా-కుముద్వతీకైరవిణ్యామితివిశ్వః-కుముదనడవేతసేభ్యోడ్మతుబితిడ్మతుప్ ప్రత్యయః*మాదుపధాయాఇతిమకారస్యవత్వం-తాసాంకుముద్వతీనాంసంబంధివ్యుష్టంప్రభాతం-వ్యుష్టంప్రభాతంప్రత్యూషమిత్యభిధానచింతామణిః-తత్రకించిత్కారత్వాత్సంబంధిత్వం-ప్రయాణంచసేనానామితిశేషః - తదాతస్మిన్కాలేసమముక్తరీత్యాఅన్యోన్యసదృశమభూత్ - వ్యుష్టప్రయాణయోర్ద్విత్వేపిసముదాయవివక్షాయామభూదిత్యేకవచనం - వ్యుష్టంప్రయాణంచద్వయమపిసమమభూదిత్యర్థః - అత్రవర్ణ్యత్వేనప్రకృతస్యప్రయాణస్యఅప్రకృతవ్యుష్టసామ్యోక్తేరుపమాశ్లేషసంకీర్ణా॥ ౪

ఉత్క్షిప్తేతి॥ఉత్క్షిప్తగాత్రఉన్నమితపూర్వకాయఃఅతఏవనభఃఖంప్రతిసముత్పతిష్యంతంఉత్పతనోద్యుక్తం అగేంద్రంమహాద్రింవిడంబయన్ననుకుర్వన్నివేత్యుత్ప్రేక్షా - అభూతోపమేతికేచిత్ - ఉచ్చైరున్నతఃకరేణుః * కరేణురిభ్యాంస్త్రీనేభేఇత్యమరః-ఆకుంచితోనమితఃప్రోథఃగజాంఘ్రిః * గజాంఘ్రిపర్వణోఃప్రోథఇతివిశ్వః * తత్రనిరూపితక్రమం కృతపాదన్యాసం నిషాదినంయంతారం - ఆరోహయతేస్మస్వయమేవ స్వాత్మన్యారోపయత ఇత్య

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

తమగేంద్రముచ్చకైః। ఆకుంచితప్రోహనిషూపితక్రమం కరేణురారోహయతే
నిషాదినం॥౫॥ స్వైరం కృతాస్ఫాలనలాలితాః పురస్స్ఫురత్తనూన్దర్శితలాఘ
వక్రియాః। పంకావలగ్నైకసవల్గపాణయస్తురంగమానారురుహుస్తురంగిణః॥౬॥
అహ్నాయ యావన్న చకార భూయసే నిషేదివానాసనబంధమధ్వనే। తీవ్రోత్థి
తాస్తావదసహ్యరంహసో విశృంఖలం శృంఖలకాః ప్రతస్థిరే॥౭॥ గండోజ్జ్వలాము

ర్థః - రుహేర్గత్యర్థత్వాత్ * గతిబుద్ధీత్యాదినా అణికర్తుర్నిషాదినః
కర్మత్వం-అత్ర కర్త్రభిప్రాయే* ణిచశ్చేత్యాత్మనేపదేసిద్ధేపి ప్రయోగవై
చిత్ర్యస్యాప్యలంకారత్వాదకర్త్రభిప్రాయేపి ణేరణౌయత్కర్మణౌచేత్సక
ర్త్రానాధ్యానే ఇతి ఆత్మనేపదం-అణికర్మణః కరేణోరేవాత్ర ణ్యంతే కర్తృత్వా
త్తస్యైవచాధ్యానత్కర్మత్వాదితి। నను యత్సంగ్రహణమన్యకర్మార్థమిత్యు
క్తం తేన కర్మమాత్రనిషేధాత్కథం నిషాదినికర్మణ్యాత్మనేపదం- సత్యం -అ
న్యేషాం మతం తత్ భాష్యకారస్యతు దర్శయతే - భృత్యాన్ రాజేత్యుదాహ
రణాదణికర్తృకర్మవ్యతిరిక్తకర్మణ ఏవ నిషేధో వివక్షిత ఇతి కైయటః-తదేతత్స
ర్వ్యగ్నివేచితమస్మాభిః కిరాతార్జునీయటీకాయాం ఘంటాపథే - స సంతతం ద
ర్శయతే గతస్మయ ఇత్యత్ర-స్వభావోక్తిరలంకారః॥ ౫

స్వైరమితి॥ తురంగిణోశ్వారోహాః పురః పూర్వం స్వైరం స్వచ్ఛందం కృతం
యదాస్ఫాలనం పాణితలేనాంగసంఘట్టనం తేనలాలితాన్ త్యాజితోద్వేగాని
త్యర్థః-అత ఏవ స్ఫురత్తనూన్ ప్రకాశమానదేహాన్- తురంగమానశ్వాన్ దర్శితం
లాఘవం శైఘ్ర్యం యాసు తాః - క్రియాః ఉత్పతనకర్మాణి యేషాం తే-పంకః
పల్యాణకోటిః * పంకః పల్యాణభాగేస్యాదితి విశ్వః- తత్రావలగ్నః సక్తః ఏక
ఏకైకః సవల్గో ముఖరజ్జుసహితః పాణిర్యేషాం తే తథోక్తాః-సంతః ఆరురుహురా
రూఢాః స్వభావోక్తిః॥ ౬

అహ్నాయేతి॥ నిషేదివానుపవిష్టః నిషాదీతి శేషః * భాషాయాం సదవస
శ్రువ ఇతి క్వసుప్రత్యయః - భూయసే దవీయసే అధ్వనే భూయాంసమధ్వానం
గంతుమిత్యర్థః * క్రియార్థోపపదస్యేతి చతుర్థీ-అహ్నాయ ఝటితి * ద్రాక్
ఝటిత్యంజసాహ్నాయేత్యమరః - యావదాసనబంధం దూరాధ్వగమనోపాయి
కమాసనవిశేషం యావన్న చకార - తావత్ తీవ్రం తీక్ష్ణం - ఉత్థితాః అసహ్యరం
హసోదుస్సహవేగాః శృంఖలకాః - కరభాః ఉష్ట్రభేదాః * కరభాస్స్యుః శృంఖ
లకాదారవైః పాదబంధనైరిత్యమరః - విశృంఖలమనర్గళం ప్రతస్థిరే ప్రస్థితాః
సమవప్రవిభ్యః స్థ ఇతి ఆత్మనేపదం -ఏషాపి స్వభావోక్తిః॥ ౭

గండేతి॥ సుఖమక్లిష్టం యథాతథా ప్రాప్తుం గంతుం మనో యస్య సః ప్రా

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

జ్జ్వలనాభిచక్రయావిరాజమానాన్నవరోదరశ్రియా। కశ్చిత్సుఖంప్రాప్త
మనాస్సుసారథీరథీంయుయోజాపిధురాంవధూమివ॥ ౭ ॥ఉత్థాతుమిచ్ఛన్విధృ
తఃపురోబలాన్నిధీయమానేభరభాజియంత్రకే। అర్ధోద్గతోద్గారవిఘూర్ణఘర్ఘర
స్వరఃస్వనామనిన్యేరవణస్స్ఫుటార్థతామ్॥ ౮ ॥నస్యాగృహీతోపిధువన్విషాణ

ప్తమనాఃఅన్యత్రసుఖమానందంలబ్ధుకామః* తుంకామమనసోరపీతిమకారలో
పః - శోభనఃసారథిర్యస్యసః సుసారథిః అన్యత్రసుసహాయవాన్ - కశ్చిత్కో
పిరథీకామీచగండైఃచిహ్నైః ఉజ్జ్వలామన్యత్రకపోలోజ్జ్వలాం * గండఃకపో
లేచిహ్నేచేతివిశ్వః - ఉజ్జ్వలానాభిర్బిలమధ్యంయయోస్తైచక్రైరథాంగైయ
స్యాస్తయోజ్జ్వలనాభిచక్రయా- అన్యత్రోజ్జ్వలంనాభిచక్రంనాభిమండలం
యస్యాస్తయా*నాభిఃప్రాణ్యంగకేత్రే చక్రాంగేచక్రవర్తినోరితివిశ్వః
నవయాప్రత్యగ్రయాఉదున్నతాఅరాశ్చక్రశలాకాః-అరంతుశీఘ్రేచక్రాం
గఇతివిశ్వః - తేషాంశ్రియాఅన్యత్రఉదరస్యమధ్యస్యశ్రియా శోభయావిరా
జమానాం - విగతాధూరగ్రంయస్యాః సావిధురా * ధూఃస్త్రీక్లీబేయానము
ఖమిత్యమరః * ఋక్ పూరబ్ధూరిత్యాదినాసమాసాన్తః - సానభవతీత్యవిధు
రాతాంసధురామిత్యర్థః - అన్యత్రావిధురామవికలాంరథీంశకటీం* బాహ్వా
దిభ్యశ్చేతివికల్పేనఙీష్ - వధూమివయుయోజయోజయామాస -అత్రశబ్దమా
త్రసాధర్మ్యాత్సభంగాభంగపదమిశ్రణాదుభయగోచరత్వాచ్చప్రకృతా
ప్రకృతగోచరఃశబ్దార్థశ్లేషః॥ ౭

ఉత్థాతుమితి॥ఉత్థాతుమిచ్ఛన్నుత్థాయగంతుమిచ్ఛన్నిత్యర్థః - అతఏవపు
రోగ్రేబలాద్విధృతోగృహీతః - రౌతీతిరవణఃఉష్ట్రః- రుశబ్దఇతిధాతోః * చల
నశబ్దార్థాదకర్మకాద్యుజితియుచ్ ప్రత్యయః- భరభాజిభారయుక్తేయంత్ర
కేఆవపనే - నిధీయమానేనిక్షిప్యమాణేసతి- అర్ధోద్గతేనాతిభరాదర్ధనిస్సృ
తేనోద్గారేణ స్వజగ్ధపిచుమందాదిగ్రాసేనవిఘూర్ణఘర్ఘరోవిషమః స్వరోయస్య
సఃస్వనామరవణసంజ్ఞాంస్ఫుటార్థతాం నిన్యేరౌతీతిరవణ ఇతివ్యుత్పన్నాంస్వ
నామయథార్థమకరోదిత్యర్థఃఅత్రస్వనకరణపదార్థస్యవిశేషణగత్వానా
మ్నాన్వర్థతాహేతుత్వాత్ పదార్థహేతుకంకావ్యలింగంస్వభావోక్త్యాసం
కీర్యతే॥ ౮

నస్యేతి॥నసిభవానస్యానాసికారజ్జుః * శరీరావయవాచ్చేతియత్ -తస్యాం
గృహీతోపిధృతోపి - విషాణయోర్యుగం - ధువన్విధూన్వన్ -శృంగద్వయంకం
పయన్-ధువతేస్సౌవాదికాల్లటశ్శత్రాదేశః-శూత్కారఇతిశబ్దానుకరణం- అ
మర్షజఃశల్యనిరాసోవాసశూత్కారంయథాతథావివర్తితం - త్రికంపృష్ఠవం

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

హోర్యుగం సహసాత్కారవివర్తితత్రికః। గోణీం జనేన స్మ నిధాతుముద్ధృతామ
నుక్షణం నోక్షతరః ప్రతీచ్ఛతి॥౧౦॥ నానావిధావిష్కృతసామజస్వరః సహస్ర
వర్త్మా చపలైర్దురధ్యయః। గాంధర్వభూయిష్ఠతయా సమానతాం స సామవే
దస్య దధౌ బలోదధిః॥ ౧౧ ॥ ప్రత్యన్యనాగం చలితస్త్వరావతా నిరస్య కుంఠం దధ
తాన్యమంకుశమ్। మూర్ధానమూర్ధ్వాయతదంతమండలం ధువన్నరోధి ద్విరదో
నిషాదినా॥ ౧౨ ॥ సంమూర్ఛదుచ్ఛృంఖలశంఖనిస్స్వనః స్వనః ప్రయాతే పటహ

శాథరసంధిర్యేన * పృష్ఠవంశాధరే త్రికమిత్యమరః- తనురుక్షా ఉక్షతరః - అదమ్యః గౌః *వత్సోక్షాశ్వఋషభేభ్యశ్చ తనుత్వ ఇతి ష్టరచ్ ప్రత్యయః-జనేన నిధాతుం పృష్ఠే నిక్షేప్తుమనుక్షణముద్ధృతాం- గోణీం న ప్రతీచ్ఛతి స్మ న స్వీకృతవాన్ నిధాతుమవసరం న దత్తవానిత్యర్థః॥ ౧౦

నానేతి ॥ నానావిధా ఆవిష్కృతాః సామజానాం గజానాం స్వరాః ధ్వనయో బృంహితాని యస్మిన్ సః *మతంగస్సామజో గజ ఇతి సజ్జనః అన్యత్ర నానావిధమావిష్కృతాః ఉచ్చారితాః సామజాః బృహద్రథంతరాదిసామోద్భవాః స్వరాః క్రుష్టాదయస్సప్త స్వరాః యస్మిన్ సః సహస్రవర్త్మా బహుభిర్మార్గైర్గచ్ఛన్ అన్యత్ర సహస్రశాఖః-సహస్రశాఖం సామేతి వచనాత్ -చపలైః అధీరైః దురధ్యయః దుర్గమః-ఇణః ఖల్ప్రత్యయః అన్యత్ర అశక్యాధ్యయనః-ఇఙః ఖల్ప్రత్యయః-గంధర్వాః అశ్వాః తత్కర్మ గాంధర్వం-ప్రాణిరజతాదిత్వాదఞ్ప్రత్యయః-వాజివాహార్వగంధర్వేత్యమరః-అన్యత్ర గంధర్వా దివ్యగాయకాః తత్కర్మ గాంధర్వం గానమిత్యర్థః తైర్భూయిష్ఠతయా తత్ప్రాచుర్యేణ ఉపలక్షితః * అంతరాభవసత్వే స్యాద్గంధర్వో దివ్యగాయన ఇత్యమరః - ఈదృశః సబలోదధిః సేనాసముద్రః - సామవేదస్య సమానతాం దధౌ తత్సమోభూదిత్యర్థః- అత్ర శ్రీకనాళావలంబిన్యాయేన ఏకశబ్దాదనేకార్థాభిధానాదర్థశ్లేషః ఉభయవిషయః॥

ప్రతీతి॥ అన్యనాగం ప్రతి అన్యగజం ప్రతి చలితః యోద్ధుం ప్రస్థితః ద్విరదః గజః కుంఠం అతిప్రహారాన్నివృత్తనైశిత్యం అంకుశం నిరస్య అన్యమంకుశం దధతా త్వరావతా వేగవతా నిషాదినా యంత్రా- ఊర్ధ్వాయతమంకుశాఘాతవ్యథయా ఉపరి ప్రసారితం దంతమండలం విషాణవలయం యస్మిన్ కర్మణి తద్యథా తథా- మూర్ధానం ధువన్ కంపయన్- ధువ తేః స్తౌదాదికాల్లటః శతృ ఆదేశః-కథం చిదరోధి రుద్ధః-రుధేః కర్మణి లుఙ్ అత్రాపి ద్విరదవిషాదివిశేషణద్వారా కావ్యలింగస్వభావోక్త్యోస్సంకరస్సంగమః॥ ౧౨

సంమూర్ఛదితి ॥ శార్ఙ్గిణి కృష్ణే ప్రయాతే ప్రచలితే సతి సంమూర్ఛన్నుచ్ఛ్రాయం గచ్ఛన్ ప్రచురీభవన్ - ఉచ్ఛృంఖలో నర్గళః శంఖానాంస్వాం

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

స్యశార్ఙ్గిణి। సత్త్వాని నిన్యే నితరాం మహాంత్యపి వ్యథాం ద్వయేషామపి మేదినీ
భృతామ్॥౧౩॥ కాలేయకక్షోదవిలేపనశ్రియం దిశద్దిశాముల్లసదంశుమద్ద్యుతిః
ఖాతం ఖురైర్ముద్గభుజాం విపప్రథే గిరేరధః కాంచనభూమిజం రజః॥౧౪॥ మంద్రై
ర్గజానాం రథమండలస్వనైర్నిజుహ్నువే తాదృశమేవ బృంహితమ్। తారైర్వ

చజనాదీనాం- స్వనో యస్మిన్ పటహస్య స్వనః ద్వయానాముభయేషామపి మేది
నీభృతాం రాజ్ఞాం పర్వతానాంచ సంబంధీని మహాంత్యపి ధీరాణ్యపి సత్త్వాని బలా
ని భూతాని చ నితరాం వ్యథాం నిన్యే నినాయ-కృష్ణస్య పటహశ్రవణాద్రాజ్ఞాం బ
లాన్యభిభవశంకయా వ్యథితాన్యాసన్ - తథా గిరిస్థితాః సింహాదయో జంత
వశ్చ కిమిదమితి ససాధ్వసా ఆసన్నిత్యర్థః * వ్యవసాయే స్వభావే చ పిశాచాదా
వుణే బలే। ద్రవ్యాత్మభావయోశ్చైవ సత్త్వం ప్రాణేషు జంతుష్వితి శాశ్వతః - నీ
వహ్యోర్హరతేశ్చేతి వచనాన్నయతేః ద్వికర్మకత్వం అత్ర ప్రకృతపటహ
ధ్వనివర్ణనేన మేదినీభృతాం ద్వయానాం ప్రకృతానామేవ వ్యథానయనసాధ
ర్మ్యాదౌపమ్యస్య గమ్యతాయాం కేవలప్రకృతగోచరా తుల్యయోగితా శ్లేష
ప్రతిభోత్థాపితా॥ ౧౩

కాలేయకేతి॥ దిశాం కాలేయకక్షోదవిలేపనశ్రియం కుంకుమచూర్ణచర్చన
శోభాం * కుంకుమం ఘుసృణం పుణ్యం ప్రోక్తం లోహితచందనం - కాశ్మీరజం చ వి
ద్వద్భిః కాలేయం జాంగలం స్మృతమితి హలాయుధః - దిశత్ దదత్ - ఉల్లసంతీ స్ఫు
రంతీ అంశుమద్ద్యుతి రక్తప్రభా యస్మిన్ తత్ ముద్గభుజాం అశ్వానాం ఖురైః శ
ఫైః * శఫం క్లీబే ఖురః పుమానిత్యమరః - ఖాతం విదారితం గిరేః రైవతకాద్రేః అ
ధః యా కాంచనీ భూమిః తజ్జం రజః విపప్రథే విససార - ఏతేన భగవాన్ రైవతకాదవ
తీర్ణ ఇత్యుక్తం - అత్ర రజసః కాంచనభూమిజత్వేన కుంకుమవిలేపనశ్రీసదృశశ్రీ
జనకత్వాత్ కావ్యలింగసంకీర్ణా నిదర్శనా॥ ౧౪

మంద్రైరితి॥ మంద్రైః గంభీరైః * మంద్రస్తు గంభీర ఇత్యమరః - రథమం
డలస్వనైః రథౌఘధ్వనిభిః - తాదృశం మంద్రమేవ గజానాం బృంహితం బృం
హణం - నపుంసకే భావే క్తః - నిజుహ్నువే తిరస్కృతం - గజధ్వనిరేకరూపత్వేన రథ
శబ్దాన్న పృథక్ శ్రావీత్యర్థః - అత ఏవ సామాన్యాలంకారః - హ్నుఙ్ అపనయన ఇ
తి ధాతోః నిపూర్వాత్ కర్మణి లిట్ * కుహోశ్చురిత్యభ్యాసహకారస్య జ
కారః తారైః అత్యుచ్చైః మంద్రస్వరవిలక్షణైః - తారోఽత్యుచ్చైరిత్యమరః - తు
రంగహేషితైః అశ్వనిస్వనైః - హేషా హ్రేషా చ నిస్వన ఇత్యమరః - తేషు మం
ద్రధ్వనిషు పరభాగలాభతః సాదృశ్యే నోత్కర్షలాభాత్ పరిస్ఫుటైః వ్యక్త
రూపైరేవ బభూవే భూతం - తారత్వాదనభిభూతమశ్రూయతేత్యర్థః - అత ఏవాత

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

భూవేపరభాగలాభతఃపరిస్ఫుటైస్తైస్తురంగహేషితైః॥౧౫॥అన్వేతుకామో
వమతాంకుశగ్రహస్తిరోగతంసాంకుశముద్వహన్శిరః। స్థూలోచ్చయేనాగమ
దంతికాగతాంగజోగ్రయాతాగ్రకరఃకరేణుకామ్॥౧౬॥ యాంతోస్పృశంత
శ్చరణైరివావనింజవాత్ప్రకీర్ణైరభితఃప్రకీర్ణకైః।అద్యాపిసేనాతురగాస్సవి
స్మయైరలూనపక్షాఇతిమేనిరేజనైః॥౧౭॥ ఋజ్వీర్దధానైరవతత్యకంధరాశ్చ
లావచూడాకులఘుర్ఘరారవైః। భూమిర్మహత్యప్యవిలంబితక్రమంక్రమేళ

ద్గుణాలంకారః- సతిహితావతద్రూపస్వీకారఃస్యాదతద్గుణఇతిసామాన్యలక్ష
ణాత్ సామాన్యాతద్గుణయోస్సంసృష్టిః భువోభావేలిట్॥ ౧౫

అన్వేతుకామ ఇతి॥ అంతికాగతాందైవాత్సమీపాగతాంకరేణుమేవకరేణు
కాంకరిణీం - కరేణురిభ్యాంస్త్రీనేభఇత్యమరః - అన్వేతుకామఃఅనుగంతుకా
మః-తుంకామమనసోరపీతిమకారలోపః-అతఏవఅవమతఃఅవధూతః అంకుశగ్ర
హోయాఅంకుశధారిణాయేనసః - సాంకుశంతిరోగతం - అంకుశాకర్షణేనతిర్య
గ్భూతంశిరోమస్తకం-ఉద్వహన్-అగ్రయాతాగ్రకరః- కరిణీగ్రహణాయపురః
ప్రసృతాగ్రహస్తఃగజః-స్థూలోచ్చయేనగతివిశేషేణాగమత్ జగామ-స్థూలో
చ్చయస్త్వసాకల్యేగజానాంమధ్యమేగతెఇత్యమరః-స్వభావోక్తిః॥ ౧౬

యాంతఇతి॥ జవాద్వేగాచ్చరణైరవనీమస్పృశంతఇవయాంతఃధావంతః
అభితఃప్రకీర్ణైరుభయతఃప్రసృతైః-ప్రకీర్ణకైశ్చామరైః-ఉపలక్షితాః-చా
మరంతుప్రకీర్ణకమిత్యమరః-సేనాతురగాఃభూషణచామరైర్హేతుభిరద్యా
పిఅలూనపక్షాఅచ్ఛిన్నపక్షాఇతిసవిస్మయైర్జనైర్మేనిరే-ప్రతర్కితాఉత్ప్రే
క్షితాఇతియావత్ -పురాకిలఅశ్వాస్సపక్షాస్సురైఃఛిన్నపక్షాఇత్యాగమః- అత
ఏవవాజినఇతిప్రసిద్ధిః - అత్రపార్శ్వప్రసృతచామరయోగనిమిత్తేయమశ్వా
నాంసపక్షత్వోత్ప్రేక్షా-సాచపూర్వోత్ప్రేక్షాసాపేక్షేతిసజాతీయసంకరః॥

ఋజ్వీరితి॥ కంధరాఃగ్రీవాః - గ్రీవాయాంశిరోధిఃకంధరేత్యపీత్యమరః-
ఋజ్వీరవక్రాఅవతత్యస్వాభావిక్యపివక్రతాయథాభవతితథాప్రసార్య-దధా
నైఃచలావచూడాఃచంచలకర్ణచామరాః - తేచతేఆకులఘుర్ఘరస్వరాశ్చ
తైః-క్రమేళకైరుష్ట్రైః-ఉష్ట్రేక్రమేళకమయమహాంగాఇత్యమరః - మహతీద
వీయస్యపిభూమిరధ్వదేశః- అవిలంబితక్రమం-క్రమఃపదన్యాసః-ద్రుతపాదన్యా
సంయథాతథాతత్క్షణమేవతస్మిన్నేవక్షణే-అత్యంతసంయోగేద్వితీయా- చి
చ్ఛిదేక్షుణ్ణా-కర్మణిలిట్ - మహాంతమధ్వానంక్షణాత్ చూర్ణయంతోజగ్మురు ౧౮
ష్ట్రాఇత్యర్థః-స్వభావోక్తిః॥

తూర్ణమితి॥ అధ్వనిప్రణేత్రాసారథినా- ఉచ్చైకైస్తారంకృతనాదం

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

కైస్తత్క్షణమేవచిచ్ఛిదే॥౧౮॥ తూర్ణం ప్రణేత్రా కృతనాదముచ్చకైః ప్రచోదితం వేసరయుక్తమధ్వని । ఆర్తీయనెమిక్షతసాంద్రమెదినీరజశ్చయాక్రాంత భయాదివాద్రవత్॥౧౯॥ వ్యావృత్తవక్త్రైరఖిలైశ్చమూచరైర్వ్రజద్భిరేవక్షణమీక్షితాననాః। వల్గద్గరీయఃకుచకంప్రకంచుకం యయుస్తురంగాధిరుహోఽవరోధికాః॥ ౨౦ ॥ పాదైః పురః కూబరిణాం విదారితాః ప్రకామమాక్రాంతతలాస్తతో గజైః॥ భగ్నోన్నతానంతరపూరితానతా బభుర్భువః కృష్టసమీకృతా ఇవ॥౨౧॥ దుర్దాంతముత్ప్లుత్య నిరస్తసాదినం సహాసహాకారమలోకయజ్జనః। ప

ణేత్రా సారథింకృతారవం యథాతథాతూర్ణం శీఘ్రం ప్రచోదితం ప్రేరితం వేగేన సరంతీతి వేసరాః గర్దభేనాశ్వాయాముత్పన్నాః అశ్వతరాఖ్యాభారవహాః పశువిశేషాః-పృషోదరాదిత్వాత్సాధుః-తద్యుక్తం శకటం వేసరయుక్తమిత్యుచ్యతే-తత్కర్తృ-ఆర్త్రీయెనెమిశ్చక్రధారే-చక్రధారా ప్రధిర్నేమిరిత్యమరః-తాభ్యః క్షతః ఉద్ధతః సాంద్రశ్చయః మేదినీరజసాంచయః సమూహః తస్యాక్రాంతేరాక్రమణాత్ భయాదివఅద్రవత్ అధావదితి వేగాతిశయోక్తిః - హేతూత్ప్రేక్షా॥

౧౯

వ్యావృత్తేతి॥ వ్రజద్భిరగ్రేగచ్ఛద్భిరేవనతుతిష్ఠద్భిః- కంచుకిభయాదితిభావః-అతఏవవ్యావృత్తవక్త్రైఃపరావర్తితముఖైః-అఖిలైఃచమూచరైః సేనాచరపురుషైః*చరెష్టఃక్షణమీక్షితాననాఃనతుచిరంతావతైవతాసాం దృష్టిపథాతివృత్తైరితిభావః-తురంగానధిరోహంతీతి తురంగాధిరుహః అశ్వాధిరూఢాః* అన్యేభ్యోపిదృశ్యత ఇతిక్విప్-అవరోధః ఆసామస్తీత్యవరోధికాః అంతఃపురస్త్రియః* అతఇనిఠనావితిఠన్ ప్రత్యయః - వల్గతోఃతురంగవల్గనాదుల్లలతోఃగరీయసోఃమహత్తరయోఃకుచయోఃకంప్రఃచలఃకంచుకః కూర్పాసకోయస్మిన్కర్మణితద్యథాతథాయయుః-స్వభావోక్తిః॥

౨౦

పాదైరితి॥ కూబరః యుగాధారః దారువిశేషః-కూబరస్తుయుగంధర ఇత్యమరః-సఏషామస్తీతి కూబరిణాంరథానాంపాదైశ్చక్రైఃపురఃపూర్వంవిదారితాః తతోరథనెమివిదారణానంతరంగజైః - ప్రకామంపర్యాప్తమాక్రాంతతలాః - పాదవిక్షిప్తోపరిభాగాః- అతఏవభగ్నావిదారితాయెఉన్నతాఉత్తానాః అనంతరాఃసన్నిహితభాగాః తైఃపూరితాఆరోపితాఆనతానిమ్నభాగాయాసాంతాః తథోక్తాః - భువఃకృష్టసమీకృతాఃపూర్వంకృష్టాహాలిభిఃభిన్నాఃఅనంతరంబీజావపనార్థంసమీకృతాఇవబభుఃశుశుభిరే॥

౨౧

దుర్దాంతమితి॥ దుర్దాంతమశిక్షితం-అతఏవఉత్ప్లుత్యనిరస్తఃపాతితఃసాదీయంతాదృశమెనతం-కించఉరోలంబినఃఉత్పతనక్షోభేనపృష్ఠాద్విస్రస్యఉరసిలంబ

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ల్యాణతస్త్రస్తమురోవిలంబినస్తురంగమం ప్రద్రుతమేకయాదిశా॥ ౨౨॥ భూభృ
ద్భిరప్యస్ఖలితాఃఖలూన్నతైరపహ్నువానాసరితఃపృథూరపి। అన్వర్థసంజ్ఞైవ
పరంత్రిమార్గగాయయావసంఖ్యైఃపథిభిశ్చమూరసౌ॥ ౨౩॥ త్రస్తౌసమాస
న్నకరేణుసూత్కృతాన్నియంతరివ్యాకులముక్తరజ్జుకే। క్షిప్తావరోధాంగనము
త్పథేనగాంవిలంఘ్యలఘ్వీంకరభౌబభంజతుః॥ ౨౪॥ స్రస్తాంగసంధావిగతాక్ష
పాటవేరుజానికామంవికలీకృతేరథే। ఆప్తేనతక్ష్ణాభిషజేవ తత్ క్షణం ప్రచక్ర

బమానాత్ పల్యాణతఃపల్యయనాత్ త్రస్తంభీతం - అతఏవఏకయాఅన్యయాది
శా మార్గాంతరేణేత్యర్థః-ఏకేముఖ్యాన్యకేవలాఇత్యమరః- ప్రద్రుతంపలాయి
తంతురంగమంజనఃసహాసహాకారంహాసహాకారాభ్యాంసహఅవలోకయత్ -
స్వభావోక్తిరలంకారః॥ ౨౨

భూభృద్భిరితి ॥ ఉన్నతైరపిభూభృద్భిఃభూధరైరుచ్చైశ్చాస్ఖలితా అప్ర
తిహతాఃపృథూర్మహతీరపిసరితోయమునాప్రభృతీర్నదీరపహ్నువానా స్వ
మహిమ్నాచ్ఛాదయంతీ త్రిభిర్మార్గైర్గచ్ఛతీతిత్రిమార్గగాగంగా- పరమ
త్యంతమన్వర్థాఅనుగతార్థాసంజ్ఞాత్రిమార్గగానామధేయంయస్యాః- సైవఖలు
త్రిభిరేవమార్గైర్యయౌ- నచతుర్థేనేత్యర్థః-అసౌచమూరసంఖ్యైఃపథిభిర్య
యౌ-అతోగంగాయాఅప్యధికాచమూరితిభావః-అతఏవవ్యతిరేకాలంకారః- భే
దప్రధానంసాధర్మ్యముపమానోపమేయయోః। ఆధిక్యాల్పత్వకథనాద్వ్యతి
రేకస్సఉచ్యతఇతిలక్షణాత్ ॥ ౨౩

త్రస్తావితి ॥ సమాసన్నస్యప్రత్యాసన్నస్యకరేణోరిభస్య సూత్కృతా
చ్చూత్కారాత్ త్రస్తౌకరభౌవేసరౌ-కరభోవేసరేప్యుష్ట్రేఇతిసజ్జనః- నియం
తరిసారథౌవ్యాకులంవ్యగ్రంయథాతథాముక్తరజ్జుకేత్యక్తప్రగ్రహేసతి - క్షి
ప్తాఃపాతితాఃఅవరోధాంగనాయస్మిన్కర్మణితద్యథాతథాఉత్పథేనాపథేన-
ఋక్పూరబ్ధూరిత్యాదినాసమాసాంతః- గాంభూమింవిలంఘ్యదూరమతీత్యల
ఘ్వీంరథీంబభంజతుఃభగ్నవంతౌ- అత్రత్రాసస్యవిశేషణగత్యాభంజనహేతు
త్వాత్పదార్థహేతుకంకావ్యలింగం-స్వభావోక్త్యాసంకీర్యతే॥ ౨౪

స్రస్తేతి ॥ స్రస్తావిశ్లిష్టా-అంగయోరథాంగయోః అంగానాంకరచరణాదీ
నాంచసంధయః సంధిభాగాయస్యతస్మిన్-విగతమక్షస్యచక్రాధారకాష్ఠస్యా
క్షాణామింద్రియాణాంచపాటవం-సామర్థ్యం యస్యతస్మిన్రథేస్యందనేశరీ
రేచ- రథస్స్యాత్స్యందనేకాయఇతివిశ్వః - రుజాభంగేనరోగేణచనికామంవిక
లీకృతేదుర్బలీకృతేసతి - ఆప్తేనహితేనతక్ష్ణావర్ధకినాఆప్తేనభిషజావైద్యేనేవ -

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

మేలంఘనపూర్వకః క్రమః॥౨౫॥ ధూర్భంగసంక్షోభవిదారితోష్ట్రికాగళన్మధుప్లావితదూరవర్త్మని । స్థాణౌ నిషంగిణ్యనసి క్షణం పురః శుశోచ లాభాయ కృతవ్యయో వణిక్ ॥౨౬॥ భేరీభిరాకృష్టగుహాముఖో ధ్వజాంశుకైస్తర్జితకందలీదళః। ఉత్తుంగమాతంగజితాలఘూపలో బలైస్స పశ్చాత్క్రియతే స్మ భూధరః ॥ ౨౭ ॥ వన్యేభదానానిలగంధదుర్ధరాః క్షణం తరుచ్ఛేదవినోదితక్రుధః। వ్యా

భిషగ్వైద్యశ్చికిత్సక ఇత్యమరః- తస్యౌత్సుక్యవర్ధకిస్త్వష్టేత్యమరః- తత్ క్షణం- తస్మిన్నేవ క్షణే- అత్యంతసంయోగే ద్వితీయా- లంఘనం పాదేనాక్రమణం- ఉపవాసశ్చ- లంఘనం తూపవాసే స్యాద్గమనే ప్లవనేపి చేతి విశ్వః - తత్పూర్వకః క్రమో విధిః - ప్రచక్రమే ప్రక్రాంతః- ప్రాయేణ జ్వరాదిచికిత్సాయా లంఘనపూర్వకత్వాదితి భావః- శ్లేషాలంకారః॥ ౨౫

ధూరితి ॥ స్థాణౌ కీలే- స్థాణుః కీలే స్థిరే హరే ఇతి విశ్వః . నిషంగిణి సక్తే అనసి శకటే - క్లీబేనశ్శకటో స్త్రీ స్యాదిత్యమరః - ధురో ఝుస్య భంగేన యః సంక్షోభో విపర్యాసః- తేన విదారితాభిర్భిన్నాభిరుష్ట్రికాభిః మృణ్మయం మద్యభాండం- ఉష్ట్రికా మృత్తికాభాండభేదే కరభయోషితీతి విశ్వః - తతో గళతా స్రవతా మధునా మద్యేన ప్లావితం సిక్తం దూరవర్త్మ దీర్ఘాధ్వా యేన తస్మిన్- తథా సతి పురః పూర్వం లాభాయ కృతవ్యయో వణిక్ క్రయవిక్రయికః క్షణం శుశోచ- అత్ర మధు ప్రావధనవ్యయయోః విశేషణగత్యా శోకహేతుత్వాత్ కావ్యలింగభేదః॥ ౨౬

భేరీభిరితి॥ భేరీభిరాకృష్టాని నిందితాని గుహాముఖాని యేన సః భేరీఝాంకారభర్త్సితని తాంతవాత్యాముఖరమహాగుహాద్వార ఇత్యర్థః - మహాధ్వజాంశుకైస్తర్జితాని భర్త్సితాని కందలీదలాని రంభాపత్రాణి యేన సః - ఉత్తుంగైః మాతంగైః జితాః అలఘూపలాః స్థూలపాషాణా యేన సః- భూధరో రైవతకాద్రిః బలైః సైన్యైః పశ్చాత్క్రియతే స్మ పశ్చాత్కృతః- స్వయం దూరగమనేన పృష్ఠతః కృత ఇత్యర్థః- ఉక్తవిశేషణమహిమ్నా అధరీకృత ఇతి చ ప్రతీయతే * లట్ స్మే ఇతి భూతార్థే లట్॥ ౨౭

వన్యేతి ॥ వన్యేభదానానిలగంధేన వనగజమదమారుతగంధాఘ్రాణేన దుర్ధరాః క్రోధాంధ్యాత్ దుర్గ్రహాః-అత ఏవ క్షణం తరుచ్ఛేదేన వినోదితక్రుధః - ప్రతిగజాసన్నిధానేపి వృక్షాణాం భంగేనాపనీతక్రోధాః-ఉన్మదిష్ణవోత్యంతమదశీలాః*అలంకృఞిత్యాదినా ఇష్ణుచ్ -వ్యాలద్విపాః దుష్టగజాః- యంతృభిరాధోరణైః కథంచిద్దారాత్ దూరాగాదపథేనామార్గేణ * పథో విభాషేతి నిషేధవికల్పాత్ *ఋక్పూరిత్యాదినా సమాసాంతః*అపథం నపుంసకమితి నపుంసకత్వం నిన్యిరే నీతాః - అత్రాపి ద్విపవిశేషణానాం తదపనయనహేతుకత్వాత్సభావో

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

శేద్విపా యంతృభిరున్మదిష్ణవః కథంచిదారాదపథేన నిర్యయురే॥ ౨౮॥ తైర్వైజయం
తీవనరాజిరాజిభిర్గిరిప్రతిచ్ఛందమహామతంగజైః। బహ్వ్యః ప్రసర్పజ్జనతా
నదీశతైర్భువో బలైరంతరయాంబభూవిరే॥ ౨౯॥ తస్థే ముహూర్తం హరిణీవి
లోచనైః సదృంశి దృష్ట్వా నయనాని యోషితామ్మత్వాథ సత్రాసమనేకవి
భ్రమక్రియావికారాణి మృగైః పలాయ్యత॥ ౩౦॥ నిమ్నాని దుఃఖాదవతీర్య సాదిభి
స్సయత్నమాకృష్టకశాశ్శనైశ్శనైః। ఉత్తేరురుత్తాలఖురారవం ద్రుతాః శ్లథీకృ

క్త్యా సంకీర్యతే॥ ౨౮

తైరితి॥ వైజయంత్యః పతాకాస్తా ఏవ వనరాజయ ఇవ తాభీ రాజంతే ఇతి తథోక్తైః. గిరీణాం ప్రతిచ్ఛందాః ప్రతినిధయస్తత్సదృశా ఇత్యర్థః - ఏతస్మాదేవ స్పష్టోపమాలింగాదస్యాత్రాప్యుపమితసమాసాశ్రయణం - తే చ మహామతంగజా యేషు తైః - జనతా జనసమూహాస్తా నద్య ఇవ తాసాం శతాని ప్రసర్పంతి ప్రవహంతి యేషు తైస్తథోక్తైః - తైర్బలైః సైన్యైః బహ్వ్యో బహవః * బహ్వాదిభ్యశ్చేతి వికల్పాదీకారః - భువో భూమయః - అంతరయాంబభూవిరే అంతరా దూరాః కృతా అతిక్రాంతా ఇత్యర్థః - న కేవలం రైవతకాద్రిరేవేతి భావః - బలైర్వైపుల్యాదాచ్ఛాదితా ఇత్యర్థః - ఉక్తవిశేషణావగతసాదృశ్యాదగృహీతభేదాః కృతా ఇతి చ గమ్యతే - ఏతేనాభేదాధ్యవసాయాదేవాస్యాక్రమణరూపాంతరీకరణస్య బలవిశేషణావగతసాదృశ్యస్య హేతుత్వాత్తరంగభూతోపమాసంకీర్ణం పదార్థహేతుకం కావ్యలింగం శ్లేషమూలాభేదాతిశయోక్త్యుత్థాపితమితి సంకరః - అంతరశబ్దాత్తత్కరోతీతి ణ్యంతాత్కర్మణి లిట్ - ఆమ్ప్రత్యయే భువో నుప్రయోగః॥ ౨౯

తస్థ ఇతి॥ హరిణీవిలోచనైః సదృంశి సదృశాని * నపుంసకస్య ఝలచ ఇతి నుమ్ యోషితాం నయనాని దృష్ట్వాపి - మృగైః కృష్ణసారైః కర్తృభిర్ముహూర్తమల్పకాలం - ముహూర్తమల్పకాలే స్యాద్ఘటికాద్వితయేపి చేతి విశ్వః - తస్థే స్థితం - హరిణీవిలోచనశంకయేతి భావః - అథానంతరమనేకవిభ్రమక్రియాః విలాసక్రియాః ఏవ వికారా యేషాం తాని మత్వా సవిలాసాని జ్ఞాత్వేత్యర్థః - సత్రాసం సభయం యథా తథా పలాయ్యత పలాయితం - హరిణీదుర్లభైర్విలాసైర్యోషిన్నిశ్చయాదితి భావః - అత ఏవ నిశ్చయాంతః సంశయాలంకారః - పరాపూర్వాదయతేర్భావే లట్ * ఉపసర్గస్యాయతావితి లత్వమ్॥ ౩౦

నిమ్నానీతి॥ అర్వతామశ్వానామ్ * వాజివాహార్వగంధర్వహయసైంధవసప్తయ ఇత్యమరః * అర్వణస్త్రసావనఞ ఇతి త్రాదేశః - వ్రజాః సమూహాః - సాదిభిరశ్వారూఢైః సయత్నమాకృష్టకశాః దృఢగృహీతవల్గాః సంతః - యద్యప్య

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

తప్రగ్రహామర్వతాం వ్రజాః॥౩౧॥ అధ్యధ్వమారూఢవతైవ కేనచిత్ ప్రతీక్షమాణేనజనమ్ముహూర్ధృతః। దాక్ష్యంహి సద్యఃఫలదంయదగ్రతశ్చఖాదదాశేరయువా వనావలీః॥౩౨॥ శౌరేః ప్రతాపోపనతైరితస్తతస్సమాగతైః ప్రశ్రయనమ్రమూర్తిభిః। ఏకాతపత్రా పృథివీభృతాంగణైరభూద్బహుచ్ఛత్రతయాపతాకినీ॥౩౩॥ ఆగచ్ఛతోఽన్వంచి గజస్య ఘంటయోః స్వనం సమాకర్ణ్య సమాకులాంగనాః। దూ

శ్వాదేస్తాడనీకశేత్యమరః - తథాప్యన్యత్ర తాడనీవల్గయోః కశేతిదర్శనాదవిరోధః. శనైశ్శనైః మః ఖాతకృచ్ఛ్రాన్నిమ్నాని నిమ్నభూప్రదేశానవతీర్యఉత్తాలఖురారవం - ఉచ్చతరశఫశబ్దంశ్లథీకృతప్రగ్రహంశిథిలితవల్గం చయథాతథామ్రతాః-సత్వరాస్సంతఉత్తెరుఃఉల్లప్లవిరే - నిమ్నేషుశనైరవతీర్యాథశీఘ్రం ధావంతీత్యశ్వానాం సస్వభావ ఇతిభావః - అతఏవస్వభావోక్తిరలంకారః॥

అధ్యధ్వమితి॥ దక్షస్యభావో దాక్ష్యంకౌశలం సద్యఃఫలదంహి- కుతః - యద్యస్మాదధ్యధ్వమధ్వని - విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః ॥ అనశ్చేతిసమాసాంతోచ్ ప్రత్యయః॥ నస్తద్ధిత ఇతిటిలోపః - ఆరూఢవతైవఆరుహ్యైవస్థితేన-నిష్ఠేతి రుహేః- క్తవతుప్రత్యయః-జనంశనైఃపశ్చాదాగచ్ఛంతంస్వజనంప్రతీక్షమాణేనకేనచిత్పుంసేతిశేషః-ముహూర్ధృతఃస్థాపితోపి - దాశేరయువాతరుణోష్ట్రః- విశేషణసమాసఃఅగ్రతోవనావలీశ్చఖాద - పురఃపిచుమందాదికంభక్షయన్నాస్తఇత్యర్థః - నహికుశలోవృథాకాలంయాపయతీతిభావః - అత్రదాక్ష్యసాఫల్యస్యసామాన్యస్యతద్విశేషదాశేరకౌశలేనసమర్థనాద్విశేషేణసామాన్యసమర్థనరూపోఽర్థాంతరన్యాసః॥ ౩౨

శౌరేరితి॥ శౌరేఃకృష్ణస్యపతాకినీసేనా - వ్రీహ్యాదిత్వాదినిః - ప్రతాపేన హరితేజసాఉపనతైర్నమ్రైర్వినీతైరిత్యర్థః -అతఏవేతస్తతఃసమాగతైః-పార్శ్వదేశాదాగతైఃప్రశ్రయనమ్రమూర్తిభిర్హరిసన్నిధౌవినయనమ్రవిగ్రహైః - పృథివీభృతాం రాజ్ఞాంగణైర్హేతునాబహుచ్ఛత్రతయా అసంఖ్యాతాతపత్రవత్తయానిమిత్తేన-ఏకానికేవలానిఆతపత్రాణియస్యాఃసాఏకాతపత్రాకేవలాతపత్రమయీఅభూత్ -ఆతపత్రాతిరిక్తంనకించిదలక్ష్యతేత్యర్థః- ఏకేముఖ్యాన్యకేవలాఇత్యమరః - బహుచ్ఛత్రాప్యేకచ్ఛత్రేతివిరోధావభాసనాద్విరోధాభాసోఽలంకారః॥ ౩౩

ఆగచ్ఛతఇతి॥ అన్వంచతీత్యన్వఙ్ తస్మిన్ అనూచిప్పష్ఠదేశే॥ ఋత్విగాదీనాం చేఃక్విన్ప్రత్యయః - ఆగచ్ఛతోగజస్యఘంటయోః - స్వనంసమాకర్ణ్యసమాకులాంగనాః సంభ్రాంతవధూకాఃచమూచరాః - దూరాదేవాపావర్తితాః అపసారితాభారస్యాన్నాదేర్వాహణాభారవాహణాభారవాహినఉష్ట్రాదిక

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

రాదపావర్జితభారవాహనాః పథోపసస్రుస్త్వరితంచమూచరాః॥౩౪॥ ఓజస్వివర్ణోజ్జ్వలవృత్తశాలినః ప్రసాదినోనుజ్ఝితగోత్రసంవిదః। శ్లోకానుపేంద్రస్యపురఃస్మభూయసో గుణాన్సముద్దిశ్యపఠంతివందినః॥౩౫॥ నిశ్శేషమాక్రాంతమహీతలోజలైశ్చలన్సముద్రోపిసముజ్ఝతిస్థితిమ్। గ్రామేషుసైన్యైరకరోదవారితైఃకిమవ్యవస్థాంచలితోపికేశవః॥౩౬॥ కోశాతకీపుష్పగులుచ్ఛకాంతి

బోరాయైస్తైతథాసంతః * వాహనమాహితాదితిణత్వం - వహాణ్యంతాత్కర్తరిల్యుట్ - త్వరితంచపలంశీఘ్రంపథోమార్గాదపసస్రురపజగ్ముః - స్వభావోక్తిః॥ ౩౪

ఓజస్వీతి ॥వందినఃస్తుతిపాఠకాః* వందినస్స్తుతిపాఠకాఇత్యమరః- ఓజస్వివర్ణాః తేజస్వివర్ణాః క్షత్రజాతిః తస్యయదుజ్జ్వలంవృత్తముదగ్రవ్యాపారో విజయాఖ్యః తేనశాలతఇతితచ్ఛాలీతస్యఅన్యత్రఓజస్వివర్ణైః-సమాసభూయిష్ఠైరుజ్జ్వలాస్తేచతేవృత్తశాలినోవసంతతిలకాదిచ్ఛందోబద్ధవిశేషశాలినశ్చ *వృత్తంచారిత్రఛందసోరితివిశ్వః-తాన్ ప్రసాదోస్యాస్తీతిప్రసాదీతస్యప్రసాదినోనుగ్రహశీలస్య-అన్యత్రప్రసాదగుణయుక్తాన్ * ప్రసిద్ధార్థపదత్వంయత్సప్రసాదోనిగద్యతఇతి - అనుజ్ఝితేగోత్రసంవిదౌకులాచారౌయేనతస్య-అన్యత్రకులనామనీయైస్తాన్ వంశనామాంకితానిత్యర్థః * సంవిద్వ్యద్ధప్రతిజ్ఞాయాం సంకేతాచారనామస్వితివైజయంతీ-ఏవంభూతస్యోపేంద్రస్యహరేర్గుణాన్ సముద్దిశ్యాధికృత్యభూయసోబహులాన్శ్లోకాన్ స్తుతిపద్యాని-పురోగ్రేపఠంతి స్మ -అత్రోపేంద్రస్యతచ్ఛ్లోకానాంచవర్ణ్యత్వేనప్రకృతానాంశ్లేషకృతసాధర్మ్యాదౌపమ్యగమ్యతాయాం శ్లేషప్రతిభోత్థాపితా కేవలప్రకృతగోచరా తుల్యయోగితా-శ్లేషశ్చకృతీకృతార్థప్రత్యయేషుశబ్దః॥ ౩౫

నిశ్శేషమితి॥చలత్కల్లోలైఃక్షుభితః-సముద్రోపిజలైర్నిశ్శేషమాక్రాంతమహీతలఃనిమజ్జితసకలభూగోళకస్సన్- స్థితింమర్యాదాం వేలాలంఘనలక్షణాం సముజ్ఝతిత్యజతి- కేశవస్తుప్రచలితఃప్రస్థితోపిఅవారితైరపరిమితైః -సైన్యైర్నిశ్శేషమాక్రాంతమహీతలస్సన్గ్రామేషుఅవ్యవస్థామమర్యాదాంకిమకరోన్నాకరోదేవేత్యర్థః - అత్రోపమానాత్సముద్రాదుపమేయస్యకేశవస్యమర్యాదానతిక్రమేణాధిక్యకథనాద్వ్యతిరేకాలంకారఃలక్షణంతూక్తమ్॥౩౬॥

కోశాతకీతి॥ కోశాతకీపుష్పగులుచ్ఛకాంతిభిః - పటోలీప్రసూనగుచ్ఛసచ్ఛాయైఃస్మరపాండురైరిత్యర్థః * కోశాతకీ పటోలీస్యాదితిహలాయుధః. ముఖైరుపలక్షితాః - వినిద్రంవికసితం - అతఏవోల్బణం -విపులంబాణస్నీలసైరేయకపుష్పమివచక్షుర్యాసాంతాః * నీలీఝింటీద్వయోర్బాణాఇత్యమరః-గ్రా

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ధిముర్ద్విషో విని(ద్రో)ల్బణబాణచక్షుషః । (గ్రా)మీణవధ్వస్తమలక్షితా జనైశ్చిరం వృతీనాముపరి వ్యలోకయన్ ॥ ౩౬ ॥ గోష్ఠేషు గోష్ఠీకృతమండలాసనాన్ సనాదముత్థాయ ముహుస్స్వవల్గతః । (గ్రా)మ్యానపశ్యత్కపిశం పిపాసతః స్వగోత్రసంకీర్తనభావితాత్మనః ॥ ౩౭ ॥ పశ్యన్ కృతార్థైరపి వల్లవీజనో జనాధినాథం న యయావితృష్ణతామ్ । ఏకాంతమౌగ్ధ్యానవబుద్ధవిభ్రమైః ప్రసిద్ధవిస్తారగుణైర్విలోచనైః ॥ ౩౮ ॥ ప్రీత్యా నియుక్తాన్ లిహతీః స్తనంధయాన్ నిగృహ్య పారీముభయేన

మేషు భవా (గ్రా)మీణాః ॥ (గ్రా)మాద్యఖఞావితి ఖఞ్ ప్రత్యయః తాశ్చ వధ్వశ్చ వల్లీ(స్త్రీ)యః తం కృష్ణం (గ్రా)మాంతగామినమితి భావః - జనైశ్చ మూచకైరలక్షితాః వృతిభిస్తిరోహితా ఇత్యర్థః - చిరం వృతీనాం కంటకశాఖావరణానాముపరి ఉపరితనావకాశే వ్యలోకయన్ - ఉపమాస్వభావోక్త్యోస్సంకరః ॥ ౩౬

గోష్ఠేష్వితి ॥ సకృష్ణః గావస్తిష్ఠంత్యేష్వితి గోష్ఠాని గోస్థానాని - గోష్ఠం గోస్థానకమిత్యమరః * సుపిస్థ ఇతి క ప్రత్యయః - అంబాంబగోభూమీత్యాదినా షత్వం గోష్ఠీషు వార్తాసు * గోష్ఠీ సభాయామాలాప ఇతి విశ్వః - కృతాని మండలాసనాని మండలాకారేణోపవేశనాని యైస్తాన్ ముహుః - సనాదం క్ష్వేళాట్టహాసారావసహితం యథా తథోత్థాయ వల్గత ఉత్ప్లవమానాన్ - కపిశం మద్యం * కశ్యం మద్యం చ మైరేయం కపిశం కపిశాయనమితి హలాయుధః - పిపాసతో ముహుర్ముహుః పాతుమిచ్ఛతః - పిబతేః సన్నంతాల్లటః శతరి శప్ - స్వగోత్రసంకీర్తనే స్వనామసంకీర్తనే భావితాత్మనః ప్రవర్తితచిత్తాన్ కృష్ణనామాని గాయత ఇత్యర్థః - (గ్రా)మేషు భవాన్ (గ్రా)మ్యాన్ ఘోషజనానిత్యర్థః * (గ్రా)మాద్యఖఞావితి యప్రత్యయః అపశ్యత్ ఆలోకితవాన్ స్వభావోక్తిః ॥ ౩౭

పశ్యన్నితి ॥ ఏకాంతమౌగ్ధ్యేనాత్యంతముగ్ధతయా అనవబుద్ధవిభ్రమైరజ్ఞాతవిలాసైః కింతు ప్రసిద్ధోఽవిస్తార ఏవ గుణో యేషాం తైః రతివిశాలైరిత్యర్థః - కృతార్థైరపి సకృద్దర్శనాత్ లబ్ధవిస్తారఫలైరపీత్యర్థః - విలోచనైః జనాధినాథం కృష్ణం పశ్యన్ - వల్లవీజనో గోపాంగనాజనః - వితృష్ణతాం తృప్తతాం న యయౌ భూయో భూయః పశ్యన్నపి నాలంబుద్ధిమవాపేత్యర్థః - తృప్తికారణే దర్శనే సత్యపి తృప్తికార్యానుత్పత్తేర్విశేషోక్తిః - సా కృష్ణస్య మదనకోటిలావణ్యలక్ష్మీం వ్యంజయతి ॥ ౩౮

ప్రీత్యేతి ॥ నియుక్తాన్ వాకుపాదేవ సంయతాన్ - స్తనంధయంతి పిబంతీతి స్తనంధయాన్ వత్సాన్ * నాసికాస్తనయోర్ధ్మాధేటోరితి ధేటః ఖశ్ ప్రత్యయః - ప్రీత్యా వాత్సల్యేన లిహతీః జిహ్వయాస్వాదయంతీః రోహిణీర్గాః * అర్జున్యఘ్న్యా రోహిణీ స్యాదిత్యమరః - పయః క్షీరం జానునోరుభయేన జానుద్వయేన పారీం దో

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

జానునోః। వర్షిష్ణుధారాధ్వనిగోహిణీః పయశ్చిరన్నిదధ్యౌ దుహతస్స గోదుహః॥ ౪౦॥ అభ్యాజతో భ్యాగతతర్ణతర్ణకాన్నిధానహస్తస్య పురో దుధుక్షతః। వగార్ద్గవాం హుంకృతిచారునిర్యతీమరిర్మధోరైక్షత గోమతల్లికామ్॥ ౪౧॥ స వ్రీహిణాం యావదపాసితుం గతాః శుకాన్మృగైస్తావదుపద్రుతశ్రియాం। కైదారికాణామభితస్సమాకులాః సహాసమాలోకయతి స్మ గోపికాః॥ ౪౨॥ వ్యాసేద్ధుమస్మానవధాన ఃపురాచలత్యసావిత్యుపకర్ణయన్నసౌ। గీతానిగో

హనపాత్రీం-పారీపాత్రీపదాగమయోరితివిశ్వః-నిగృహ్యనిరుధ్య-వర్షిష్ణుధారాధ్వనివర్ధనశీలక్షీరధారాశబ్దం యథాభవతి తథా దుహతః ప్రపూరయతః - దుహేః లటశ్శతరిశప్ -దుహ్యాచిద్వికర్మకత్వం- గాః దుహంతీతి గోదుహః గోదోహకాః * సత్సూద్విషేత్యాదినాక్విప్-సహరిశ్చిరం నిదధ్యౌ అవలోకయతిస్మ - నిధ్యానమవలోకనమితి వైజయంతీ-స్వభావోక్తిః॥ ౪౦

అభ్యాజత ఇతి॥ అభ్యాజతః దోగ్ధుమభిముఖమాగచ్ఛతః-అజేర్లటశ్శత్రాదేశః-నిధానం పాదబంధనదామ - నిధానం దామసందానం పశూనాం పాదబంధనమితి వైజయంతీ - తద్ధస్తే యస్య తస్య నిధానహస్తస్య దుధుక్షతో దోగ్ధుమిచ్ఛతో దోగ్ధురితి శేషః-దుహేః సన్నంతాల్లటశ్శత్రాదేశః-ఘత్వధత్వే-పురో గ్రే భ్యాగతోభిముఖమాగతస్తర్ణకః స్తనపానే త్వరమాణస్తర్ణకో తిబాలో వత్సో యస్యాస్తాం- సద్యోజాతస్తు తర్ణక ఇత్యమరః - గవాం వగాద్గో వ్రజాత్ -హుంకృతిచారు హుంకారమనోహరం యథా తథా నిర్యాంతీం నిర్గచ్ఛంతీ-ఇణశ్శతరిజీప్ ఇణో యణాదేశః-ప్రశస్తాం గాం గోమతల్లికాం* ప్రశంసావచనైశ్చేతి నిత్యసమాసః- మతల్లికా మచర్చికా ప్రకాండముద్ఘతల్లజౌ ప్రశస్తవాచకాన్యమూనీత్యమరః-మధోరరిర్మధుసూదనః ఐక్షత-ఈక్షితవాన్-ఈక్షతేర్లఙ్ * ఆడజాదీనామిత్యాట్ * ఆటశ్చేతి వృద్ధిః-స్వభావోక్తిః॥ ౪౧

స ఇతి॥ యావచ్ఛుకాన్ కీరానపాసితుం నివారయితుం గతాస్తావన్మృగైరుపద్రుతశ్రియాముపప్లుతసంపదాం వ్రీహిణాం వ్రీహిమతాం * వ్రీహ్యాదిభ్యశ్చేతి ఇని ప్రత్యయః-కైదారికాణాం క్షేత్రసమూహానాం- పున్నపుంసకయోర్వప్రః కేదారః క్షేత్రమస్య తు - కైదారకం స్యాత్కైదార్యం క్షేత్రం కైదారికం గణేత్యమరః* ఠఞ్ కవచినశ్చేతి చకారాత్ ఠఞ్ ప్రత్యయః - కృద్యోగాత్కర్మణిషష్ఠీ- గోపికాః గోపస్త్రీః రక్షితః సమాకులాః వ్యగ్రాః ఉభయతః సమాకృష్యమాణాస్సతీరిత్యర్థః-సహరిః సహాసమాలోకయతిస్మ - అత్ర సహాసావలోకనస్య విశేషణగత్యా సమాకులవదార్థహేతుకత్వాత్కావ్యలింగభేదః॥ ౪౨

వ్యాసేద్ధుమితి॥ గోప్యాః శాలిగోప్త్ర్యః-గౌరాదిత్వాత్ జీష్-గీతానిఉప

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ప్యాః కలమం మృగవ్రజో న సూనమత్తీతి హరిర్వ్యలోకయత్ ||౪౩|| లీలాచలత్
స్త్రీచరణారుణోత్పలస్ఖలత్తులాకోటినినాదకోమలః| శౌరేరుపానూపమపా
హరన్మనః స్వనాంతరాదున్మదసారసారవః||౪౪|| ఉచ్చైర్గతామస్ఖలితాం గరీ
యసీం తదాతిదూరాదపి తస్య గచ్ఛతః| ఏకే సమూహుర్బలరేణుసంహతిం శిరో
భిరాజ్ఞామపరే మహీభృతః||౪౫|| ప్రాయేణ నీచానపి మేదినీభృతో జనస్సమేనై

కర్ణయన్ శృణ్వన్-అసౌ మృగవ్రజః-అసౌ కోపి అస్మాన్వ్యాసేద్ధుం నివారయితుం అవధానతో గీతైకాగ్ర్యాత్ -పురాచలతి చలిష్యతి * యావత్పురానిపాతయోర్లట్ డితి భవిష్యదర్థే లట్ -ఇతీత్థం మత్వేతి శేషః-కలమం శాలివిశేషం - నాత్తి న ఖాదతి నూనం-ఇత్థం తర్కయన్నితి శేషః-హరిర్వ్యలోకయత్ - అత్ర మృగాణాం కలమఖాదననివృత్తేః గీతాసక్తినిమిత్తాయాస్తదాకర్ణన సుఖభంగహేతుకత్వముత్ప్రేక్ష్యతే|| ౪౩

లీలేతి || అనుగతా ఆపః యేషు తే అనూపాః జలప్రాయదేశాః-జలప్రాయమనూపం స్యాత్పుంసి కచ్ఛస్తథావిధ ఇత్యమరః * ప్రాదిభ్యో ధాతుజస్య బహువ్రీహిశ్చోత్తరపదలోపశ్చ * ఋక్పూరిత్యాదినా సమాసాంతః * ఊదనోర్దేశే ఇత్యూకారః- తేషాం సమీపే ఉపానూపం-సమీపార్థేఽవ్యయీభావః-లీలయా చలతీ చంచలే యే స్త్రియాశ్చరణే అరుణోత్పలే రక్తోత్పలే ఇవ తయోః - స్ఖలంత్యౌ యా తులాకోట్యౌ నూపురౌ - పాదాంగదం తులాకోటిర్మంజీరో నూపురోస్త్రియామిత్యమరః - తయోర్నినాద ఇవ కోమలో మధురః ఉన్మదసారసారవః మత్తహంసకూజితం-చక్రాంగస్సారసో హంస ఇతి శబ్దార్ణవే-శౌరేర్మనః స్వనాంతరాదపాహరత్ - అత్ర మనోహరణస్య లీలేత్యాదివిశేషణార్థహేతుకత్వాదుపమాసంకీర్ణం కావ్యలింగమ్|| ౪౫

ఉచ్చైరితి|| తదా తస్మిన్ సమయే అతిదూరాద్గచ్ఛతోపి తస్య హరేః సంబంధినీముచ్చైర్గతాం మత్యూర్ధ్వముత్థితాం అన్యత్రోర్ధ్వలోకేష్వపి వ్యాప్తాం అస్ఖలితాం అభంగురాం సత్యాం చ గరీయసీం అతిమహతీం పూజ్యాం చ బలరేణుసంహతిం సేనారజస్సంఘాతం-ఏకే కతిపయే మహీభృతః పర్వతాః-ఆజ్ఞాం శాసనం - అపరే మహీభృతో రాజానశ్చ శిరోభిః శిఖరైశ్శీర్షైశ్చ సమూహుః సమ్యగ్వహంతి స్మ-వహేర్లిటి ఝుగ్జసి * వచిస్వపీత్యాదినా సంప్రసారణం-అత్ర హరిమహిమవర్ణనాయాముభయేషామపి మహీభృతాం ప్రకృతత్వాత్కేవలప్రకృతాస్పదా తుల్యయోగితా శ్లేషప్రతిభోత్థాపితా చేతి సంకరః|| ౪౫

ప్రాయేణేతి|| ప్రాయేణ ప్రాచుర్యేణ నీచాన్ కుబ్జానపి మేదినీభృతో ద్రీన్ జనో లోకః-సమేన సుగమేన పథా మార్గేణైవాధిరోహతి- సా మురారేః సేనా

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

వపథాధిరోహతి। సేనామురారేః పథ ఏవ సా పునర్మహామహీధ్రాన్పరితో౽ధ్య
రోహయత్ ॥ ౪౬ ॥ దంతాగ్రనిర్భిన్నపయోదమున్ముఖాః శిలోచ్చయానారురు
హుర్మహీయసః। తిర్యక్కటప్లావిమదాంబునిమ్నగాఽఽపూర్యమాణశ్రవణో
దరంధ్రిపాః ॥ ౪౭ ॥ శ్చ్యోతన్మదాంభఃకణకేన కేనచిజ్జనస్య జీమూతకదంబకద్యు
తా। నాగేన నాగేన గరీయసోచ్చకైరరోధి పంథాః పృథుదంతశాలినా ॥ ౪౮ ॥ భగ్న
ద్రుమాశ్చక్రురితస్తతో దిశః సముల్లసత్కేతనకాననాకులాః। పిష్టాద్రిపృష్ఠాస్త

పునః పథో మార్గానేవ మహామహీధ్రాన్- మహాద్రీన్ పరితో౽ధ్యరోహయత్
లోకే హి సతి క్షుణ్ణే౽ధ్వని తేన శైలాధిరోహణసంభవః- సేనాయాః సర్వపథాతి
రేకిణ్యా అభూతపూర్వాః పరస్సహస్రాః పంథానః స్వారోహణేన ప్రవర్తితా
ఇత్యర్థః- రోహతేర్గత్యర్థత్వాత్ * గతిబుద్ధీత్యాదినా పథామణికర్తౄణాం
కర్మత్వం- మహీం ధరంతీతి మహీధ్రాః- మూలవిభుజాదిత్వాత్కః - అత్ర
సేనాయాః పథాం శైలాధిరోహణేనోపమానాత్ జనాధాధిక్యకథనాద్వ్యతి
రేకాలంకారః ॥ ౪౬

దంతాగ్రేతి ॥ ద్వాభ్యాం పిబంతీతి ద్విపాః గజాః* సుపీతి యోగవిభాగాత్క
ప్రత్యయః- ఉన్ముఖా ఉన్నమితముఖాః సంతః- దంతాగ్రైర్నిర్భిన్నా విదారితాః ప
యోదాః శృంగగతా యస్మిన్కర్మణి తద్యథా తథా తిర్యగూర్ధ్వముఖత్వాత్తి
రశ్చీనం యథా తథా కటేభ్యః- ప్లవంతే క్షరంతీతి కటప్లావినీభిర్మదాంబునిమ్నగా
భిర్మదజలప్రవాహైరాపూర్యమాణాని శ్రవణోదరాణి శ్రోత్రవివరాణి య
స్మిన్కర్మణి తద్యథా తథా మహీయసో మహత్తరాన్ శిలోచ్చయాన్ శైలాన్ ఆ
రురుహుః- స్వభావోక్తిః ॥ ౪౭

శ్చ్యోతదితి ॥ శ్చ్యోతంతః క్షరంతో మదాంభఃకణా యస్య తేన - శైషికః కప్
ప్రత్యయః- జీమూతకదంబకస్యేవ ద్యుతిర్యస్య తేన- పృథుభ్యాం దంతాభ్యాం శా
లత ఇతి తచ్ఛాలినా- గరీయసా గురుతరేణోచ్చకైరున్నతేన- కేనచిన్నాగేన గజేన
జనస్య పంథాః మార్గః అరోధి రుద్ధః న గచ్ఛతీతి అగే నాచలేన తు నారోధి న రుద్ధః- మ
త్తమాతంగస్య దురాసదత్వాచ్ఛైలవదనతిక్రమణీయత్వాదితి భావః- అత ఏవో
పమానాదగాదుపమేయస్య నాగస్యాధిక్యాద్వ్యతిరేకః ॥ ౪౮

భగ్నేతి ॥ దంతినో గజా ఇతస్తతో భగ్నద్రుమాః- స్వభగ్నాఖిలవృక్షాః-
దిశః సముల్లసద్భిః కేతనైరేవ కాననైరాకులాః సంకీర్ణాశ్చక్రుః- తథా తరసా
బలేన పిష్టాని చూర్ణితాని అద్రిపృష్ఠాని యాసు తాః భువో భూమీః- చలద్భిర్నిజాం
గైరేవాచలైర్దుర్గమాః దుష్ప్రాపాశ్చక్రుః - అత్ర కేతనేష్వంగేషు చ కాన
నాచలత్వరూపణాద్రూపకాలంకారః- తేన గజానాం పురాతనసృష్టిసంహారేణ

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

రసాచదంతినస్స్ఖలన్నిజాంగాచలదుర్గమాభువః॥౪౯॥ ఆలోకయామాసహరి ర్మహీధరానధిశ్రయంతీర్గజతాఃపరశ్శతాః। ఉత్పాతవాతప్రతికూలపాతినీ రుపత్యకాభ్యోబృహతీశ్శిలాఇవ॥౫౦॥ శైలాధిరోహాభ్యసనాధికోద్ధురైఃపయో ధరైరామలకీవనాశ్రితాః।తంపర్వతీయప్రమదాశ్చచాయిరే వికాసవిస్మారితవి భ్రమేక్షణాః॥౫౧॥ సావజ్ఞమున్మీల్యవిలోచనేసకృత్ క్షణంమృగేంద్రేణసుషు ప్సునాపునః। సైన్యాన్నయాతఃసమయాపివివ్యథేకథంసురాజంభవమన్యథాథ

స్పష్ట్యంతరప్రవర్తనారూపం లోకోత్తరంసామర్థ్యంగమ్యతఇత్యలంకారే ణవస్తుధ్వనిః॥ ౪౯

ఆలోకయామాసేతి॥హరిర్మహీధరాన్ గిరీన్ - అధిశ్రయంతీరధిరోహం తీః - పరశ్శతాఃశతాత్పరాః- అసంఖ్యాఇత్యర్థః॥పరశ్శతాద్యాస్తేయేషాంపరా సంఖ్యాశతాదికాదిత్యమరః ॥ పంచమీతియోగవిభాగాత్సమాసఃరాజదంతా దిత్వాదుపసర్జనస్యాపిశతశబ్దస్యపరనిపాతః- పారస్కరాదిత్వాత్సుడాగమః గజతాఃగజసమూహాః॥గజాచ్చేతివక్తవ్యమితిసామూహికస్తల్ ప్రత్యయః ఉ పత్యకాభ్యఆసన్నభూమిభ్యః-ఉపత్యకాద్రేరాసన్నాభూమిరిత్యమరః॥ ఉపా ధిభ్యాంత్యకన్నాసన్నారూఢయోరితిత్యకన్ ప్రత్యయః- ఉత్పాతవాతేన-ప్రతి కూలంతీపతంతితత్పాతినీరూర్ధ్వంగామినీరిత్యర్థః - బృహతీఃశిలాఇవేత్యుత్ప్రే క్షా- ఆలోకయామాస-లోకృదర్శనఇతిధాతోర్లిట్॥ ౫౦

శైలేతి॥ శైలాధిరోహాభ్యసనేనపర్వతారోహణాభ్యాసేనాధికోద్ధురైర త్యున్నతైఃపయోధరైః స్తనైరుపలక్షితాః ఆమలకీవనాశ్రితాః - ధాత్రీవనగ తాఃపర్వతోనివాసోయేషాంతేపర్వతీయాఃకిరాతాదయః ॥ పర్వతాచ్చఇతిఛ ప్రత్యయః- తేషాంప్రమదాః-వికాసేనవిస్మయకృతవిస్తారేణవిస్మారితాఃస్తైమి త్యేనవివర్తితాః విభ్రమావిలాసాయేషాంతానీక్షణానియాసాంతాస్తథాస త్యః - తంహరించచాయిరేదదృశుః - చాయృపూజానిశామనయోరితిధాతోఃక ర్తరిలిట్-నిశామనందర్శనంనిరుపద్యపినిశామయతేఇతిదర్శనపర్యాయేషుభ ట్టమల్లః-పతేనహరేఃలోకోత్తరలావణ్యం వ్యజ్యతఇతి - వస్తునావస్తుధ్వనిః- స్వ భావోక్తివృత్త్యనుప్రాసయోఃసంసృష్టిః॥ ౫౧

సావజ్ఞమితి॥ సావజ్ఞంసానాదరంయథాతథావిలోచనేసకృదేకవారం - ఏ కస్యసకృచ్చేతిసకృదర్థేనిపాతః-క్షణమున్మీల్యోన్మీల్యపునఃసుషుప్సునాస్వప్తు మిచ్ఛునా - స్వపేఃసన్నంతాదుప్రత్యయః-రుదవిదేత్యాదినాసనఃకిత్వాత్ ॥వ చిస్వపీత్యాదినాసంప్రసారణం-మృగేంద్రేణసింహేనసమయాసమీపే॥సమ యానికషాశబ్దౌసామీప్యేపరికీర్తితావితిసజ్జనః - యాతోగచ్ఛతోపి - యాతే

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

హా॥ ౫౨ ॥ ఉత్సేధనిర్ధూతమహీరుహాం ధ్వజైర్జనౌఘరుద్ధోద్ధతసింధురంహ-
సామ్। నాగైరధిష్ఠైస్తమహాశిలం ముహుర్బలం బభూవోపరి తన్మహీభృతామ్॥
౫౩॥ శ్మశ్రూయమాణే మధుజాలకే తరౌ గజేన గండంకషతావిధూని తే। క్షుద్రాభి-
రక్షుద్రతరాభిరాకులం విదశ్యమానేన జనేన దుద్రువే॥ ౫౪॥ నీతే పలాశిన్యుచితే శ-
రీరవద్గజాంతకేనాంతమదాంతకర్మణా। సంచేరురాత్మానమివాపరం తృణాత్

ర్థటః - శత్రాదేశః - సైన్యాత్సేనాతః * భీత్రార్థానాంభయహేతురిత్య-
పాదానత్వం - నవివ్యథేనబిభే - వ్యథభయసంచలనయోరితిధాతోర్భావేలి-
ట్ - అథవా తథాహీత్యర్థః - అన్యథా భీతత్వే నకథంసురాజంభవంసుఖేనరాజ్ఞా
భూయతే - నకథమపీత్యర్థః - రాజాచాయంమృగాణామితిభావః * కర్తృకర్మ-
ణోశ్చభూకృఞోరితి కర్తరిషదాదౌ చోపపదేభవతేః ఖల్ ప్రత్యయేనలోపము-
మాగమౌ - అర్థాంతరన్యాసః॥ ౫౨

ఉత్సేధేతి॥ నాగైర్గజైరధిష్ఠైస్తైః స్థిరస్ఫూర్తామహాశిలాః యేనతద్బలం సై-
న్యంధ్వజైరుత్సేధేనౌన్నత్యేననిర్ధూతా అవగణితామహీరుహాయేషు తేషాం
* ఉత్సేధశ్చోచ్ఛ్రయశ్చస ఇత్యమరః - జనౌఘైఃరుద్ధం ప్రతిబద్ధముద్ధతముద్వే-
లంసింధురంహోనదీవేగోయేషాం మహీభృతాంపర్వతానాంఉపరిముహు-
ర్బభూవమార్గవశాద్భూయసోభూధరాన్ముహురారురోహేత్యర్థః - హయౌ-
ఘరుద్ధేతిపాఠేహయౌఘేనఘోటకసమూహేనరుద్ధమిత్యాదిపూర్వవత్ - అ-
త్రావరోహణవదుత్కర్షశ్చపరిభావవిశేషణవైభవాత్ ప్రతీయతేఇతితద-
భేదేనోపరిభావస్య బలభూధరవిశేషణపదార్థహేతుకత్వాచ్ఛ్లేషప్రతిభో-
త్థాపితఃకావ్యలింగవిశేషః॥ ౫౩

శ్మశ్రూయమాణఇతి॥ తరౌవృక్షే శ్మశ్రూయమాణే శ్మశ్రువదాచరతితద్వల్లంబమా-
నఇత్యర్థః - ఉపమాలంకారః. శ్మశ్రుశబ్దాదాచారక్యజంతాల్లటశ్శానజాదేశః - అకృ-
త్సార్వధాతుకయోర్దీర్ఘః - మధుజాలకే క్షౌద్రపటలే గండంకపోలంకషతీతి త-
రుస్కంధేకండూయమానేనగజేనవిధూనితే కంపితేసతి - ధూఞోణ్యంతాత్కర్మ-
ణి క్తః * ధూఞ్ ప్రీఞోర్నుగ్వక్తవ్య ఇతి నుగాగమః - అక్షుద్రతరాభిరతి
స్థూలాభిః క్షుద్రాభిః సరఘాభిః * క్షుద్రావ్యంగానటీవేశ్యాసరఘాకంటకా-
రికేత్యమరః - విదశ్యమానేనచంచుభిస్తుద్యమానేనజనేనసమాకులంవ్యగ్రంయ-
థాతథాదుద్రువే పలాయితం - భావేలిట్ స్వభావోక్తిరుక్తోపమాసంసృష్టా॥

నీతఇతి॥ ఉచితే పరిచితే పలాశిని ద్రుమే * పలాశీ ద్రుద్రుమాగమా ఇత్యమ-
రః - శరీరవత్ పూర్వశరీరఇవ * తత్రతస్యేవేతివతిప్రత్యయః - అదాంతకర్మ-
ణాప్రశాంతవ్యాపారేణగజేనాంతక ఇవేతి ఉపమితసమాసః - సాహచర్యా

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ఘమారుహాం దేహ మివప్లవంగమాః ॥ ౫౫ ॥ ప్రహ్వానతీవక్వచి దుద్ధతి శ్రితః
క్వచిత్ప్రకాశానథ గహ్వరానపి । సామ్యాదపేతానితి వాహినీహరేస్తదా
తిచక్రామగిరీన్గురూనపి ॥ ౫౬ ॥ సవ్యాప్తవత్యా పరితోపథాన్యపి స్వసేన
యా సర్వపథీనయానయా । అంభోభిరుల్లంఘితతుంగరోధసః ప్రతీపనామ్నీః కు

త్ తేనగజాంతకేనాంతం నాశంనీతేగమితేసతిప్లవైర్గచ్ఛంతీతిప్లవంగమైః కపి
భిః * గమేశ్చైతిఖశ్ ప్రత్యయెముమాగమః - ఆత్మానోజీవాఇవాపరం వృక్ష
మారురుహుఃఅపరందేహమివక్షణాత్ సంచేరుఃసంప్రవిష్టాఇత్యర్థః - అనే
కేవశబ్దావాక్యథోపమాసాచశరీరవదితితద్ధితగతా-అన్యత్రసమాసగతేతిసం
కరః॥ ౫౫

ప్రహ్వానితి॥క్వచిదతీవనితాంతం-ప్రహ్వాన్ప్రవణాన్ అన్యత్రానుకూలాన్ క్వచి
దుద్ధతింశ్రయంతీత్యుద్ధతిశ్రితఃఔన్నత్యభాజఔద్ధత్యభాజశ్చ-శ్రయతేః - క్విప్
తుక్ - క్వచిత్ప్రకాశానసంకటానగూఢవృత్తీంశ్చ . క్వచిదతిగహ్వరానపి - అ
పిశ్చార్థే - అప్రవేశాన్ - అన్యత్రగూఢాంశ్చ - ఇతీత్థంసామ్యాదపేతాన్వి
షమరూపాన్విషమవృత్తీంశ్చ - అతఏవగురూన్ - మహతోపి పూజ్యానపి గిరీం
స్తథాహరేర్వాహినీసేనా అతిచక్రామాతీత్యగతాఉల్లంఘితాచ * గురోర
ప్యవలిప్తస్యకార్యాకార్యమజానతః ఉత్పథంప్రతిపన్నస్యపరిత్యాగోవిధీయతే
ఇతిస్మరణాదితిభావః - గురూణామవ్యతిక్రమఇతివిరోధేపిశబ్దఃసచోక్తవైషమ్య
దోషోద్ఘాటనేనపరిహృతఇతివిరోధాభాసోలంకారః - సచగురూనితివాక్యప్రతీ
యమానయోరభేదాధ్యవసాయాదితి శ్లేషమూలాతిశయోక్త్యుత్థాపితఇతిసం
కరః॥ ౫౬

సఇతి॥ సహరిఃపరితఃసమంతాదపథాన్యమార్గానపి * పథోవిభాషేతినిషేధవి
కల్పాత్ *ఋక్పూరిత్యాదినాసమాసాంతః-అపథంనపుంసకమితినపుంసకత్వం,
వ్యాప్తవత్యాసర్వాన్పథోవ్యాప్నోతీతిసర్వపథీనా* తత్సర్వాదేరిత్యాదినాఖ
ప్రత్యయః-తయాసర్వపథీనయా అనయాస్వసేనయానిమిత్తేన అంభోభిరుల్లం
ఘితానియుగపదఖిలసేనాప్రవేశనప్రతీపగమనాదుపర్యాక్రాంతానితుంగరో
ధాంసియాసాంతాః - నిమ్నంగచ్ఛంతీతినిమ్నగానద్యః - తాఃప్రతీపనామ్నీః
కురుతేస్మ - ప్రతిగతాఉత్తానగాఆపోయాసాంతాఃప్రతీపాః *ఋక్పూరిత్యా
దినాసమాసాంతః * ద్వ్యంతరుపసర్గేభ్యోప-ఈదితీకారః - ప్రతీపాఇతినామ
యాసాంతాః అథవాప్రతీపనిమ్నగానాంవిరుద్ధం నామఉత్తానగా ఇతినామధే
యంయాసాంతాఃప్రతీపనామ్నీః * అనఉపధాలోపినోన్యతరస్యామితిఙీప్ -
తాస్తథా చకారేత్యర్థః అత్రనిమ్నగానాంప్రతీపనామాసంబంధేపితత్సంబం
ధోక్తేరసంబంధేసంబంధరూపాతిశయోక్తిః॥ ౫౭

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ఽపి తేష్వనిమ్నగాః ॥ ౫౭ ॥ యావద్వ్యగాహంతనదంతినాంఘటాస్తురంగమై
స్తావదుదీరితంఖురైః క్షిప్తంసమీరైస్సరితాంపురఃపతజ్జలాన్యనైషీద్రజఏవపం
కతామ్॥ ౫౮ ॥ రంతుంక్షతోత్తుంగనితంబభూమయోముహుర్వ్రజంతఃప్రమ
దంమదోద్ధతాః। పంకంకరాపాకృతశైవలాంశుకాఃసముద్రగాణాముదపాద
యన్నిభాః ॥ ౫౯ ॥ రుగ్ణోరురోధఃపరిపూరితాంభసఃసమస్థలీకృత్యపురాతనీర్న

యావదితి ॥ దంతినాంఘటాగజవ్రజాః జలానియావన్నవ్యగాహంతనవ్య
లోడయన్-తావత్తురంగమైఃకర్తృభిఃఖురైఃకరణైః-ఉదీరితంఉత్థాపితం- అథ
సమీరైఃమారుతైఃక్షిప్తంవికీర్ణం - అతఏవపురోగజప్రవేశాత్ప్రాగేవ పతద్ర
జోభూరేణురేవసరితాంజలానిపంకతామనైషీన్నినాయ - నయతేర్ద్వికర్మక
త్వాత్ లుఙ్ సిచివృద్ధిః- అత్రాపిసరితాంపంకత్వాసంబంధేపిసంబంధోక్తేఃపూ
ర్వవదతిశయోక్తిః॥ ౫౮
రంతుమితి ॥ రంతుంక్రీడితుంక్షతాఃఏకత్రవిషాణైరన్యత్రనఖైశ్చవిదళితాః
ఉత్తుంగానితంబభూమయఃరోధోభాగాః-శ్రోణిభాగాశ్చయైస్తే- నితంబోరో
ధసిస్కంధేశిఖరేపికటీతటేపిఇతివిశ్వః-ముహుఃప్రమదంహర్షంవ్రజంతః - మ
దేనదానేనదర్పేణచోద్ధతాః- కరైఃహస్తైరపాకృతానిశైవలానిఅంశుకానీవ
శైవలానీవాంశుకానియైస్తేఇభాఃసముద్రంగచ్ఛంతీతిసముద్రగాణాంసముద్ర
పత్నీనాంనదీనాం*ఏకాజుత్తరపదేణఇతిణత్వం-పంకంకర్దమం- కల్మషంచోదపా
దయన్-పంకోఽస్త్రీకర్దమైనసోరితివిశ్వః-యథామదోద్ధతాఃపరాంగనానాందో
షముత్పాదయంతితద్వదితిభావః-అత్రప్రస్తుతేభవిశేషణాదప్రస్తుతస్త్రీసంగ్ర
హణసాహసికప్రతీతేఃసమాసోక్తిః-సాచపంకయోరభేదాధ్యవసాయాదితిశ్లే
షమూలాతిశయోక్త్యుత్థాపితేతిసంకరః॥ ౫౯
రుగ్ణేతి ॥ ఇభాగజాఃరుగ్ణైరురుభిర్మహద్భిరోధోభిస్తటైఃపరిపూరితాంభసో
మృత్తైవశోషితజలాఇత్యర్థః - పురాభవాఃపురాతనీః * సాయంచిరమిత్యాది
నాట్యుప్రత్యయః-తుడాగమశ్చ*టిడ్ఢాణఞిత్యాదినాఙీప్ - నదీఃసమస్థలీకృత్య
సమస్థలానికృత్వామదాంబుభిఃస్వమదోదకైః కూలంకషంతీతికూలంకషాః *
సర్వకూలాభ్రకరీషేషుకషఇతిఖశ్ ప్రత్యయః - తేఽభ్యాఃప్రవాహోయాసాం
తాఃఉభయకూలప్రవాహిన్యోఽపరా అన్యాః సరితః తథాపూర్వవత్ ప్రవర్త
యామాసుఃప్రవాహయామాసుఃఏతేనగజసంపత్తిరుక్తా - అత్రనదీనాంసమ
స్థలత్వాసంబంధేపిమదాంబూనాంచసరిత్వాసంబంధేపి తత్సంబంధోక్తేరతిశ
యోక్తిరితిసజాతీయసంకరః॥ ౬౦

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

దీః। కూలంకషౌఘాస్సరితస్తథాపగాః ప్రవర్తయామాసురిభా మదాంబుభిః॥ ౬౦ ॥ పద్మైరనన్వీతవధూముఖద్యుతో గతానహంసైః శ్రియమాతపత్రజామ్। దూరేఽభవన్ భోజబలస్య గచ్ఛతః శైలోపమాతీతగజస్య నిమ్నగాః॥ ౬౧ ॥ స్నిగ్ధాంజనశ్యామతనూభిరున్నతైర్నిరంతరాలా కరిణాం కదంబకైః। సేనాసుధాక్షాలితసౌధసంపదాం పురాం బహూనాం పరభాగమాప సా ॥ ౬౨ ॥ ప్రాసాదశోభాతిశయాలుభిః పథి ప్రభోర్నివాసాః పటవేశ్మభిర్బభుః। నూనం సహానేన వియోగవిక్లబా పురశ్రీరపి నిర్యయౌ తదా॥ ౬౩॥ వప్రేషు ద్విపానాం విరువం

పద్మైరితి॥ పద్మైరనన్వీతా అప్రాప్తా వధూముఖద్యుతః శ్రియో యాభిస్తాః వధూముఖశ్రీజితపద్మా ఇత్యర్థః అన్వీతేతి ఈఙ్ గతావితి ధాతోః కర్మణి క్తాంతం- హంసైరాతపత్రజాం ఛత్రజన్యాం శ్రియం న గతా అగతాః- ఆతపత్రజితహంసశ్రీకా ఇత్యర్థః నిమ్నగా నద్యః శిలోపమామతీతాః - శిలాసామ్యమతిక్రాంతా గజా యస్మిన్ తస్య గచ్ఛతో భోజబలస్య యాదవసైన్యస్య దూరే అభవన్- అతివ్యవహితా జాతా ఇత్యర్థః అపకృష్టా ఇతి చ గమ్యతే తదభేదాధ్యవసాయేనైవ నిమ్నగానాం దూరీభవనస్య తద్విశేషణపదార్థహేతుకత్వాత్ - శ్లేషమూలాతిశయోక్తిసముత్థాపితః కావ్యలింగభేదః॥ ౬౧

స్నిగ్ధేతి॥ స్నిగ్ధాంజనమివ శ్యామాభిస్తనూభిరున్నతైః కరిణాం కదంబకైర్నిరంతరాలా నీరంధ్రా సా సేనా సుధయా లేపనవిశేషేణ క్షాలితా ధవలితాః సౌధసంపదో యాసాం తాసాం * లేపభేదేఽమృతే సుధేతి వైజయంతీ - బహూనాం పురాం పురీణాం పరభాగం విప్రకృష్టదేశమాప దూరమతీత్య గతేత్యర్థః - వర్ణోత్కర్షశ్చ పరభాగః తదభేదాధ్యవసాయేన పరభాగప్రాప్తివిశేషణగత్యా శ్యామకరికదంబకనైరంతర్యస్య హేతుత్వాత్పూర్వవత్కావ్యలింగభేదః॥ ౬౨

ప్రాసాదేతి॥ పథి మార్గే- ప్రభోః కృష్ణస్య నివాసాః సేనానివేశాః - ప్రాసాదశోభయాఽతిశయాలుభిరతిశాయకైః * ఆలుచి శీఙ్గ్రహణం కర్తవ్యమిత్యాలుచ్ ప్రత్యయః - పటవేశ్మభిః పటగృహైర్బభుః - తేనోత్ప్రేక్ష్యతే తదా ద్వారకానిర్యాణకాలే అనేన కృష్ణేన సహ వియోగవిక్లబా విరహభీరుః - పురశ్రీ ద్వారకానగరలక్ష్మీరపి పురోఽగ్రే నిర్యయౌ నిర్గతా - నూనం- ద్వారకాతో న భిద్యంతే అస్య నివాసాః శోభయేతి భావః॥ ౬౩

వప్రేతి॥ గండస్థలానామాఘర్షణేన సంఘర్షణేన గలతా స్రవతా మదోదకేన ద్రవేషు ద్రుమస్కంధేషు నిలీయంత ఇతి తన్నిలాయినస్తన్నివాసినః ఉచ్చకైర్విరువంతః కూజంతోఽళయః ద్విపానాం సేనాగజానాం వప్రప్రమాణం- వప్రం దేహప్రమాణం రోధో రిత్యమరః- వనేచరేభ్యః- కిరాతేభ్యః- చిరమాచచక్షిరే ఇయంతో గజా ఇ

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

తచ్ఛ్రుతైర్వనేచరేభ్యశ్చిరమాచచక్షిరే|గండస్థలాఘర్షణగళన్మదోదకద్రవద్రు
మస్కంధనిలాయినోఽలినః॥౬౪॥ ఆయామవద్భిఃకరిణాంఘటాశతైరధఃకృతా
ట్టాలకపఙ్క్తిరుచ్చకైః। దూష్యైర్జితోదగ్రగృహాణి సాచమూరతీత్యభూ
యాంసిపురాణ్యవర్తత॥ ౬౫॥ ఉద్ధూతముచ్చైర్ధ్వజినీభిరంశుభిఃప్రతప్తమ
భ్యర్ణతయావివస్వతః। ఆహ్లాదికల్హారసమీరణాహతేపురఃపపాతాంభసియా
మునేరజః॥౬౬॥యాఘర్మభానోస్తనయాపిశీతలైఃస్వసాయమస్యాపిజనస్య

త్వాఖ్యాతవంఇత్యర్థః - గజవర్ష్మానుమాపకేష్వళిషువిరావయోగాదాఖ్యా
నముత్ప్రేక్ష్యతే - వ్యంజకాప్రయోగాద్గమ్యా॥ ౬౪

ఆయామేతి॥ఆయామోదైర్ఘ్యంసోస్తియేషాంతద్వద్భిరాయతైరిత్యర్థః
కరిణాంసంబంధిభిర్ఘటాశతైర్వ్యూహశతైః *కరిణాంఘటనాఘటేత్యమరః
అధఃకృతాస్తిరస్కృతాఅట్టాలకపఙ్క్తయోఅట్టశ్రేణ్యోయయాసా*అట్టశ్చా
ట్టాలకఃస్మృతఇతివైజయంతీ-సాచమూరుచ్చకైరున్నతైః- దూష్యైఃపటమం
టపైః - జితాన్యుదగ్రాణిగృహాణియేషాంతానిభూయాంసిపురాణిఅతీత్యావ
ర్తత - అతిక్రమ్యగతేత్యర్థః - శోభయాఅతిశయ్యస్థితేతిచగమ్యతే - తదభే
దాధ్యవసాయేనశ్లేషమూలాతిశయోక్త్యుత్థాపితంపూర్వవత్ పదార్థహేతు
కంకావ్యలింగమ్॥ ౬౫

అథహరిసేనాకాళిందీంప్రత్యాసేదుషీత్యాహ॥ ఉద్ధూతమితి ॥ ధ్వజినీభిః
సేనాభిరుచ్చైరుద్ధూతంఊర్ధ్వక్షిప్తంఅతఏవఅభ్యర్ణతయాంతికతయా*ఉ
పకంఠాంతికాభ్యర్ణేత్యమరః-వివస్వతోంశుభిఃప్రతప్తమివేత్యర్థః అతఏవవ్యం
జకాప్రయోగాద్గమ్యోత్ప్రేక్షా - ఆహ్లాదినఅహ్లాదకాయేకల్హారసమీరణాః
సౌగంధికమారుతాః * సౌగంధికంతుకల్హారమిత్యమరః - తైరాహతేకంపితే
యామునేయమునాసంబంధిన్యంభసిపురోగ్రేరజోధూళిఃపపాత - సంతప్తా
హ్యాసంతాపమసహమానాః -పురోధావిత్వాక్వచనశిశిరేపయసిపతంతీతిభావః॥

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

జీవనైః। కృష్ణాపి శుద్ధేరధికం విధాతృభిర్విహంతుం మహాంసి జలైః పటీయసీ॥ ౬౮॥ యస్యాం మహానీలతటీరివ ద్రుతాః ప్రయాంతి పీత్వా హిమపిండపాండవః। కాళీరపస్తాభిరివానురంజితాః క్షణేన భిన్నాంజనవర్ణతాం ఘనాః॥ ౬౯॥ వ్యక్తం బలీయాన్యది హేతురాగమాదపూరయత్సా జలధిన్న జాహ్నవీ। గంగౌఘనిర్భర్త్సిత

అథ చతుర్భిర్యమునాం వర్ణయతి ॥ యేత్యాది॥ యా యమునా - ఘర్మభానోరుష్ణాంశోస్తనయాపి సతీ- శీతలైః అపి ర్విరోధః సచోష్ణోపాదానకస్య శైత్యానుపపత్తేరితి భావః- యమస్యాంతకస్య స్వసాపి జనస్య జీవనైరుజ్జీవకైః - అత్రాప్యేకోదరాణాం భిన్నక్రియానుపపత్తేర్విరోధః * కాలిందీ సూర్యతనయా యమునా శమనస్వసేత్యుభయత్రాప్యమరః కించ కృష్ణా కృష్ణవర్ణా మలినా చ తథాపి శుద్ధేః వైమల్యస్యాధికం - విధాతృభిః సంపాదకైర్జలైరంహాంసి పాపాని విహంతుం పటీయసీ సమర్థతరా - అత్ర యమునా తజ్జలగతత్వేన నిర్దిష్టయోరప్యౌష్ణ్యశైత్యయోరంతకత్వోజ్జీవకత్వయోర్మాలిన్యశోధకత్వయోరవయవావయవినోరభేదవివక్షయా సామానాధికరణ్యాద్విరోధః- తస్యా భగవత్యాః కాలింద్యా అలౌకికమహిమత్వేనాభాసత్వాత్ విరోధాభాసోలంకారః సచ క్రమాత్ గుణయోః క్రియయోః గుణక్రియయోశ్చేతి త్రివిధోపి సంసృష్టః- తృతీయః కృష్ణేతి శ్లేషప్రతిభోత్థాపిత ఇతి సంక్షేపః॥ ౬౮

యస్యా ఇతి॥ హిమపిండపాండవో హిమసంఘశుభ్రాః ఘనా మేఘాః ద్రుతా ద్రవీకృతాః మహానీలతటీః ఇంద్రనీలస్థలానీవ - కాళీః కృష్ణవర్ణాః * జానపదేత్యాదినా జీష్ - యస్యాః కాలింద్యాః- అపః పీత్వా తాభిః పీతాభిరద్భిరనురంజితా ఇవ క్షణేన భిన్నాంజనవర్ణతాం స్నిహమృదితకజ్జలసవర్ణతాం - ప్రయాంతి అత్ర తటీరివానురంజితా ఇవేతి చోత్ప్రేక్షాభ్యాం సంకీర్ణేయం - ఘనా నామంజనోపమేతి సంగ్రహః॥ ౬౯

వ్యక్తమితి॥ హేతుర్వ్యాప్తిరనుమానమితియావత్ - ఆగమాద్గంగాసాగర

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

శంభుకంధరాసవర్ణా మర్ణాః కథమన్యథాస్యతత్ ॥ ౧౯ ॥ అభ్యుద్యతస్య క్రమి
తుం జవేన గాం తమాలనీలా నితరాంధృతాయతిః। సీమేవ సా తస్య పురః క్షణం బభౌ
బలాంబురాశేర్మహతో మహాపగా॥ ౨౦॥ లోలైరరిత్రైశ్చరణైరివాభితో జవా
ద్వ్రజంతీభిరసౌ సరిజ్జనైః। నౌభిః ప్రతేరే పరితః ప్లవోదితభ్రమీనిమీలల్లలనావ

పూరణీత్యాగమ ప్రమాణాత్ - బలీయాన్యది ప్రబలశ్చేత్ సాయమునాజలధిమ
పూరయత్ - జహ్నోరపత్యం స్త్రీ జాహ్నవీ గంగా నాపూరయత్ - వ్యక్తం
సత్యమిత్యుత్ప్రేక్షా - కుతః అన్యథా విపర్యయే అస్య జలధేః తత్ప్రసిద్ధమర్ణాం
భః॥ అంభోర్ణస్తోయ పానీయమిత్యమరః - గాంగేన గంగాసంబంధినా ఓఘేన ప్ర
వాహేన నిర్భర్త్సితాయాః తర్జితాయాః శంభుకంధరాయాః హరకంఠస్య
సవర్ణం సమానవర్ణం కృష్ణవర్ణమిత్యర్థః॥ జ్యోతిర్జనపదేత్యాదినా సమా
సభావః - అన్యథా గంగౌఘస్యథావళ్యాద్ధవళమేవస్యాత్ - తథా చ గావప్లవన
వాక్యవదాగమోప్యన్యథా నేయ ఇతికవేరాశయః॥ ౧౯

అభీతి॥ తమాలవత్ తమాలవృక్షవత్ నీలా కృష్ణా నితరాం ధృతాయతిరత్యాయ
తా సా మహాపగా మహానదీ యమునా - జవేన గాం భువం క్రమితుమాక్రమితుం -
అభ్యుద్యతస్యోద్యుక్తస్య తస్య మహతో బలాంబురాశేః సేనాసముద్రస్య పురో
గ్రే క్షణం సీమేవ వేలేవ బభావిత్యుత్ప్రేక్షా - క్షణమాత్ర నిరోధికాభవత్ అనంత
రమేవ తరణాదితి భావః॥ ౨౦

లోలైరితి॥ అభితః - ఉభయతో లోలైశ్చలద్భిరరిత్రైర్నౌకావహనదండైః॥ నౌ
కాదండః క్షేపణీస్యాదరిత్రం కేనిపాతకమిత్యమరః - చరణైః పాదైరివేత్యుత్ప్రే
క్షా - జవాత్ వ్రజంతీభిర్గచ్ఛంతీభిర్నౌభిః సాధనైరసౌ సరిద్యమునా ప్లవేనో
దితా నావేగేనోత్పన్నా భ్రమీ భ్రాంతిః తయా నిమీలంతీ భయాదక్షినిమీల
నం కుర్వంతీభిర్లలనాభిరవలంబితైరాలింగితైర్జనైః కర్తృభిః పరితః సర్వతః స
ర్వాస్వభయపార్శ్వే వర్తమానాభ్యాం పర్యభీభ్యాం తసిల్విధానాత్ ప్రతేరే ప్రతీర్ణా

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

లంబితైః॥ ౭౧॥ తత్పూర్వమంసద్వయసం ద్విపాధిపాః క్షణం సహేలాః పరితో
జగాహిరే। సద్యస్తతస్తైరురసా రతస్రుతస్వదానవారిప్రచురీకృతం పయః॥ ౭౨॥
ప్రోథైః స్ఫురద్భిః స్ఫుటశబ్దమున్ముఖైస్తురంగమైరాయతకీర్ణవాలధి। ఉత్కర్ణ
మూర్ధ్వాహితధీరకంధరైరతీర్యతాగ్రేతటదత్తదృష్టిభిః॥ ౭౩॥ తీర్త్వా జలేనై
వనితాంతదుస్తరాన్నదీం ప్రతిజ్ఞామివ తాంగరీయసీమ్। శృంగైరవస్కీర్ణబృ

తత్పూర్వమితి॥ ద్విపాధిపా మహాగజాః - పూర్వం ప్రథమం అంసౌ ప్రమాణ
మస్యాం సద్వయసం అంసమాత్రం తేషాం తథోన్నతత్వాదితి భావః॥ ప్రమాణే
ద్వయసజితిద్వయసచ్ ప్రత్యయః - తత్తథా గంభీరం పయో యమునాజలం సహే
లాః సావజ్ఞాః క్షణం పరితో జగాహిరే ప్రవిశంతిస్మ - తతః ప్రవేశానంతరం సద్య అవి
లంబేన అనారతమవిచ్ఛిన్నం స్రుతేన స్రవతా స్వదానవారిణా స్వమదోదకేన ప్ర
చురీకృతం బహులీకృతం తత్ పయస్తైరురః తరంతిస్మ - అత్రాతిగంభీరస్యాప్యంభ
సః అంసదఘ్నత్వోక్తిశయోక్త్యా గజానామౌన్నత్యం పునస్తస్యైవ మదాంబు
సంబంధాత్తారోక్త్యా తేషాం మదాతిరేకశ్చ వ్యజ్యతే॥ ౭౨
ప్రోథైరితి॥ స్ఫుటశబ్దం స్పష్టధ్వానం యథా తథా స్ఫురద్భిశ్చలద్భిః - ప్రోథైర్ఘో
ణాభిరుపలక్షితైః॥ ఘోణా తు ప్రోథమస్త్రియామిత్యమరః - ఉన్ముఖైరూర్ధ్వము
ఖైస్తథా ఉత్కర్ణం ఉన్నమితకర్ణం యథా తథా - ఊర్ధ్వాహితా ఊర్ధ్వప్రసా
రితా ధీరా నిశ్చలాః కంధరా గ్రీవా యేషాం తైరగ్రే పురః తటే దత్తదృష్టిభిస్తురంగ
మైరాయతాః ప్రసారితాః వికీర్ణా విక్షిప్తా వాలధయో యస్మిన్ కర్మణి తద్యథా
తథా అతీర్యత అతారి - సరిదితి శేషః - కర్మణి లజ్ - యక్ - స్వభావోక్తిః ౭౩
తీర్త్వేతి॥ నితాంతదుస్తరామతిమహత్తయా అత్యంతాశక్యతరణాం తా
న్నదీం గరీయసీమతిదుస్తరాం ప్రతిజ్ఞామివ ప్రతిజ్ఞావచనమివ జవేన వేగేనైవతీ
ర్త్వా - శృంగైర్విషాణైరవస్కీర్ణా ఆలేఖితా మహత్యస్తటీభువః తీరదేశా యై
స్తేషాం॥ అవాచ్ఛతుష్పాచ్ఛకునిష్వాలేఖన ఇతి కిరతేః కాత్పూర్వః సుడాగమః - క

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

హాత్తటీభువామశోభతోచ్చైర్నదితంకకుద్మతామ్॥ ౨౪ ॥సీమంత్యమానాయదుభూభృతాంబలైర్బభౌ తరద్భిర్గవలాసితద్యుతిః । సింధూరితానేకపకంకణాంకితాతరంగిణీవేణిరివాయతాభువః॥ ౨౫ ॥అవ్యాహతక్షిప్రగతైస్సముచ్ఛ్రితానను జ్ఝితద్రాఘిమభిర్గరీయసః। నావ్యంపయః కేచిదతారిషుర్భుజైః క్షిపద్భిరూర్మీనపరైరివోర్మిభిః॥ ౨౬ ॥ విదళితమహాకూలాముక్ష్ణాంవిషాణవిఘట్ట

కకుద్మతాముక్ష్ణాముచ్చైస్తారంనదితంనాదః-అశోభత- ఉపమాస్వభావోక్తిః ॥

సీమంత్యమానేతి ॥ తరద్భిర్యదుభూభృతాం యాదవభూపానాంబలైః సైన్యైః-సీమంత్యమానా సీమంతవత్ క్రియమాణాసీమంతవచ్ఛబ్దాత్ *తత్కరోతీతిణ్యంతాత్కర్మణిలటశ్శానజాదేశః-ణావిష్ఠవద్భావాన్మతోలుక్- గవలాసితద్యుతిః మహిషవిషాణ మేచక ప్రభా-గవలంమాహిషంశృంగమితిహలాయుధః- సింధూరితాః సింధూరవంతఃకృతాః-సింధూరవచ్ఛబ్దాత్ *తత్కరోతీతిణ్యంతాత్కర్మణి క్తః-తైరనేకపైర్ద్విపైః కంకణైః శేఖరైః అంకితాశ్చిహ్నితాః-కంకణంశేఖరేహస్తసూత్రమండనయోరపీతివిశ్వః-తరంగిణీయమునానదీ ఆయతాదీర్ఘాభువోవేణిరివబభౌ ఇత్యుత్ప్రేక్షా॥ ౨౫

అవ్యాహతేతి ॥ అత్రోర్మీణాంభుజానాంచవిశేషణాన్యుభయత్రవిభక్తివిపరిణామేనయోజ్యాని - కేచిత్ జనాః నావాతార్యంనావ్యం * నావ్యంత్రిలింగనౌతార్యఇత్యమరః*నౌవయోధర్మేత్యాదినాయత్ప్రత్యయః-పయోజలమవ్యాహతక్షిప్రగతైరప్రతిహతశీఘ్రగమనైరనుజ్ఝితోద్రాఘిమాదైర్ఘ్యం యైస్తైరతిదీర్ఘైరిత్యర్థః సముచ్ఛ్రితానున్నతాః గరీయసాగురుతరాఊర్మీః - క్షిపద్భిరపాకుర్వద్భిరతఏవాపరైరూర్మిభిరివస్థితైరిత్యుత్ప్రేక్షా - భుజైర్బాహుభిరతారిషుస్తరంతిస్మ- తరతేలుఙ్ జిసిచివృద్ధిరిడాగమః॥

విదళితేతి ॥ సాప్రకృతాశ్రీభర్తుఃకృష్ణస్యవరూథినీసేనాఉక్ష్ణామనడుహాంవిషాణవిఘట్టనైఃశృంగాఘాతైర్విదళితానిమహాకూలానియస్యాస్తాం - ఉ

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

నైరలఘుచరణాకృష్టగ్రాహోగ్రవిషాణిభిరున్మదైః । సపది సరితం సా శ్రీభర్తుర్బృహద్రథమండలస్ఖలితసలిలామేనాం జిత్వా జగామ వరూథినీ॥ ౭౭ ॥*****

ఇతి శ్రీమాఘకృతౌ - శిశుపాలవధే - మహాకావ్యే

ప్రయాణవర్ణనన్నామ ద్వాదశస్సర్గః.

న్మదైరుచ్ఛ్రితమదైర్విషాణిభిరలఘుభిర్గురుభిశ్చరణైః పాదైరాకృష్టా బహిర్నీతాః గ్రాహా జలగ్రాహా యస్యాస్తాం బృహద్భిః రథమండలై రథసమూహైః స్ఖలితాని వ్యాకులితాని సలిలాని యస్యాస్తామేనాం సరితం యమునాం సపది జిత్వా తీర్త్వేత్యర్థః-భంక్త్వేతి చ గమ్యతే-విశేషణసామర్థ్యాత్ -జగామ- అత్ర జయస్య విశేషణగత్యా కూలవిదళనాదిపదార్థహేతుకత్వాత్కావ్యలింగభేదః - హరిణీవృత్తం* భవతి హరిణీ న్సౌ మ్రౌ స్లౌ గో రసాంబుధివిష్టపైరితి లక్షణాత్ ॥ ౭౭॥

ఇతి శ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణ శ్రీమహోపాధ్యాయ

కోలచలమల్లినాథసూరివిరచితే మాఘకావ్యవ్యాఖ్యానే

సర్వంకషాఖ్యానే ద్వాదశస్సర్గః.

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ర్థానాం-తేషు జ్ఞేయత్వం-న సంత్వం-హి. తా-పేక్ష్య

మిహ-సంబంధార్థే గ్ దృష్టి- అధికరణే- సప్తమీ-

సాంశ్లేషిక వైషయిక [illegible] ర్థే గ్- త్రయాణాం అధ్యాయః.

సప్తమి ప్రక్రియార్థే గ్- షష్ఠీ- యత్ర- కుత్ర- తత్ర-

సంప్రదానే చ-తుర్థీ- అ-మ్యం-దా-నేపం [illegible] వి

ష్టానాం మధ్యే-విశేష్యత్వం-ప్రదానం తరం- కేవల కర్తృక.

అహం యుక్తం-పరస్పర యల లక్షణాం-

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.

Funding: Tattva Heritage Foundation, Kolkata. Digitization: eGangotri.

[illegible]

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Co

Funding: Tattva Heritage Foundation Kolkata. Digitization: eGangotri.

CC-0. Bhagavad Ramanuja National Research Institute, Melukote Collection.